

هه و النامه كتيب

رواين له بووليدا

ههوانامه كتيب

روانین له بوولیدا

له باره‌ی شاعر، ره‌خنده، کولتور، ناسیونالیزم، ئاین،
ئینتیمای و پیناسه‌ی نه‌ته‌وه‌یی
(1991 – 2013)

رهفیق سابیر

سرشناسه : صابر، رفیق، ۱۹۵۰ - م.، مصاحبه‌شونده
عنوان و نام پدیدآور : روانین له بوولیدا: له‌باره‌ی شیعر، ره‌خنه، کولتور، ناسونالیزم، ئاین.../
ره‌فیق سابیر.
مشخصات نشر : کرج: انتشارات مانگ، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری : ۳۰۴ص.
شابک : 8-00-7748-600-978
وضعیت فهرست نویسی : فیپا
یادداشت : کردی.
موضوع : صابر، رفیق، ۱۹۵۰ - م.
موضوع : شاعران کرد -- عراق --
موضوع : شعر کردی -- عراق -- قرن ۲۰م. -- تاریخ و نقد
رده بندی کنگره : ۱۳۹۳ آ ۲۴۳ ص ۲۵/۲۲۵۶ PIR
رده بندی دیویی : ۹فا۸/۲۱
شماره کتابشناسی ملی : ۳۷۰۱۶۴۷

چاپه‌مه‌نی مانگ

www.mangpub.com

به‌ریوه‌به‌ری چاپ و بلاوکردنه‌وه : هادی کیا
فرۆشگای ناوه‌ندی: بانه - ژماره‌ی پتوه‌ندی 08734261020

روانین له بوولیدا

- نووسەر: ره‌فیق سابیر
- بابەت: وتووێژ
- بلاوکه‌ه‌وه: چاپه‌مه‌نی مانگ
- چاپی یه‌که‌م: 1393 (2015)
- تیراژ: 1000 دانه
- ISBN: 978-600-7748-00-8

ما‌فی له‌چاپ‌دانه‌وه و هه‌ر جو‌ره بلاوکردنه‌وه‌یه‌کی نهم به‌ر هه‌مه‌ پارێزراره

ناوهرۆک

وتهیهک.....7

I

شعیر ، رهخنه ، کولتوور

- 1- مانا و جوانیی ههه تیکستیکی شعیری له زمانهکهیدایه.....11
- 2- ههه بیر و فلهسهفهیهک چههه مهزن بن، هههدهی عههقی ئهه کهسانههیان لی دیت که پهیرههویان دهکهه.....35
- 3- شعیر لای من پههش ههه شتیک چههنایهتییه.....63
- 4- ههه شعیری که رهنگیکی تاییهته.....81
- 5- شعیری نوئی کوردی له زور لایههوه رهههتی جیهانی ههیه.....91
- 6- شعیر یاری کردنه به زمان و داههینانیشه له زماندا.....101
- 7- له بارهه رهخنهه ئههههیههه.....109
- 8- پههکۆکان دووباره دهگههشینههه.....115
- 9- دیداریکی ئهههههه.....121

II

ناسیونالیزم، ناین، نینتیمای و پیناسه‌ی نهته‌وه‌یی

- 1- ناسیونالیزم دیاردهیه‌کی سیکولار (علمانی)یه نهک ناینی.....133
- 2- بزاقی ناسیونالیستی کورد قهت بزاقیکی ناینی نه‌بووه.....149
- 3- سه‌هتای کوشتنی نازادی نهته‌وه به کوشتنی نازادی تاکه‌که‌سانی دهست پی دهکات167
- 4- نینتیمای نیشتمانی: نیشتمان پیش هر شتیک پاراستنی نازادی و ماف و که‌رامه‌تی مروقه.....181
- 5- جیهانگیری و پیناسه‌ی نهته‌وه‌یی.....191
- 6- کورد و بیری چهپ.....199
- 7- ناین له توانیدا نه‌ماوه نایدیولوجیای دهولت بیت.....215
- 8- نایدیولوجیای عه‌ره‌بیزم له‌سه‌ر بنه‌مای دژایه‌تیکردنی کورد و شیعه دامه‌زریندنراوه...223

III

ناوریک به رابردودا

- 1- نازادی خوم به هه‌موو شتی دنیا ناگورمه‌وه.....245
- 2- مروقیک پر له نامویی.....277
- 3- روداویک که تا نیستاش به باس کردنی خه‌م بو دلی و فرمیسک بو چاوه‌کانی ده‌هینی.....285
- 4- بو نه‌وه‌ی به‌رگه‌ی سهختیی ژیان بگرم په‌نام بو نووسین برد.....291
- 5- من لهو که‌سانه‌م که دلم ده‌شوم و رقم له که‌س نییه.....299

وتیهک

ئەم کتیبە بەشیکیە لەو دیدارانەیی که لە سالانی 1991 - 2013 ساز کران. دیدارەکان بۆچوون و سەرنجی نووسەر، لەبارەیی چەندان مەسەلەیی ئەدەبی، کولتووری، فیکری، میژوویی، ئایینی و سیاسی دەر دەخەن.

دیدارەکان کران بە سێ بەشەو:

بەشی یەکم تاییەتە بە شیعەر و رەخنە و هەندیک مەسەلەیی کولتووری. بەشی دوو تەرخان کران بۆ کۆمەڵیک بابەتی فیکری و سیاسیی وەک ناسیۆنالیزم، ئاین و مەزھەب، ئینتیما و پیناسەیی نەتەوویی، دیموکراتی، جیھانگیری و تاد. بەلام بەشی سێیەمی کتیبەکیە ئەو دیدارانەن، که باسی سەردەمی مندالی، گەنجیتی و هەندیک لایەنی ژبانی تاییەتی خۆم دەکەن.

ئەم کتیبە تەنیا بیست و دوو چاپیکەوتن بە خۆ دەگریت، که لە ناو دەیان دیداردا هەلیژێردران. لێرەدا هەولم داوە ئەو دیدارەنە بلام بکەمەو، که سەرشتیکی ئەدەبی، کولتووری، فیکری و تارادەیک سیاسیان هەیه و ئەمرو، دیارە بە بۆچوونی خۆم، کهم تا زور، بایهخی خویان پاراستوو. لە کاتی ئامادەکردنی دیدارەکان بۆ ئەم چاپە، هەندیکیان، بە تاییەتی ئەوانەیی راستەوخۆ ساز کران، لە رووی دەرشتن و زمانەوانییەو، رتووش و کەمیک دەستکارییی زمانەوانی کران.

له دیدارهکاندا ههندیک پرسیار n هه، که له کاتی جیاواز و له لایهن روژنامهوان و نووسهرانی جیاوازهوه، لهبارهی پرسیکی تایبتهی ئهدهبی، یان کولتووی و فیکری، کراون، رهنگه له وهلامی پرسیارهکاندا ههندیک بوچوونی تایبته دووباره بووبنهوه.

لهپال ئهم چاوپیکهوتنه، دهیان چاوپیکهوتنی تر ههن، که لهم کتیبهدا جییان نهکراوتهوه، بهلام له کاتی جوړاو جوړدا، لهم روژنامه و گوڤارانهی له خوارهوه ناویان هاتوون، بلاو کراونهتهوه: (هاوکاری، التآخی، کوردستانی نوی، وان، دیدار، هاوولاتی، ئاوینه، لئین، ریازی ئازادی، چاودیر، ئاسۆ، ئاسوی گهنج، ههفتانه، هاوولاتی، ههولیر، روداو، روژنامه، ریگا، سایتی سبهی، روژنامهی ئوپسالا نیاتیدنینگین و گوڤاری ئورد فرۆنتی سویدی...تاد). ههندیک لهو چاوپیکهوتنههی ئاماژهیان پی درا، بو ئهوه دهبوون لهم کتیبهدا بلاو بکرینهوه، بهلام به داخهوه لهم کاتهدا له بهردهست نهبوون. بهشیکی دیکهیان تایبتهن به زمان و ئهلفوبیی کوردی و کیشهی نیوان کوردستان و عیراق و پههلهمانی کوردستان و ههندیک مهسهلهی سیاسی و کومه لایهتی، که به پیویستم نهزانی تیکهلی ئهم دیدارانهیان بکهه.

ئهم کتیبه تهنیا ئهو چاوپیکهوتنههی به خو گرتووه که له گوڤار و روژنامهکاندا، بلاو کراونهتهوه. دهیان دیداری دیکه ههن، که له رادیو و کهنالهکانی تلهفزیونی نیو ولات و دهرهوهی ولاتا پهخش کراون و بهشیکیان شایهنی ئهوه بوون که بخرینه ناو ئهم کتیبهوه، بهلام کات و دهرهتی گولبژیرکردن و نووسینهوه هیانم نهبوو.

له کو تاییدا سوپاسی ئهو نووسهر و روژنامهوان و رووناکبیره بهریزانه دهکهه که ئهم چاوپیکهوتنههیان لهگهلم ساز کردووه. بهمهش له بهرهمهینانی ئهم کتیبهدا بهشدار بوون. داخهکهه له بهر لیکداریان لهگهلم ههندیک لهو بهریزانه، نهمتوانی له بلاوکردنهوهی کتیبهکه ئاگاداریان بکهه.

رههفیق سابیر

I

شاعر ، رخنہ ، کولتور

ہہو النامہ کی کتب

ههوانامه كتيب

مانا و جوانیی هەر تیکستیکی شیعی له زمانه‌که‌یدایه

* مروّف به روخساری و شاعیر به زمانه شیعی بییه‌که‌ی، دهناسر ئینه‌وه.
* هه‌موو کارئیکی هونه‌ری و ئه‌ده‌بی، ئه‌نجامی گه‌مه‌یه‌کی داهینه‌رانه‌یه.
* مروّفی روژ هه‌لاتی ده‌توانی بییه‌کی له‌ناو مؤدی‌ر نیت‌دا بی، بییه‌که‌ی تری
له‌ناو خورافه و خیل‌په‌ر وه‌ری و بنه‌مال‌په‌ر ستیدا.

هاولاتی: ئایا شیعی تایبته‌ی و هه‌ستیه، یان گشتی و ئه‌قلیه؟ به‌مانایه‌کی تر
شیعی ئی‌حساسی خودیه یاخود روّ‌دار و ئه‌رک‌داریکی گشتی و ئه‌قلیه و

ره‌فیق سابیر: شیعی وه‌ک ژیلان فرمه‌رنگ و فرمه‌شیوازه، بویه فرمه‌جور،
فرمه‌مانایه و ناتوانداریت له چواچینه‌ی لیک‌دانه‌وه‌یه‌کی هزریدا، بناسینداریت.
زوربه‌ی ئه‌و بوچوونانه‌ی له‌باره‌ی شیعی و ماهیه‌تی شیعی هه‌وه ده‌وترین و
ده‌نوسرین، ده‌شیت وه‌کو بیرورا، یان ئه‌زموونی که‌سیک (شاعیر، یان
رمخه‌گر) دابندرین، نه‌ک پیناسه‌ی شیعی و ئاشکرکردنی ماهیه‌ت و
جه‌وه‌ری شیعی. له‌وه‌ته‌ی شیعی هه‌یه و تا بمینیت، به‌شیوه و جور
جیاواز، پیناسه ده‌کریت. ئه‌مه‌ش سروشتی تایبته‌ی شیعی و سه‌ختی
ناساندنی پیشان ده‌دات. بویه شیعی له‌لایه‌نی هه‌ستی و عه‌قلی به‌دوور نییه،
به‌لام مه‌رج نییه به‌و جوره بیته تو ناوت هینان. شیعی، وه‌ک هونه‌ریک،
ده‌توانیت چه‌ندان توخمی لیک‌جیاواز و پیکناکۆک له‌خویدا کو بکاته‌وه.

شیعی هه‌م په‌یفینه له‌باره‌ی شتیکی، که ده‌شیت بیندراو، یان هه‌ستپیکراو
بیته، هه‌م ژیانه له‌گه‌ل ئه‌و شته‌دا. کاتیک شاعیر له‌باره‌ی شتیکی، یان
بابه‌تی‌که‌وه ده‌نوسیت، ئه‌و هه‌م له‌ده‌ره‌وه‌ی ئه‌و شته و بابه‌ته سه‌رنجی
ده‌دات و تیی راده‌مینیت، هه‌م له‌گه‌لی ده‌ژی و هه‌ستی پی ده‌کات. بویه شیعی
ده‌توانیت ئاویت‌ه‌بوونی فیکر و هه‌ست، یان کارئیکی به‌ئاگایانه (هوشدارانه)
و بیئاگایانه (ناهوشدارانه) ش بیته. شیعی خه‌ونئیکی بیدارانه‌یه، یان خه‌وبینینه
له‌بیداریدا. مروّف له‌خه‌ودا کاری جوراوجور ده‌کات، وینه و دیمه‌نی سه‌یر

دیکه‌ی نووسیندا هه‌یه.

شیر چرتیرین ژانری ئەده‌بیه، که له ریه‌وه زمان، به پوخته‌یی و چری و به شیوازیکی جیاواز پیشان دهریت، جوانی و راز و سحره‌کانی دهرده‌خرین. زمان له شیردا، به‌هۆی په‌یوه‌ندی هونه‌ریانه‌ی نیوان وشه‌کان و میتافۆر و لیکچواندن و سیمبول و شیوازی دیکه‌ی وینه‌ی ئەده‌بیه‌وه، فۆرمی نوئ و توانا و وزه‌ی نوئی دهربرینی به‌به‌ردا ده‌کریت. له ئەنجامدا زمان له ئامرازی دهربرین و له‌یه‌کتری گه‌یشتن و گه‌یانده‌وه، ده‌گۆردریت به‌ بواری پشکنین و داهینان و ویناکردنی جوانی و دهرخستنی هه‌ست و هزری مرۆف.

ئەفلاتۆن رای وایه که شیر له سی ره‌گه‌ز، یان لایهن، پیک دیت: وشه، مۆسیقا و ریت.

لیره‌دا وشه به‌واتای زمان دیت. چونکه وشه فۆرمی زمانه. زمان له ریی وشه‌وه خۆی دهرده‌خات، توانا و هیزی خۆی و سروشتی فره‌هنگی و جۆراوجۆری خۆی پیشان دهدات. زمان به‌ بی وشه نییه و نابیت. به‌لام زمان هه‌ر وشه نییه، به‌کو سیستمیکی ئاخوتن و بیرکردنه‌وه و ئامرازی گه‌یاندن و مه‌یدانی داهینانی شیرعی و ئەده‌بی و فیکرییه. شیر له‌ودیو زمان و له دهره‌وه‌ی زماندا نییه. به‌هۆی ئەو سی لایهنه‌ی شیردا، که ئەفلاتۆن پئی وایه شیر پیک ده‌هین، زمان هینده گرنه‌گ و بنه‌ره‌تییه که مۆسیقا و ریت (دیاره له‌شیردا) به‌هۆی زمان و چۆنییه‌تی به‌کاره‌ینانی زمان و به‌شیرکردنی زمانه‌وه، دهرده‌که‌ون و ده‌بن به‌ به‌شیکی ئورگانیکی شیر.

وشه کۆدیکه بو نوان و ناسینه‌وه‌ی شته‌کان، ئامرازیکه بو دهرخستنی هه‌ست و بیر مرۆف. وشه، خۆی له خۆیدا، پاسیف و خه‌وتوو و بی لایهنه. ئەویش وه‌ک ره‌نگ یان به‌رد و مس و ئاسن و دار و ته‌خته و ماتریالی تری ناو سروشت، ناوه‌رۆکیکی هونه‌ری نییه. وشه و زۆربه‌ی ماتریاله‌کانی نیو سروشت و بوون، له ریگای هونه‌ر و داهینانه‌وه، بیدار ده‌کرینه‌وه. مانای نوئ و ژیانی نوییان به‌ به‌ردا ده‌کریت. هونه‌رمه‌ند و داهینه‌ر به‌ گشتی، له ره‌وشی پشکنین و داهیناندا، ئەزموون و تیروانینی خۆیان ئاویتیه‌ی وشه و ماتریاله‌کان ده‌که‌ن، ده‌یانگۆرن و به‌ هونه‌ر.

له به‌ر ئەوه شیر داهینه‌ه له زماندا و له ریگای چالاکردنی هونه‌ریانه‌ی زمانه‌وه، مانا به‌ خۆی دهدات، به‌هانه‌ی بوونی خۆی، وه‌ک هونه‌ریکی سه‌ربه‌خۆ، ده‌سه‌لمینیت. هه‌ر به‌ هۆی دهرخستنی راز و جوانی و توانا شاردراره‌کانی زمانیشه‌وه، ماهیه‌ت و تایه‌تمه‌ندی خۆی، پیشان

به‌لام له‌گه‌ل ئەمه‌شدا شاعیر، ناتوانیت له‌ده‌روه‌وی زمان، درێژه به نووسین و داهینان بدات، چونکه جگه له زمان و هه‌ولدان بو‌ ئاشکراکردنی زۆرتیرین رازه‌کانی زمان، ده‌ره‌تانیکی دیکه‌ی له‌به‌رده‌ستا نییه. ئەمه چاره‌نووسی شاعیره! بۆیه باوه‌رناکه‌م "زمان له‌قالبدانی یاخیه‌تی شاعر بی‌ت". شاعر، وه‌ک هزر و فه‌لسه‌فه، دواچار له‌ فۆرمی زماندا داده‌رپێژریت. به‌پێژی زمان و جوانی و دره‌وشاوه‌یی زمان، له‌ هه‌ر تیکستی‌کدا، تا راده‌یه‌کی زۆر، په‌یوه‌ندی به‌ شیوازی نووسین و توانای زمانی نووسه‌ره‌که‌ی و چۆنییه‌تی به‌کاره‌ینانی زمانه‌وه‌ هه‌یه. داهینانیش له‌ شاعیردا پێش هه‌ر شتیک، داهینانه له‌ زماندا، گۆرینی زمانه له‌ ئامرازی په‌یوه‌ندی و گه‌یانده‌وه بو‌ بواری خولقاندن و داهینان. دوورکه‌وته‌وه‌یه له‌ قابله‌ سواوه‌کانی زمان و دۆزینه‌وه‌ی شیوازی نووی وتن و ده‌ربرینه. توانا و تایبه‌تمه‌ندی هه‌ر شاعیریکیش، له‌ به‌ره‌تدا، له‌وه‌دا ده‌بیندریت که تا چه‌ند توانیوه‌تی، به‌ شیوازی تایبه‌تی خۆی، زمان به‌کار به‌یئیت و ستایلی تایبه‌ت به‌ خۆی هه‌بی‌ت. من له‌ جیه‌کی تر وتوو‌مه که زمان بو‌ شاعیر وه‌ک روخساره بو‌ مرو‌ف. مرو‌ف به‌ روخساری و شاعیر به‌ زمانه‌شعیریه‌که‌ی، ده‌ناسرینه‌وه.

هاولاتی: فۆرمالیسته‌کان شاعر به‌ گه‌مه‌یه‌کی زمانه‌وانی ده‌زانن و له‌فۆرمدا هه‌رس به‌ گه‌وه‌ر و ناوه‌وه‌ی شاعر دینن، پرسیاره‌که ئه‌وه‌یه که شاعر ئەم فۆرمه‌یه یان ده‌کرێ به‌ بی‌گه‌مه زمانه‌وانیه‌کان شاعر وه‌ک یاخیبونیک که شهرت نیه زمانداربی‌ت بوونی هه‌بی‌ت؟

ره‌فیک سابیر: هه‌موو کاریکی هونه‌ری و ئەده‌بی، ئەنجامی گه‌مه‌یه‌کی داهینهرانه‌یه. گه‌مه‌ی نیگارکیش له‌گه‌ل ره‌نگ، گه‌مه‌ی په‌یکه‌رتاش له‌گه‌ل به‌رد و دار و مس و برۆنز و ماتریالی دیکه‌ی سروشت، گه‌مه‌ی مۆسیقاژهنیک له‌گه‌ل ژنی یا له‌گه‌ل دوگمه‌ی پیاو‌دا. گه‌مه‌ی شاعیریش له‌گه‌ل زماندا، به‌ تایبه‌تمه‌ندی خۆیه‌وه، به‌شیکه له‌و جو‌ره گه‌مانه، که به‌ ئامانجی داهینانه. له‌ ره‌وشی ئەو گه‌مه داهینهرانه‌دا، هونه‌رمه‌ند و شاعیر ئەو که‌ره‌سته و ماتریالانه‌ی یارییان له‌گه‌ل ده‌کهن، ده‌گۆرن به‌ هونه‌ر، و اتا ناوی نووی، ناوه‌روکی نووی و ژبانی نوویان پێ ده‌به‌خشن. ئاشکرایه ئەم جو‌ره گه‌مه‌یه به‌ ئامانجی خولقاندن و داهینانه، بۆیه گه‌مه‌یه‌کی لێزانانه، هۆشیاران و مه‌به‌ستاره، نه‌ک گه‌مه له‌ پیناو گه‌مه‌دا، یان گه‌مه‌یه‌کی نه‌زانانه و جاهیلانه و بی‌مانا و بی‌ئامانج. بو‌ نمونه هونه‌رمه‌ندیکی په‌یکه‌رتاش، له‌ناو سروشتدا، به‌ردیک یان تاویریک ده‌بینته‌وه، که وه‌ک هه‌زاران تاویری تر، که‌ره‌سته‌یه‌کی خاوه، له‌ گوشه‌یه‌کی سروشتدا

کهوتووه، بئ نوهی سهرنجی کهس بو لای خوی رابکیشیت. هونهر مهندهکه نهو تاویره، له ماتریالیکی ناسایی ناو سروشت و کهسهرستهیهکی بیناسازییهوه، دهکاته بابتهی هونهری و بواریکی داهینانی خوی. له رهوشی کارکردن و یاریکردن لهگهل تاویرهکه و گورینی فورمهکهیدا، هست و بیر و خهیا ل و دونیابینی و نهزمونی ژیانی خوی ناویتهی تاویرهکه دهکات. سهرنجام تاویرهکه فورم و ناوهوکیکی جیاواز و نوي وهردرگريت، له کهرستهیهکی خاوی ناو سروشتهوه دهگوردريت به توحفیهکی هونهری و به بهشیک له کهسایتهی و دنیای داهینهرانهی هونهر مهندهکه.

شاعیریش لهگهل وشه یان زماندا، که تاکه کهرستهی هونهری و نامرزی دهربرینیتهی، ههمان کار دهکات، بو نهوهی له ری گهمهی زمانهوه، به ههمان نامانجی هونهر مهندهکه بگات، که داهینان و خولقاندنه. بویه شاعر به دنلیاییهوه کهمیهکی زمانیه به مهبستی داهینان له زماندا. ناکری شاعر لهدهرهوهی زماندا ههبيت، یان وهک هونهریکی زمانی، به بی داهینان و گهشه دان به زمان، بهردهوام بیت. به لام شاعر، وهک داهینانیک له زماندا، ناتوانیت له دهرهوهی مانا، که جهوههری زمانه، بمینتیهوه و وهکو موسیقا به جوریکی نهسزاکت و لهری ناواز و ریتمهوه، پهیامی خوی بگهیهنیت. شاعر زور سوود له ریتم و موسیقا وهردهگریت، به لام ناتوانیت، موسیقا بکاته زمانی خوی، یان بیت به موسیقا. چونکه شاعر له بنهرهتدا هونهریکی زمانیه، له ری زمانی و بهکارهینانی هونهر مهندهوهی زمانهوه، خوی دهردهخات. کهچی موسیقا، وهک نیتشه دهلیت، خوی زمانه و شیوهی دهربرینه و پیویستی به زمانیکی دیکه نییه له دهربریندا یارمهتی بدات. (بروانه نیتشه و پاش تازهگری، نووسینی د. محمهد کهمال).

لهسهدهی پیشوودا، ههنیک شاعیری دادادی، فورمالیست و شاعیری دیکه، ههولیان دا شاعر بگورن به دیاردهیهکی دهنگی/ناوازی، که ریتم و موسیقا، نهک مانا، بین به نامانج و بنچینهی تیکستی شاعر. بو نه کارهش دهبوو گوی به مانا نهدریت، یان مانا به گرنگ وهرنهگریت. وشهکان، بی لهبهرچاوگرنتی مانا و ناوهوکیان، به جوریک له رسته دا ریز بکرین که، له خویندنهوهدا ناوازیکی تاییهتی موسیقا پیک بهینن، بی نهوهی تیکستهکه مانایهکی روون و کونکرتی بدات. رهنگه ههله نهبيت که بلیم زور جار وشهکان له شاعر دا، له رووی ماناوه، تا رادهیهک وهک جهوت دهنگه ناسراوهکهی موسیقیا یان لی دیت، که مانایهکی تاییهت نادهن: (دو/ری/می/فا/سو/لا/سی). بهم جوره وشهکان له شاعر دا بهگوییهی ریتم و موسیقای نیوانیان، نهک بهپی پهپوهندی مانایی و لوجیکیان، ریزبهند دهکران و

جیگۆر کهیان پی ده‌کرا، که دواچار له مانا به‌تال ده‌کران. ئەم هه‌ولە، له‌گه‌ڵ ئەوه‌ی له‌ سه‌ره‌تا دا ئەزموونێکی سه‌رنج‌راکێش بوو، به‌لام کاری گه‌وره‌ی شیعیری به‌ره‌م نه‌هێنا و له‌ سنووری ئەزموونگه‌ری و خولای دا هێنان و نوێکردنه‌وه‌دا مایه‌وه. بۆیه ده‌کرێ به‌ ئەزموونێکی هه‌یبیانه و هه‌رزه‌کارانه‌ی مۆدیرنیزمی شیعیری ئەوروپایی دا بندریت. دواتر ئەم جو‌ره ئەزموونه، له‌ هه‌ندیک و لاتدا، له‌وانه هه‌ندیک و لاتێ عه‌ره‌بی و کوردستان، دووباره کرایه‌وه. ئەو کاره زیاتر وه‌ک لاساییکردنه‌وه بوو، که فه‌لسه‌فه‌یه‌کی زمانی و هونه‌ری له‌پشته‌وه نه‌بیت. ئەم ئەزموونه، به‌ گشتی، وه‌ک تووری قانگ شتیکی لێ به‌ره‌م نه‌هات.

هاو‌لاتی: ئایا شاعر ده‌رچون و یاخه‌یوونه له‌ واقع، یان دروسکردنی جوانیه له‌نیو خودی واقعدا. کاتیک جوانی کچیک ئەبیته‌ خوداوه‌ندی نیو شاعره‌کانت و په‌یکه‌ریک و وینایه‌کی ئەفسوناوی و ئیستاتیکی له‌ جوانی واقعیه‌نه‌ی کچیک یان نیشتماندا وینا ده‌که‌یت و ده‌خولقینیت ئەمه هه‌له‌هێنجانندی جوانی نییه له‌ نیو خودی واقعدا ئیدی شاعر بو‌ یاخه‌یوون له‌ واقع و شکانندی شو‌شه‌ی واقع بیت؟

ره‌فیق سابیر: مه‌سه‌له‌ی په‌یه‌ه‌ندی نیوان ئەده‌ب و واقع بابه‌تیکی کۆنه، قسه و باسی زۆری له‌ باره‌وه کراوه. ئەم مه‌سه‌له‌یه بنه‌مایه‌کی فه‌لسه‌فی و ئایدیۆلۆجیشی هه‌یه، له‌و پرسیاره فه‌لسه‌فیه‌یه دێرینه‌شه‌وه سه‌رچاوه ده‌گریت، که ئایا واقع و بوون له‌پیش فیکر (یان رو‌ح/خودا) هه‌بوون، یان به‌ پیچه‌وانه‌وه سه‌ره‌تا (رو‌ح/خودا) هه‌بووه، ئەو هه‌یزه واقع و بوونی دروست کردوه، هه‌ر وه‌ک له‌ ته‌وراتدا باس کراوه و دواتریش له‌ تیکسته ئاینیه‌کانی دیکه‌شدا، له‌وانه له‌ قورئاندا، دووباره کراوه‌ته‌وه.

ئا‌شکرایه ماتریالیست و مارکسییه‌کان بوون و واقع به‌ ئەساس، فیکر (رو‌ح)یش به‌ به‌ره‌می بوون و واقع داوه‌نین. مارکسییه‌کان له‌وه‌ش دوورتر ده‌رۆن و ئاین به‌ ئەفیۆنی گه‌لان و ده‌ستکردی مرۆف ده‌زانن. بۆیه رایان وایه که ئەده‌ب و هونه‌ر و هزر به‌ گشتی، هه‌رچه‌نده سه‌به‌خۆیه‌کی نیه‌بیه‌یه هه‌یه، به‌لام له‌ بنه‌ره‌تا ره‌نگدانه‌وه و به‌ره‌می واقع و ژیانن. ئەمه‌ش له‌ تیئۆری ئەده‌بدا به‌ ریالیزم (ریبازی واقعیه‌ت) ناسراوه. له‌ ناوه‌راستی سه‌ده‌ی پێشوو‌دا، هه‌ندیک له‌ ئەده‌بناسانی مارکسی، له‌ سنووری ریبازی ئەده‌بی ریالیزم نه‌هه‌ستان، به‌لکو گه‌یشه‌نه ئەو ئەنجامه‌ی که، له‌ کۆمه‌لی سۆسیالیستی سو‌قیه‌ت و ولاتانی دیکه‌ی سۆسیالیستیدا، ئەده‌ب و هونه‌ریکی نوێ، جیاواز و تایه‌ت ده‌رکه‌وتوه، که ره‌نگدانه‌وه‌ی کۆمه‌لی سۆسیالیستی و واقیعی ژیا‌نی سۆسیالیستانه‌ی ئەو گه‌لانه‌یه. ئەو جو‌ره

ئەدەب و ھونەرەش بە ریالیزمی سۆسیالیستی (واقعیەتی سۆسیالیستی) ناو نران.

ھەلبەت شیعەر لە دەرەوہی ژیان و واقع و دەورەبەردا نییە و پەيوەندی بە ئەوانەوہ ھەبە. بەلام شیعەر، وەک ژانریکی تاییەت و جیاوازی ئەدەبی، وەک ھەست و جیھانی ناوہوہی تاکەکەسیک، ناتوانییت رەنگدانەوہیەکی واقع، یان لاسایی و کۆپیکردنەوہی دیمەنیک و روالەتیکی واقع و دەوروبەر بییت. چونکە شاعیر، فۆتوگراف نییە تا وینەھی واقع و مرۆف و دەوروبەر بگریت و جوانی و رولەت و شیوہیان، وەک خۆیان پێشان بەدات. شاعیر، پێش ھەر شتیکی، بە زمانی تاییەت بە خۆی، قسە لەبارەھی ھەست و ھزر و دنیای ناوہوہی خۆی دەکات، کە بە دانیاییەوہ دنیای کەسانی دیکەشە. دیارە شاعیر لە کۆمەڵدا دەژی و ژیان و چارەنووسی بە ئەوانی دیکەوہ بەستراوہ. ژیان و کۆمەل و دەوروبەر، راستەوخۆ، یان ناراستەوخۆ، کار لە ھەست و ھزر و تێرانینی ئەو دەکەن. لە بەر ئەوہ دەشییت، کەم یان زۆر، شوینەواریان بە شیعەرەکانییەوہ دیار بن. بەلام ئەم شوینەوار و کارتیکردنە راستەوخۆ وەک کۆپی دەرناکەون، بەلکو ناراستەوخۆ، ئاویتەھی ھزر و ھەست و خەون و ئەزموونی شاعیر دەبن و بە شیوازیکی ھونەری و ئیستاتیکی، شوینەواریان لە تیکستەکەدا دەرەکەونەوہ.

ھاوڵاتی: شیعەر لە ناشوین و دەرەوہی زەماندایە یان لەنیو گەمەکانی کات و زەماندایە؟

رەفیق سابیر: ئەگەر بە ھەلە لە پرسیارەکەت نەگەیشتیم، دەتوانم بڵیم کە ھیچ شتیکی، بە شیعەریشەوہ، لە دەرەوہی شوین و زەماندا نییە. ئەوان لەناو شوین و زەمانیکدا دەرەکەون، بەلام دەشییت دوورتر برۆن. چونکە شیعەر و ھونەر بە گشتی، دەتوانن شوین و زەمان بپرن و لە شوین و زەمانی تریشدا، گاریگەر و بەردەوام بن. بەرھەمەکانی بیتھۆقن، موزارت، باخ، دانتي، سیرفانتس، شەیکسپیر، دۆستوئیفسکی، خانی و نالی و دەیان داھینەری دیکە، بەردەوام بەناو شوین و زەماندا رەت دەبن و پرووہ و جیگای دی، زەمان و سەردەمی تر دەچن. دیارە ئەو جۆرە بەرھەمانە زۆر نین و تەنانەت دەگمەنیشن. بۆیە ئەو تیکست و بەرھەمە ئەدەبی و ھونەرییانەھی لە شوین و زەمانی خۆیاندا گرنگ و بایەخدارن، مەرج نییە لە شوینی تر، یان لە زەمانی تردا بە ھەمان شیوہ بن.

ھاوڵاتی: دەربرینە نوێکانی تیکستی شیعەری نوێ بە جۆریکن کە فرەدەلالەتی دەق لەلای خوینەر بەرھەم دینیت و لە مەفھومی سەنتەر و

ده‌بردر او دای ده‌بریت ، ئەم تیز و مۆدیلە له شیعەر مانای بالایی دەق و گهوره‌یی ده‌قه یان بچوکی و له‌کو‌تایدا مردنی دەق و هه‌لوه‌شانه‌وه‌یه‌تی؟

ره‌فیک سابیر: راستیه‌که‌ی فرمه‌لله‌تی و فرمه‌مانایی به‌شیکن له‌سروشتی شیعەر و دا‌هینانی هونه‌ری. زۆر تیکستی شیعری، ته‌نانه‌ت هه‌ندی‌ک تیکستی تری ئەده‌بی، نو‌ی بن یان دێرین، به‌تاکه‌ خویندنه‌وه‌یه‌ک هه‌موو مانا و ده‌لاله‌ته‌کانیان ده‌رناکه‌ون. ره‌نگه‌ ئەم‌مه‌ش تاییه‌تمه‌ندییه‌کی دیکه‌ی شیعەر و زمانی شیعری بێت. شیعەر وه‌ک هونه‌ری‌ک په‌یوه‌ندییه‌کی راسته‌وخۆی به‌هه‌ست و هزر و پرامان و دنیا‌ی ناوه‌وه‌ی مرو‌قه‌وه‌هیه‌، که‌ دنیا‌یه‌کی جه‌نجال و فراوان و پر‌جووله‌ و ناروونه‌. باس‌کردنیان، زۆر جار، زمانیکی تاییه‌ت و ناراسته‌وخۆی پێویسته‌. ئاسان نییه‌، مرو‌ف به‌ زمانیکی ساده‌ و روون و راسته‌وخۆ، باسی مه‌سه‌له‌ و بابته‌ی ئالۆز و پر‌جووله‌ و فره‌لایه‌ن بکات. زمانی شیعەر، زمانیکی ناراسته‌وخۆ، پر‌مه‌جاز، چر و بژار کراوه‌. وشه‌ له‌ شیعردا، زۆر جار، له‌ مانا‌که‌ی خۆی داده‌بردریت، له‌ ره‌وشی جووتبوونی له‌گه‌ل وشه‌ی تر‌دا مانای نو‌ی وه‌رده‌گریت، یان ده‌گۆردریت به‌سیمبولیک. به‌و جو‌ره‌ و شه‌که‌، وێرای مانا زانراوه‌ قامووسیه‌که‌ی خۆی، مانا و ناوه‌روکی نو‌ی پێی ده‌دریت. وینه‌ی شیعری بنچینه‌ی زمانی شیعرییه‌؛ میتا‌فۆر، لێ‌کچوواندن، سیمبول و که‌ساندن، توانای شار‌دراوه‌ی زمان ده‌رده‌خه‌ن، ده‌برینی نو‌ی و نائاسایی و ناراسته‌وخۆ و ته‌نانه‌ت ناروون، که‌ خوینه‌ر پێیان رانه‌هاتووه‌، داده‌هینن. بۆیه‌ تیکسته‌که‌ ده‌شیت زیاتر له‌ مانا و ده‌لاله‌تیکه‌ی هه‌بیت، که‌ ئەم‌مه‌ش تاییه‌تمه‌ندییه‌ک به‌ تیکسته‌که‌ ده‌دات.

زمانی شیعری له‌ سه‌رووی زمان و له‌ ده‌روه‌ی زمان نییه‌، به‌لام به‌ دنیاییه‌وه‌ ئەو زمانه‌ ساده‌ و ئاساییه‌ش نییه‌ که‌ له‌ په‌یفین و نووسین و میدیادا به‌کار ده‌هیندریت. ته‌نانه‌ت له‌گه‌ل ئەو زمانه‌ ئەده‌بیه‌شدا جیاوازی هه‌یه‌ که‌ زۆر‌به‌ی ژانره‌ ئەده‌بیه‌کانی تری پێی ده‌نوسریت. چونکه‌ زمانیکی پوخت و ناراسته‌وخۆی پر ده‌لاله‌ت و پر مانای جیاوازه‌، که‌ لێ‌کدانه‌وه‌ی جیاواز و جو‌راوجۆر قبوول ده‌کات. من خۆم ئەو جو‌ره‌ تیکسته‌ شیعری و ئەده‌بیانه‌م به‌ دلن که‌ به‌و شیوه‌زمانه‌ ده‌نوسرین. چونکه‌ له‌پال مانا دیاره‌که‌یاندا، چه‌ندان مانا و بیرو‌که‌ی تریان به‌ شار‌دراوه‌ی هێشتو‌ته‌وه‌ که‌ خوینه‌ر، به‌پێی ئەزموون و ئاستی روونا‌کیریی خۆی، ده‌توانیت ده‌رک به‌ هه‌ندی‌کیان، یان به‌ زۆر‌به‌یان بکات. من له‌ ئەزموونی خۆمه‌وه‌ ده‌توانم بلێم، که‌ ئەو جو‌ره‌ تیکستانه‌، له‌گه‌ل هه‌لچوونی ته‌مه‌ن و فره‌ره‌نگی ئەزموونی ژیا‌نی مرو‌فیشدا، ده‌توانن مانا و بیر و ده‌لاله‌تی نو‌ی پێشان به‌ن. له‌ سالانی

هفتاکانهوه تا ئیستا، هر چند سال جاریک، له نوئ هندیک بهرهمی شهیکسپیر، دوستوئیسکی، کافکا، کامو، ئیلیوت، نالی... تاد. دهخوئیمهوه. ههموو جاریک کومهئیک مانا و راز و بیرۆکهی نوئ، لهو بهرهمانهدا دهوژمهوه، که له خوئندنهوهی پیشتر و پیشووتردا، نه دیتوومن، نه ههستم پی کردوون. دیاره ئهوه بهرهمانه نهگوراون، بهلام لهگهل شهپولی زهماندا، من و ژیان و ئەزموونی من و حالتهی سایکۆلۆجی و رۆحیی من، گورانیان بهسهردا هاتوون. ئهوه جوړه تیکستانه، که له شاعر و ژانری دیکهه ئهدهبیبیدا کهم نین، لهو دهقه گهوره و گرنگانن که دهوانن سنووری کات و شوین، تهناهت سنووری کولتور و زمانهکان، بېرن و وهک تیکستی زیندوو بمینهوه. من هیچ جوړه پهپوهندیهک لهنیوان ئهم جوړه دهقه مهزنانه و "مردن و ههلوهشاندهوهیان" دا نابینم! ئهه تو؟

هاولاتی: له کومهلههونراوهی "ریژنه" دا گیانیکی شورشگریی کومونستی بهدی دهکریت که تهناهت چند شاعریکیش بۆ کومونستهکانی عیراق وهک "هاورئ فهد" و سهلام عادل" نووسیوه، ئایا ئهمه زالبوونی ههستی کومونیزی و پرولیتاریای جیهانی نییه بهسهر ههستی ناسیونالیستی تودا؟

رهفیق سابیر: بهشیکه هونراوهکانی (ریژنه) که له نیوهی دووهمی سالانی هفتاکاندا نووسراون، راستهوخو، یان ناراستهوخو، کاریگریی دوخی سیاسی و فیکریی ئهوه سهردهمانهه کوردستان و عیراقیان پیوه دیاره. له ههمان کاتدا ئهوه هونراوانه بوچوون و دنیاپینی ئهوکاتهی منیش دهردهخن. ئهوه سهردهمه دهسهلاتی بهعس بهرهو ترۆپکی هیز و توانا دهچوو. بویه وهک ههر دهسهلاتیکی نادیموکرات و خو سهپینهر، که خوئ به بههیز دهبینیت، زیاتر بهرهو دیکتاتوریا و درندهیی دهچوو. له بهرامبهردا بیر و ئایدیۆلۆجیای چهپ و مارکسی، لهناو پرووناکبیرانی کوردستان عیراق و تهناهت له ناوچهکه و جیهانیشدا، زور بلاو بوو. شهری قینتام و خهباتی گهلانی ئاسیا و ئهفریقا و ئهمریکای لاتین، بۆ نازادی و دادپهروهی و رزگاربوون له کولونیا لیزم، هیزیکی نوییان بهو بیر و ئایدیۆلۆجیا جیهانییه، مارکسیزم، دابوو. گورینی کومهل و ژیان و دابینکردنی دادپهروهی و نازادی، بوو بوون به خهون و خولیاپهکی جیهانی و ملیونان لاه و پرووناکبیر، که له تهواوی جیهاندا، کاریان بۆ دهکرد. مارکسیزم لهناو پرووناکبیران و لاهوانی کوردستانیشدا بلاو و کاریگر بوو. لهوه سهردهمهدا له زوربهی بهشهکانی کوردستاندا، له پال ههبوونی لقی حیزبی کومونستی و مارکسی نهتهوهی سهردهست له کوردستاندا، چند ریکراویکی مارکسی/ لینینی

دامه زیندران، لهوانه کۆمهلهی مارکسی لینینی له باشووری کوردستان (که دواتر ناوهکهی گۆردرا به کۆمهلهی رهنجدهرانی کوردستان) پارتی کریکارانی کوردستان و کۆمهلهی شۆرشگیری، له باکوور و رۆژههلاتی کوردستان. من ئهو کاته، وهک کهسیکی چهپ، له ریزی حیزبی شیوعی عیراقدی کارم دهکرد. لهو باوهردها بووم که دهکری له ریگای ئهو ریکخراوهوه کار بۆ نازادی و عهدهت و پێشکهوتن، له کوردستان و عیراقد، بکریت. ئهو سهردهمه ئهندامبوون له ریکخراویکی مارکسیدا، پێویستی به لهخۆبووردن و قوربانیدان ههبوو، چونکه ئهو کاره سزای گرتن، ئهشکهنجه و تهناهت کوشتنی بهدواوه بوو. لهو سهردهمهدا، له عیراق، به هزاران له لایهنگرانی کۆمۆنیزم و مارکسیزم شههید کران. ئهو شههیدانه نمونهیهکی بهرزی گیانفیدایی و راستگویی بوون. لهو سهردهم و کهشوههوا سیاسیهدا و له رهوشی کارکردن دژی ستهم و بیدادی و کوشتن، من ئهو دوو هۆنراوهم پێشکهشی دوو سهرکردهی شههیدی حیزبی شیوعی کرد. ئهوان و سههدانی تری وهک ئهوان، که نازایانه رووبهرووی مردن بوونهوه، سههراوهی خۆراگری و هیوا بوون، بهتایبهتی بۆ ئیمهی گهنج، که زۆرمان ئاماده بووین به ههمان چارهنووسی ئهوان بگهین.

هاولاتی: له قهسیدهی "میدیتاسیۆن" لهکتیبی "ژوانی پروناکی" دا، خولیا ی رههابوون و تهنیایی بیسنوور و گهراوهوه بۆ نیوخود بهدی دهکریت، ئهکری بزانی ئهو قهسیدهیه دههواویشتهی چ بارو دۆخیکه و چیه رهفقی ساپیری ناچار بهو تهنیاییه غروراویه کرهوه؟ بۆ نمونه له شوینیکیدا ئهم پههگرافه دهبینین: له تاکبونهوهدا رازهکان نازادم دهکن پهیقینم: هیمایه تهنیایم: سهههستی و روانین.

رهفقی ساپیر: ئهو قهسیدهیه، وهک له ناوهکهیدا دیاره، لهخۆرامان و جۆره گهراوهیهکه بۆ خۆ، به مههستی وردبوونهوه له خۆ و له ناخی خۆ، وهک مرۆف که له ناکاو له کات و شوینیکی دیاریکراودا دهدهکهوئیت، مهحکومی ژیان و دهورهوبهههکی دهبیئت. له ناکاویش وهک ههس بوونهوهریکی زیندوو، ون دهبیئت. لهم قهسیدهیهدا من بههه خۆم و ناوهوهی خۆم گهراومهتهوه، ههولم داوه خۆم بم، لهگهڵ خۆم بم و لهخۆم تی بگهم. لهم ریگهیهشهوه بهدوای مانای ژیان و بووندا بگهیریم. دیاره کاری من نییه لیره باسی شیعی خۆم بگهم، بۆیه ئهوهنده دهلیم که ئهم قهسیدهیه لهخۆرامان و ئاوردانوهیهکی هیمنانیه لهخۆ و له رهوشی ژیانی ناوهوهی خۆم و بوونی تایهتهمهاندانهی خۆم له بووندا. ههولدانیکیشه بۆ لهخۆگهیشتن، بۆ تیگهیشتن له ژیان و زهمان و مانای بوون.

هاولاتی: "ئەفین" بالی بەسەر روئیای شیعری "رهفیق سابیر" دا کیشاوه، لهتەواوی شیعەرەکانتدا ئەم ئەفینە وەک سنیهریک بەدواتەوهیە و لەناختدا کاپە ئەکات، بە جۆریک له هەندێ شیعردا ئەم ئەفینە له لوتکەدایە و وەک له "پەرهلێل" دا که شیعریکی تەواو جوانه لای من، هەندێ جاریش ئەفین مەودای خۆی هێندە فراوان دەکات تا دەبێتە ئازادی و ئازادیش دەبێتە ئەفین لای رهفیق سابیر، بەتایبەت له شیعری "ئزادی" دا که ئاماژەیکە بۆ پەرەگرافیکی شاعیری سویدی "یوران تونسترۆم" دەکات "بەندبونم له تۆدا ئازادیمە." ئایا ئەکری وەک شاعیریکی ئەفیندار سەرەداویکمان له ئەزمونی ئەفیندارایی شیعری و واقعی بۆ ئاشکراو روون بکەیتەوه؟ یان هیچ نەبێت ئەوه بزانی که هەموو ئەم ئەفینە تۆ لەسەر کەسیک تاپۆ کراوه، یان چەندین کەسایەتی و شوین و کات پشکیان لهو ئەفینە تاییبەتیە تۆدا هەیه، وەک لای شاعیری سوری "نزار قەبانی" وایه؟

رهفیق سابیر: راسته، ئەفین جێبەجێ گەورە له شیعری مندا گرتووه، مانا و ناوەرۆکیشی لەوه دوورتر چوووه که به تەنیا ئەفین و ئەشقی ژنیکی بێت، یان تەنانەت تەنیا له سنووری ئەشقی ژندا بمانیتەوه. ئەفین لای من له ئەشقی ژن دوورتر دەچێت و ئاوێتە ئەشقی جوانی و ئزادی و ژیان دەبێت. بەلام رەنگه به هۆی ئەزموون و شیوهی ژیانمەوه بێت که ئەفین، له پێشەوهیان ئەفینی ژن، به جۆریکی چرتر و دیارتر، له بەشیکی زۆری هۆنراوهکانمدا، که له ماوهی چل سالدا نووسیوم، رەنگیان دابنیتەوه. من لەم بارهیهوه زۆر قەرزارباری هەندیک کچ و ژنم، که رۆژگارێک ژیانی منیان پر له جوانی، هیوا، ئارامی و بەختەوهری کردبوو. ئەوان بۆ من هەوین و چاوگەهی سەرەکی ئەشق بوون. بۆیه ئەو ئەشقه ناتواند ریت تەنیا لەسەر تاکه کەسیک، چەند ئازیز و خۆشەویست بووبێت، تاپۆ بکریت. چونکه ئەزموونی ژیانی من بهو جۆره نەبووه. لەوهش زیاتر له دنیای ئەمڕۆدا ناکرێ، یان زۆر دەگمەنه مروّف، به درێژایی ژیانی، تاکه کەسیکی خۆش بویت و هەر ئەو سەرچاوهی ئەشقی بێت.

من درەنگ ژنم هینا و تا رادهیهکیش به گەنجی کەوتمه ئەوروپا، بۆیه پەيوەندی سۆزداری و خۆشەویستیم لهگەڵ چەندان کچ و ژندا هەبووه. لەم ئەزمووندا سێ جارێک ئاشق بووم. پاش شکستەهینانی یەکەمین ئەزموونی خۆشەویستیم، که زۆر سەخت و پرژان تەوا بوو، چەند سالیکی وەک کەسیکی له ئەشقی تۆقیو مامەوه. دواتر گۆردرام به کەسیکی هەمیشە وێل و تینووی عەشق، که چەند لێی نزیک دەبێتەوه، لای وایه قەت پێی ناگات، بۆیه ناتوانیت به ئاسانی بریار بدات و سەقامگیر ببیت. ئەزموونی من زۆر

له ئەزموونی نزار قەبانی، که تو له پرسیاره‌که‌تدا ناوت هیناوه، جیاوازه. جیاوازییه‌که‌ش له‌وه‌دایه که ژن لای من، پیش هەر شتیک، مروّقه و له‌گه‌ل پیاودا یه‌کسان و هاومافه. ئەم بۆ‌چوونه‌شم تازه نییه و بۆ سه‌ره‌تای لاویم، که قوتایی زانکو بووم، ده‌گه‌رێته‌وه. به‌لام ژن ده‌کریت، وه‌ک راستی و جوانی، سه‌رچاوه‌ی گرنگی خوشه‌ویستی و ئەشق و به‌خته‌وه‌ری بیت. دیاره ده‌کرێ پیاویش بۆ ژن هه‌مان شت بیت. به‌لام ژن له هونراوه‌کانی نزار قەبانی، هه‌ندیک جار وه‌ک چاوگه‌ی عه‌شق و جوانی و میهره‌بانی باس کراوه، به‌لام زۆر جار وه‌ک که‌سه‌سته‌ی له‌زه‌ت و رابواردن و سه‌رچاوه‌ی خوشی و ئاره‌زوو و چێژی سێکسی پیاو وینا کراوه. ژن و جه‌سته‌ی ژن لای قەبانی بابه‌تن، چاوگه‌ی له‌زه‌ت و مه‌یدانی شه‌کانده‌وه‌ی ئالای نیرایه‌تیین. ره‌نگه له‌به‌ر ئەمه بیت که نزار قەبانی، له هه‌ندیک شیعریدا به‌ جوړیکی سه‌یر، نیرایه‌تی خۆی هه‌له‌ده‌نیت و خۆی به‌وه‌وه هه‌له‌ده‌کیشیت که توانیوه‌تی له‌گه‌ل زۆرتین ژندا په‌یوه‌ندی خوشه‌ویستی و سێکسی هه‌بیت، ده‌ستی به‌ زۆرتین ژن و جه‌سته و مه‌مکی ژنان بگات. بۆ نمونه له هونراوه‌یه‌که‌یدا به‌ ناوی (الرسم بالکلمات/ نیگارکیشان -یان ره‌سمکردن- به‌ وشه) ده‌لێت:

لم یبق نهد أبيض أو أسود
رایاتی
إلا وزرعت بارضه
لم تبقى زاوية بجسم جميلة
رایاتی
إلا ومرت فوقها
عرباتی.

ده‌کریت هونراوه‌که به‌م جوړه ته‌رجومه بکریت:

مه‌مکی سپی، یان ره‌ش نه‌ماوه
من ئالاکه‌می له‌سه‌ر هه‌له‌که‌م
گۆشه نه‌ماوه له جه‌سته‌ی جوانیک
گالیسه‌کی خۆمی به‌سه‌ردا نه‌بم.

هه‌رله‌به‌ر ئەم جوړه تیروانینه‌یه که هه‌ندیک ره‌خنه‌گری عه‌ره‌ب نزار قەبانی به‌ دۆنجوان و هه‌ندیک دی به‌ مه‌لیک شه‌ه‌ریار، پال‌ه‌وانی حیکایه‌ته‌کانی هه‌زارویه‌ک شه‌وه ده‌چوینن، که شه‌وانه ئەو ژنه‌ی ده‌کوشت که به‌ بوکی بۆیان ده‌برد.

هاولاتی: "کچ"، "جوانی"، "نازادی" چ ده‌لاله‌ت و مانایه‌ک هه‌ل ئەگرن لای تو؟ تا چه‌ند برواتان به‌ لیکچونی و "کچ" و "شوشه" و "گول"؟
ره‌فیق سابیر: ئەگه‌ر هه‌ر سێک وشه‌ی ژن، جوانی و نازادی پیکه‌وه کۆ بکه‌ینه‌وه، ره‌نگه پیکه‌وه بناغه‌ی ژیان پیک به‌ینن. یان هه‌ر سێکیان پیکه‌وه

بڼه نهو سیکوچکویهی که ژیان لهسهری وهستاوه. بهلام سهارهت به لیکچوواندنی کچ یان ژن و گول، نهوه دهربرینیکی کونه و زور جار، له شیعری کلاسیکی کوردی و روژهه لاتدا، شاعیر یارهکهی خوی به گول یان مؤم، خویشی به بولبول و پهپوله چوواندوه. بهلام لیکچوواندنی کچ و شووشه، هر بی مانا نییه، بهلکو لهگهل ریزم بو نهو کهسهی نهو لیکچوواندنهی کردوه، که نازانم کییه، لیکچوواندنیکی بیزهوقانهشه، چونکه هیچ شتیکی هاوبهش له نیوان شووشه و نیوان کچ یان ژندا نییه. شووشه ماتریالیکی بی گیانه، کهچی ژن چاوگهی ژیان و جوانی و میهره بانیه.

هاولاتی: له قهسیدهی "پرسیاره بی وهلامهکان" دا چهندين چهمی قولی عاتیفی دهوروژینیت لهوانه دوانهی "دایک و باوک" که نهو دوو وشهیه خاوهنی فزایهکی فراوانن له وجود و روچی نیمه دا، بو دووه میان که "باوک" ه تهوای شیعره کهت بو نووسیوه، قودسیهتیکی وها دهینریت که پیم وایه تهوای بونیادی نیستا و داهاتوی توی تیدا حهشار دراوه، بهجوریک که به مهرگی نهو له نیسته دا توی بی مه دار و سهرگردان و بی داهاتو کردوه "نیستا من نهستیریه کم مه داری خوم ون کردوه"، من لیره دهپرسم نهو رمانه به نهبونی "دایک" خوی دهردهخات یاخود "باوک"؟ دواي نهوش من پیموایه

شوینی "دایک" له شیعرهکانی تودا عیابه (نهلبهت لهچاو نهو تهمنه دریره شیعرت دا) نهوه هوی چیه؟

ره فیق سابیر: نهو قهسیدهیه باس له سات و شوینی مردنی باوکم دهکات، که له روژیکه بهفراوی زساتاندا کوچی دوايي کرد. تهرمهکهی له هوشهی ملمان، لهسهر تاته شووریک و لهژیر دبارینی کلوه بهفرهکاندا، شوردر او به پهلهپهل بهرمو گورستان بهری کرا. من نهو کاته تهمنم حهقهده سالان بوو. هونراوه که باس له میرمندالیک دهکات، کلول و بیدهسه لات لهبهر بهفردا، بهرامبهر تهرمی رووتی باوکی راوهستاوه، که وهک مهلو تکیهکی بی جول ه رووتی، لهبهر بهفر و لهسهر تاته شووریک، پال خراوه و ده شوردریت، دواي کهمیک باوکه، بو هه تاهه تاپه، له ژیانی میرمنداله کهدا ون ده بیت. لهو ساتانهدا، بو یه کهمین جار له ژیاندا، ههستم کرد که ته نیاترین مروقی دنیا م. سالانیکی زور لهگهل نهو ههسته دا ژیا م.

من لهو قهسیدهیه دا قودسیه تم بهرامبهری باوک پیشان نه داوه. به پیچه وانهوه، له هونراوه کهدا دوو جار باوک سهرکونه دهکم و ته نانهت ناراسته وخو حوکمیشی دهدهم. جاریک چونکه نهو بو خاتری خوشی و

حەزی خۆی منی هیناوتە دنیاوەتە دنیاوەتە پر لەستەم و تاوان. ئەمەش لە ریگای کۆمەڵە پرسیارێک و راز و گلەیی کور و باوکانەوه پێشان دراوه. جارێکی تریش لەبەر ئەوهی ولاتیکی پێ بەخشیوم، که زیاتر لەگۆر و تاتەشۆر دەچیت، نەک ولات. ئەم مەسەلەپەش لە ریگای بەراوردکردنی نیوان ژیان و تراجیدیای دوینی ئەوان و ئەمرووی ئیمەوه وینا کراوه، که لە ناوهرۆکدا چەند ئەلقەهێ لیکچوووی زنجیریکن. مامۆستا عەباس بۆسکانی، لە باسیکدا، بە وردی نامازەهێ بەو دوو مەسەلەپە داوه، هەروا بەو رایە گەشتوووه که "دایک بە هۆشیارییهوه نەخراوتە ئەم هاوکێشەپەهێ گلەیی و نەزۆکی و ئەو پێشبرکێ سایکۆلۆژییهی نیوان کور و باوکهوه". (بروانه گۆقاری گەلاوێژ، ژماره ۵۶ و ۵۷) ئەیلوولی ۲۰۱۲.

بەلام لەبارەهێ ئەو بەشەهێ پرسیارەمکت، که باسی شوینی دایک لە شیعری مندا دەکەیت، ئەوەندە دەلیم که من لە کۆمەڵە هۆنراوهی کاروانسەرادا هۆنراوهیهکی تاییهتەم بۆ دایکم نووسیوه. هەروا شوینهواری خۆشەویستی و میهرهانی دایکم و سیبەری دایکم بە هەندیک شیعری ترمهوه دیارن، که رەنگە لەمانە، لە چاو خۆشەویستی و میهرهانی دایکدا، زۆر کەم بن.

هاولاتی: دیسان نامەوێت ئەو قەسیدەپە تپیهرم بە بی لیکدانەوه و پێناسەتان بۆ وشەهێ "وتەن"، چونکه من لەم قەسیدەپەدا خەرابات و گۆرم بینی نەک نیشتمان "ئەمە ولات بوو پێت بەخشییم یان گۆر؟"

رهفیق سابیر: لای من ولات خاک و رووبار و چیا و شار و گەرەک. تاد نییه. ئەم جورە شتانه، لە هەر شوینیکی دیکهێ دنیایدا هەن. ولات لای من، پێش هەر شتیکی، ئازادی و داد و ریزگرتنی مروّف و پاراستنی ماف و کەرامتە مروّفه. سالانه بەسەدان هەزار کەس، لە دنیادا، لە بەر ستهم و تیروور و گەندەلی و بێدایی دەسەلاتی نەتەوهپیان، بەدەم نەفرەتەوه، پشت لە ولاتەکەیان دەکەن و بەدوای ئازادی و ماف و دادپەروریدا، روو لە جی دای دەکەن. ئەگەر ولات ئازادی و ماف و دادپەرورەهێ بێت، ئیمە ولاتیکیمان لە باوک و باپیرانمانەوه بۆ نەماوتەوه، بەکو شوینیکیمان پێ پراوه که زیاتر لە زیندان و گۆر دەچیت، نەک ولات. لەم کۆپلهپەدا جورە دادگاییکردنیکی باوک، یان نەوهی پێشوو دەبیندریت، که نەیانتوانی ولاتەکه بە جوریک جوان و پرداد بکەن، که شایستەهێ مروّف بێت. دیارە ئیمەش نەمانتوانیوه ئەو کارە بکەین، بۆیه نەوهی ئیستایش مافی خۆیانە که هەمان گلەیی لە ئیمە بکەن.

کاتیکی ولات دەکریتە زیندان، ئازادی لە هەر جییهک بێت، دەتوانیت بێتە

ولات.

هاولاتی: (هیج شتایشیک نهماوه نهوتر ابیت_ شفهق زیرئاسا به تهواوی تواناوه ددرهوشینهوه_ تیشک له سهر جهستهی گهلا، تا قولایی سهوزایی دهخلیسکیت ریگا گولریژهکان بهتاسهوه چاوه رین میراتگرانی نهفسانهش لهژیر کهوانه ناگردا یاری به شیواز دهکن. زهمان به شمشیر دهپیون سهروهری به تهرم و توانا به ستایش).

لهم پهرهگرافهدا دوو دیمهنی دژ بهیهک دهبینین "ئیستاتیکا و بهربهریهت"، "جوانی و رومانسیهت لهبرامبهرکهیدا جهنگ و کوشتار"، "ریگای گولریژ و تیشک لهسهر جهستهی گهلا و شمشیر و تهرم"، نههمویت بیرسم که نههم دیمهنه دژ به هیزی نهفسانه و پیوانی نهفسانهگهرا و خورافی و کونزهرقاتیفی دینییه بهرابهر هیزی مؤدیرنه و تازهگهر و زانستخواز؟

رهفیق سابیر: لهم هونراوهیهدا ناماژه به هندیک لهو دیارده و دیمهنه پیک ناکوک و دژ به یهکانه کراوه، که ژیان و کومهلی ئیمهیان تهنیوه و دهشیت له زور ولاتانی تریشدا، کهم تا زور، به ههمان شیوهبن. زوربهی نهو خورافه، توندی و وههمانه، له ناین و جوری تهفسیرکردنی ناینهوه سهرچاوه دهگرن، یان هیز و رهوایی خویان له ناینهوه وهردهگرن. چونکه له ههر جیهک ناین و دهزگا ناینیهکان دهسلاتیان ههبیته، جههل، خورافه، سهرکوتکردنی ژن و زهوتکردنی نازادی، بهردهوام دهبن.

نهگهر لهم هونراوهیهدا ناماژه بهوه درابیت، نهوه ناگهیهنیت که ههموو مهسهلهکه له کونسهرقاتیفی ناینیدا چر بکریتهوه. چونکه بهشیک لهو رووناکییر و هیز و گروپانهی که له بهرگی سیکولار و مؤدیرن و زانستخوازدا خویان دهردهخن، دهشی وهک ههر کونهخواز و خورافهپهروریک، دژی پیشکهوتنی کومهلایهتی و بیرری زانستی و مؤدیرن بهوستنهوه و رهوایی به توندوتیژی و ستهم و ژنکوژی بدن. زوربهی مروقی روزههلاتی دهتوانی پیهکی لهناو مؤدیرنیتهدا بیت، پیهکهی تری لهناو خورافه، نهفسانه، خیلپهروهی و بنهمالهپهرسیتدا بیت. بویه نهو جوره دیمهن و دیارده دژ بهیکانه بهشیکن له ستروکتووری کولتووری کومهلی ئیمه و زوربهی ولاتانی روزههلات.

هاولاتی: بهتهنیا جیی مههیلن "ناسراوترین قهسیده و شاشیعی تویه" بهجوریک که توانهوهی شوناس لهنیو رهفیق سابیر و نههم لاوکهدا بهدی

دهكریت و ئەستهمه ناساندنی یهكیان بههوی ئەوی دیانهوه لێك جودا بكریتهوه. من پیم وایه كه مومكین نییه شیعرێکی وهها مهزن ههستیکی بهتهنها ناسیۆنالیزمی خولقاندییتی بهلكو ئەوه عهتفیکی گهردوونی هیومانیستی و دلدارانهی لهپشتهوهیه، چونكه ئەم دوو سۆزه سۆزێکی گهردوونی بی سنوورن، ئیدی نازانم تا چهن نزیکم له راستیهوه؟

رهفقیق سابیر: ئەم هۆنراوهیه ههست و سۆز و كاردانهوهی كهسیكه بهرامبهر كارهساتیک كه تووشی نهتهوه و ولاتهكهی هاتوو و دهشیت سبهینی ڕوو بداتهوه. كهواتا ئیمه بهرامبهر تراجیدیایهکی ئینسانی كهموینه ڕاوهستاوین، كه ههستی ناسیۆنالیستی به تهنیا ناتوانیت ئەو تراجیدیایه و كاردانهوهی ڕوحي و سایكۆلۆجی مڕۆف بهرامبهر تراجییاكه وینا بكات. بۆیه بهلای زۆرهوه ئەو سۆزه گهردوونی و مڕۆفدۆستانه و ئاشقانهی تو باسی دهكهیت، دهشیت ههوینیکی گرنگی هۆنراوهكهبن، ههسچهنده ئەوانیش به تهنیا مهرج نییه بتوانن كاری هونهری گرنگ به ئەنجام بهینن، چونكه كاری هونهری و ئەدهبی، كۆمهلیك مهرجی تایبەت بهخویان ههیه، كه پێكهوه لهگهڵ شیوازی تایبەتی هونهرمهند/شاعیرهكه، ئاست و سروشتی هونهری كارهكه و تایبەتمهندییهكانی دیاری دهكهن.

هاولاتی: با بینه سهڕ ژیانی سیاسی رهفقیق سابیر، رهفقیق سابیر پیاویکی ئەقینداری جوانناسی جوانیگهرا چون توانی بهشداری له ژیانی سیاسی كوردیدا بكات له كاتێكدا سیاسەت له زۆربهی كاتدا ماناكانی جوانبینی ویران دهكات، بهتایبەت له كوردستان كه مەفهومی "هونهری سیاسەتكردن" شیوینراوه و له ئیستادا سیاسەت له كوردستان تهعریفیکی قیزهونی وهك "درۆكردن"، "دزیکردن"، "جهلادی و پیاوكوشتن" ههلهگهركیت، یان دهكریت بهم شیوهیه پرسیار بكهه كه ئارمانجی ئیوه له بهشداری سیاسی له فهزایهکی وا كارهساتباردا چی بوو؟

رهفقیق سابیر: من كه چاوم كردهوه لهناو شهڕ و بۆردماندا خۆم بینیهوه. كاتێك شهڕی نیوان دهولهتی عێراق ق كقهه، له ئەللولی ۱۹۶۱دا، دهستی پێ كرد، تههمنم یازده سال بوو. لهو كاتهوه سیاسەت به مانا گشتیهكهی بوو به بهشیک له ژیانی ئیمه و تهناهت سیاسەت تێكهلاوی ئەو ههواپهش بوو، كه رۆژانه ههلمان دهمژی. دواتر بۆم دهركهوت كوردبوون و كوردستانیبوون خویان سیاسەتن. زمانی كوردی، كۆلتوری كوردی، ناو و جلوبهركی كوردی، بوون به بهشیک له سیاسەت. بۆیه سیاسەت وهك كوردبوون، چارهنووسیكه و ناتوانین لێی رابكهین. یان وهك جازبیتهی زهوی لێ هاتوو و چهند بمانهویت لێی دهرباز ببین، سهههناج بههرو ناو

بازنهکهه خوی په لکیشمان دهکاتهوه. تو لهوه گهری که نهرو سیاست، له باشووری کوردستاندا، وهک هر شتیکی دی، سووک و ناشیرین کراوه. نهو مودله سیاسیهی حیزبهکان و سهرکردهکانیان پیشانیان داوه، سیاستیان لای نیمه ناشیرین کردوه، یان به رای زور کس سیاستیان گوریوه به دزی، دروکردن، کوشتن، دهستیسی... تاد. نهه حالهتیکی کاتیبه تیدهپریت. هیچ نهتهوهیهک تاسهر ناتوانیت لهناو جهنگه لستاندا بژی، به تایبته بو نهتهوهیهک که هیشتا بندهسته و نازاد نهبووه. نهتهوهی زیندوو، درهنگ یان زوو، دهتوانیت ژیان و داهاتوی خوی جوان بکات و خوی له زبل و خاشاک و میکروب پاک بکاتهوه.

من له دؤخی شهر و کیشهی سیاسیدا چاوم کردهوه. رووداو و کارهسانی شهر و میکانیزی خوپاراستن و بهرگهگرتن، من و سهدان هزار میرمندال و لاوی نهو سهردهمه و دواتریشی بهرهو داکوکیکردن له خو و له خاک برد. نهو دؤخه سیاسیهی کوردستان و گهوره بوون له سایهی شهردا، زهمینهی نهوهی رهخساند که مروّف، خوی لهناو گویا سیاست و ریخستنی سیاسیدا بدوریتهوه. من بههوی خویندنهوه و به هیوای جوانکردنی ژیان و پیشگرتن له ستهم و بیادی و بههوی کارتیکردنی بیرى مارکسیهوه، کهوتمه ناو ریزی حیزبی شیوعی عیراقهوه، وهک پیشتر وتم. تا راپهرین من لهناو نهو حیزبهدا کارم کرد. دوی راپهرین، بهو نهجامه گهیشتم که من بو کاری حیزبایهتی و سیاستکردن دهست نادم، به تایبته که سیاست و حیزبایهتی له خهباتکردن بو نازادیهوه، گوردان به کیشهی دهسه لات و دهستگرتن بهسهر سامانی ولات چاوهنوسی خه لکدا. بویه وازم له کاری حیزبایهتی هینا، تا وهک نووسه ریکی سهر بهخو، نازادانه و دوور له سهرنگه رهنیدی حیزبی، بمینمهوه. به لام دوور کهوتنهوه له کاری حیزبایهتی و نازادبوون له وابستهی حیزبی و سهر بهخوبوونی سیاسی، نهوه ناگهینن که مروّف پهوه ندیی به سیاستهوه نامینیت، یان بهرامبهر مهسهلهی نازادی، مافی مروّف و چاره نووسی ولات، بی دهنگ و بی هلویت دهیت. من ناتوانم بهوجوره بژیم. هیشتا سیاست، به مانا فراوانه کهه، وهک وتم، بهشیکه له کوردبوون و تیکه لاوی ژیان و چاره نووسمان بووه.

هاولاتی: نهزمونی نیوه له کایهی سیاسی کوردیدا نیوهی بهو باوهره نهگه یاند که شاعیر و پیاوانی رومانسی و ئیستاتیکی و هیومانیستی ناتوانن له فزای سیاسی کوردی دا بههمان رۆحیهت و دنیا بینیهوه بهردوام بن؟
ره فیق سابیر: پرساریکی بهجیبه. راستیه کهه دوو سالیک دوی

ر‌اپ‌هر‌ین من به‌و با‌وم‌ره گ‌ه‌یش‌تم، که نا‌توانم له‌و ف‌ه‌زای‌ه‌دا کار ب‌ک‌هم. ه‌هر ب‌ۆ‌یه، وه‌ک وتم، وازم له‌ کار‌ی ح‌یزب‌ه‌یه‌تی ه‌ینا و زی‌ات‌ر خ‌هر‌یک‌ی نو‌وس‌ین و د‌هر‌کرد‌نی گ‌ۆ‌ق‌اری ر‌اب‌وون بو‌وم له‌ سو‌ی‌د و که‌م‌تر به‌ش‌دار‌یی چ‌الا‌کی سی‌اس‌یم ده‌کرد. د‌و‌ای ر‌وخ‌اند‌نی ر‌یژ‌یمی به‌ع‌س، من له‌ ک‌ۆ‌ت‌ایی سا‌لی ۲۰۰۵ دا گ‌ه‌رام‌ه‌وه ک‌ورد‌ستان. ئە‌و ک‌اته د‌ۆ‌خ‌یک‌ی سی‌اس‌یی نو‌ی ر‌ه‌خ‌سا بو‌و ب‌ۆ چ‌ار‌ه‌س‌ه‌ر‌کرد‌نی ک‌یش‌ه‌ی ن‌ی‌وان ع‌ی‌راق و ک‌ورد‌ستان. پ‌یم‌واب‌وو، من وه‌ک که‌س‌یک‌ی س‌ه‌ر‌به‌خ‌ۆ، ر‌ه‌نگ‌ه‌ له‌ ر‌یی پ‌ه‌ر‌له‌مان‌ی ک‌ورد‌ستان‌ه‌وه، که به‌رز‌تر‌ین م‌ه‌ر‌ج‌ه‌عی سی‌اس‌یی گ‌ه‌لی باش‌و‌وری ک‌ورد‌ستانه‌ و نو‌ین‌ه‌رای‌ه‌تی خ‌ه‌ل‌ک‌ ده‌کات، ب‌توانم له‌و ب‌وار‌ه‌دا کار‌یک‌ی به‌سو‌ود ب‌ک‌هم. به‌لام د‌و‌ای نز‌یک‌ه‌ی دو‌و سا‌لیک به‌و ئە‌نج‌ام‌ه‌ گ‌ه‌یش‌تم، که ت‌ه‌ن‌ان‌ه‌ت له‌نا‌و پ‌ه‌ر‌له‌مان‌یش‌دا، ف‌ه‌زای سی‌اس‌ی ه‌ین‌ده ش‌ی‌وا‌و و نا‌ش‌یر‌ین ک‌را‌وه، که ج‌ی‌گ‌ای که‌س‌یک‌ی وه‌ک من‌ی ت‌یدا ن‌ای‌ت‌ه‌وه، ب‌ۆ‌یه ده‌ستم له‌ کار‌ه‌که ک‌یش‌ای‌ه‌وه.

ها‌ول‌اتی: ئە‌د‌ۆ‌ن‌یس له‌ ک‌ۆ‌تا‌چ‌او‌پ‌یک‌ه‌وت‌ن‌یدا له‌ م‌ه‌ن‌فا ئ‌ید‌انه‌ی ئە‌و بار‌ه‌ م‌ه‌ز‌ه‌ب‌گ‌ه‌ری‌ه‌ی "س‌ور‌یا" "ن‌یش‌ت‌یم‌انی د‌ای‌ک" ده‌کات و د‌اک‌ۆ‌کی له‌ ن‌از‌اد‌یی ها‌ون‌یش‌ت‌یم‌ان‌یان‌ی ده‌کات، ئە‌ی ئ‌ی‌وه وه‌ک ش‌اع‌یر‌یک‌ی ک‌ورد‌ی له‌بار‌ه‌ی ت‌یر‌ۆ‌ری "کا‌وه گ‌ه‌رم‌یان‌ی" ها‌ون‌یش‌ت‌یم‌ان‌تان‌ه‌وه چ‌ی د‌ه‌ل‌ین؟

ره‌ف‌یق ساب‌یر: س‌ه‌ر‌ه‌تا ح‌ه‌ز ده‌ک‌هم ب‌ل‌یم که ئە‌د‌ۆ‌ن‌یس، پ‌ن‌چ‌ه‌وان‌ه‌ی س‌ه‌دان نو‌وس‌ه‌ر و ر‌و‌ونا‌ک‌ب‌یر و ه‌ون‌ه‌رم‌ه‌ندی سو‌وری و ع‌ه‌ر‌ه‌ب، ه‌هر له‌ س‌ه‌ر‌ه‌تا‌وه، پ‌ش‌ت‌گ‌یر‌یی له‌ ر‌اپ‌ه‌ر‌ینی خ‌ه‌ل‌کی سو‌ری‌ای نه‌کرد، که ئە‌و ک‌اته ر‌اپ‌ه‌ر‌ینه‌که ه‌یچ نا‌وه‌ر‌ۆ‌ک‌یک‌ی ئ‌این‌یی نه‌بو‌و. ئە‌د‌ۆ‌ن‌یس ت‌ه‌ن‌ان‌ه‌ت به‌ ر‌و‌ونی ئە‌و ک‌وش‌ت‌اره به‌ ک‌ۆ‌مه‌له‌ی خ‌ه‌ل‌کی سو‌ری‌اش‌ی م‌ه‌ح‌ک‌وم نه‌کرد، که ر‌یژ‌یمی ئە‌سه‌د‌ به‌رام‌ب‌ه‌ر به‌ خ‌ه‌ل‌کی م‌ه‌د‌ه‌نی ئە‌نج‌ام‌ی ده‌دا. ه‌ه‌ند‌یک نو‌وس‌ه‌ر و ر‌و‌ونا‌ک‌ب‌یری ع‌ه‌ر‌ه‌ب، له‌وانه س‌اد‌ق ج‌ه‌لال ئە‌ل‌ع‌ز‌م، ئە‌م ه‌ه‌ل‌و‌ی‌س‌ته‌ی ئە‌د‌ۆ‌ن‌یس‌یان م‌ه‌ح‌ک‌وم کرد و پ‌ن‌یان و‌اب‌وو که له‌ب‌ه‌ر ئە‌وه‌ی ئە‌د‌ۆ‌ن‌یس ع‌ه‌ل‌ه‌وی‌یه، و‌اتا س‌ه‌ر به‌و م‌ه‌ز‌ه‌به‌ ئ‌این‌یی‌ه‌ی ب‌ن‌ه‌مال‌ه‌ی ئە‌سه‌ده، ب‌ۆ‌یه پ‌ش‌تی له‌ خ‌ه‌ل‌ک‌ و ر‌اپ‌ه‌ر‌ینه‌که‌ی ک‌رد‌وو‌ه و به‌رام‌ب‌ه‌ر به‌ تا‌وان‌ی ده‌سه‌ل‌اتی ئە‌سه‌د‌ ب‌ی ه‌ه‌ل‌و‌ی‌س‌ته‌. به‌ ه‌هر حال با له‌وه ب‌گ‌ه‌ر‌یین، به‌لام ئە‌و به‌را‌وده‌ی ت‌ۆ له‌م پ‌ر‌س‌یار‌ه‌دا ک‌رد‌وو‌ته ه‌یچ د‌رو‌ست ن‌ی‌یه. چ‌ون‌که به‌را‌ورد‌یک‌ه له‌ ن‌ی‌وان دو‌و که‌یس و دو‌و م‌ه‌س‌ه‌له‌ی ت‌ه‌وا‌و ج‌یا‌وا‌ز‌دا. ه‌ه‌روا به‌ر‌یز‌ت، ده‌ب‌یت ب‌ۆ‌چ‌وون و ه‌ه‌ل‌و‌ی‌س‌تی من، له‌ بار‌ه‌ی م‌ه‌س‌ه‌له‌ی م‌افی م‌ر‌ۆ‌ف و ک‌وش‌تن‌ی خ‌ۆ‌پ‌یش‌اند‌ه‌ر‌انی ح‌ه‌ق‌ده‌ی ش‌وب‌ات و ت‌یر‌ۆ‌ری ت‌ری سی‌اس‌ی، ئ‌اگ‌اد‌ار ب‌یت. من ئە‌و ج‌ۆ‌ره تا‌وان‌انه، له‌ ه‌هر ک‌ه‌س و ل‌ای‌ه‌ن‌یک‌ه‌وه ب‌یت، به‌ ت‌وند‌ی م‌ه‌ح‌ک‌وم ده‌ک‌هم. د‌یار‌ه س‌ه‌بار‌ه‌ت به‌ ت‌یر‌ۆ‌ر‌کرد‌نی کا‌وه گ‌ه‌رم‌یان‌یش، ه‌هر ه‌ه‌مان ه‌ه‌ل‌و‌ی‌س‌تم ه‌ه‌یه. ر‌ۆ‌ژی

۲۱ی ديسه مېر، چنډ روژيک دواي شه هيدکړدنې کاوه گهرمياني، له نووسينيدکا، که له پهيجي تايهتي خوځم له فهيسبووک بلاو کرايهوه، به توندي نهو تاوانم مه حکووم کرد. وا له وه لامي پرسياره کهدا، نووسينه کهت بو دهنيرم و دهموئيت، له گهل نه م چاوپيکهوتنه دا، بلاو بکرپتهوه:

تراجيداي کاوه گهرمياني ده توانيت ژيانمان بگورپت

تراجيداي کاوه گهرمياني رووداوئیکي هينده گوره هيه، غدر و تاوانئیکي نهونده جانوه رانه هيه که نه له بير ده کريت، نه به ناسانيس تيدپه پريت. نه م تراجيدايه هممو نهو برينانه ي پيکهوه کولاندنه وه، که له کاتي نه نفال و شهري نيوخو و له سايه ي ده سلا تي کورديدا خراونه ته جهسته ي نه م نه توه هيه. هر وا سر له نوئ تراجيداي سورانې مامه حمه، سردهشت عوسمان، قوربانينې حقه ده ي شوبات و قوربانينې تری تيروي سياسي و فيکري هينايه وه پيش چومان. جاريکي تريس نهو راستييه ي سه لماند، که نه گهر پيشتر به پرساني نهو جوړه تراجيديا و تاوانانه به سزاي خويان بگه شتايه، نه م رو کاوه گهرمياني له گهل هاسره له نه نفال رزگار بو وه که ي و بنه مال گوستکه وتوه کهيدا ده بو، ژيانې نيمه ش به ي نه م جوړه تاوانانه جوانتر و کومهلې کورستان پردانتر ده بو.

تراجيداي کاوه گهرمياني له جوړه رووداوانه هيه که ده توانيت ژيان بگورپت، ده توانيت سنور بو تيروري فيکري و سياسي و بو سادييه تي نهو جوړه به پرسه گنده لانه دابنيت که خويان له سرووي قانون و کومهل و مروقه وه ده بين و وهک داگيرکس و کويلهدار و جهلاد رهفتار ده کن. سووربووني خهلک له سر دادگايکردن و سزاداني به پرساني نه م تاوانه، ده توانيت سره تايه کي پتهو بو نهو گورانکاريه دابنيت و تاوانبارني تريس په لکيشي دادگا بکات و حورمه تيک بو عدالت و ويژدان و ژيان بگيرپتهوه.

هر ده سلا تيک رهوايي خو، پيش هر شتيک، له پاراستني ژيان و ماف و بهر ژوهندي و نازادي هاوولاتبانیه وه و ده گريت. نهو ده سلا ته ي نه توانيت نهو نه رکانه ي خو به جي به نييت، يان خو هره شه بو ژيان و نازادي و بهر ژوهندي هاوولاتبان دروست بکات، نهو ده سلا ته رهوايي نه خلقي و سياسي و قانوني خو له دست هدات و حتمن به رهو هلدیر دهروات. بويه سزاداني بکوژاني کاوه گهرمياني و سردهشت عوسمان و سورانې مامه حمه و خو پيشانده راني ۱۷ ي شوبات ته نيا په يوه ندي به ژيان و نازادي همومانه وه نييه، ته نيا په يوه ندي به مه سله ي عدالت و حورمه تي داد و سيستمې دادوه ريبه وه نييه، به لکو

لهپال ئەمانەدا، راستەوخۆ پەيوەندیی بە پاراستنی متمانەى خەلك بە دەسەلات و پەيوەندیی بە سومعە و حورمەت و رەوايى دەسەلاتى سياسيشەوہ هەيە.

تراجیدیای کاوہ گەرمیانی پرسیاریکی گەورەى لەگەل خۆى هیناوە: ئایا دەسەلات لە نیوان دالەدانى چەند تومەتباریک و نیوان متمانەى خەلك و سومعە و حورمەتى خۆیدا، کامیان هەلەبژیریت؟

ئامادەکردنى: دانا مەلەكى

رۆژنامەى هاوڵاتى، ژ. ۱۲۱۹/۱۲۲۱ رۆژى ۱/۹ تا ۱۴/۱/۲۰۱۴

هه‌و‌نا‌مه‌ى كۆتیب

هەر بیر و فلسفه‌فیهک، چەند مەزن بن هیندهی عه‌قلی ئەو کەسانەیان لی دیت کە پەیرەویان دەکەن

* هیچ ناین و فلسفه و ئایدیۆلۆجیا یەک نەیتوانیوه بەهەشتیک، لەسەر
زەمین، بۆ مرۆف دروست بکات.

* هەر کارێکی گەرنگ کە مرۆف دەیکات، دەبیت لەبری کارەکی باجیک
بدات، هەندیک جار باجەکە لە کارەکە گەورەترە.

گەلاویژی نوێ: دواي ئەو هەموو گۆرانکاریانەیی بەسەر جیهان و
بەسەر بیروراکانی خۆتاندا هاتوون، تکایە ئیستا خولیاي سەرەکی ژيانت
چیە؟

رەفیق سابیر: خولیاي سەرەکی ژيانم، لە ناوەرۆکدا و تا رادەیهکی زۆر،
هەر هەمان ئەو خولیايانەن کە پێشتریش ژيانی منیان، وەك مرۆف و
شاعیر، داگیر کردبوو: خولیاي ئازادی و دادپەروری و راستی، خولیاي
دەرخستنی خەم و ئواتی مرۆف و جوانکردنی ژيان و گوتنی شتێک کە
مانایەکی نوێ بە پەیقین و شتەکان بدات. گۆرانیکی گەرنگ، کە لەو
بارەیهوه، لە ژيان و بیرکردنەوهی مندا پرووی دابیت ئەوهیه، کە سالانیکە
تەنیا لە ریگەیی پەیف، یان دەسه‌لاتی پەیفهوه پەنا بۆ ئەو کارانە دەبەم. وانا
سالانیکە کاری سیاسی-حیزبی بە تەواوکەری کاری ئەدەبی و بەو ئامرازە
نازانم، کە لە کار و کۆششی ئەدەبیمدا، بەرچاوم پروون بکەنەوه. هەر وهه
دواي ئەنفال و کیمیابارانی کوردستان، زیاتر لە جارێ هەستم بەو مەترسییه
کردووه، کە پرووبەرۆوی کەسایەتی نەتەوهیم بۆتەوه، بۆیه داکوکیکردنی
لەو کەسایەتیە، بەجی ئەوهی لەسەر حسابی سڕینهوه و سوکایەتیکردن بە
کەسایەتییهکی دیکە بێت، بە به شیک لە نەرکی نەتەوهیی و ئینسانی و
رووناکییری خۆم دەزانم.

گه لاویژی نوئ: ئایا دواى ئەو هەموو ئەزموونە و دواى سألەهای سأل ژیان له ئاوارەیی هەستی ئەدەبیت، له چاو ئەو هەستەى لەناو و لاتدا هەت بوو، چ گۆرانیکى بەسەردا هاتوو؟

رهفقی سابیر: ئەو بە بیست سأل دەچیت، بە ناچارى و لاتم بەجێهێشتوو (*). زۆر جار که بیرم لەم مەسەلەیه دەکەمەوه، تەزوویهکی سارد بە جەستەمدا رەت دەبیت. ئەمە ناعەدالەتییهکی گەوره بوو، بەرامبەر بە من کرا و هەموو ژیانى تاییهتی منى شێواند. لەوکاتەوه تا ئیستا، وەك تاویریکی هەلکەنراوی لاپالی چیا، خلۆردەبمەوه و ناتوانم خۆم بگرمەوه. وەك شتیکی پرش و بلاو پەراگەندەکراو وام، که چەند دەمەوێت خۆم کۆبکەمەوه، پەرەوازەتر پەراگەندەتر دەبم.

له و لاتدا دوو لایەنى سەرەکی هەستی ئەدەبی و بیرکردنەوهی منیان داگیر کرد بوو: لایەنیکیان ئەوه بوو که، وەك مرۆف و شاعیر، هەستم بە نامۆبیهکی قوول دەکرد و نەمەتوانی خۆم لەگەڵ بارودۆخەکەدا بگونجینم، یان وەك له شیعریکدا نووسیومه (من نامۆی نیوشارەکم بووم، هەر خۆم تەرم و گۆر هەلکەن و خۆم زیوانی گۆرەکم بووم). ئەمە سەرەتای نامۆیی و مەنفایهکی وجودییانه بوو، که پەپوهەندی بە مانای جیۆگرافی مەنفاوه نیبیه، بەلکو بەرەمی ئەو ناکۆکییهیه که له نیوان هۆشیاری تاکه کەس و دەورووبەر / واقعدا ههیه. لایەنیکى دیکهیشیان، وەك کەسیکی چەپ و مارکسیست، هەستم بە بەرپرسیارییهکی گەوره دەکرد بەرامبەر بە ژیان و لات و جیهان. من لەو جیلەم که، تەنانهت لەسەر ئاستی دنیا شادا، زۆرتزین کاریگەری گیقارا و شەری قیتمای لەسەر بوو. ئەو دوو رووداوه گەورهیهی کۆتایی سألانی شەستەکان و سەرەتای حەفتاکان، شەپۆلیکی بەهیزی چەپی، بەناو رووناکییرانی دنیا، بلاو کردەوه. ئەم لایەنەیان ژانە وجودییهکانی منیان کەمتر دەکردەوه، ئەنجام بەرەو ئەوهیان بردم که پەنا بۆ کاری سیاسی و حیزبایهتی بەرم. له هەمان کاتدا بزاقی ئەدەبی ئەوکاتە و هەولدان بۆ گۆرینی شیعری کوردی، بەشیکی گەورهی هەستی ئەدەبیی منیان پێک دەهێنا. ئەو کاتە، بە هەموو باوەریکەوه، پیمان وابوو که دەتوانین جیهان بگۆرین. هەر و له و لاتدا کارەکانی مرۆف له نزیکەوه ئەنجامەکانیان، باجوو کیش بووبن، دەبیندران. یان مرۆف خۆی پێی وابوو که ئەنجامیکیان ههیه. ئەو تەنکه ترسەى گرتن و زیندانیکردن، که وەك شمشیرەکهی دیمۆکلیس بەسەر سەرمانەوه بوو، جۆره شانازییهکی تاییهتی دەهێنا، چونکه لەگەڵ غرور و سەرکەشیی لاوانه و گیانی یاخیانەهی ئەو سەر دەمەماندا تیکەل دەبوون. دواى ئاوارەیی شتەکان، هەموو شتەکان، شیوه

و مانایه کی دیکه یان به خویان گرت. من ئیدی له رهگهوه هه لکه ندرام. ئه رگ و مه سئولیه ته کان له وه گرانتر و سه ختر بوون، که به جوریکی سروشتی، له گه ل ته من و نه زموونی ژیان و له گه ل سروشتی شاعیرانه مدا بینه وه. من «زوربا» یه کی کوردستانی بووم و دهمویست و دهمویت «زوربا» یانه بژیم. به لام ئاواره بوون له ولات و هه ستردنیکی قوول به ستم و خولیای ستاندنه وه ی ئه و شته جوان و هیزایانه ی که لیمان زه وتکران، دهرفته یکیان بو نه هیشته بوومه وه، ناچاری کاری نه وتویان کردم، که له توانای مندا نه بوون. ئیدی هه سته نه ده بییه کانیش، به په یوه ندی له گه ل ئه و بارودوخه سه خته نوییه دا: پیشمه رگایه تی، ئاوارهی و ژیان له چند ولاتیکی جیاوازا دا، دواتریش وازه یان له کاری حیزبایه تی، گورانیمان به سردا هات و نه جام نه میان لی دروست بووه که سالانیکه به بهر هه مه کانه وه دیارن.

گه لاویژی نوئ: ئایا نه ده ب یان دروستتره بلین دا هینانی تاك وهك به هر مه ند، چ په یوه ندییه کی به ژیرخانی کومه له وه هیه؟ ئایا دا هینان به شیکه له سه رخان؟

ره فیق ساییر: دا هینان کاریکی تاکه که سی «فهردی» یه، واته پیش هر شتیك به ره می ئه و تاکه که سه یه که به دا هینهر ناوده بریت. هر نه مه شه وای کردوه که له سایه ی یهك دۆخی ئابووری، سیاسی و کومه لایه تیدا، ته ناهت له ناو یهك خیزاندا، که سانیک هه لیکه ون که دا هینهر بن، که سانیک دیکه ش هه بن، که هیه چه یوه ندییه کیان به دا هینانه وه نه بیت. بویه به ستنه وه ی میکانیکی دا هینان، وهك کاریکی تاکه که سی، به ژیرخانی کومه له وه کاریکی ئایدولوجیه، وهك زور مه سه له ی دیکه ی ئایدولوجی مه به ستیکی سیاسی له پشته وه یه، که ده شیت سه رنه جام گومراییهك بخولقینیت. چونکه راستیهك به و شیوه یه دهر ناخات که هیه، به لکو به و شیوه یه پیشانی ده دات که پویسته بیت. نه م بۆچونه به و مه به سته نییه که مروقی دا هینهر، یان هونه ر مه ند، وهك که سیکی دابراو له ده ور بهر و کومهل، که له غه بییه وه دا هینانی بو بیت، پیشان بدات. مروق دیار ده یه کی کومه لایه تی و نه ته وه یی- کولتوورییه. واته مروق به ره می کومه لیک دیاریکراو و کولتووریک دیاریکراوه. دا هینانه کانی مروق راسته وخو، یان ناراسته وخو، کاریگه ریی دیار ده کانی ئه و کومهل و کولتووره و ژیانی تاییه تی مروقه که و دیار ده کانی دیکه ی جیهانیان پیه دیاره. من به م شیوه یی ئیستا دنووسم چونکه من به ره می کومهل و کولتووریک دیاریکراوم و له سه رده میکی دیاریکراودا و به م شیوه تاییه تییه کی که بووه و هیه، ده ژیم. شته کان به م جوره له مندا خویان دهر ده خنه وه. هیه دیاریده یه کیش به یهك جور و ئاست کار ناکات، به هه مان

شیوه و ئاستیش لای مرقهکان رهنگ ناداتهوه. سهره نجام نهوهی دیارده ئوبجهکتیقی (بابهتی)یهکان، لهناو کاریکی هونه ریدا رهنگ پی ددهاتهوه، نهو خوده داهینه رهیه که دهیهویت پیش هر شتیك خوی، وهك تاکهکس، دهر بخت. بویه بهستنهوهی میکانیکیانهی داهینان به ژیرخانهوه، یان ریزبهدکردنی لهناو بابتهکانی دیکهی سهرخاندا، کاریکی ئایدولوجیه، یان لیکدانهوهیهکی ئاسان و زلبینانهیه، دهشیت داهینان، به ههموو تایبتهتمندی و گهورهیی و فراوانیهوه، بو مهبهستیکی سیاسی دیاریکراو، لهناو چوارچیوهیهکی دیاریکراودا چر بکاتهوه.

گهلاویژی نوی: بهلام داهینان و ریبازه ئایدولوجیهکان، دهشیت له کوشش بو گورینی ژیاندا یهك بگر نهوه.

رهفیق سابیر: بهلی، لهم خالهدا داهینان لهگهل زور کاری پوزیتیفانهی مرقدا یهك دهگریتهوه. بهلام لیرهدا قسه له تایبتهتمهندییهکانی داهینانه. لهوهتهی مرق، به هوی بهکارهینانی میشك و هوشیاریهوه، خوی له ئازهل جیا کردوتهوه، به ههموو شیوهیهك ههولی گورینی ژیان، واتا باشکردنی ژیان داوه. ههولدانی پرۆمیسوس بو دزینی ئاگر له خوداوهند و هینانی بو مرق، له میتولوجیای گریکیدا، بهشیکه لهو خهون و ئاواته له میژینهی مرق. ههموو پیغه مهران و ئایینهکان، له سهرهتادا، بهو مهبهسته دهرکهوتوون که ژیانیکی جوانتر و دادپهروانهتر بو مرق دا بین بکهن. نهمه خهونی مهزنی فهیلهسوفان و شاعیرانیش بووه. ههموو شورش و راپهڕینهکانی مرق، ههر له سپار تا کۆسههره تا شورش فرهنسا و شورشه رزگار یخوازی و شورشه سۆسیالیستهکان، له ناوهروکدا به ههمان ئامانج بوون. بهلام هیچ ئایین و فهلسهفه و ئایدولوجیایهك نهیتوانیوه و گومان دهکهم بتوانیت بهههشتیک لهسهر زههین بو مرق دروست بکات. نه نجام، به جوریک له جورهکان، تووشی بنهست دهییت. تیکشکانی کۆمونیزم، وهك ریگهچارهیهکی گیروگرفت و رهوشی مرقایهتی، دوا نمونهیهکی بهرچاوه. له بهر نهوه تا ئیستا، له هیچ سهردهم و له هیچ شوینیکی دنیا، مرق بهو شیوهیه نهژیاوه و نازی که شایستهیهتی، یان که پیویسته بژی.

بهلام نهه کوششهی مرق تهنیا دیویکی کاری مرقه. که کم یان زور، راستهوخو یان ناراستهوخو، لهگهل کاری داهینه راندا یهك دهگریتهوه. ههول کوششی مرق، له ههمان کاتدا، دیویکی خوپه رستانه و ویرانکارانهی ههیه، که شهر و داگیرکردن و ستهم نمونهکهیهتی. ههول و کوششه باشهکانی مرق له کومهله خالیکی سهرهکید، که پهیههندییان به مرقهوه ههیه، له داهینانی نهدهبی و هونهری جیاواز بوون، له ههمان کاتیشدا دیلهما

(مهنزهق) يکي راسته قينه يان له گهل خوياندا هه لگرتووه: ديله ماکهش به شيکي له موه هاتووه که ههميشه جياوازيه کی گهوره له نيوان تيوري و پراکتیک، واقع و خوند ههيه. هيچ فلسفه و تيوريهک ناتوانيت پراويري واقع و خونی مروفت بيت. دوهميان نهويه که نهو کوشش و نايين و شورشانه تهنيا مروفيان نهکردوته نامانج به لکو، له ههموياندا، مروفت نامرانش بووه. واتا چند ههول دراوه که مروفت لهو ريگيانهوه بهختههر بکريت، هيندهش مروفت کراوته قورباني. له بهرمبهر نههمشدا مروفت خوي، وهک تاکهکس، چند توانيبيتي ههولي داوه بهرهمي نهو کوشش و نايين و شورشانه، پيش هه شتيک، بو باشکردني ژياني شهخي و خيزاني خوي بهکار بينيت. پيموايه هيشتا مهسهلهي دادپهروهي و يهکساني، لهو شتانه که به سروشتي مروفت نامون. له بهرامبهر ههموو نهو کوششه گهورانهي مروفايه تيدا، هيشتا نامانجي مروفت، وهک تاکهکس، هه خويهتي تا باشتر و خوشتر بزي، تهنانهت نهگهر نهو باشترزيانه لهسر حسابي ژيان و ناسوودهبي و خوشي کساني تريش بيت.

بهکورتی پيروترين نايين، راسترين فلسفه و نايديولوجيا، بده دست مروفت له پراکتیکدا به جورنيک بو نامانج و بهرژوهندي خوي دهيا نشيونييت که نهناسرينهوه. هه بيرنيک، فلسفه فیهک چند مهن بيت سه رنجام له پراکتیکدا هه هيندهي ناستي فيکري و عهقلي نهو کسانه ي لي ديت که پهیرهوي دهکن.

ليردها داهينان، که بهرهمي کاري مروفته، له گهل کارهکاني ديکه ي مروفتدا، ليک داده برين و به يهکتريش نامو دهن.

گه لاويژي نوئ: نهو ريپازانه ي که جاران نهدهب و داهينانيان شتهکي فلسفه کانيان نهدا، ناي دواي گورانکار ييهکان، ههست ناکن که نازادي بههره باشتر رهخساوه؟

ره فيق ساپير: نهو ريپازانه تهنيا به جورنيکي نسبي و له کومه له حالت يکي ديار يکراودا، توانيويانه نهو کاره بکن. نازادي بههره ههميشه پهيوهندي به نازادي مروفته ههيه. به بي نازادي مروفت، وهک تاکهکس، هيچ جور نازادي به بوني نييه. چونکه مروفت چند بتوانيت، وهک تاکهکس، له بيرکردنهوه و کار و باوهر و نايين و ژياني شهخي خويدا نازاد بيت، هيندهش نازادي بههره و داهينان و نازادي کومه ل گشه دهکن. به لام نازادي کولنيکه دابهش ناکريت، نازادي سياسي و ناييني... تاد نرخ يان ناوهروکنيکي نهوتويان ناييت نهگهر مروفت وهک تاکيکي داهينه نازادي ژيان و کار و نازادي جهسته يي و روحي بو دابين نهکريت. بويه لهو

باوهر دام، دوای ئەو گۆرانکاریانەی که باسیان ده‌کهیت، هه‌شتا ده‌رفه‌تیکی نه‌وعی (چۆنایه‌تی) بو ئازادی به‌هره و ئازادی مرو‌ف نه‌ره‌خساوه. سه‌رمایه‌داری، که به پئی لوجیکی نا ئینسانییانه‌ی بازار، قازانج و منافه‌سه به‌ریوه ده‌چیت، ئەمرو کۆنترۆلیکی جیهانی به‌سه‌ر ژیا‌نی مرو‌فایه‌تیدا هه‌یه، ناتوانیت شته‌کان، به مرو‌ف و داهینانی مرو‌فیشه‌وه، له ده‌ره‌وه‌ی ئەم لوجیایه‌ ببنیت و چاره‌سه‌ری گرفته‌کانی مرو‌ف به‌ گشتی و گه‌لانی روژه‌ه‌لاتی ئەوروپا و جیهان بکات. بۆیه باوهر ناکه‌م ئەو گۆرانکاریانەی باسیان ده‌کهیت سه‌ره‌تایه‌کی نه‌وعی نوێ بو ئازادی به‌هره و مرو‌ف به‌رخسین.

گه‌لاویژی نوێ: ئەو ئازادیی لای خۆمان؟

ره‌فیک سابیر: ئیمه به‌شیک بچووکین له دنیا، که ئەمرو به ته‌واوی به به‌کتریه‌وه به‌سته‌راوه‌ته‌وه. له چوارچۆیه‌ی مه‌رجه ئابووری، سیاسی و کولتوورییه‌کانی دنیا هه‌ناسه ده‌هه‌ین و پروبه‌رووی ژیا‌ن ده‌بینه‌وه. بۆیه ئەو شتانه‌ی باسکران، کهم تا زور، راسته‌وخۆ یان ناراسته‌وخۆ، ئیمه‌ش ده‌گرنه‌وه. ئەو ئازادیی که چهند سالیکیشه لای خۆمان به‌خساوه، ده‌کرا سه‌ره‌تایه‌کی باش بێت، تا گورد هه‌ول بدات، به جو‌ریکی دی ژیا‌نی خۆی ریک بخته‌وه. به‌لام به داخه‌وه ئەم ئازادیی که رایه خراپترین شیوه‌ی ئازادی، ئازادی ژیا‌ن و کارکردن و تیربوون به شه‌رتی له ده‌ستدانی ئازادی تاکه‌که‌سی و بوونه ئەندام و لایه‌نگری ئەم یان ئەو حیزب. ئازادی خۆله‌بیرکردن و بوون به به‌شیک له مێکله‌ی ئازادی سووتان به ناگری شه‌ری ناوخۆ. ئازادی برسیبوون و دزینی سامانی کوردستان. ئەمه ئازادیی که فه‌له‌جه، یا ئازادیی که موچه‌جه‌به‌یه، که جوانترین ئەندامه‌کانی جه‌سته‌ی ئازادی داده‌پۆشیت. هه‌روا ئازادی به بی بوونی ده‌ستووریکی دیموکراتانه و عداله‌تخوازانه، که هه‌ر ئەندامیکی کۆمه‌ل، هه‌ر پله و پایه‌یه‌کی هه‌بیت، له ئاستیدا یه‌کسان و هاوشان بن، به بی کۆمه‌له ده‌زگایه‌کی قانونی و مه‌ده‌نی، که ناوه‌روکی ئەم ده‌ستووره بپاریزن و گه‌ره‌نتی پاراستنی که‌رامه‌ت و که‌سایه‌تی هه‌ر تاکیکی کۆمه‌ل بکه‌ن، به‌بی ئەمانه قسه‌کردن له ئازادی له په‌خشانیک ده‌چیت. له به‌ر ئەوه ئەم جو‌ره ئازادیی ناته‌واوه، ناتوانیت ئازادی به‌هره، به‌مانا فراوانه‌که‌ی، دابه‌ینیت و له بواری داهیناندا به‌ره‌می گه‌وره‌ی لی بکه‌ویته‌وه. ئەگه‌ر به‌ره‌می داهینه‌رانه‌ی گه‌وره‌ش ده‌ربکه‌ون ئەوا مه‌رج نییه ئەنجامی ئەم شیوه ناته‌واوه‌ی ئازادی بن.

گه‌لاویژی نوێ: سو‌قییه‌تی جاران. ئەوروپای روژه‌ه‌لاتی جاران، له

کاتی نهموونی سو سیالیزمدا، داهیناندا به شیوهی باشتو ده خولقاند، یان دواى
هر سهینانی نهو سیستمانه؟

ره فیک سابیر: لهو تهی له سه رهتای سالی ۱۹۹۰ له سوید نیشته جی بووم،
نهونده ناگاداری نهدهبی هندی لهو ولاتانه نیم، بویه باوهر ناکهم بتوانم، لهم
بار هیوه، بهر اور دیکى نهوتو بکه، که گرینگیه کی بو خوینهران هه بیت.
گه لاویژی نوئ: بیت وانیه که داهینانی گهوره تر له جاران، خولقاوتر له
جان تهنا هت له نهمریکا و نهور وپاشدا، ههتا رادهیهک پاشه کشه ی
کردوه؟

ره فیک سابیر: میژووی فیکرو داهینان له نهور وپادا، به لای کهمهوه
له دواى ریئیسانسوه، زنجیرهیهکی بهردهوامی ده رکهوتتی ریباری فیکری،
فلسهفی، نهدهبی و هونهریه. هر کام لهو ریبارانه تهنا یه کترینان
نهریوه تهوه بهکو، له ناوهر وکدا، یه کترینان تهواو کردوه. چونکه هر
ریباریکی نوئ نهجامی هه لمژین و ئیستیعابکردنی شتهکانی پیش خوئ و،
له هه مان کاتدا هه ولدانیک بووه، تا نهو شتانه تیپه ریئیت و فهزایهکی نوئی
فیکری، ئیستیمولوجی و هونهری، به رووی مروفا، بکاتهوه. یان وهلامی
کومه لیک لهو پرسیاره سه رهکیانه بداتهوه، که مروفا، له زه مانیکى تایه تدا،
رووبه روویان ده بیته وه. بویه دنیا نیم لهوهی که (داهینانی گهوره تر له
جان تا رادهیهک پاشه کشه ی کردیت) یان تا چ نه اندازهیهک پاشه کشه ی
کردیت. قهتیش نابیت چاوه ری نهوه بکه من که هر په نجا سال جاریک،
که سانیکی وهک شهیکسپیر، گوئی، دوستویفسکی، کافکا، موزارت، فوکو،
پیکاسو، هیکل، جیمس جویس، ئیلیوت، مارکس و ئاینشتاین. تاد ده بکه من.

گه لاویژی نوئ: بابینه سهر باسی نهدهب و داهینان لای خومان.. جگه له
شهری ناوخو.. ههروا قهیرانی نابووری، جگه لهم دوو هویه، بوچی له
کورستاندا، وهکو سهردهمی پیش راپهرین، داهینان له ناستی نیوهی
پیوستیشدا نییه.

ره فیک سابیر: مهگهر نهو دوو هویه که من؟ هیچ دوخیک هیندهی شهر و
قهیرانی نابووری، ناوهر وکی ئینسانیهی مروفا ناشیوینیت. هیچ تاوانیک
له تاوانی شهر و برسیکردنی مروفا گهوره تر نییه. هیمنترین و ئینسانترین
مروفا برسی بکه وهک درندهیهکی لی دیت. سوید چهند سهده ساله شهری
نه دیوه. به لام پینج سال شهری نیوخو و قهیرانی نابووری، له شیوهی لای
خومان، ده شیت نیوهی خه لکه نارام و هیمنه که ی سوید بکاته درنده. نهو دوو
هویه ی باست کرد، لای من، هه موو شتیکه. بویه باشووری کورستان به
گشتی له قهیرانیکی سهرتاسهری و تراجیدیایهکی که موینه دا ده ژی. نهو

قەيرانە بە ھەموو لایەنەکانی ژيانی سیاسى، ئابووری و پرووناکییرییەو ھەو ديارە. ئەو ئازادییەى بۆ گەلى باشوور ڕەخسا، تا ئیستا تاکە شتیکی گەورەى لیکەوتۆتەو، ئەویش ئازاویەکی بەربلاو. لەناو ئەو ئازاویەدا ڕەنگەکان، دەنگەکان و شتەکان بە ئاسانى لە یەکتەری جیا ناکریتەو. ئەمە لە حالەتى لافو، یان توفان دەچیت، تا بە جوړیکی سروشتی ئەنیشیتەو و ئاوەکە روون نەبیتەو و بنی ئاوەکە نابیندریت. بۆیە من پیموایە، لەگەڵ ھەموو دژوارییەکە کە داھینەرانی کورد لە باشوور تیی کەوتوون، ھیشتا دەکریت بگوتریت کە لە سالانى نەتەوکاندا، ھەندیک کارى داھینەرانی ئەنجام دراو. لە ھەموو بواریەکانى داھیناندا کەسانى جیدی و بەرچاو دەرکەوتوون، کە دەشیت شانازییەکی گەورەى ئەدەبى و ھونەری داھاتوومان بن. باوەرناکەم قەت لەناو ژيانى پرووناکییری کورددا، ھیندەى سالانى نەتەوکان، ژن لە بواری داھیناندا دەرکەوتیت. بەلام لەناو ئەو ئازاویەدا شتەکان خراب تیکەل کراو، پێوانەکانى جوانى و داھینان شویندراو. بیزەوقى ھەموو بواریکی ژيانى سیاسى و پرووناکییری و کۆمەلایەتیی تەنیوہتەو. شار لەبەردەم کولتووری شاخ و گونددا پاشەکشەى کردوہ. شتە ڕەسەن و جوانەکان، لەناو ئەو توفانى بیزەوقى و ئازاویەدا بە ئاسانى نابیندرین. ئاسانى نەبە لەو دۆخە فرە دژواردا، چاوەرپى شتى زۆر بکریت.

گەلاویژی نوئ: بابینە سەر ھۆکاری ئابووری:

لە کوردستاندا زۆرتر پاشەکشەى ئەدەبى، یان داھینانى ئەدەبى بە ئاستەنگى ئابووری دەبەسترتەو. ئەگەر وایە بۆچی ھەندى نووسەر، کە لەناو ولاتدا بوون بەرھەمی باشیان ھەبوو، کەچی لە دواى کۆچیانەو بۆ ئەوروپا وا نەماون. خو بارى ئابوورییان لە ئەوروپا باشتەر بوو؟ ئەمە چۆن لیک دەدەنەو؟

رهفقی سابیر: کاتى خوئ سارتر پپی وابوو یەکیک لەو ھۆیانەى دەرڤەتى ئەوھیان نەداو، کە لە ڕۆژھەلات، پرووناکییری گەورە دەرېکەوت، مەسەلەى برسپەتییە. ڕەنگە ئەو مەبەستى لەو قسەى ئەو بووبیت کە پرووناکییر لە ولاتى ڕۆژھەلاتدا، بە ھۆى دۆخى ئابووری و سیاسییەو، ئەو دەرەتان و ئازادییە ئابوورییەى بۆ نارەخسیت، تا بە ھۆى کارى داھینەرانی خۆیەو، گوزەرانی خوئ، بە دوور لە فشارى دەسەلات و دەزگاكانى دەولەت، دابین بکات. داھینان تەنیا ئەو کاتە بۆ داھینەرەکە نرخیکی راستەقینەى دەبیت کە ژيانى ئەو، لە پش ھەموو

شتیکدا گوزهران و ژیانی ئابووری، له دهرهوهی فشاری دهسه لاتدا، ئاسانتر بکات. کاتیک بهرهمی فیکریی مروّف ئهم ئهنجامهی لی ناکهویتهوه، ئهو بهرهمه، له دوا ئهنجامدا دهبیته کاریکی لاههکی، یان کاری دووم. یاخود داهینهرهکه، لهناو چوارچپوهی سیستمی دهسه لاتدا گیر دهخوات و مهحکومی ههل و مهرجهکانی دهسه لات دهبیته، که به گشتی به قازانجی داهینان نین. بویه ئهگهر لهم دیدهوه بو مهسهلهی داهینهرانی کورد پروانین ئهوا وینهیهکی تاریک دهبینین. ههروا ئهو مهسهلهیه، بهجوریکي میکانیکی، بهوهوه نابهستریتهوه که مروّف له کوردستانهوه هاته ئهروپا ئیدی دهبیته موعیزیهک له داهینانهکانیدا روو بدات. داهینهری کورد له ئهروپا راسته برسی نییه بهلام، وهک داهینهریک، ئازاد نییه. لیرهدا قسه له پولیس و سانسور (رهقابه) نییه، بهلکه له بهرامهر ئهو «تیربون» ه و پاریزگارییهی له کهرامهتی شهخسی دهکریته، رووبهرووی دهیان گیروگرفتی نوئ دهبیتهوه و زورجار داهینانی ئهدهبی دهشیت بوی بیته مهسهلهیهکی لاههکی، چونکه هیچ داهاتیکی ئابووری بو داهینهرهکه دابین ناکات. بویه داهینهر ئهگهر زور وریا نهبیته و به تهنگ خوی و داهینانهوه نهبیته، سهرهجام گرفتهکانی ژیانی ئهروپا، بهلایهکی دیکهیدا دهبن. مهسیح پیش نزیکهی دوو ههزار سالیک وتوویهتی (مروّف تهنیا به نان ناژی). بویه زهممهته مهسهلهکه میکانیکیانه، به جیگهگورکی و جیوگرافیا، لیک بدریتهوه.

گهلاویژی نوئ: وهک ئاشکرایه ئهدهبیاتی سالانی نهوتهکان، له ئهدهبیاتی سالانی شهستهکان و ههفتاکان و تهناوت ههشتاکانیش جیاوازتره، به لای تووه، وهک رهفیک سابیر، گرنگی ئهو جیاوازیانه چین؟

رهفیک سابیر: گرنگترینی ئهو جیاوازیانه به لایهنه باشهکهیدا ئهوهیه که کۆمهله دهنگیکی نوئی لیکجیاواز دهرکهوتوون و دیاردهی فرهدهنگی و فرهرهنگی و فرهمیلۆدیایی، که له سههرهتای ههفتاکانهوه ئهدهبی کوردی به خویهوه بینی، فراوانتر و قوولتر گهشهی کردووه. نهوتهکان، وهک ههشتاکان و پیشتر، کۆمهله دهنگیکی نوئی هیناوه که چ به بهراورد لهگهل یهکتری و چ بهراورد لهگهل دهنگهکانی پیش خویان، جیاوازن و تاییهتهدندی خویان ههیه. چونکه ههر یهکهیان به ریگای تاییهتی خوی و به شیوه و کهرسهی داهینهرانهی تاییهتی خوی دهیهویت دهنگی خوی و روالهتی داهینهرانهی خوی دهربخات. ئهمه گرنگترین روالهتی ئهدهبی کوردیه، که به رای من لهسههرهتای ههفتاکانهوه، له ئهدهبی کوردیدا دهرکهوتووه. ئهمرۆش دهستهیهک له داهینهرانی نهوهی نهوتهکان بهروهپیشی دهبن. بهلام هیشتا کۆمهله ئهدهبیکی رهسهنی ههشتاکان، له

هه‌ره‌تی گوره‌ تینی داهینان دان و به‌رچاوترین ده‌نگه‌کانی نه‌مه‌روی نه‌ده‌بی کوردین.

له‌ شی‌ع‌ری نه‌مه‌ته‌کاندا دوو ستایی شی‌ع‌ری ده‌ب‌ب‌ند‌رین، یه‌کی‌کیان که زیاتر له‌ سلیمان باوه، نه‌س‌ب‌ر‌یک‌ی زوری نه‌ده‌بی شه‌سته‌کانی فارسی پیوه‌ دیاره، به‌ تاییه‌تی سوهراب، فه‌ر‌و‌غ و که‌مه‌تریش شاملوو. نه‌مه‌ته‌س‌ب‌ر‌ه‌ هه‌ندیک جار شی‌وه‌ی لاسایی و چاولیکه‌ری و هه‌رگرتوه. که‌چی ستاییکی دیکه‌ی شی‌ع‌ری، که‌ در‌یزه‌پ‌ب‌ده‌ری هه‌شتا‌کانه، له‌ هه‌ول‌یز زیاتر ده‌ب‌ب‌ند‌ریت و ته‌واو له‌ژ‌ب‌ر ته‌س‌ب‌ری نیگه‌تیقی نه‌ده‌بی عه‌ره‌ب‌ب‌دایه، به‌ تاییه‌تی نه‌دو‌ن‌ب‌س و سه‌ل‌ب‌م به‌ره‌کات و هه‌ندیک شاع‌ری ع‌ب‌راقی، که‌ به‌ زمانیکی سه‌خت ده‌نووسن و هه‌ندیک له‌وانه‌ی که‌ لاسایی نه‌وان ده‌که‌نه‌وه هینده‌ عه‌ره‌بی نازانن، که‌ به‌ دروستی له‌ تیک‌سته‌کانی نه‌وان بگهن. نه‌مه‌ شی‌وه‌ شی‌ع‌رییه‌ زور له‌ نه‌ره‌ته‌کانی پ‌ن‌ج‌سه‌د ساله‌ی شی‌ع‌ری کوردی دوور که‌وت‌وته‌وه و مرؤف هه‌ست ده‌کات که‌ له‌سه‌ر زه‌مینیه‌کی عه‌ره‌بی رواوه، هه‌روا زیاتر شی‌ع‌ر وه‌ک فورمی به‌تالی، یان فورمی بو‌شی ده‌ره‌خت. دیاره له‌ناو نه‌مه‌ ر‌ب‌ب‌از‌ه‌دا هه‌ندیک شاع‌ری داهینه‌ر هه‌ن که‌ مرؤف هه‌ست ده‌کات رو‌ش‌ن‌ب‌ب‌ریه‌کی قوولی شی‌ع‌رییان هه‌یه و ده‌زانن چ ده‌که‌ن، به‌لام زوریان لاسایی هه‌ندیک شاع‌ری عه‌ره‌ب ده‌که‌نه‌وه. به‌گشتیش له‌ شی‌ع‌ری نه‌مه‌ته‌کاندا په‌خشانه شی‌ع‌ر زاله.

به‌لام له‌ نه‌ده‌ب‌ب‌اتی نه‌مه‌ته‌کانیشدا نازاوه‌به‌کی گه‌وره‌ی نه‌ده‌بی، به‌ تاییه‌تی له‌ شی‌ع‌ردا هه‌یه. ده‌لی کورد تووشی توفاتی شی‌ع‌ر هاتوو. من به‌ توپه‌ل له‌و شی‌ع‌رانه، له‌ روژنامه‌و گو‌فار‌ه‌کاندا، ده‌ب‌ب‌یم که‌ هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه‌ دیاره خاوه‌نه‌که‌ی نه‌ کوردییه‌کی باش ده‌زانیت، نه‌ نه‌ ساسیکی پته‌وی هونه‌ری شی‌ع‌ری، به‌ تاییه‌تی مه‌سه‌له‌ی هونه‌ری وینه‌ی شی‌ع‌ری، وه‌ک ته‌ش‌ب‌یه و میتافو و ره‌مز ده‌زانیت. ره‌نگه‌ شی‌ع‌ر یه‌کیک بیت له‌و هونه‌رانه‌ی که‌ زورترین نازادی هه‌له‌د‌گریت، به‌لام شی‌ع‌ر وه‌ک هه‌ر هونه‌ریکی دیکه‌ کو‌مه‌ل‌یک پرنسیپی خوی هه‌یه، نه‌و پرنسیپ‌ب‌انه به‌ ته‌نیا مرؤف ناکه‌نه‌ شاع‌ر، به‌لام مرؤف نه‌گه‌ر نه‌وانه‌ نه‌زانیت ناتوانیت تیک‌ست‌یک شی‌ع‌ری باش بنووسیت. یاریکردن به‌و مه‌سه‌لانه و به‌رخوردی تاییه‌تیانه‌ی هه‌ر شاع‌ریک له‌گه‌لیان، ده‌ب‌یت له‌ نه‌نجامی زانینی ته‌واوی نه‌و هونه‌روه‌ بیت. جاران که‌س‌یک که‌ شی‌ع‌ری ده‌نووسی، یان ده‌یه‌ویست ب‌ب‌ته‌ شاع‌ر، ده‌بوو جگه‌ له‌ ده‌ستووری زمان و شی‌وه‌کارنی هونه‌ری به‌لا‌غه و فیه‌ه و فه‌لسه‌فه‌ی ئیسلامی، ته‌کنیکی کیشی عه‌روز و شی‌وه‌کانی ته‌ش‌ب‌یه و ئیست‌ب‌ع‌اره و مه‌جاز و نه‌ده‌بی فارسی و عه‌ره‌ب‌ب‌یش بخوینیت. له‌وه‌ش زیاتر بو‌ نمونه‌ له‌ هه‌ندیک حاله‌تا ده‌بوو نه‌و که‌سه، له‌پال نه‌مانه‌دا، هه‌زاران به‌یته شی‌ع‌ری له‌به‌ر

بکر دایه، نهو کاته دهیتوانی خوی به شاعیر بزانیته. دیاره دنیاکه گور اووه، بویه نهو مهر جانفش زور گورانیاں به سردا هاتوون، به لام ماهیهتی شاعر، وهک هونهریک که پشت به پروناکبیرییهکی تایهت و سهر به خو ده بهستی، هس وهک خویهتی. ناکری که سیک بیهویت بیته شاعیریکی باش، کهچی به باشی زمانی کوردی نهزانیته، یان ناگاداری نهدهبیاتی کلاسیک نه بیته، یاخود زانیارییهکی فراوانی له باره ی هونهر و تهکنیکی شاعر و چونییهتی وینهی شاعیری نه بیته. زمان کوله که هی شاعر و نهده به بگره هس تیکستیکی نهدهبی پش هس شتیک زمانه. جی داخه مروف، له گوفا و روژ نامه کوردییهکاندا، زور تیکستی نهدهبی بهر چاو دهکویت، که به دهیان هله ی زهقی زمانهوانی نهو توین تیدایه، که له هیچ ولاتیکی دنیا دا، ماموستای زمان هله ی لهم جور له قوتابییهکی قوناغی نامادهبی قبول ناکات و دهی ناچوینیته. بویه هیوادارم نووسره لاهکان، که هیوای داهاتوی نهدهبی کوردین، بایه خیکی زور زیاتر به لایهنی زمانهوانی و تهکنیک و هونهری تیکستهکانیاں بدن. چونکه هندی جار مروف ههست دهکات که جیلک له کوردستاندا پیگهیشتووه، که زور بهیان نه کوردی، نه عهره بی به باشی دهزانن.

گه لایوژی نوی: نهی پیتان و انیه که خهریکه به شیوهیهکی دیکه بایهخی فلسهفی و لیکوآینهوهی فلسهفی لهناو نهدهبی کوردیدا، له بری رهخنه ی نهدهبی خولقینهس، زال کراوته سهر نهدهبیات.

رهفیک سابیر: خوزگه وا بویه، به لام به داخه وه وا نییه. بیجگه له چند ههولیکی دهگمن هیشتا شتیک جیدی لهو بوار هدا نهکراوه. میژووی نهدهب و فلسهفه دهی دهخن که نهدهب، رهخنه یان شاعر و رومان و دراما، ههمیشه بواریکی گوره بوون که فلسهفه، یان هزری فلسهفی له ریگه یانهوه، به شیوهیهکی نیستاتیکی و هونهری، خوی دهرخستووه و تهسیری خوی دانهوه. نهوهی که به لیکوآینهوهی فلسهفی ناوی دهبن، چند ههولدانیکی جیدی لی دهچیت، زیاتر له سنووری کومه له چه مکیکی دیاریکراودایه، که دوباره کردنهوهیهکی، زور جار، نینتیقانیانه ی هندی بیر و میتودی نهورویاییه، که به نیوهچلی له عهره بییهوه راگویزراوته نیو نووسینی کوردییهوه. نهو بیر و میتوده، که له نهورویا تهنیا یهکیکه له کومه له بیر و میتودیک، تا به کورد گهیشتووه شیوان و گرفتگی جیدی تووش بووه. بهشیکی نهو شیواندن و گرفتانه به هو ی تهرجومه و سهقهتی تهرجومه و به عهره بکردنی میتوده که و جیاوازی ناستی تیگهیشتن و ناستی فیکری و روشنیری هه لگرانی میتوده که وه (لهناو عهره بدا) هاتووه.

بەشیککی دیکەشی بە ھۆی کەمی شارەزایی لە زمانی عەرەبییەو پەیدا بوو. بۆیە ھێشتا لەناو کورددا قەیرانی کەمبۆونی ئەو بێر و میتۆدانە و پروونی پێناسکردنی ورد و کۆنکریتی چەمک و ناسینی مەرچەعە ئەسلییەکەیی ھەیە. لە پال ئەوھشدا ئەو شیوھمیتۆدە، وەک ھەر دیاردەیکەیی فیکری و کولتووری ناو کۆمەڵیکە دواکەوتوو، لە ھەندئۆ حالت و لای ھەندئۆ کەس، رەنگی عەقڵی باوی گرتوو. بە جۆریکی ھێندە مۆتەق خۆی دەخاتە روو کە زیاتر بۆنی ئایدۆلۆجیا، یان مەزھەبی لی دیت. بۆ نمونە برادەرێک، کە من بە شاعیریکی باشی دەزانم، دەنوسیت: «ئەوھێ کە شوینی گۆمانی من نییە ئەو راستییە کە ھەموو ئایدۆلۆجیاکان ھەرەسیان ھینا، مارکسیزم و کوردایەتی پیکەو بۆگەنیان کرد. لە گەلێشیاندا ھەموو ئەو چەمکە سیاسی و فەلسەفییانە کە بۆ خویندنی ھەوھێ واقعی کوردی دەخرانە گەر ئیفلاسیان کرد». باشە ئەھێ چارە چییە؟ دیارە راجیتە کە لای ئەم براھێ خۆیەتی: «تاکە ئومیدیک، پرووناکییە کە لە ئەو سەری ئەو تونیلە تاریکەیی دنیای کورددا بەدی بکریت ئەم ھەولدانە چالاکانە...» کە خۆی و چەند برادەرێکی خۆی «پێی ھەلساوان». جارێ با لەو گەریم کە ئەم قسەییە ھەر خۆی شتیکی تەواو ئایدۆلۆجییە. بەلام چۆن پرووناکییریکی جیدی رینگە بە خۆی دەدات بەو زمانە و ئاوا فاناتیکانە قسە بکات؟ دەیان سالە فاناتیزمی ئایینی، مارکسی و نەتەوھیی، بە ھەمان زمان، بە ناویکی ترەو، ھەمان فیکری خۆ بەمۆتەقزان دەھینەو بەرھەم؟ بۆ نمونە لای ئیسلامییەکی فاناتیک: مارکسیەت و ناسیۆنالیزم «ئیفلاس» و «بۆگەن» یان کرد، «تاکە ئومیدیکە» ھەر ئیمین.

یان مارکسیییەکی فاناتیک: ناسیۆنالیزم و ئاین ئیفلاسیان کردوو. تاد و ھەر بە ھەمان پەیف و زمانی خۆ بەمۆتەقراو، ئایدۆلۆجیای ئیسلامی و نەتەوھیی رەت دەکاتەو، ناسیۆنالیستیە کەش ھەروا! ئەھێ زمانی دیالۆگ و لیک حالیوون؟ ئەھێ مەنھەجییەتی مەنھەج و لۆجیکی عەقڵ و بێرکردنەو؟ ئەھێ جیاوازی دیسکۆرس و زمانی دیسکۆرس؟

بە رای من ئەمە تەنیا قەیرانی مەنھەج نییە، بەلکو لە بنەرەتدا قەیرانی کولتووریکە، کە دەتوانیت ھەر میتۆد و فیکر و ئایدۆلۆجیایە ک دەستەمۆ بکات و بە رەنگی خۆی سواغی بدات. بۆیە ھێشتا زوویە باسی لیکۆلینەوھێ فەلسەفی بکەین.

گەلاویژی نوئ: جەنابت لە جیھانی شیعەرەو بۆ جیھانی سیاسەت، لە جیھانی سیاسەتیشدا بۆ ھەلوئستی جیاواز لەناو پارتی کۆمۆنیستدا. دوای ئەو جیاوونەوتان لەو پارتە و ئەزموونی ریکخراوھیی دیکە (پارتی کاری

سهر به خوی). پاشان سهر به خوی سیاسی. ئایا ئهم ههموو ئهمسهر و ئهوسهره چ کاریکی کردوته سهر ئهموونی ئهدهبیت، به تایهت شاعر؟ ئایا باشتري زاخاوداوه یان به پیچهوانهوه؟

رهفیق سابیر: لاموایه ههر کاریکی لهو جوړه، وهك ئهموونیکي نوئ، دهشیت ئهموونی ئهدهبیتی شاعیریک به پیتر بکات، له ههمان کاتدا دهشیت کومه ئیک لایهنی نیگه تیفیشی هه بیته. له ههر دوو حاله تیشدا، ئاستی تهئسیره که له بنه رتدا په یوهندی به که سه که وه ههیه. بویه ئهموونی کاری سیاسی به ههر دوو باردا کاری خوی له من، وهك مروّف و شاعیر، کردووه. به لام گرنگترین و به هیترترین خالیک له ئهموونی مندا رهنگه ئهوه بیته که من قهت تمووحی سیاسیم نه بووه و ریگم به خوم نهداوه که دهسه لات و پله و پایه ی حیزبی، که ههمیشه کومه ئیک نیمتیا بیان به دواویه، مهستم بکهن.

کاتیک بوومه ئه ندای پارتی کومونستی عیراق شاعیریکي تا رادهیهك «ناسراو» بووم و تا ئه کاته دهیان شاعر و دهیان وتارم بلاو کردبوونهوه. به کورتی دهتوانم بلیم ئهدهب به ره هو هزر و ئایدولوجیا و هزر و ئایدولوجیا به ره و سیاست و سیاسهتیش به ره و حیزبایهتی بر دم. بویه کاری سیاسی بو من (له ههندیك لایه نه وه، وهك تهواو کهری کاری ئهدهبی بوو. من ههمیشه خوم به شاعیر زانیوه و زور بهی کات، مهگم زور ناچار کرابم، ههر له بواری رۆژنامهوانی و پرووناکبیریدا کاری سیاسیم کردووه. رهنگه ئه خو پاراستنه بوویته هوی ئهوهی که تهئسیری نیگه تیفی کاری حیزبایهتی زور به شاعر هکنمه وه دیار نه بیته. به لام وهك پرینسیپیکي فلسه فی، ههر کاریکی گرنگ که مروّف له ژیانیدا دهیکات حه تمهن ده بیته، له بری کاره که ی، باجیک بدات. ههندیك جار باجه که له کاره که خوی گهوره تره. منیش وهك مروّف و شاعیر له م کاره مدا باجی خوم داوه و تا ئیستاش، ئهگم چي وهك که سیکی سهر به خو ده ژیم و کاتی خوم بو کاری پرووناکبیری ته رخان کردووه، که چی هیشتا رهنگه له ههندیك ورده تهئسیر و ته ره شوعی حیزبایهتی و ده ره سه ری ده رباز نه بووم.

گه لاویژی نوئ: حه ز ده که م راو بوچوونتان له باره ی ئه و شاعیر و لیکولهره وانه بز انم که به شیوه ی هیلکاری باس له بابه تیکي شاعیری ده که ن؟

رهفیق سابیر: وهك پرینسیب ده وله مند کردنی ره خنه ی ئهدهبیتی کورد، به ههر میتود و شیوهیه کی رخنه و لیکولینه وه، کاریکی باشه و نیشانه ی زیندوویی ژیا نی پرووناکبیریمانه. میتود، ئایدولوجیا نییه، تا بلاو بوونه وه و سه قامگیر بوونی خوی، له لاواز بوونی میتودیکي دیکه دا ببینیت. بوونی

فره‌میتۆدی و فره ریبازی رهنهیی، له ههر کولتوریکدا، نیشانهی به‌پیزی ژبانی پرووناکییری و فیکرییه. ئەمڕۆ له ئەوروپادا کۆمه‌له میتۆدیکی جۆراوجۆری رهنهیی، چ له ئاستی ئەکادیمیدا و چ له ئاستی رهنهیی ئەدهبیادا، هاوشانی یه‌کتری، وه‌ک کۆمه‌له میتۆدیان ئامرازی پشکنین و داهینان، رینگه‌ده‌برن. له‌ بۆاری داهیناندا، ته‌نیا له‌ رینگه‌ی به‌ره‌مه‌وه، ده‌توانریت ده‌سه‌لات و مانای میتۆد به‌سه‌لمیندریت. هیچ میتۆدیکی ناسراوی رهنه‌ی ئەده‌بیبیش، به‌ جۆریکی مۆتلەق راست، یان هه‌له‌ نییه. ههر میتۆدیک گرنگیه‌که‌ی ته‌نیا له‌ پراکتیکدا ده‌رده‌که‌ویت. به‌شێوه‌یه‌کی ساده‌ ده‌توانم بڵیم که میتۆد وه‌ک ئامرازیک، یان چه‌کیکی زانستی وایه‌ و ته‌نیا نیوه‌ی گرینگیه‌که‌ی به‌ خۆیه‌وه‌یه‌تی، نیوه‌که‌ی دیکه‌ی حه‌تمه‌ن که‌وتۆته‌ سه‌ر ئەوه‌ی که‌ مۆڤ، یان هه‌لگری میتۆد/ چه‌که‌که‌ چۆن و له‌ کۆی و به‌ چ مه‌هاره‌ت و شاره‌زاییه‌که‌وه‌ به‌ کاری ده‌هینیت. ئاشکراشه‌ ئه‌لفبای به‌کاره‌ینانی سه‌رکه‌وتوانه‌ی ههر میتۆدیک، ئەوه‌یه‌ که‌ مۆڤ شاره‌زاییه‌کی ته‌واوی له‌و میتۆده‌دا هه‌یه‌ت. هه‌روا وه‌ک رهنه‌گریکی ئەده‌بی لیه‌اتووپی و توانا و که‌فائه‌تی ئەوه‌ی تیدا بێت که‌ به‌توانیت، له‌به‌ر رۆشنایی میتۆده‌که‌، به‌ جۆریکی قوول و جیاواز تیکستیکی ئەده‌بی بخوینته‌وه. ئەگه‌ر ئەو برایانه‌ی ئەو میتۆده‌ به‌کار ده‌هینن به‌توانن چه‌ند خویندنه‌وه‌یه‌کی نوێ، بۆ نمونه‌ بۆ شیعری هه‌ندی شاعیری کلاسیکی وه‌ک مه‌لای جزیری، خانی، نالی، مه‌وله‌وی، مه‌حوی، یان گۆران و شاعیرانی دی بخره‌ن، که‌ له‌ ئاستی ئەو کارانه‌دا بن که‌ تا ئیستا له‌و بوارانه‌دا به‌ میتۆدی دیکه‌ کراون، یان له‌وان وردتر و قووتر بن، ئەوا کاریکی گه‌وره‌ ده‌که‌ن و حه‌تمه‌ن به‌شداریه‌کی گه‌وره‌ی رهنه‌یی و فیکری ده‌بیت.

گه‌لاویژی نوێ: شیعری لای تو‌چییه‌؟

ره‌فیق سابیر: شیعری به‌ گشتی لای من رهنه‌گه‌ په‌یامیکی جوانی و گیانی و ئینسانی بێت. یان گه‌ران و پشکنینیکی به‌رده‌وام بێت، یان شتیکی بێت که‌ قه‌ت ناتوانم وه‌سف و پیناسی بکه‌م. تاکه‌ شتیکی که‌ یارمه‌تیم بدات تا له‌ ماهیه‌تی شیعری نزیکی بکه‌ومه‌وه‌ و بیناسم، نووسینی شیعره‌، که‌ ده‌شیت به‌ هۆی ههر تیکستیکی شیعرییه‌وه‌ رواله‌تیک، یان لایه‌نیکی ماهیه‌تی شیعری بینم.

گه‌لاویژی نوێ: چ هۆیه‌که‌ هانی دایت و پالی پێوه‌ نایت که‌ تیزی دوکتۆراکه‌ت له‌ باره‌ی (رۆلی کولتور له‌ پیکه‌ینانی هۆشیاری نه‌ته‌وه‌ی کورد) بنووسیت.

ره‌فیق سابیر: کورد وه‌ک نه‌ته‌وه‌یه‌ک، پێش ههر شتیکی به‌ هۆی مانه‌وه‌ی له‌سه‌ر خاکی و زیدی خۆی، به‌ هۆی کولتورکه‌یه‌وه‌، به‌ تابه‌تی به‌ هۆی

زمان و نهریت و سایکۆلۆجیای نتهوهییهوه، توانیویهتی کهسایهتی نتهوهیی خۆی پپاریزیت. له بهرامبهر ههموو ئهو پهلامار و ههولانهی، که بۆ توانندهوی دراون، خۆی بگریت. کهچی ههندیک نتهوهی دیکه ئاین، یان مهز ههبیکی ئاین، پاریزهری کهسایهتی نتهوهکه بووه.

ئهو رهگهزه کولتووریانهی که رۆلی سهرهکی پاراستنی نتهوهیهکیان دهکهوته ئهستۆ، ههر ئهوانیش دواتر دهبنه گهورهترین هۆکاری خۆناسینی نتهوهیی و پینگهیانندی ههست و هۆشیاری نتهوهیی. له ئهجامدا دهبنه فاکتهری سهرهکی له خهباتی رزگاریخوایدا. بۆیه لیکۆلینهوه له لایهنه کولتووریانه و دهرخستنی ئهو رۆله گرنگهی له ژانی نتهوهیی و له کهسایهتی نتهوهکهدا بینویانه، کاریکی به سووده. بۆ ئیمه، که هیشتا له بندهستی رزگارمان نهبووه، لیکۆلینهوهی لهو مهسهلهیه تهنیا گرینگیهکی میژوویی و کولتووری نییه، بهلکو گرنگیهکی تایهتی بۆ ژانی سیاسی و فیکری ئیستا و خهباتی رزگاریخوایی نتهوهیی هیه. چونکه دهشیت ههموو، یان زۆربهی ئهو لایهنه کولتووریانهی، که له میژووی کورددا، رۆلیمان له پاراستنی کهسایهتی و له خۆناسینی نتهوهییدا بووه، ئهمرۆش رۆلکی گرینگ و کاریگهر بگهرن و بینه کومهله توخمیکی سهرهکی بیر و ئایدیۆلۆجیای بزاقی رزگاریخوایی کورد. لهبهر ئهم هۆکارانه و هی تر ئهو بابهتهم ههلبژارد.

گهلاویژی نوێ: ئایا دابهشکردنی کوردستان، لهم رووهوه چ کایهگرییهکی نیگهتیفانهی له کولتووری کورد کردووه؟

رهفیق سابیر: دابهشکردنی کوردستان دابهشکردنیکه جیۆگرافی و نتهوهیی و کولتووریشه. کولتووری کورد، له ئهجامی دابهشکردنی کوردستاندا، نهیتوانیوه یهك سهنتهری ههبت. له ههچ بهشتیکه کوردستاندا کولتووری ئیمه، بهپیی سیاسهتیکه کولتووری، یان بهرنامهیهکی کولتووری، که کورد خۆی دایهپریزیت، بهریوه ناچیت. کولتووری کورد، له ههر بهشیکه کوردستاندا، ملکهچی کولتوور و سیاسهتی کولتووری و سیستمی ئایدیۆلۆجی دهولتهی نتهوهی سهردهست کراوه. ئهو دهولتهانهش تهنی له رووی ریژیمی سیاسی و ئایدیۆلۆژیا و سیاسهتی کولتووریانهوه جیاوازی نین، بهلکو له رووی نتهوهیی و کولتووریشهوه جیاوازی، که ئهمهیان بۆ کورد خهتهره: چونکه ئهو دهولتهانه تهنیا کولتووری کورد پهلامار نادن، بهلکو کولتووری کوردیش دهخهنه ژیر تهئسیری کولتووری خۆیانوه. له ئهجامدا کولتووری کورد، له ههر بهشیکه کوردستاندا، به تهئسیری کولتووری نتهوهی سهردهست، له کولتووری بهشهکانی دی دوور

و دوورتر ده‌که‌ونه‌وه. واتا کولتووری کورد له س‌یر‌یان‌یک‌دایه، که یه‌ک‌یک‌یان به‌ره‌وه کولتووری فارس، یه‌ک‌یک‌ی دیکه‌یان به‌ره‌وه کولتووری عه‌ره‌ب و ئه‌وی دیکه‌شیان به‌ره‌وه کولتووری تورک راپ‌ی‌چی ده‌کات. هه‌ر هه‌نگاو‌یک‌ی کولتووری کورد، له هه‌ر به‌ش‌یک‌ی کوردستاندا، به‌ره‌وه کولتووری ئه‌وه نه‌ته‌وانه، حه‌تمه‌ن دوور که‌وته‌وه‌یه‌که، له کولتووری کورد له به‌ش‌یک‌ی دیکه‌ی کوردستاندا. سه‌ره‌ن‌جام ده‌ش‌یت کولتووری کورد، له با‌کووری کوردستان، له کولتووری تورک نزیک‌تر ب‌یت، تا له کولتووری کورد له باشوور و ر‌و‌ژه‌ه‌لاتی کوردستان. یان کولتووری کورد، له باشووری کوردستان، له کولتووری عه‌ره‌ب نزیک‌تر ب‌یت تا له کولتووری کورد له با‌کوور و ر‌و‌ژه‌ه‌لات... تاد ئه‌مه‌ش ته‌نیا نام‌ویی کولتووری، له نیوان کولتووری هه‌ر به‌ش‌یک‌ی کوردستاندا دروست ناکات، به‌ل‌که له هه‌مان کاتدا، نام‌ویی نه‌ته‌وه‌یه‌ش ده‌خول‌ق‌ین‌یت و گیانی هه‌ر‌یم‌چ‌یتی و ناوچه‌گه‌ری به‌ه‌یز‌تر ده‌کات.

ب‌ویه دارش‌تنی سیاسه‌ت‌یک‌ی کولتووری یه‌ک‌گرتوو ب‌و کورد، به کار‌یک‌ی گه‌وره‌ی بزاق‌ی ر‌ز‌گاری‌خ‌وازی کورد ده‌زانم. زیاده‌ر‌ویی نییه ئه‌گه‌ر ب‌ل‌یم به‌ی سیاسه‌ت‌یک‌ی کولتووری یه‌ک‌گرتوو، ناتوان‌ر‌یت سیاسه‌ت‌یک‌ی نه‌ته‌وه‌یی یه‌ک‌گرتوو دا‌بر‌یز‌یت.

گه‌لا‌وی‌ژی نو‌ی: دوا کت‌یبی چاپ‌کراوتان (ئیم‌پرات‌وریای لم) له‌باره‌ی ئیسلام، خ‌یل و ناسی‌ونالیزمه. ئه‌گه‌ر ده‌کر‌ی حه‌زه‌که‌م، باسی ئه‌وه ب‌کن که چ‌و‌ن وه‌ک شاع‌یر‌یک‌ ب‌یر‌و‌که‌ی ئه‌م با‌به‌ته ل‌انان دروست بو‌و؟

ره‌ف‌یق سا‌ب‌یر: نووسینی ئه‌وه کت‌یبه در‌یزه‌پ‌یدانی هه‌مان ئه‌وه باس و ل‌یک‌و‌ل‌ینه‌وانه‌ن، که کاتی خ‌وی، به ه‌وی خ‌وین‌دنی ئه‌کادیمی له بول‌گارستان، ده‌ستم پ‌ی کرد. هه‌روا هه‌ول‌دان‌یکه ب‌و خ‌وین‌دنه‌وه‌ی می‌ژووی ناوچه‌که و ناسینی ئه‌ویدی، که ب‌و ئیمه‌ی کورد، پ‌یش هه‌ر لایه‌نک، نه‌ته‌وه سه‌رده‌سته‌کانی کوردستانن. چونکه ناسینی ئه‌ویدی سه‌ره‌تایه‌کی دی ب‌و خ‌وناسین ده‌خول‌ق‌ینی. هه‌ر ش‌ت‌یک، ته‌نیا به به‌راورد له‌گه‌ل ش‌ت‌یک‌ی دیکه‌دا، ماهییه‌ت و تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی ده‌رده‌که‌ون. ئه‌ویدی ده‌کر‌یت ئاوینه‌یه‌ک ب‌یت که ئیمه، هه‌ند‌یک سیمای خ‌ومانی ت‌یدا ببینن. هه‌ر به به‌راورد له‌گه‌ل ئه‌ویشدا، جیاوازی و تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی خ‌ومان، زیاتر ب‌و ده‌ر‌ب‌که‌و‌یت. به تاییه‌تی که ئیمه، له پر‌وس‌یسی‌یک‌ی می‌ژوویی سه‌دان س‌ال‌دا، چاره‌نووسمان به‌وانی دیبه‌وه به‌ستراوته‌وه. به دوور له ویست و ئاره‌زووی خ‌ومان، مه‌حکومی پ‌یکه‌وه ژیان‌یک‌ی هاوبه‌ش ناب‌ه‌را‌به‌ر و نایه‌کسان له‌گه‌ل ئه‌واندا، کراوین. ئه‌وه نه‌ته‌وانه ک‌ین و چ‌و‌ن ها‌توون و له می‌ژووی سه‌دان س‌اله‌ی

خویناندا، که میژوویه کی ئیمپراتوریانه و په لامارده رانه بووه، چ جوره کولتور و شیوه ژیان و نهریتیکي سیاسیان بووه؟ ئایا ئهوه ی ئهمرؤ، له ولاتی ئهواندا پروو دهدات کاریکی خوړسکی و پریکھوته، یان په یوه نندییه کی ئورگانیکي، به میژووی سهدان ساله ی ئهوه نهتهوانه و ئهوه کولتور هوه هیه، که ئهوان، له میژووی خویناندا، بهرهمیان هیناوه؟ ئایا شیوه ی پیکه وه ژیانی ئیمه و ئهوان چوون بووه و له داهاتوودا دهشیت چوون بیت؟ ئهوان، که له میژووی خویناندا، جگه له په لامار و تالان و داگیرکردنی ولاتانی دی، کاریکی دیکه میان نه بووه، ئاخو چوون ئهمرؤ دهتوانن باوهر به ئازادیی ئیمه بهینن؟ ئهوه مهسه لانه و چه ندانی دی، که به لامه وه گرننگ بوون، بنه مای بیرۆکه ی ئه م کتیبه بوون .

گه لاویژی نوی: ئایا ئهوه دهولته ی که یه که مین جار عه ره به کان له سه ر ئه ساسی ئاینی ئیسلام دایان مه زراند، تا چه ند ده کری به ئه ساسی ده ولت له روژ ه ولاتی ناوهر است دابندرئ؟

ره فیق سابیر: ئهوه شیوه مودیله ی ده ولت، که عه ره به کان له سه ر ئه ساسی ئاینی ئیسلام دایان مه زراند، به هیزترین و کاریگه رترین ئه ساسی بو ده ولت و شیوه ی حکومرانی له ناوچه که دا دارشت. ئه گه رچی ئهوه مودیله ی ده ولت، ته نسیری زوری ده ولته ی ساسانی و ئیمپراتوریای رومی پیوه دیار بووه، بهو پنیه ی عه ره به کان ئهوه کاته ته نیا ئهوه دوو شیوه مودیله ی ده ولته یان له بهرچاو بوو، به لام ستروکتووری ده ولته که و شیوه ی دامه زراندنی و سیستمی بهر پیوه بردن و له مانهش گرنگتر ئایدولوجیای ده ولته که که سیما و شه قلی ده ولته که ی دیاری کرد، دیارده یه کی ته و او عه ره بی بوو. واته بهر هه می ژیانی تاییه تی و کولتوری سیاسی و کومه لایه تی عه ره ب بوون. ئیسلام وه ک ئاین و فیکر و فه لسه فه، بو ئه وه ی مانا و ماهیبه ت و ناوهرۆکی خوی بسه لمینیت، پیویستی به فه زای شوین و ئهوه ده زگایانه هه بوو که پالپشتی فیکر و فه لسه فه که ی بکن. ئه گه ر شوینیکي بو پراکتیزه کردن (ته تبیق) نه دوزیبایه وه، نه یده توانی کاریگه ر بیت. ئیسلام به بی گورینی بو ئایدولوجیای ده ولت، به بی دابینکردنی شوین و جیگای پراکتیزه کردن، نه یده توانی کاریگه ری خوی له کومه لدا ده ربخات. بویه ده ولت ئهوه هوکاره گه وره یه بوو، که ئیسلام به هوویه وه، توانی هه موو ئهوه فه زای شوین و ده رته انه پیویستانه دابین بکات، که به هوینه وه بتوانیت کاریگه ری خوی ده ربخات. له بهر ئه وه ئهوه ده ولته، دروست وه ک ئاینه که، خوی به دیارده یه کی موته لق ده زانی و به هانه ی بوون و ره وایی موته لقی خوی له ره وایی و موته لقبوونی ئابینه که وه، که تاکه ئاینی راست و دوائین

دەناسیندرا، وەردەگرت.

بەلام ئەو دەولەتە کە ئایدۆلۆجیاکەى ئایین (سونه) بوو، ئەى ھیزی کۆمەلایەتیی دەولەتەکە، کە رۆلى کارىگەر لە دیاریکردنى سروشتى ھەر بزاف و دەولەتیکدا دەبینیت، کى بوو؟ چۆن بوو؟ ئابوورییەکەى، کە ھیچ دەسەلات و دەولەتیک بە بى دابىنکردنى سەرچاوەیەکی ئابووریى، ناتوانیت بەردەوام بىت، لە کوپۆە دەھات؟

مۆدیلى دەولەتى عەرەبىی (سوننەمەزھەب) لەسەر ئەساسى سىکۆچکەپەک دامەزریندرا بوو. لە رووى ئایدۆلۆجیەوہ ئایین، لە رووى کۆمەلایەتیەوہ خىل و بە داوەت بوو، چونکە بەدووەکان ھیزی سەرەکی لەشکرەکە بوون، لە رووى ئابوورییەوہ: ئابوورى غەنیمەت و تالانى، یان خەراج بوو.

ئەو پرىنسىپ و نەرىتانەى دەولەتى عەرەبىی ئىسلامى چەسپاندنى، دواى رووخانى ئىمپراتورىای عەباسى، ھەر بەردەوام بوون. ئىمپراتورىای سوننەمەزھەبى عوسمانى و ئىمپراتورىای شیعەمەزھەبى سەفەوی ئىرانى، ھەمان پرىنسىپ و نەرىتیان پەیرەو دەکردەوہ، ئایدۆلۆجیا: ئایین بوو (بە جیاوازی مەزھەبىیانەوہ) ھیزی کۆمەلایەتى: بەدووە تورکزمانەکانى بیانى ئاسیای ناوەراست (بیابانى گۆبى) و ئابوورییەکەشيان ھەر ئابوونى غەنیمەت و تالان بوو. بە رای من دواى رووخاندنى ئەو دوو ئىمپراتورىایە، لە سەرھەتای سەدەى بیستەمدا، دەولەتى ناسیونالى تورک و ئىرانى و ھەندى ولاتى عەرەبى، لەسەر ھەمان ئەساس و پرىنسىپ دامەزریندرا، دیارە بە جیاوازییەکی بچووکەوہ. جیاوازییەکەش ئەوہیە ئایدۆلۆجیای ناسیونالىزم جیگای ئایدۆلۆجیای ئایینی گرتەوہ. بەلام ئەم ئایدۆلۆجیا نوئیە، بە شیوەى کۆنەکە (ئایدۆلۆجیای ئىسلامى) خۆى بە مۆتلەق دەزانى و ریزی لە ھیچ رەگەز و لایەنىکی لەخوجیاواز نەدەگرت. لەبەر ئەوہ دەتوانم بلىم کە ئەو دەولەتەى، یەکەمین جار عەرەبەکان دایان مەزراند، لە رەوشى میژووى شەش سەد سالى خۆیدا، کولتور و دەستور و نەرىتى سیاسى ئەوتوى داھینا کە دواتر تورکە عوسمانى و سەفەویەکان و دواى ئەوانیش ناسیونالىستانى تورک و فارس و عەرەب، ھینایانەوہ بەرھەم و شتى تاییەتى خۆیانىان لى زیاد کرد. تا ئەمڕۆش شیوە مۆدیلهکانى دەولەت، لە رۆژھەلاتى ناوەراستدا، کارىگەراییەکی زورى ئەم کولتور و نەرىتە سیاسییەیان بە زەقى پپۆە دیارە و بگرە لە ناوەرۆکدا گۆرانى زۆریان بەسەردا نەھاتوہ.

گەلاویژى نوئ: تۆ وەك شاعیریك و كوردیك پیت وایە کە ئەو رۆشنبیرە

عهرب یان فارس یان تورکانه‌ی که شانازی به کولتووری خیله‌کی رابردووی خویانهوه ده‌کهن، بتوانن باوهر به مافی سهربه‌خویی تو، وه‌ک کوردیک، بهینن؟

ره‌فیک سابیر: بی گومان نه‌ه. چونکه نه‌ه کولتووره خیله‌کیه‌ی تو باسی ده‌کهنیت، کولتووری ئیمپراتوریایی و کولتووری داگیرکردن و ویرانکردن و تالانکردن و لاتانی دیکه‌یه. کولتووری مه‌زنخواری و له‌ناوبردن نه‌تهوه‌ی دیکه‌یه و سرینه‌وه‌ی کولتووری دیکه‌یه. بویه شانازیکردن به‌ه کولتووره‌وه، شانازیکردن به میژووی ئیمپراتوریاکانیانه‌وه، شانازیکردن به داگیرکردن و له‌ناوبردن خه‌لکی دیکه‌وه. بو نمونه هیشتا هندی شاعیری عهرب فرمیسک بو نه‌ده‌لووس و قورتوبه ده‌ریژن!! ئایا نه‌ده‌لووس و لاتانی عهرب بو ئیسپانییه‌کان داگیران کرد؟! بو نه‌ه شاعیر و نووسه‌رانه‌ی عهرب له خویان ناپرسن، که بوچی باب و باپیرانیان چونه نه‌ده‌لووس. له‌وه‌ش گرنگتر ئایا نه‌هوان له‌وی چییان ده‌کرد؟ چهند هزار کهسیان کوشت؟ چهند هزار ژنیان زه‌وت کرد؟ چهند هزار مال و پارچه زه‌وی خه‌لکی دیکه‌یان داگیر کرد؟

گریانی نه‌هوان بو به‌عهربه‌نه‌کرانی نه‌ده‌لووس و قورتوبه وه‌ک گریانی، بو نمونه شاعیریکی فرهنسی بو نه‌له‌جزائیر، یان بریتانی بو ده‌له‌ی و که‌راچی، یاخود به‌لجیکی بو کونگولوايه، دیاره نه‌گهر شاعیری خورافی و سه‌خیفی له‌م جوهره له‌ناو نه‌ه نه‌ته‌هوانه‌دا مابن! چون بو شاعیریکی و پرووناکییریکی گرنگ نییه که فرهنسا و بریتانیا چ تاوانیکی درندانه‌یان له‌ه و لاتانه‌دا نه‌نجام داوه؟ یان پرووناکییریکی به‌لجیکی شهرم له‌وه ناکات که کاپتن (رووم)ی به‌لجیکی، ریزه گوله‌کانی به‌رده‌م ماله‌که‌ی به‌ کاژه‌لاک (که‌لله‌سه‌ر) ی 21 مرؤقی کونگویی رازاندبووه؟ نه‌وه‌ی فرهنسییه‌کان له‌ه جزائیر و بریتانییه‌کان له‌ه هیند و پاکستان و شوینی دی و به‌لجیکییه‌کان له‌ه کونگول کردییان، له‌ ناوه‌رؤکدا، ههمان نه‌ه کارانه بووه، که پیشتر عهربه‌کان له‌ نه‌ده‌لووس و ئیران و میسر و کوردستان و شوینی دی کردیان. نه‌ه نه‌ه فرمیسک رشتنه له‌ پای چی؟ گریانی نه‌هوان بو نه‌ده‌لووس و قورتوبه، له‌ دیدی منیکی کورده‌وه، ته‌نیا یه‌ک مانای هه‌یه نه‌ه‌یش نه‌وه‌یه که نه‌گهر کورد سه‌هینی بتوانیت، وه‌ک ئیسپانییه‌کان، و لاتانی خوی نازاد بکات، نه‌ه نه‌ه شاعیرانه‌ی عهرب ده‌شیت ههمان فرمیسک بو سلیمانی و هه‌ولیر ده‌وک و که‌رکوک بریژن، بیریش له‌ نه‌فاله‌کانی کورد نه‌که‌نه‌وه، به‌ لاشیانه‌وه گرنگ نه‌بیت که نه‌ه شارانه له‌ دوورگه‌ی عهربه‌دا نین. عهرب ته‌نیا وه‌ک داگیرکه‌ری کون و نوی ری کوه‌توته نه‌ه ناوه!

ههلوئستی زۆربهی پرووناکبیرانی ئەم نەتەوانە، لە کاتی شەری کەنداو و دوای راپەرینی بەهاری 1991 بەرامبەر بە کورد، تەنیا مایەیی بێ ئومێدی نەبوو، بەلگە مایەیی شەرمەزاربێش بوو.

ئەو بێرکردنەو و ههلوئستی بەشی گەورەیی پرووناکبیرانی ئەو نەتەوانە، بۆیە سەیر نییە کە بێرکاریکی وەک ئەدوارد سەعید، بە زمانی شەقاوەیەکی سیاسی، کەسیکی خۆشمیتری وەک کەنعان مەکییە بە جاسووسی (سی ئای ئەی) و دوژمنی عەرەب بزانی، چونکە مەکییە تاوانی ئەنفال بۆ دنیا ئاشکراتر دەکات. مەکییە کە عەرەب، نابێ کاری لەم جۆرە بکات، بەلگە دەبێت تاوانی دەولەتێکی عەرەبی، بەرامبەر بە غەیرە عەرەب دابپۆشیت!! ئەدوارد سەعید، کە بە غەریزه عەرەب، لە منی کورد باشتر دەزانی کە تاوانی ئەنفال، لە دوا ئەنجامدا تاوانێکی عەرەبییە، چونکە دەولەتێکی عەرەبی ئەنجامی داو، بۆیە بە رای ئەو نابێت عەرەبێک باسی بکات!! غەریزه عەرەبییە، چاوگەیی هەق و دادپەروەرییە و دەبێ لە بەرامبەر هەر شتێکی غەیرە عەرەبی، جەوهەر و هیزی خۆی پێشان بدات؟

من دەتوانم نمونەیی لەم جۆرە لەناو فارس و تورکیشدا بەنێمەو. بۆیە زۆر بە کورتی دەلێم ئەو جۆرە پرووناکبیرانەیی کە تۆ باسیان دەکەیت، لای من خەلکیکی گوناھن و شایەنی بەزەیین. کەسیکی ش خۆیشایەنی بەزەیی بێت، نابێت چاوەرێی ئەوێ لێ بکەیت کە باوەر بە مافی تۆ بەییت و پشنگیری و کۆمەکی تۆ بکات، چونکە ئەو خۆی پێویستی بە هاوکاری و یارمەتی هەیە!

گەلاویژی نوێ: وەک دەر دەکەوێ لە (ئییپراتوریای لم) دا لە دیدیکی سەد لە سەد کوردییەو و، بە چاویکی کوردانە سەیری میژووی سیاسی ئیسلامت کردوو، باسی ئەوەت کردوو کە چۆن عەرەب و تورک و فارس، بۆ قازانجی خۆیان ئیستیفادەیان لە ئیسلام کردوو. ئەی باشە بۆ کورد نەیتوانیو، بۆ قازانجی خۆی، ئەو ئیستیفادەییە لە ئیسلام بکات؟

رهفیق سابیر: هیوادارم توانیبێتم لەو دیدەو، کە تۆ ناوت بردوو، باسی میژووی سیاسی ئیسلام کردبێت. بە رای من کورد لە بەر ئەو نەیتوانیو، وەک عەرەب و تورک و فارس، ئایینی ئیسلام بۆ بەرژمەندی نەتەوویی خۆی بەکاربێنێت، چونکە کورد لەو ئاستە کولتووری و کۆمەلایەتی و سیاسییدا نەبوو، کە بتوانێت ئەو کارە بکات. کورد هەمیشە زەمینەییەک بوو بۆ بێر و ئایدۆلۆجیا و ئایین، لە بەر ئەوێ خۆی لە توانیدا نەبوو کە ئەو ئایدۆلۆجیا و ئایینانە، بۆ بەرژمەندی نەتەوویی خۆی بەکار بەنێت، ئەو ئەنجام خۆی بۆ بەرژمەندی ئەوان بەکار هێندراو. واتە هەلەکە لە

ئەساسدا له كورد خۆیهوه سەرچاوهی گرتووه. تهنانهت ئەگەر ماركسيزم و بزاقی سیاسیی ئەمرۆی ئیسلامی بگرین هەر هه مان حالهت دهبینین. عه رهب و تورك و فارس و زۆر نهتهوهی دیکه ی دنیا، له دیدی بهرژهوهندیی نهتهوهیی خۆیانوهه، ئایدۆلوجیای ماركسيزمیان وهگرت. له زۆر ولاتیشدا، ماركسيزم و كۆمونیزم بوونه ئایدۆلوجیای بزاقی رزگاربخوازی نیشتمانی و ئامرازی رزگاربوون، له داگیركهر، بۆ نموونه چین و قیتنام و... تاد. بهلام ئیمه ی كورد، هه میشه له دیدی بهرژهوهندیی بزاقی نهتهوه سهردهستهكانی كوردستانهوه بۆ ئه ئو ئایدۆلوجیایه مان روانیوه. ئەمرۆ ئیسلامی سیاسی، كه وهك هه میشه ئایدۆلۆژیای عه رهب و پانه ره بیزمه، له هه ندی ولاتی ئیسلامی غهیره عه ره بیدا، رۆلی ئایدۆلۆجیایه کی نهتهوهیی دهگیریت. كهچی لای خۆمان، ئه ئو شیوه بزاقانه، نهك هه ر به هاوكاری و كۆمه کی بیگانهن، بهلكو داكۆکی له بهرژهوهندیی ئه وانیش دهكهن. كورد هیشتا نهبۆته ئه ئو نهتهوهیهی، كه به جورێك پێ گهیشتییت و خۆی ناسیییت، بتوانییت بیر و ئایدۆلوجیا و ئاین، له گه ئ تایبهتمه ندی و بهرژهوهندیی نهتهوهیی خۆیدا، بگونجییت.

ئەگەر ئەمرۆ بارودۆخی كورد بهو جوره بییت، ئاخۆ دهبییت له كاتی دهركهوتنی ئیسلام، یان له سه ده كانی ناوه ر استدا، چۆن بوو بییت؟

گه لاویژی نوێ: دنیای ناسك و پیر فهنتاسی ژن چۆن دهبینییت و چ رهنگی له ناو نووسینهكانتا داوهتهوه؟

رهفیق سابیر: له زۆر بارهوه خۆم به قه رزارباری ژن دهزانم، بهلام باشته كه كهسیکی دی، نهك خۆم، باسی ئه وه بكهن كه من چه ند قه رزارباری ژنم، تا چه ند دنیای ژن له نووسینی مندا رهنگی داوهتهوه. بهلام هینده دهلیم كه له گه ئ ئه وهی كۆمه له ئه زمونیکی زۆر شیرین و كه مینك تالم له گه ئ چه ند كچ، یان ژنێك بووه و هه ر یه كه یان له سه رده میکی دیاریكراوی ژیانمدا، مانایه کی گه ره یان بۆ من بووه و به هۆی ئه وانه وه ژیان جوانتر و پیرمانتر بووه، بهلام هیشتا هه ست دهكهم، كه جیهانی ژن به رادهیهك دهوله مند و بلاو و جیاوازه كه ناتوانم به تهواوی تیی بگهم. سالانیکی زۆر هه ولم دا، بهلام قه ت له و تاقیكر دنه وه یه دا ده ر نه چووم. ئیدی به و ئه نجامه گه یستم كه مرۆف دهبییت ژن بییت، تا بتوانییت له جیهانی فره رهنگ و فراوانی ژن تی بگات.

گه لاویژی نوێ: كاتی خۆی له ژماره سیی رۆژنامه ی هه تاوی سالی (1996) دا نووسراوهیه کی به ریزتان له ژیر ناو نیشانی (چۆن له ولاته كه م ببورم؟) بلاو كرایه وه، كه باسی ژنكوشتن و ئه و رپپۆرتاچه دهكات كه

سه‌بارەت بە کوشتنی ژنان، لە باشووری کوردستان، بە زمانی سویدی بلاو کراوەتەوه. زۆر پیم بە‌هایه که ئەو پەيامەت دووبارە بگەینمەوه گوئی هەر کەسێک، ئەگەر دەکریت باسی بکەیت. ئەگەر نا خۆم نووسینەکم لایه و دەبێخەمە پال وەلامەکەت.

ره‌فیق سابیر: من لەو نووسینەدا قسەى خۆم کردووه. بۆیه ئەگەر نووسینەکه له جیاتی وەلام بلاوبکریتەوه، ئەوا سوپاسی تو و سوپاسی سەرنووسەر، کاکە حوسین عارف و برایانی گوڤاری گەلاویژی نوێ دەکەم.

چۆن له وڵاته‌که‌م ببورم؟

له ئۆکتۆبەری (1994) گروپێکی سیندیکیالیسته‌کانی سوید SAC «سەردانی کوردستانی کردووه. کۆمەڵێک باس و رییورتاجی گرنگی سه‌بارەت به باکوور و باشووری کوردستان ئەنجام داوه، که پار هه‌موویان له به‌رگێکدا، به‌ ناوی کوردستان بلاو کردۆته‌وه.

ئەو رییورتاجەى سه‌بارەت به‌ کوشتنی ژنان، له باشووری کوردستاننا، بلاویان کردۆته‌وه، شتیکی ئەوه‌نده سامناکه که پینتر، له کوردستاندا وینەى نه‌بووه. م‌رۆڤ که راپۆرتەکه ده‌خوینیتەوه، شەرم دایده‌گرێ که خەلکی وڵاتیکه حکوم‌رانانی، له دوا ساله‌کانی سه‌ده‌ى بیسته‌مدا، رینگه‌ ده‌ده‌ن ئاوا درندانه و به‌ر به‌ریستانه له‌گه‌ڵ ژن و په‌یوه‌ندی خۆشه‌ویستی و سینکس و سۆزانی‌دا ره‌فتار بکریت.

به‌پێی رییورتاجه‌که، که پشت به‌ گه‌لێک به‌لگه‌ ده‌به‌ستیت، ته‌نیا له‌ دوو سالدا «1991 – 1993» 575 ژن له کوردستاندا به‌ تۆمەتی «بیر هوشتی» کوژراون. ئەم وشه‌یه /بیر هوشتی/ هەر جو‌ره په‌یوه‌ندییه‌ک، له په‌یوه‌ندی خۆشه‌ویستی، سینکس و سک‌پ‌ربوونی پینش ماره‌ب‌رینه‌وه ده‌گریتەوه تا جه‌سته فرۆشتن. له‌ زۆر حاله‌تدا که‌سوکاری ژنه‌ خۆیان ئەو کاره‌یان کردووه، یان یارمەتی بکوژانیان داوه، نه‌خۆشخانه‌ی کۆماریی هه‌ولێر، له‌ سالی (1992) دا (160) که‌سی له‌و ژنه‌ کوژراوانه‌ ناو‌نوس کردووه، که له‌ هه‌ولێر ته‌رمه‌کانیان بو‌ئەوی براون. کاربه‌ده‌ستان نه‌ک هەر پیاو‌کوژان سزا ناده‌ن، به‌لکو خۆشیان له‌و کوشتاره‌دا به‌شدارن. هه‌روا له‌ یه‌کی ئایار (مای) 1992 تا ده‌ی جه‌نیه‌ری 1993 به‌ ره‌سمی (280) ژن، که خۆیان سووتاندووه، له‌ نه‌خۆشخانه‌کان ناو‌نوس کراون. (لاپه‌ره‌ی راپۆرتەکه (54).

پێ ده‌چیت دیارده‌ی ژن‌کوشتن، له‌ سالانی دواتر‌دا، زۆر زیاتر بو‌وێت.

چونکه شهب رنكخراوى ژنان، له روژى 1995/8/14 دا بهياننامه يه كيان بلاو كړو ته وه، تيايدا ده لئین كه له: 1995/1/1 تا 1995/5/6 تنيا له شارى ههولير (36) ژن كوژراون، ههفته ي پيش بلاو كړدنه وه ي بهياننامه كه، واته (7/14) ى ئاب هه له ههولير شهب ژن كوژراون (رزگارى، ژماره دوو، 1995/8/19)

ئايا كو مه لئيك، كه شهره فى خو ي لئاو رانى ژنه كاندا ده بېنئته وه، ده بئت له چ زه لكاو يكي نه خلاقى و كو مه لايه تى و كولتووريدا بژيت، كاتيك ههفتانه له تاكه شار يكي دا، شهب ژن بكوژريت؟ ئايا له ميژووى كوردا ژن ئاوا درندانه، به ناوى پاراستنى گوايا شهره فوه، رهفتارى له گهل كراوه؟ ئايا له شوينئكي دي كه ي جيهاندا نمونه ي ئه درندايه تيبه بووه و هه يه؟

له ولا تئكا كه قانون و ژيرى حوكم ناكهن و وهك جهنگه لئستانئكي گه وه ي لئها توه، ده بئ لاوازه كان تئك بشكئدرين و بخورين. ژنان، كه له رووى سياسى و ئابوورى و كو مه لايه تيبه وه، لاوازه ترين به شى ئه وه جهنگه لئستانهن، ههولين گرووپئكي كو مه لن، كه ده بئت له دوزه خى سته مى جهنگه لئستانه كه دا بسوونين، خو نه گهر كه سئيكيان ئه فئين به رهو سئيكسى به ريت، يان له ژير فشارى برسئتى و نهدارى و هه هوكارئكي دي كه دا، ناچار بئت جهسته ي خو ي، كه مولكى خويه تى بفروشئت، كه زياتر بازرگانانى خو ي و هه ندئ له لئيرسراوه نه جيبزاده كان كريان، ئه وا شهره فى بنه ماله و خئل و ته نانه ت شهره فى نه ته وه شى له كه دار كړدوه! لئروه ده توانين له وه بگه ين كه بو په رله مان و حكومه تى هه ريم نهك هه نايانه وئ سنوورئك بو ئه و محشيه تگه ريبه بيونيه يه دابنئين، بهلكو خو يان، كه نه يان توانيوه ده رفه تئكى كار بو ژنان بره مخسئين، تا به ره نجى بازوويان نانئك بو خو يان و منداله كانيان په يدا بكن، هانى ئه و درندايه تيبه ده دن! بو نا؟ مه گهر ئه وان ئه ركى پاراستنى شهره فى نه ته وه يان پئ نه سپئر دراوه؟!

له ميرنشه كه ي ئيمه دا هه موو جوړه فروشتنئك ره وا يه، جهسته فروشتن نه بئت. چونكه جهسته پئناسه ي خيله. جهسته پيروترين سهروه ي نه ته وه كى بئ سهروه ريبه! هه لئى هه ندئك ئه م خوشكه شه هيدانه، كه تا ئئستا له هه زار زياترن و ئه وان هه ش كه هئشنا شه هيد نه كراون ئه وه يه كه له و ياسا و نه ربه نه گه شتوبون. ئه وان ده بو بزائن كه جهسته شتئكى پريقات «شه خسى» نيبه. جهسته قبيله ي نه ته وه يه كى بئ قبيله يه، شهره فى كو مه لئيكى بئ شهره ف! كو مه لئيك كه رئگه ي هه موو جوړه فروشتن و هه راجكردنئك ده دات، جهسته نه بئت: ره وا يه ويژدان بفروشريت، ره وا يه جوامئيرى، سهروه ي و كه رامه تى نه ته وه يى، راستى، ئه فئين، باوه ر و حيزب، شيعر،

تہانہت رھوایہ ولات بفرۆشریت، بہلام مہحالہ ریگہ بہ جہستہفرۆشی
بدریت!

خوشکہ میہرہبانہ شہہیدہکانم!

من وەك ڤاسکۆلنیکۆف، ڤالہوانی ڤۆمانی «تاوان و سزا» ی
دۆستۆئیسکی، لہ ڤووی ئازارہکانی ئیوہدا، کہ بہ ئازاری مرۆقايہتییان
دہزانم، کړنۆش دہبہم..

لہ ڤووی ہەر برینیکی جہستہ ڤیروژہکانتاندا، کہ چہقو و خہنجەر و
گوللہی بکوژانتان خستیانہ جہستہتانہوہ، ڤاکانہ دہکہم: خوا شاپہتہ من لہ
تاوانی مہرگی ئیوہ بی بہریم!

من بی بہریم لہو نہریت و رھوشت و ئایین و دہسہلاتہ بہلہسہیہی،
خوینی ئیوہ حہلال دہکہن!.. بی بہریم لہو دادگایانہی کہ بکوژانتان ئازاد
دہکہن!

بی بہریم لہو کۆمہلہی کہ سادہترین مافی ئینسانی بہ ئیوہ ڤہوا
نابینیت. ئەو کۆمہلہی دہسہلاتدارانی ہیندہ برسیتان دہکہن تا بہرہو
جہستہفرۆشیتان دہبہن و ہندی لہ لپیرسراوہ نہجیبزادہکانی، لہ
بازرگانانی خوینہوہ تا ہندیگ کاربہدہستی سیاسی، عہسکەری و حکومی،
بہ جہستہتان حەزی حەيوانيانہی خویان دادہمرکینیتہوہ، بہ خوینیشتان
تینویتی سادییانہی خویان دہشکینن..

من بی بہریم لہو جانہوہرانہی ڤنیان وایہ بہ خوینی ئیوہ سہروہری و
شہرہفی دۆراوی خویان و کۆمہل و خیل و نہتہوہ دہستیننہوہ.
من ناتوانم لہ بکوژانتان ببورم..
ناتوانم لہ ولاتہکہم ببورم.

نامادہکرنی: ناشنا کہمال

گۆقاری گہلاویژی نوی، ژمارہ 7 ی سالی 1998

شاعر پيش هر شتيك چونايه تيه

* خودوبار هكر دنه وه خوويه، كه چي گوريني زمان و تهكنيكي شيعري
داهينانه.

* نهو ژيانه قهره جيانه من و نهو هه موو ولا تگورينه، واين لي
كردوم كه نه متمان به شوين بكم، نه بتوانم له هيچ شوينيكدا نارام بگرم.
* جواني تاكه دهسه لاتيكي خوسه پينه ره، كه مروف نارمزو مه ندانه
قبوولي دهكات.

ناينده: له سهره تاكاني نهزموني شيعرنوسينته وه جوريك له
جياواز بوون له دهنگه شيعرييه كاني تر ده ده كه ويت، ايا جياوازي شاعير،
له تهك دهنگه شيعرييه كاني تر دا، هوكار يكه بو نيشكردن له قوولايي مانا و
تهكنيكي شيعرييدا، يان نهو جياواز بوونه ي تو له شيعردا جوريكه له
خولقاندني زمانكي نوي له تيكستدا؟

ره فيق ساپير: نهو جياوازييه ي تو باسي ده كه يت، له بنه ر هتدا په يوه ندي به
جياوازي شيواز موه هه يه، واتا جياوازييه له تير وانيني شيعري و شيوازي
شيعرييدا. شيواز بو هر شاعير و هونه رمه نديك هم تاييه تمه نديي
شاعيره كه (هونه رمه نده كه) پيشان ده دات، هم كه سايه تيه نهو يش
ده ر ده خات، يان رهنگه شيواز كه سايه تيه داهينه ر بيت. ايا مروف ده توانيت
له بواريكي نه ده بي، هونه ري و فيكريدا داهينانيك بخاته روو، نه گهر
به ره همه كه ي تاييه تمه ندييه كي نه بيت و له به ره همي هاوپيشه كاني خوي
جياواز نه بيت؟ بويه جياواز بوون به ره و خو بوون و جياوازي سناليل و
تاييه تمه نديمان ده بات، له وانه يشه خوي بيته جو ره نامانجيك، كه به هويه وه
نهزموني شاعير (هونه رمه نده به گشتي) پي ده گات و به ره و خه ملين و
كامبوون ده چيت. من هر له سهره تاوه پيم وابووه كه هر شاعيريك،

ئەگەر خاوەنی شیواز و تاییبەتمەندیی شیعریی خۆی نەبێت، ناتوانیت خۆی بێت. ئەگەر خۆشی نەبێت ناتوانیت شتیکی گەرنگ بخاتە سەر خەرمانی شاعر، تەنیا وەک زایەلەهی شاعیرانی تر دەمێنیتەوه. بۆیە هەولێدان بۆ جیاوازیی بوون لە شاعیرانی تر، هەولێدانە بۆ داھێنانی مانا و تەکنیکی نوێی شیعری و ویناکردنی جوانی. هەولێدانە بۆ پێکھێنانی جیھانیکی تاییبەتی شیعری و خولقاندنی زمانیکی نوێ و جیاواز. ئەو جیاوازییە لە ئەزموون و ستایلی شاعیردا، بە تاییبەت، لە شیوەی مامەلەکردنی لەگەڵ زمان و جیاوازیی زماندا، خۆی دەردەخات. جیاوازیی بوون بۆ من بەشێکە لە داھێنان خۆی و لێی جیا ناییتەوه.

نایندە: لە دیوانەشیعری (وەرزی سەھۆلبەندان)دا، زمان و تەکنیکی نوێ ئیشتی پێ کراوە، لە یەک کاتدا سەردیک دەبێندریت، لە هەمان کاتدا جۆرە زمانیکی بەرھەنگاری و ڕووبەر و بوونەوه بەرچاو دەکەویت. بە تاییبەتی هەست دەکریت تارمایی بریخت ئامادەبوونێکی جوانی ھەیە، کاتیک تۆ لە ڕیگەیی بریختەوه دەلێت "لە سەردەمیکی تاریکیدا دەژین، گەمژەییە بە نەرمونیانی بیر بکەینەوه". ئایا تۆیش کار لەسەر زمانیکی نەرمونیان دەکەیت، لە بەرامبەر دەروەهی خۆدی شیعریدا؟

ره‌فیق سابیر: ئەو یەكەمین چاره كەسێك ئاماژه بەوه بکات، كە تارمایی بریخت بە (وەرزی سەھۆلبەندان)هوه دیار بێت. دیارە ئەمە ڕایەكە، یان ڕەنگە خۆیندەوهی تاییبەتی خۆت بێت، لەوانەیشە ئەو چەند دێرە شیعری بریخت، كە لە سەرھتای قەسیدەكەدا دامناوه، ئەو بۆچوونەیی لای بەرپزیت دروست كەردبێت. خۆم باوەر ناکەم شوینەوارێکی بریخت لەو قەسیدەیدا ھەبێت، بەلام قەسیدەكە خۆی خۆیندەوهی جۆراوجۆر و لێك جیاواز ھەلەگرتیت. بۆ نمونە ڕۆمانووسی ناسراوی سویدی (تۆرییۆن سنیقۆ) لە پێشەکی گۆلبژیرێکی ھۆنراوەكاندا (كە لە لایەن نووسەر و ھەرگیز كاك گۆران مەریوانییەوه كراون بە سویدی و لە سالی 1999دا بە ناوی وەرزی سەھۆلبەندانەوه بلأو كراونەوه) لە بارەیی ئەو قەسیدەییەوه نووسیویەتی "لە خۆیندەوهی ئەم شیعەرە بەھێزە یادەرییانەدا، جار لە دوايي جار، تۆنی مایاکۆفسکی دەبیستم، نەك وەك لاساییكردنەوه، بەلكو وەك جیاوازی و تاییبەتمەندیی كەسایەتییی یاخیبوویەکی خوشەوپیستی، یان ئەقیندارێکی یاخی. (ره‌فیق)یش ھەر وەك مایاکۆفسکی لە سووتاندایە. پڕ بە گەروو، بە ھاوار ژانە سەراسەری (گشتی) و سیاسییەكانی دەردەبەرت". ھەر وا خاتوو مایا نیتامیکی دەلێت: "خزمایەتییی نیوان سابیر و مایاکۆفسکی بە ئاشكرا دیارە، بەلام دەنگی سابیر دەنگی خۆیەتی و خاوەنی ژبێھەکی

خاکتیر و کاملتره به بهراورد له گهل دهنگی به جوشی پېشهوا گهورمه" (روژنامهی نیریکیس ئالیهاندهی سویدی... رۆژی 1999/10/30) کهچی شاعیر و رهخنهگری سویدی (بو گوستافسون) (روژنامهی ئوپسالا نیاتیدنینگین رۆژی 1999/11/3) پپی وایه ئهو هونراوهیه (بکریت به هونراوهی ویرانه خاکی ت. س. ئیلیوت بهراورد بکریت). ئاشکرایه ئهم بۆچوونه جوړاوجور و جیاوازان، به رایهکهی بهریزیشهوه، پهپوهندی به قهسیدهکه خوږهوه ههیه، که دهرفتهی ئهم جوړه لیکدانهوه و بهراوردانه دهوات.

بهلام له بارهی نانهرمونیانی زمانی قهسیدهکهوه، ئهوهنده دهلمیم که زمانی ئهو تیکسته، به لای کهمهوه بو من، زمانیکی شیعریی نوئ و جیاواز بو. لهبره ئهوهی تیکستهکه له گهرمهی شهری دهولتهی عیراق دژی کورد و شهری عیراق و ئیران و گهرمهی شهری نیوخوی ناوهراستی سالانی ههشتاکاندا (1986) نووسراوه، له هندی کۆپله و برگهی شیعرهکهدا نانهرمونیانی و تهناهت جوړه توندیهک دیاره. رهنگه ئهم زمانه نانهرمونیانه، له هندی هونراوهی ئهو سهردهمانهی من و زور شاعیری تری کوردا دهر بکهویت. ئهوهپیش رهنگدانهوهی ئهو دوخه سهختهیه که ئیمهی کورد تپی کهوتووین. بهلام ئهوهی لی دهرچیت زمانی (وهرزی سههولبندان) به گشتی زمانیکی شیعری و عاشقانهی شهفاهه و پره له وینهی شیعری و ههولدان بو جوشدانی توانای زمان و دهرخستی جوانیی شاردرارهی زمانی کوردی.

ناینده: ههر له (وهرزی سههولبندان) دا بهدهر لهو زمانه تاییهته ههولت داوه له ریگهی زمانی وینهوه ههیمههی سروشت بکهیت، به جوړیک وینه شیعرییهکانت له دیمهنی سینهمایي دهچن. ئایا پهنابردن بو ئهم جوړه تهکنیکه شیعرییه، ئاراسته و بههای شاعر له سیستمیکی زمانهوانیهوه بهرهو سیستمیکی وینهیی بیندراو نابات؟

رهفیق سابیر: وینهی شیعری، به ههموو جوړهکانیهوه، ههر له سهردهمی گریکهکانهوه تا ئهمرو، گرنگترین لایهنی هونهریی شاعر پیک دینیت. تهناهت هندی نووسر پپیان وایه که شاعر له بنهردتا نیگارکیشانه به هوئ وشهوه. زمان له ری وینهی شیعرییهوه (لیکچواندن، میتافور، کهسندن، سیمبول..). له دوخی ئاسایی خوئ دهردهچیت و له زمانی راستهوخوه دهگوردریت به زمانی هیما و ئاماژه و زمانی شیعری، لهویشهوه زمان جوانیی خوئ و توانای دهربرینی خوئ پپشان دهوات.

شاعر، به رای من، نه سیستمیکی زمانیه و نه سیستمیکی وینهیه. شاعر پیش هر شتیک گهمه‌کردنیکی هوشیارانهیه له‌گه‌ل زماندا، یان دروستتر بلیم داهینانه له زماندا. لهم لایه‌نه‌یشه‌وه شاعر له‌گه‌ر بیر (فیکر) دا یه‌ک ده‌گر‌نه‌وه، چونکه شاعر و زمان، وه‌ک هایدی‌گه‌ر ده‌لئیت، هر دووکیان بی سنوور خزمه‌تی زمان ده‌کهن. به‌لام ئایا به‌بی وینه‌ی شاعری، ده‌تواندریت جوانی و سیحر و توانای ده‌ربرینی زمان پیشان بدریت؟ ئایا بیرۆکه و تیروانین و بۆچوونه‌کانمان، به‌بی ئاویت‌ه‌کردنیاں له‌گه‌ل وینه‌ی شاعریدا، ده‌توانن شیوه‌ی ئیستاتیکی وهر‌بگرن و له‌بیرو بۆچوونی پرووته‌وه بگوردرین به‌هونه‌ر؟

له‌همان کاتدا شاعری مؤدیرن په‌یوه‌ندییه‌کی به‌هیزی به‌هشه‌کانی دیکه‌ی هونه‌روه‌ه هه‌یه و سوود له‌نیگارکیشان و هونه‌ری سینهما و موسیقا وهر‌ده‌گریت. راستیه‌که‌ی من نه‌ک هر له‌(ومرزی سه‌هۆلبه‌ندان) دا، به‌لکو له‌ته‌واوی ئەزمونی شاعری خۆمدا هه‌ولم داوه که بایه‌خیکی تایبته‌ت به‌ وینه‌ی شاعری بدهم. ئەمه به‌شیکه له‌تیگه‌یشتنی من له‌شاعر و به‌ پیوانه‌یه‌کی گرنگی هونه‌ری و ئیستاتیکی ده‌زانم.

ئاینده: په‌یوه‌ندی مه‌نفا و خودی شاعیر په‌یوه‌ندییه‌کی جه‌ده‌لی و به‌هیزه، زۆر جار مه‌نفای شاعیر، مه‌نفای شاعر دروست ده‌کات، هر وه‌ک لای نالی. تو له‌خودیکی مه‌نفیکراودا شاعره‌کانت لاوانده‌وه‌ی چرکه‌کانی نیشتمان، یان جوړیکه له‌یاخیوون به‌زامه‌ر به‌و سیستمی که بیهوئیت خودی شاعیر ده‌سته‌مۆ بکات؟

ره‌فیک سابیر: مه‌نفا شوئینیکی که‌می له‌شاعره‌کانی مندا نه‌گرتووه. قه‌سیده‌ی (ومرزی سه‌هۆلبه‌ندان) که تو ناوت هینا، له‌بنه‌رتدا هۆنراوه‌یه‌که له‌باره‌ی مه‌نفا و ئەفین، یان ئەفین له‌ساته سه‌خته‌کانی مه‌نفادا که ریتمی ژیان تیک ده‌چیت. ئەوین ده‌بیته ئەو جه‌مسهره‌ی که یاده‌ومری و مندالی و رابردوو، به‌ئیستایه‌کی ته‌ماوی و سه‌خته‌وه، گری ده‌دات. ئیستایه‌ک که مروّف، دواي ئەوه‌ی به‌هۆی سته‌م و راوانه‌وه ناچارکراوه له‌کوّمه‌لیکی نوی و نامۆدا بژی، ده‌بیت بتوانیت به‌رگه‌بگریت. بو ئەوه‌ی بشتوانیت به‌رگه‌بگریت و که‌سایه‌تی و که‌رامه‌ت و مروّفبوونی خۆی بیاریزیت و شوئینیک بو خۆی له‌نیو کوّمه‌لیکی نوئ و کولتووریکی نویدا بکاته‌وه، پیویسته رابردوو دواي خۆی به‌جی به‌یلت و له‌سه‌ره‌تاوه و له‌سفره‌وه ده‌ست پی بکاته‌وه. هر له‌به‌ر ئەمه لیژنه‌ی خه‌لاتی ئەده‌بیی (کلاس دی فیلدی) له‌سوئد کاتیک له‌سالی 1999 خه‌لاتیان کردم، له

روونکردنه و که یاندا هاتبوو که "رهفیک سابیر له شاعره کانیدا واقعی نیکیسل (مهنفا) ی گوریوه به ولاتیکی شاعرانه و له سر بهر پرسیاریتی خوی تیدا دهژی".

به لام مهنفا له شاعره کانی مندا تهنیا مهنفایه کی جیوگرافی نییه، که نزیکه ی نیوه ی ژیانم تیدا به سر برد، به لکو مهنفایه کی وجودی- فله سفیشه، که رهنکه دروستتر بیت به به خوناموبون ناو ببریت. چونکه نهم جوره مهنفایه، له بنه رندا، نهجامی ناموبونی مروقه به خوی و به کومهلگا و دهوروبه و ژیان. مروقه، به هوی گه شه کردنی هوشیاریهوه، ناتوانیت له گهل دهوروبه ره کهیدا ههل بکات و بگونجیت و خوی له کومهلگا کهیدا ببینتهوه. به کورتی پیموایه مهنفا، له هونراوه کانی مندا، فره رهنکه، به باریکدا ههستکردنه به ناموبون به خو و به ژیان و دهوروبه و بوون، به باریکی دیکه دا ژیان له گهل نهو یادوه ری و شوین و رووداوانه ی که په یوه نندیان به مندالی و ولاتهوه ههیه و روژیک له روژان مانایه کیان داوه به ژیانی من، ههروا رهنکه جوره یاخیوونیکیش بیت له ستهم و بیدادی و دهسته موکردن.

ناینده: نه گهرچی زوربه ی شاعره کانت وهر نه گپردراون، به لکو چند شاعریت کران به فارسی و سویدی و.... کهچی له روانگه ی نهو چند شاعره وه کومهلک بابته ی باشت له باره وه نووسراوه و به بایه خه وه باس له شاعره کانت کراوه. به لام له ناو نه ده بی کوریدا نهو بایه خه به شاعره کانت نه دراوه و له لایهن رهنه گرانه وه ههقی نهو اوایان نه دراوه تی. نه مه بوچی ده گهرته وه؟

رهفیک سابیر: کورد ده لیت نرخی زیر لای زیرنگره و مشتیکیش نمونه ی خهرواریکه. نهو حالته ی تو باسی ده کیت ناعه داله تیه کی کومهلگای نیمه، له م باره ییه وه، پیشان ده دات، یان دیاره وهک شیکسپیر ده لیت گهنده لیهک له دانمارک ههیه. نهو جوره حالته له کوندا له نه ده بی گهلاندا نمونه ی هه بووه. نووسه ری ناسراوی سویدی ناوگوست ستریندیری، سالاتیکی زور له ولاتی خویدا بایه خی پی نه درا و پهراویز خرابوو و ته نانه ت ناچار کرا ولات به چی به لیت، کهچی له فرهنسا و نه لمانیا بایه خی زور به بهر هه مه کانی ده درا.

خوت ده بینیت نیمه له ناو چ ناژاوه و قهیرانیکی رووناکبیری، سیاسی، نابووری و نه خلاقیدا، ده ژین. گهنده لی، له ناو ژیانی رووناکبیریماندا، سه رتوی نیو گهنده لیه کانه. نایا له که شوه وایه کی له م جوره دا ده کريت چاوه ری بین، که رهنه ی نه ده بییمان (نه گهر هه بیت) نوبجیکتیفانه،

زانستیانه و پرووناکبیرانه و به ویژدانهوه بیت؟ ئایا ئهوانه‌ی له بواری رهخنه‌ی کوردیدا دهنووسن، چه‌ندیان ئاگاداری تیئورییه کلاسیک و مؤدیرنه‌کانی رهخنه‌ی ئه‌ده‌بیین، یان ئاگیان له شیعی ئهمرو‌ی جیهان هه‌یه؟ چه‌ندیان به‌راستی نه‌ک زمانیکی ئه‌وروپایی، به‌لکو ته‌نانه‌ت زمانی عه‌ره‌بی به‌باشی ده‌زانن؟ هه‌ژاری فیکری و پرووناکبیری و که‌می زانین و زانیاری ئه‌ده‌بی و ره‌خنه‌یی، دیارده‌ی ته‌سکبیینی له‌ناو ژیا‌نی ئه‌ده‌بیی ئیمه‌دا زال کردووه. بایه‌خدان به‌یه‌ک تا‌که مؤدی‌لی شیعی، له‌به‌رچاو‌گر‌تی په‌یوه‌ندی که‌سی و ده‌سته‌به‌ندی و سی‌کته‌چیتی و شار‌چیتی، له‌کاتی نووسین له‌باره‌ی هه‌ر که‌س و به‌ره‌میکی ئه‌ده‌بییه‌وه، نیشانه‌ی ئه‌و ته‌سکبیینیه‌ن که ئاماژه‌م بو کرد. مرو‌قی پرووناکبیر زور زه‌حمه‌ته‌ه بتوانیت بی‌ویژدان و گهنده‌ل و ناعادیل بیت. من نالی‌م ره‌خنه‌گری جیدی و پرووناکبیرمان نییه، به‌لام گرفته‌که زور له‌وه گه‌وره‌تره، که به‌کوشش و به‌ره‌می تاکوته‌رای ره‌خنه‌گریک و دووان و سیان، چاره‌سه‌ر بکریت. ئه‌گه‌ر له ئه‌ده‌بی کوردیدا گرووی‌یک ره‌خنه‌گری پرووناکبیر و شار‌زا هه‌بووایه، به‌لای زوره‌وه، له‌وانه بوو بتوانن سنووری‌یک بو ئه‌و ئا‌زاه و بی‌زه‌وقی و سی‌کته‌چیتی و میلی‌شیا‌چیتییه دابنن، که ئه‌ده‌بی کوردییان داهیزاندووه و له‌و ناهه‌قییه‌ش که‌م بکه‌نه‌وه که به‌رامبه‌ر به‌هه‌ندی‌ک داهینه‌ر کراوه و ده‌کریت. هه‌روا ده‌کرا پێشانی بدن و بی‌سه‌لمینن که ره‌خنه‌گری جیدی هه‌ن، له‌ نووسین و ره‌خنه‌کانیاندا هه‌چ جو‌ره ئیعتیباریکی سه‌خسی، سیاسی، حیزبایه‌تی و دو‌ستایه‌تی له‌ به‌رچاو ناگرن و ته‌نیا به‌دوای دۆزینه‌وه و ئاشکراکردنی جوانی و داهینان و راستیدا ده‌گه‌رین. ده‌سته‌یه‌کی له‌و جو‌ره ده‌یتوانی نمونه و مؤدی‌لیکی تری ره‌خنه‌ی ئه‌ده‌بی به‌هه‌و پێ‌بدات و ریز و حورمه‌تیک بو ره‌خنه‌ی ئه‌ده‌بی و له‌ویشه‌وه بو داهینان و ژیا‌نی پرووناکبیریمان بگه‌ریته‌وه. ره‌خنه له‌ ولاتانی تر دایه‌مۆی گه‌شه‌پیدان و به‌زیندوو‌راگر‌تی ژیا‌نی کولتووری و فیکرییه. ده‌نگه‌ گرنه‌گ و نو‌ی و داهینانه‌ داپۆشراو و نه‌بینه‌راوه‌کان، له‌ رێی ره‌خنه‌وه، پرووناکییان ده‌خرینه‌ سه‌ر و بایه‌خیان بو خوینه‌ران ئاشکرا ده‌کرین. که‌چی لای ئیمه ره‌خنه‌ خو‌ی بو‌ته به‌شیک له‌و گرفت و ئا‌زاه و گهنده‌لییه‌ی ژیا‌نی پرووناکبیری گۆمه‌لی کوردستانی ته‌نیوه.

دیاره له‌و که‌شوه‌ها پرووناکبیرییه‌دا سه‌یر نییه له‌ناو ئه‌ده‌بی کوردیدا، وه‌ک پێویست، بایه‌خ به‌ شیعه‌ه‌کانی من و به‌ره‌می هه‌ندی‌ک که‌سانی تریش نه‌دریت. سه‌ره‌رای ئه‌وه، من وه‌ک شاعیری‌ک، چ له‌ سه‌رده‌می به‌عس چ له‌ دوای راپه‌رین، به‌ هو‌ی هه‌لو‌یستی سیاسییه‌وه، که خو‌م پێیان شانازم، به‌ر

په لمار كهوتووم، ههولې كهناړخستنم دراوه، له ههنديك كاتدا، بهرهمهكانم و تهنانت ناوهينانم ياساخ كراون. له كوټايي سالي 1978دا، چهند مانگيك بوو ولاتم بهجي هيشتبوو. له بولگارستانهوه دوو هونراوهي نويم بو ماموستا محمهدى مهلا كهريم ناردهوه، تا له گوټاريكدا بلاويان بكاتوه. ماموستا هونراوهيهكياني كرد به عهرهبي و له روژنامهي (تهريق نلشهعب) كه نورگاني حيزبي شيوعى عيراق بوو، به ناوي خومهوه بلاو كرايهوه. شيعرهكهى ديكهيان (ريژنه) له گوټاري (روژى كوردستان)دا، كه كوملهي پروناكبيرى كورد له بهغدا دهرى دهكرد، به ناوي (شاعيرىكى دوورولات)هوه بلاو كرايهوه. بهو جوړه له سپتهمبهري سالي 1978 بهدواوه، كه ولاتم بهچي هيشت، ناوي من له روژنامه و گوټارهكاني عيراقدا، ياساخ كرا. يان دروستتر بلنم نهوانهى دهميان له رهمخنهى نهدهببيهوه دهدا، خويان له باسكردنى ناوي من و شيعرى من بهدوور گرت. نهگهر كهسيكيش بووبيت كه باسى منى كردبیت نهوا ريگهى نهدراوه. دواي راپهريش، به تاييهتى له دواي ههنگيرسانى شهرى ناوخو، نه م جوړه ههلوسته به جوړيكى تر بهرامبهرم بهردهوام بوو. پيش چهند ساليك هاورپى شاعيرم عبداللا پهشيو، به تلهفون ناگادارى كردمهوه كه له چاوپيكهوتنيكيدا، لهگهل گوټاريكى نهدهبي زور ناسراودا، كه له ههولير دهردهچيت، ناوي منى لهپال ناوي چهند نووسهريكى دهرهوهى ولاتدا، هينابوو كهچي له كاتى بلاوكردنهوهدا ناوي منيان لابرديوو (*). له سهرهتاي سالي 2000دا دمهغديد سهپان، له سويد، ديداريكى روژنامهوانى لهگهل من و نووسهريكى تردا كرد و بو روژنامهيهكى روژانهى نارد له سليمانى، كهچي ديدارهكهى من بلاو نهكرايهوه. له سالي 2001دا له سويدهوه دهيمين كومله هونراوهم (روونبوونهوه) له رپى برادهريكهوه بو ههمان روژنامه نارد، كهچي ههوالى دهرچوونى كوملههونراوهكهيان بلاو نهكردوه. برادهرهكم گلهيى له سهرنووسهري نهو كاتهى روژنامهكه كردبوو. نهو پيش دواي ليبيچينهوه فهرمانى به بهرپرسى بهشى گوايا (نهدهب و هونهري) روژنامهكهى دابوو، كه دهبيت ههوالىك له بارهى كتيبهكهوه بلاو بكاتوه. ههوالىكى بي بايهخ لهو بارهيهوه بلاو كرايهوه، بهلام نهك لهو پاشكو گوايا نهدهببيهدا، بهلكو له پهراويزيكى كهمبايهخ و لهگهل ريكلامهكاني له لاپهري پيش كوټايي روژنامهكهدا. كهچي له بهرامبهر نهمهدا، ههر نهو جوړه كهسانه، نامادن بهربووكى و دهلالى بو ههنديك شاعيرى تر بكن!! نههميه نيټيك و نهخلاق و ويژدانى بهشيكي نهو جوړه كهسانهى كه له ژيانى نهدهبي نيمهدا دهسهلاتيان پي دراوه. راستيهكهى نهوانه بو بهرپرسى

گوڤاری ئه‌ده‌بی و به‌شی ئه‌ده‌ب و هونه‌ر و رووناکبیری روژنامه‌یه‌ک نه‌بیت ره‌نگه‌ بۆ هه‌ر کارێکی تر ده‌ست بدن. ئیستا ره‌نگه‌ خراب نه‌بیت بپرسین که ئایا له‌ که‌شیکێ ناساگی ئه‌ده‌بی، رووناکبیری و ئه‌خلاقیی له‌م جوهردا و له‌ ناو جه‌هلستانیکیی بی سنووردا، که نه‌ زانیاری و نه‌ریتی ره‌خنه‌گری هه‌ن، نه‌ پێوانه‌ی هونه‌ری و ئیستاتیکیی له‌به‌ر چاو ده‌گیرین، نه‌میتۆدی ره‌خنه‌یی و نه‌ ئیتیک و ئه‌خلاقیی رووناکبیری په‌یره‌و ده‌کرین، چون ده‌تواند ریت داھینان بکریته‌ تاکه‌ پێوانه‌ و داھینهران به‌ جوړیکیی عادیلانه‌ هه‌قی خویان بدریتی؟

ناینده: هه‌ندیک له‌ ره‌خنه‌گران پێیان وایه‌ شیعری بۆنه‌کان که‌مه‌مه‌نن و زوو دهمرن و له‌ یاد ده‌چنه‌وه، (لاوکی هه‌له‌بجه) یه‌کیکه‌ له‌ شیعره‌ هه‌ره‌ ناسراوه‌کانی تو و یه‌کیکه‌ له‌ شیعره‌ زیندووانه‌ی له‌ناو ئه‌ده‌بی کوردیدا ده‌بیت شانازی پێوه‌ بکریته، که‌چی شیعری بۆنه‌یه‌کی تایبه‌تیشه. بۆچی هه‌ندیک شیعری بۆنه‌ زوو دهمرن و له‌ بیر ده‌چنه‌وه، هه‌ندیکیی تریان هه‌میشه‌ به‌ زیندوویی ده‌میننه‌وه و نامرن، وه‌کو لاوکی هه‌له‌بجه؟

ره‌فیک سابیر: راسته‌ شیعری بۆنه‌ به‌ گشتی که‌مه‌مه‌نن و زوو له‌ یاد ده‌چنه‌وه، چونکه‌ زۆربه‌یان به‌ره‌می په‌له‌کردن و هه‌لچوون یان تو‌ره‌بوونیکیی کاتیین و له‌ رووی هونه‌ری و ئیستاتیکیی هه‌وه‌ ده‌شیت لاواز و ناکامل بن. به‌لام راستیه‌که‌ی زۆربه‌ی شیعری ئاسایش، که‌ شیعری بۆنه‌ نین، به‌ زیندوویی نامیننه‌وه. شاعیریک، ته‌گه‌ر له‌ ژبانی خۆیدا، ده‌ کۆمه‌له‌ شاعر بنووسیت، ره‌نگه‌ به‌لای زۆره‌وه‌ ته‌نیا چهند قه‌سیده‌ و پارچه‌شعیریکیی، که‌ به‌ قه‌واره‌ی کۆمه‌له‌ شاعریک بن، به‌رگه‌ی زه‌مان بگرن. تو سه‌یری ئه‌و لیشاو و توفانه‌ی ئه‌مه‌رووی شیعری کوردی بکه‌، که‌ شیعری بۆنه‌ نین، به‌لام زۆربه‌یان له‌ زۆربلاییه‌کی بیزه‌ه‌قانه‌ زیاتر نین، هینده‌ی ئه‌و کاغه‌زه‌ی له‌سه‌ریان نووسراوه‌ نرخ و سوودیان نییه‌. جیگه‌ی داخه‌ که‌ هه‌ندیک شاعیری دیار و ناسراویش به‌شداری ئه‌م زۆربلاییه‌ ناشیرینه‌ و تیکدانه‌ی چێژی هونه‌ری و زه‌وقی شیعری خه‌لک ده‌کهن. که‌واتا مه‌سه‌له‌ی نه‌مری، له‌ ئه‌ده‌ب و هونه‌ردا، له‌ بنه‌ره‌تدا، په‌یوه‌ندی به‌وه‌وه‌ هه‌یه‌ تا چهند ئه‌و شیعره‌، یان ئه‌و به‌ره‌مه‌ هونه‌رییه‌، به‌ راستی هونه‌ره‌، و اتا تا چهند توانیوه‌تی به‌قوولی و به‌ شیوازیکی هونه‌ری، هه‌ست و بیر مرۆف بدوینیت و لایه‌نی رو‌حیی مرۆف بیدار و رووناک بکاته‌وه. ته‌گه‌ر شیعری لاوکی هه‌له‌بجه، وه‌ک تو ده‌لێت شیعریکی نه‌مر بیت، ئه‌وا به‌ دلناییه‌وه‌ له‌به‌ر ئه‌وه‌ نییه‌ که‌ په‌یوه‌ندی به‌ تراجیدیایه‌کی گه‌وره‌ی نه‌ته‌وه‌یی و ئینسانیی وه‌ک تراجیدیای هه‌له‌بجه‌وه‌ هه‌یه‌، به‌لکو به‌ رای من

ئو مهسهلهيه، له بنهردا، پهيوهندی بهوه ههيه که ئه شيعره توانيوهتي، به شيوهيهكي هونهری باس له ههنديک لايهني تراجيدياکه بکات، يان لايهنيکی تراجيدياکه بگوریت به هونهر.

ناینده: ئهگهر سهرنج له ديوانهکانی تو بدهين جياوازيهکی زور دهينين له ئەزموونیکهوه بو ئەزموونیکي تر، چ وهک فورم و چ وهک زمان، ئهه جياوازيه بوچی دهگهریتهوه؟ ئایا باشتتر نييه نووسهر خواهني شيواز و تايهتهدندي خوی بیت و پيوه ی بناسریتهوه؟

رهفیق ساپير: ههر له سهرهتای ئەزموونی شيعريمهوه بهردهوام ترسی ئهوه مههوه که خوم دووباره و چهندباره بهکهمهوه و سهرهجام شيعرهکانم تهنيا چهندايهتیهکی بی چونايهتي (نهوعی) بن. شيعر لای من، وهک موسيقا، پيش ههر شتيك چونايهتیه، چونايهتیش سنووری نييه و له کات و شوینیکي دياریکراودا و تهنيا به بهراورد لهگهل شتيکی تردا، شيوه ی خوی و نرخ و کاملبوونی روالهتییانه ی خوی دهردهخات. ههرچهند من بو گهيشتن به چونايهتي، زور خهريکی لايهني تهکنیکي هونراوهکانم دهيم و به لای کهمهوه كهوت تا ههشت جاریک پاکنووسيان دهکهمهوه، بهلام قهت به تهواوی لهوه رازی نهبووم که نووسيمه. ههمیشه ويستومه دوورتر بروم. بويه بهلامهوه گرنگ نييه چهند دهنوسم، بهلکو گرنگ ئهويه چون دهنوسم و تا چهند له دوینیی خوم دوورتر دهرؤم. گرنگ ئهويه دوینیی خوم نهيم و بهردهوام به جوریکي جياوار و تايهت، که تهناهت له خويشم نهچم، بنوسم. جوانی و توانای ئيحایی و شهفافيهتي زمان و موسيقای نيوخوی وشهکان، به پهيوهندي لهگهل خويان و لهگهل يهکتريدا دهربخهه. دواي بلاوکردنهوه ی ههر کومهله هونراويهک سهرنجی رهخنهگرانه له شيعرهکانم ددهم و ههول ددهم له کاری دواترما تهکنیک و زمانیکي، ههر نهبيت به نيسبهت خومهوه، نوئ و جياواز له جاران بهکار بهينم. رهنگه هوکاريکی تری ئهه جياوازيه له ئەزموونیکهوه بو ئەزموونیکي تر، له فورم و زماندا، پهيوهندی به ژيانی ناسهقامگیرانه ی منهوه ههبيت له ئاوارهبيدا. دواي ئهوه ی له مانگی سپتهمهبری سالی 1978دا ولاتم بهجی هيشت، رووبهرووی ژيانیکي ناآرام و کومهله ئەزموونیکي سهخت و جوراوجور و جياواز بوومهوه. چهند ساليک پيشمههراگيهتي، چهند ساليک خویندن له بولگارستان، چهند ساليکی دی ژيان له سوريا و نهفغانستان، دواتریش له هاوینی سالی 1989 بهدواوه له سوید جيگیر بووم. ئهه ژيانه قهرهجيیانه ی من و ئهه ههموو ولاتگورینه، وایان لی کردووم که نه متمانه به شوین بکهه و نه بتوانم له ههچ شوینیکدا، به تهواوی نارام بگرم. ئهوه

سئ سا له گه‌راومه‌ته‌وه کوردستان هئیشتا نه‌متوانیوه به ولاته‌که‌م ئاشنا بيمه‌وه و له ناخه‌وه هه‌ست به سه‌قامگیری بکه‌م. راسته له‌م سئ سا له‌دا پینج جار، له سلیمانی، مالم گواستوته‌وه و هئیشتا به یه‌کجاری جیگیر نه‌بووم، به‌لام هه‌ستنه‌کردنم به سه‌قامگیری په‌یوه‌ندییه‌کی ئه‌وتوی به‌و مالمگورینه‌وه‌وه نییه، ئه‌مه‌یان به‌لای زوره‌وه حاله‌نتیکی سایکۆلۆجی و رۆحییه و به‌ره‌می مه‌نفایه‌کی ناسه‌قامگیر و په‌رته‌وازهبوونی نیو ولاتانی جوراوجوره. من نه‌متوانی له هیچ کام له‌و ولاتانه‌دا به ته‌واوی برویمه‌وه. به‌لای زوره‌وه توانای روانه‌وه و ئولفه‌تگرتنم به شوینه‌وه له‌ده‌ست داوه. ئه‌و که‌سه‌ی له زیدی خوی هه‌لکه‌ندرا، ره‌نگه‌ جاریکی دی نه‌توانیت له هیچ شوینیک، ته‌نانه‌ت له ولاتی خو‌شیدا، به ئاسانی برویته‌وه. من له‌م په‌رته‌وازهبوونه‌ی نیو ولاتان و کولتوره‌کانیدا، به‌شی خۆم نازار و ده‌رده‌سه‌ریم دیت، یان وه‌ک (هۆلدیرین) ده‌لئیت له خاکی بیگانه‌دا به ژان ئاشنا بووم و له زمانیش که‌وتم. به‌لام له‌گه‌ل ئه‌وه‌میشدا ئه‌م ئه‌زمونه‌م جوانی و به‌خشنده‌یی زوری هه‌بوو. ژیان و خویندن و کارکردن له ولاتانی جیاوازا و خویندنی زمانانی جوراوجور و تیکه‌لبوون و ئاشنابوون به کولتور و ئه‌ده‌ب و شیوه‌ژیانی گه‌لانی لیک جیاواز، ناسینی که‌سانی سه‌ر به‌نه‌ته‌وه و کولتوری جوراوجور و دلداریکردن به‌زمانانی جیاواز..تاد ئه‌مانه و زور شتی تریش، ژیان تاییه‌تی منیان ده‌وله‌مه‌ندتر و ئه‌زمون و سه‌رچاوه‌ی رووناکییری منیان به پیزتر کردوه. و له بیرکردنه‌وه‌وه ره‌فتار و به‌ره‌مه‌کانیشدا ره‌نگیان داوه‌ته‌وه، یان جوره فره‌ره‌نگییه‌کیان به ئه‌زمونی شیعریم و شیوازی شیعریم به‌خشیوه، سه‌ره‌نجام زه‌مینه‌ی ئه‌و جیاوازییه‌یان باشتتر ره‌خساندوه، که تو باسی ده‌که‌یت.

به‌لام ئایا هه‌نگاونان له ئه‌زمونیکه‌وه بو ئه‌زمونیکه‌ی دی، به‌کاره‌ینانی فۆرم و زمانی شیعی جیاواز، ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نیت که شاعیر خاوه‌نی شیواز و تاییه‌تمه‌ندی خوی نییه؟ ئایا شیواز خوی چیه؟ ئایا ماقوله‌ شاعیریک، به درێژی ژیان، به تا‌که شیوازیك بنوسیت؟ راستییه‌که‌ی جیاوازییه‌کی زور هه‌یه له نیوان ئه‌زمونکاری و نیوان شیواز و تاییه‌تمه‌ندی شاعیردا. ئه‌زمونکاری و په‌نابردنه‌ به‌ر ته‌کنیک و زمانی نوی و جیاوز به‌شیکه له پرۆسیسی داهینان، که‌چی شیواز و تاییه‌تمه‌ندی، یان ستایلی تاییه‌ت، جیهانبینی و چربوونه‌وه‌ی کۆی ئه‌زمون و که‌سایه‌تی و رووخساری هونه‌ری داهینه‌ره‌ده‌مخات. خۆدووباره‌نه‌کردنه‌وه و به‌کاره‌ینانی فۆرم و ته‌کنیک و زمانی شیعی نوی، خوی تاییه‌تمه‌ندییه‌کی ده‌گمه‌نه و له‌ده‌ست هه‌ر شاعیر و هونه‌رمه‌ندیک نایه‌ت. چونکه خۆدووباره‌کردنه‌وه ئاسانتره،

ئەو هی باوه شاعیران و هونەر مەندان به گشتی، زیاتر بهرەو خۆدوو باره و چەند باره کردنهوه دەرۆن، رهنگه ئەمه جهبریکی زهمان بێت. مرۆف لهگهڵ ههڵکشانی تهمهندا، ئەگەر وریای خۆی نه بێت دهشت، به ئاسانی و بێ ئەو هی به خۆی بزانی، لهناو قالب و شیوازیکی دیاریکراوی هونەری و کۆمهله بیروبوچوونیکی نهگۆردا، قالب بگریت و توانای بینین و قبوڵکردنی دیارده و شتی نوێی کهم ببیتهوه، یان تهنانهت نه مینیت. به کورتی رهنگه خۆدوو باره کردنهوه خوویهک بێت، کهچی گۆرینی زمان و تهکنیکی شیعری داھینانه.

ناینده: تا چەند نهبوونی زمانیکی ئەدەبیی ستاندارد و یهکگرتوو رۆلیان بینیه له گهشه کردنیکی گهوره و بهر فراوانی ئەدەبی کوردی به گشتی و شیعری به تایبەتی، چونکه زمان و شیعری دووانهیهکی تهواوکاری یهکترین؟

رهفیق سابیر: راستیهکهی گرفتهکانی زمانی کوردی، له پیشهوهیان گرفتای نهبوونی زمانیکی ئەدەبیی ستاندارد، به سهرجهم ژبانی ئەدەبی و کولتووری و فیکری و به شیوازی بیروکردنهوه مانهوه دیاره. نهبوونی ئەو شیوه زمانه مرۆفی کوردی، تا رادهیهکی زۆر، به بهشیکی گرنگی میژووی ئەدەبی و کولتووری نهتهوهکهی، نامۆ کردوه. با تهماشای بهرهمی ئەدەبی کلاسیکی کوردی بکهین، که به ههموو پێوانهیهکی ئەدەبی و هونەری له ئاستی ئەدەبی کلاسیکی فارس و عهربه دایه. بهلام ئەم ئەدەبیاته به سێ شیوه زمانی ئەدەبیی جیاواز هیندر او نهته بهرهم، شیوه زمانی گۆران (ههورامانی) و کرمانجی (کوردی سهرۆو و کوردی خواروو). ئایا چەند شاعیر و ئەدیبی کورد دهتوانن ئەم بهرهمانه، بهم شیوه مانانه بخویننهوه و سوودیان لێ وهر بگرن؟ ئایا شاعیریکی کورد، ئەگەر به ئەدەبیاتی کلاسیکی نهتهوهکهی خۆی ئاشنا نه بێت، تا چەند دهتوانیت بهرەو به داھینانهکانی بدات؟ ئایا ئەدەبی مۆدیرنی هەر نهتهوهیهک، دهتوانیت له دهرهوهی ئەدەبی کلاسیک و تایبەتمەندی و نهریته ئەدەبییه خۆمالییهکانی نهتهوهوه، گهشه بکات و روو له جیهانییوون بکات؟ راستیهکهی شاعیران و ئەدیبانی هەر ولات و نهتهوهیهک، هەر له سهرهتای ئەزموونی ئەدەبیانهوه، به سامانی ئەدەبیی کلاسیکی خویان و به نهریته هونەری و تهکنیکییهکانی ئەدەبه کهیان ئاشنا دهن. ئەو ئاشنابوونهیان تهنیا ئاستی رووناکبیری و هونەرییان بهرزتر ناکاتهوه، بهلکو زهمینهیهکی پتهوی ئەدەبی و ئیستاتیکیشیان بو دهرهخسینیت تا لهوێوه، به تایبەتمەندی خۆیانوهوه، روو له ئەدەبی جیهانی بکهن. ئەمرو کوردی باشوور و رۆژههلاتی کوردستان، له بهر نهبوونی زمانیکی ئەدەبی یهکگرتوو، هیچ

له باره‌ی ئه‌ده‌بی شیوه‌زاری گۆران (هه‌ورامانی) و ئه‌ده‌بیاتی کلاسیک و مۆدیرنی کوردی باکووری کوردستان نازانن. کوردی باکووریش، که‌م تا زۆر، له ئه‌ده‌بی کلاسیک و مۆدیرنی کوردی، له باشوور و رۆژه‌ه‌لاتی کوردستان، ئاگادار نین. هه‌ر یه‌که‌یان به‌جیا و دوور له کارتیکردنی ئه‌وی تریان، رینگای خۆی ده‌بریت. ئه‌ده‌بی کوردی له باکووری کوردستان، هه‌یج په‌یوه‌ندی به ئه‌ده‌بی کلاسیک و مۆدیرنی کوردیه‌وه نییه و هه‌شتا له قۆناغی ئه‌زموونگه‌ری و له‌ژێر کارتیکردنی ئه‌ده‌بی تورکی دایه و نه‌ریت و خه‌سه‌لتی تایبه‌ت به خۆی دانه‌هه‌ناوه. چونکه هه‌شتا سا‌له‌ زمانی کوردی له تورکیا یاساخ کراوه و پروبه‌رووی هه‌ره‌شه‌ی کوشتن بو‌ته‌وه. ئه‌مانه به‌شیکن له‌و کۆسپانه‌ی، که به هۆی نه‌بوونی زمانی ئه‌ده‌بی یه‌که‌گرتووی سه‌رتاسه‌ریه‌وه، رینگه‌ی گه‌شه‌کردنی سه‌روشه‌تیانه‌ی شیع‌ر و ئه‌ده‌بی کوردییان گرتووه.

ناینده: خه‌زه‌ل ئه‌لماجدی له شونینیدا ده‌لێت: (یه‌کێک له قه‌یرانه گه‌وره‌کانی تازه‌گه‌ری ئه‌وه‌یه که هه‌ر شیع‌ریک له کۆنه‌وه هاتبیت به شیع‌ری کۆنی داده‌نیت و هه‌ر ده‌شه‌بیت شو‌رشی به‌سه‌ردا بکات.

ره‌فیک سابیر: دیاره ئه‌لماجیدی باسی تازه‌گه‌ریی لای عه‌ره‌ب ده‌کات. چونکه ئه‌م تیگه‌هه‌شته شیواو و لنگه‌ه‌قووچه له تازه‌گه‌ری، که کویرانه دژایه‌تی ئه‌ده‌بی کۆن ده‌کات، ره‌نگه‌ نه‌یا له‌ناو عه‌ره‌بدا هه‌بیت و له رینگای ئه‌وانیشه‌وه هه‌ندرا‌بیته نێو ئه‌ده‌بی کوردیه‌وه. تازه‌گه‌ری له ئه‌ده‌ب و هونه‌ردا نه به مانای دژایه‌تیکردنی میراتی ئه‌ده‌بییه، نه بو ئه‌وه‌یه کۆمه‌لیک بێ ئه‌ده‌بی و هونه‌ری پڕوخه‌ندهرین و کۆمه‌لیک بێ تری ئه‌ده‌بی بخه‌ریته جیگایان. ئه‌م جو‌ره تیگه‌هه‌شته له تازه‌گه‌ری، نیشه‌نی نه‌فامی و جه‌هاله‌تی ئه‌ده‌بییه. هه‌روا ره‌نگدانه‌وه‌ی ئه‌و عه‌قڵیه‌ته کودیتا‌چیه‌یه که له سالانی په‌نجاکانه‌وه له ولاتانی عه‌ره‌بیدا ده‌ستی پێکرد. ئه‌فسه‌ریکی لاوی نه‌فام، له ریی کودیتاوه، ده‌ستی به‌سه‌ر ده‌سه‌لات و کۆشکی پاشادا ده‌گرت و له شه‌وورۆژیکدا جیگای پاشای ده‌گرتووه. ئیتر میژوو ده‌بوو له‌وه‌وه ده‌ست پێ بکات! کاری له‌م جو‌ره به سه‌روشه‌تی ئه‌ده‌ب و هونه‌ر نامۆیه، بو‌یه له‌م بواره‌دا سه‌رناگه‌ریت، چونکه ئه‌ده‌ب و هونه‌ر له بنه‌ره‌تا مه‌سه‌له‌ی جوانی و ئیستاتیکا و داهه‌نانه، ناتواند‌ریت به بریار و قسه‌ی زل، یان به جو‌ریکی ئیراده‌ویانه و زۆره‌ملی به‌سه‌په‌ند‌ریت. جوانی خۆی له خۆیدا ده‌سه‌لاته، راستیه‌که‌ی جوانی تاکه ده‌سه‌لاتیکی خۆسه‌په‌ن‌ره که مرۆف ئاره‌زوومه‌ندانه قبوولی ده‌کات. جوانی خۆی ده‌سه‌په‌نیت، ئاره‌زوومه‌ندانه‌هه‌ش قبوول ده‌ک‌ریت. تا ئیستا مۆسیقای کلاسیک، که ته‌مه‌نی

چهند سدهيهکه، هيندهی هموو موسيقای مؤډيرن بره و رهواج و لايهنگرانيان هيه. شانوگهرييهکانی شهيكسپير له نهوروپا هيندهی هر نووسهريکی گرنگی مؤډيرن دهخويندرينهوه و لهسر بهناوبانگترين شانوکان پيشان ددرين. نهگر سر به کتيفرؤشيهکانی هر شاريکی نهوروپادا بکهيت دهبنيت بهرهمی نووسهرازی وهک کافکا، ديستويفسکی، تهلستوی، ئيلیوت، مایاکوفسکی، هوگو، دانتي، سيرفانتيس و تهنانت هوميرؤس... تاد هيشتا هيندهی داهينهترين نووسهرازی مؤډيرن و پؤست مؤډيرن خوينهريان هيه و زورهشيان بو چوارهمین جار و زياتریش وهرگيردراونهتهوه سر نهو زمانانه. نهدهب و هونهر رهنکه نهو دوو دياردميه بن که له بهرامبهری زهماندا دهتوان به توندی خويان بگرن و تهنانت زهمانیش ببهزينن. بويه هلهيهکی گهوره دهکين نهگر پيمان وابت سهرکهوتنی تازهگهري لهوهدايه که خوينهران پشت بکهنه نهدهبی کلاسیکی و نهو نهدهبياتهی پيشتر نووسراون، له جياتيان روو بکهنه خویندنهوه هر بهرهمیکی تازه، تهنيا لهبر نهوهی تازهيه و لهم سالاندا نووسراوه. راسته تازهگهري لای نيمه و دراوسیکانمان له قهيراندايه، نه قهيرانهيش له بنهردا لهوه هاتووه که تازهگهري لهو ولاتانه و لای خویشمان به جوریکی شيوو، نيوچل و ناکامل و زياتر له نهدهب و هونهردا دهرکهوتووه. کهچی تازهگهري له نهوروپادا پرؤسيسيکی کومهلايهتی، نابووری، زانستی، کولتووری بوو که سهرجهمی لايهنهکانی ژيانی گهلانی نهوروپای گرتهوه. بهم مانايه تازهگهري کوللیکه و دابيش ناکریت. ناکریت کومهلايهک له نهدهب و هونهردا داوای تازهگهري بکات کهچی له ژيانی کومهلايهتيدا کولتووری خیل و سولحي عهشایهري و ژنکوشتن و فرهژنی سهردار بن. لهمهيش خورافتر لافلیدانی هندیک نووسر و خویندهواره که، له کومهلی کوردهواری پيش مؤډيرنیتدا، خويان کردوته شیخ و مهلای پؤست مؤډيرنیتی و "فتهوا" دهن و بهدوای دهرویش و موریددا دهگرين. کهچی رهنکه هندیکیان له مالی خویناندا بهشع و تیل لهگهل ژن و خوشک و کهکانياندا رهفتار بکن. لهم کهشه کومهلايهتی، کولتووری و نابووریهدا سهر نيه تازهگهري (يان مؤډيرنيزم) له نهدهب و هونهردا، که زياتر حز و خونی هندیک رووناکبیره، به شيوای و ناتوای دهر بکهوی، يان وهک توویک بیت که له خاکيکی ديمهکار و بهردهلندا رو کرابیت.

ناينده: له شيعری پشکوکان دهگهشینهوه له کويلهيهکدا دهآبیت:

ههتا خاک و خوشهويستی و ههتاو مابیت

هەر دهژیت و هەر دهژیت و دهژیتوه
خهمه چینایهتییهکانت دهکهیته کۆل
جاریکی کهیش،
سه جاری کهیش
بهسه رینگای سهبریندا دهچیتوه.

ئایا ههست ناکهیت له پهیامی ئەم شیعرهتا و تا رادهیهک ههستی چینایهتی
و ئایدیۆلۆجی زال بووه، بهمهیش تا رادهیهک له وهزیفهی شیعی تۆدا
دهبیته وهزیفهیهکی ئایدیۆلۆجی؟

رهفیق سابیر: ئەم هۆنراوهیه له سهههتای سالی 1976 دا نووسراوه و
هەر ئەو کاتهیش له رۆژنامهی (بیری نوێ)دا، که خۆم بهرپرسی بهشی
ئهدهب و هونهری رۆژنامهکه بووم، بلاوم کردۆتهوه. ئەو رۆژانه
پهراویزیکی ئەوتۆ بو ئازادی بیر و دهبرین و نووسین نهمابووه.
راستییهکهی شیعر تاکه دهلاقییهکی نیوه کراوه، نیوه داخراو بوو که مروّف
دهیتوانی به هۆیهوه ههندیک بیر و بوچوونی خۆی دهبریت و پرۆتییست
بکات. بهشیکی شیعی کوردی، که لهو سالانهدا نووسراون، روالهتییکی
سیاسی و ئایدیۆلۆجییان پێوه دیاره. ئەمه بهشیکه له میژووی ژبانی نییه و
میژووی ئهدهبی کوردی. من پهسهندی ئەوه ناکهم که شیعر بو کاری
سیاسی و ئایدیۆلۆجی بهکار بهیندریت، بهلام کاتیک مروّف له شهري نیوان
ئازادی و کۆیلایهتیدا نامادهیه ژبانی خۆی بکاته قوربانی، سهیر نییه که
شیعیریش، به جۆریک له جۆرهکان، پهکیشی ئەم شهره بکریت. مهگهر
شیعر له ژبان و چارهنووسی شاعیر گرنگتره. ئەم دیاردهیه تهنیا له نیو
کورددا نهبووه، بهلکو له میژووی ههموو ئەو گهلانهی که بو ئازادی
خهباتیان کردووه، ههبووه. ئەوهی گرنگه ئایا ئەم شیعهی من، که تۆ وهک
نموونه باسی دهکهیت، تهنیا دروشمی سیاسی و ئایدیۆلۆجییه، یان، وهک
هەر شیعیکی تر، ئاستییکی شیاوی هونهریی ههیه؟ من له وهلامی
پرسیاریکی پیشووترتا وتم که شیعر، شیعی بوّنه بیّت یان نا، پێویسته
مهرجی هونهریی خۆی تیدا بیّت، واتا شیعر بیّت. من پیم وایه ئەو
هۆنراوهیه (پشکۆکان دهگهشینهوه) به تیکرایی، نهک تهنیا کۆپلهیهکی،
سهیر بکریت شیعه، ئەهی تۆ چی دهلییت؟

نامادهکردنی: دانا فایهق و کامهران سوبحان
گۆقاری (ناینده) ژ. 83 ئاداری 2009

(* سهرنج: رووناكبير و رهنهگر كاك نازاد عهبدولواحييد، سهرنوسهري گوڤاري رامن، له روونكردنهويهكدا كه، دواي بلاوبونهوهي نهم چاوپيكهوتته، له ژماره ي (84) گوڤاري (نئينده) دا بلاوي كردهوه، به توندي نكولي لهم مهسهلهيه دهكات. سوپاسي براي بهريز، كاك نازاد دهكهم.

ههوالنامهي كتيب

وهزنانه‌ی پیشخست. هه‌روا له جیاتی ئه‌و زمانه پر له وشه‌ی عه‌ره‌بی و پر له شیوه‌کانی به‌لاغه‌ی شیعره‌ی کلاسیکی، که به ته‌ئسیری ئه‌ده‌بی فارسی و عه‌ره‌بی هاتبوونه ناو زمانی کوردیه‌وه، زمانیکی ره‌وان و پر له وینه‌ی ریالیستی ساده، به‌لام قوول و پر مانای، له شیعره‌ی کوردیدا دا‌هینا. ئه‌و وینه شیعره‌بیانه زور له سروشت و ژبانی روژانه‌وه نزیک بوون. هه‌ر به‌و پییه ناوه‌روکی شیعره‌ی کوردی گورانیکی قوولی به‌سه‌ردا هات و باسکردنی سروشت و جوانی و ژن و ژبانی کومه‌لایه‌تی خه‌لک، به فراوانی، هاتنه‌ نیو شیعره‌ی کوردیه‌وه.

هه‌موو شاعیرانی دوا‌ی گوران تا سالی 1970 له‌ژیر ته‌ئسیری گوراندا بوون، کهم تا زور به شیوازی ئه‌و شیعریان دهنووسی. یان ئیمه گورانمان هه‌بوو له لوتکه‌ی شیعریدا، شاعیرانی تر به ده‌وری ئه‌ودا ده‌سوورانه‌وه. به‌لام ئه‌و شیوه‌شیعرییه نوییه پیش مردنی گوران له سالی 1962 دا کاری هونه‌ری خوی ته‌واو کردبوو. یان جو‌ره حاله‌تیکه دووباره‌بوونه‌وه‌ی به‌خوییه‌وه گرتبوو، که ورده ورده، به‌هوی دووباره‌بوونه‌وه، جوانی خوی له ده‌ست ده‌دا. ده‌بوایه شیعره‌ی کوردی ته‌کانیکه نوی به خوی بدات. به دریزایی سالانی شه‌سته‌کان، به هوی شه‌ر له کوردستان، ئه‌و ده‌رفه‌ته نه‌بوو. له سالی 1970 دا که ناشتیبه‌کی کاتی له کوردستاندا ده‌رکه‌وت. بزاقیکه فراوانی کولتووری و ئه‌ده‌بی ده‌ستی پئ کرد، کومه‌لیک روژنامه و گو‌قاری کوردی بلاو کرانه‌وه. سه‌ره‌تای نوییوونه‌وه‌یه‌کی دی، له ئه‌ده‌بی کوردیدا، ده‌ستی پئ کرد. له سه‌رده‌مه‌دا نه‌وه‌یه‌کی نویی شاعیران ده‌رکه‌وتن، که زوربه‌یان له سایه‌ی شه‌ردا گه‌وره‌بوون، ئه‌وان هه‌ولیان دا به ته‌کنیکیکه نوی و مؤدیرنتر شیعر بنووسن، خواست و خه‌ون و نازاری مرو‌قی کورد، له سایه‌ی شه‌ردا، باس بکه‌ن. له ماوه‌یه‌دا کومه‌له ده‌نگیکه نویی شیعره‌ی په‌یدا بوون، که به‌ره‌مه‌ی شیعره‌ی هه‌ر یه‌کیکیان تاییه‌تمه‌ندی خوی هه‌بوو و سه‌ره‌تای نویکردنه‌وه‌ی پیوه‌دیار بوو. ئه‌و شاعیرانه، به پیچه‌وانه‌ی شاعیرانی پیش خویان (شاعیرانی سالانی په‌نجاکان و شه‌سته‌کان) توانییان ورده ورده له ته‌ئسیری گوران ده‌ربازین و شیوه و ستایلیکه شیعره‌ی جیاواز، له ستایلی شیعره‌ی گوران، دا‌بینن. زمانی شیعره‌ی گورانی به‌سه‌ردا هات. سه‌دان و هه‌زاران وشه‌ی نوی، کهوتنه ناو شیعره‌ی کوردیه‌وه. وینه‌ی شیعره‌ی و ته‌شبهیه و میتافور، شیوه‌یه‌کی جیاوازیان به خویانه‌وه گرت. سیمبوول به فراوانی هاته ناو شیعره‌وه. تیروانین بو شیعره‌ی مه‌ودایه‌کی دیکه‌ی وه‌رگرت. ناوه‌روک و بابته‌ی نوی ده‌رکه‌وتن. هه‌روا باسکردنی لایه‌نی رو‌حیه‌ی مرو‌ف، شوینیکه به‌رچاوی له شیعره‌ی ئه‌و

شاعیرانهدا گرت، که من یه کیکم لهوان. ئەم نوێکردنهوهیه له سه ریکهوه درێژهدانه بهو نوێکردنهوهیهی که گوران دهستی پیکرد، بهلام له زهمانیکی دیکهدا و به جوړیکی قوولتر و فراوانتر. له ههمان کاتدا دابرا نیشه له گوران، بهو پنبیهی بزاف و دیاردهیهکی نوئی شیعرییه و روالهت و شهقلی تایبهتی خوی هیه. ئیستا ستایلی شیعری کوردی، جیاوازه له ستایلی شیعری گوران، به تایبهتمندیی خویهوه له شیعری مؤدیرنی جیهان، به تایبهتی شیعری ئهوروپایی، نزیک بۆتهوه.

ئهو بزافه شیعرییه تا ئیستا ههر بهردهوامه، ههرچهنده بهشیک لهو شاعیرانه وازیان له شیعرنوسین هیناوه، ههندیکی دیکهیان به تهکنیک و ستایلی سالانی هفتاکان شاعر دهنوسن. بهلام له سالانی ههشتاکان و له نهوهدهکانیشدا شیعری کوردی بهردهوام دهنگی نوئ دهخاته روو، که درێژه به پیشستن و بهپیزکردنی شیعری کوردی دهن، دیاردهی فردهنگی و فرهنگی له شیعری کوردیدا زیاتر دهچهسپینن .

ئیستا ههرچهنده شیعری کوردی له باشوور، وهک سه رجهمی ژبانی کولتووری، سیاسی و کۆمه لایهتی، له قهیراندایه، بهلام هیشتا روو له گهشهکردنه و به ناو ئهو دژواریبهدا، ریگهی خوی دهبریت، نهگهرچی به سستیش بییت.

ولات: دهکریت زیاتر باس له دیاردهی فرهنگی و فردهنگی شیعری نوئی کوردی بکهن؟

رهفیق سابیر: شیعری کوردی له سه رهتای هفتاکانهوه له دیاردهی یهکجووری، یهکدهنگی و یهکرهنگی دهرباز بووه. ئیتر شیعری کوردی لهوه دهرباز کرا که کورد، له ههر قوناغیکدا، تهنیا یهک شاعیری باشی ههبییت و شاعیرانی تر، له دهوری ئهو بسورینهوه و لهو بچن و باشتترینان ئهوهیان بییت که کهترین تهئسیری ئهوی بهسهروهه بییت. بۆ نمونه وهک سه ردهمی گوران، یان سه ردهمی نالی له سه دهی نۆزدهیهمدا .

ئهورو دیاردهی فردهنگی و فرهنگی شیعری، بهرچاوترین دیاردهیه له شیعری کوردیدا. ههر شاعیریکی کورد، به ریگای خویدا و به شیوازی تایبهتی خوی، درێژه به داھینان دهدات. نهگهر له سه رهتای سالانی هفتادا، ئەم دیاردهیه به زهقی سه رنجی خوینهرانی رانهکیشابیت، ئهوا ئهمرو به ئاشکراترین شیوه خوی سه پاندووه. ئهوهیش تهنیا شاعیرانی جیلی ئیمه ناگریتهوه، بهلکو شاعیرانی دواي ئیمهش دهگریتهوه و ئهمرو فردهنگی بۆته بههیزترین لایهنی شیعری کوردی. بۆ نمونه نهگهر سهیری شیعرهکانی لهتیف ههلمهت، شیرکو بیکهس، عهبدوللای پهشیو، فههاد

شاکه‌لی و ره‌فیک سابیر بکه‌ین ده‌بینین، هر یه‌که‌یان ده‌نگی‌کی سه‌ر به‌خۆن و جیهانی شی‌عیری هر یه‌که‌یان، ته‌واو له‌وی دیکه جیا‌یه. هه‌مان دیارده له شی‌عیری جیلی هه‌شتاکاندا ده‌بیندری. ئەو شاعیرانه و چه‌ندان‌ی تریش، ئەگەر هه‌ندی خه‌می هاوبه‌شی ئینسانی و نه‌ته‌وه‌یی و هه‌ندی وشه‌ی هاوبه‌شی لئ ده‌رچیت، شی‌عیری که‌سیان له‌ویتریان ناچیت. ئەمه سه‌روه‌ریه‌کی گه‌وره‌یه بو شی‌عیری ئەمه‌رۆی کورد، چونکه نیشانه‌ی ره‌سه‌نی و جو‌راو‌جو‌ری ده‌نگه‌کان و نیشانه‌ی جو‌راو‌جو‌ری به‌هره و جو‌راو‌جو‌ری سه‌رچاوه رو‌شن‌بیری‌یه‌کانه، نیشانه‌ی هه‌ولی به‌رده‌وامی زوره‌یه‌ی ئەو شاعیرانه‌یه بو پیش‌خستنی ته‌کنیک و هونه‌ری شی‌عیری و گه‌ران به‌دوای دا‌هینانی نویدا. هه‌روا نیشانه‌ی به‌مۆدیرنبوون و به‌شاریبوونی شی‌عیر و ژیا‌نی ئیمه‌یه. بۆیه ساده‌یه و بگه‌ره نه‌فامیه‌یه ئەگەر ئەمه‌رۆ، ره‌خنه‌گری‌کی یان رو‌شن‌بیری‌کی، له‌ناو جیل‌کی شی‌عیریدا ته‌نیا یه‌ک، یان دوو شاعیر ببینیت، یان دا‌هینانی شی‌عیری جیل‌کی به‌ناوی یه‌ک/ دوو شاعیره‌وه تو‌مار بکات. یان ئەگەر ته‌نیا شی‌وه‌ی شی‌عیری ئەم یان ئەو شاعیر بکاته پیه‌ره‌ی شی‌عیری، یان تا‌که نمونه‌ی نو‌یخوازی. چونکه ئەم فه‌ده‌نگیه‌یه، ده‌رفه‌تی گه‌شه‌پیدانی فره‌چیژی لای خو‌ینه‌ر دروست کردوه. وانا به‌شداری‌ی پیش‌خستنی هه‌ستی جواناسی‌ی خو‌ینه‌رانی کردوه. ئەو دیارده‌یه‌یه ده‌میکه له‌ناو شی‌عیری کوردیدا ده‌بیندریت.

ولات: شی‌عیر و ئەزموونی پیشمه‌رگایه‌تی و شاخ؟

ره‌فیک سابیر: من کاتیک بوومه پیشمه‌رگه به هیوا بووم که نه‌ک ته‌نیا من بتوانم، وه‌ک نو‌یسکاری‌کی خزمه‌تیک به‌شۆرش و ولاته‌که‌م بکه‌م، به‌لکو پیم وابوو، له سایه‌ی (شۆرش)دا، ئەزموونی شی‌عیری منیش ده‌وله‌مه‌ندتر ده‌بیت، واته شۆرشیش ته‌کانیک به ئەزموونی شی‌عیری و دا‌هینانی من ده‌دات.

میژووی ئەده‌بی گه‌لانی رزگاربخواز، گه‌ل‌یک نمونه‌ی گرن‌گ و پۆزه‌تیقی له‌م باره‌یه‌وه داوه. به‌لام خه‌باتی چه‌کداری، له باشووری کوردستاندا، به در‌یژایی زیاتر له سیی سأل نه‌یتوانی گه‌شه‌یه‌ک به ئەده‌بی کوردی بدات و ته‌نانه‌ت نیمچه ئەده‌بی‌کی شۆرش‌گیر، به مانا هونه‌ری‌یه‌که‌ی، بپینته به‌ره‌م. ئەمه‌ش خۆی ناوه‌رۆکی (شۆرش)ه‌که ده‌خاته به‌ر پرسیار. ئایا ئەم خه‌باته چه‌کداری‌یه، شۆرش بوو، یان بزاقی‌کی چه‌ته‌گه‌ری و خیل‌ه‌کی و دواکه‌وتوو بوو، که له سایه‌یدا نه‌ فیکر، نه شارستانه‌تی، نه کولتوو و شی‌عیر جیا‌ن نه‌ده‌بووه و نابیته‌وه.

من له به‌هاری 1979 له ئەوروپا خو‌یند‌نم به جی هیشت و چوومه‌وه بو کوردستان، تا له خه‌باتی چه‌کداری گه‌له‌که‌مدا به‌شداری بکه‌م. له‌هۆی، له‌گه‌ل

چهند برادریکی نووسهدا، یهکیتی نووسهرانی کوردستانمان دامهزراند و گوڤاری (نووسهری کوردستان) مان دهرکرد، که ئورگانی یهکیتی نووسهران بوو. ههروا کۆمهلیک کتیبی ئهدهبیمان بلاو کردهوه. ئهوکاته شهری براكوژی لهنیوان هیزهکانی باشووری کوردستاندا، تا دههات زیاتر دهبوو. ئیمه ههولیکی زورمان دا، تا وهک نووسهری نهتهوهیهکی بندهست و ولتداگیرکراو، هۆکاری تهبابی و برایهتی بین. بهلام سوودی نهبوو. رووداوهمان زور لهوه تراجیدیانهتر بوون، که به نووسهران چارهسهر بکرین. کاتیک چهک دهبیته زمانی پهیفین، کئی گوی له نووسهر دهگریت؟! دواتر من له هاوینی 1982دا کوردستانم به جی هیشتوو چوممهوه بولگارستان، تا دهست بکهمهوه به خویندن. چونکه مانهوهم له کوردستانی پیر له شهری براكوژی، نهک ههر سوودی نهبوو، بهلکو ههرهشهی له ئهزموونی شیعری و گهشهکردنی ئهدهبیشم دهکرد.

ولات: ئیوه لهو نهوهیهن که شکستی شوڤشی ئهیلوول کاریکی گهرهی کرده سهر شیعری و بهرهمتان، ئهمهیان دواتر چون له لاتان رهنگی دایهوه؟
رهفیق سابیر: نازانم ئاخۆ ئهم کارهساته کاریکی گهرهی کرده سهر شیعرهکانم یان نه، بهلام ههر سهینانی بزاقی چهکداریی ئهیلوول، له سالی 1975دا کارهساتیکی نهتهوهیی بوو، چونکه دواي چوارده سال شهر و خوینرشتن، له کاتیکدا بزاقهکه مایهیی هیوای کورد بوو، کهچی به ئاسانی ههرهسی هینا. ئهمه سهرهتای میژووویهکی پیر له تراجیدیای بو گهلی کوردستان دروست کرد، که به باوهری من، ههتا ئیستاش لئی دهر باز نهبووین. ههموو ئهو کارهساتانهی تا ئیستا له باشووری کوردستاندا دهیبینن، دریزهپیدانی ههمان تراجیدیایه.

ئهو دۆخه نوییه به شیوهی جوراوجور له ئهدهبی کوردیدا رهنگی داوتهوه، ههندیک له نووسهرانی بهرهو رهشبینی و بیئومیدی برد. ههندیکی تری تووشی ههژان کرد. رووداوهمهکه پرسیاریکی جیدی لهبارهی ناوهروک و ماهیهتی بزاقی چهکداریی باشوور و هۆکاری تیکشکانی بزاقهکه خسته روو.

ئایا ئهو کارهساته چون له شیعری مندا خۆی دهرخستوه، یان تا چهند وهک مهسهلهیهکی شیعریی رهنگی داوتهوه، رهنگه باشتر بیت ئهمه بو رهخنهگران بهجی بیلیم.

ولات: دریزترین شیعریک که بو ههلهبجه نووسرا بیت، لاموايه (لاوکی ههلهبجه)یه، ئایا دهتوانن باسیکی له دایکبوونی ئهم قهسیدهیه بکهن؟
رهفیق سابیر: ئهم هونراویه پهیوهندی به کارهساتی ههلهبجهوه ههیه، که

لوتکه‌ی ئەو کارساتانه بوو، له سایه‌ی ده‌ولته‌ی داگیرکهری عێراقدا، به‌سەر کوردستاندا هاتن. تراجیدیاکه به‌را‌ده‌یه‌ک سه‌خت و که‌موینه‌ بوو، که من وه‌ک مرۆف شه‌رم دا‌یده‌گرتم که له سه‌رده‌می‌کدا ده‌ژیم، رینگه‌ ده‌دریت کاره‌ساتی له‌و جۆره‌ به‌سەر خه‌ل‌کدا بیت. هه‌روا وه‌ک کوردیک که کاره‌ساته‌که، به‌سەر نه‌ته‌وه‌که‌مدا هاتووه، قوولتر هه‌ستم کرد که ئی‌مه تووشی چ چاره‌نووسیک هاتووین. له ژیاندا هینده‌ی رۆژانی کاره‌ساتی هه‌له‌بجه‌ هه‌ستم به‌ بێ مانایی ژیان و بێ نرخیی ماهیه‌تی ئینسانیم نه‌کردووه.

من دوا‌ی کاره‌ساته‌که شتیکی کورتم نووسی، به‌لام نه‌توانی به‌رده‌وام بم، دوا‌ی هه‌فته‌یه‌ک گه‌رامه‌وه سه‌ر ئەو چه‌ند لاپه‌ره‌یه‌ی نووسیبووم، ئیتر به‌ درێژایی شه‌ش مانگی‌ک به‌رده‌وام کارم له‌سه‌ر ده‌کرد. ئەو کاته من له وه‌زعیکی شه‌خسی زۆر تاییه‌ت و سه‌یردا ده‌ژیم، نه‌ له‌ رووی جیوگرافی و جینگه‌ و رینگه‌وه، نه‌ له‌ رووی فیکریه‌وه، سه‌قامگیر (ستابیل) بووم. هۆنراوه‌که‌م له‌ سێ ولاتدا نووسی، که له‌ پێشه‌کی به‌رگی یه‌که‌می دیوانه‌که‌مدا، باس‌م کردووه‌ له‌ رووی فیکریشه‌وه، کۆمه‌لێک قه‌ناعه‌تی کۆنم درزیان تیکه‌وتبوو، سه‌ره‌تای هه‌ندێ بیروبو‌چوونی نوێ له‌ لام سه‌ریان هه‌له‌دا‌بوو، که ئەنجامه‌که‌ی به‌وه‌ شکایه‌وه‌ واز له‌ حیزبی شیوعی عێراق بێم و دواتریش به‌ ته‌واوه‌تی پشت له‌ کاری حیزبایه‌تی بکه‌م و خۆم بۆ شیعر و کاری رۆشنیری ته‌رخان بکه‌م. ئایا من له‌گه‌ل تراجیدیای هه‌له‌بجه‌ و له‌ پرۆسێسی نووسینی (لاوکی هه‌له‌بجه‌) دا له‌دا‌یکبوومه‌وه؟ نازانم.... نازانم!

ولات: ئەفسوونی ئەو هێمنیه‌ چیه‌ له‌ لاوکی هه‌له‌بجه‌دا، که ئاوا به‌ هێمنیی گه‌وره‌ شین بۆ هه‌له‌بجه‌ ده‌که‌ن؟

ره‌فیک سابیر: ره‌نگه‌ ئەفسوونی ئەو هێمنیه‌ی تۆ باسی ده‌که‌یت ئەوه‌ بیت، که من هه‌ولم داوه، له‌ فۆرمیکی هونه‌ری گونجاودا، له‌ رینگای باسکردنی تراجیدیایه‌کی ئینسانیه‌وه، ژانی نه‌ته‌وه‌که‌م و خه‌می خۆم، وه‌ک مرۆف و وه‌کو که‌سیکی بێ ولات، باس بکه‌م. هه‌روا ئەوه‌نده‌ی توانیبیت، هه‌ولم داوه‌ خۆم له‌ هاتو‌هاوار و هوتافکیشان و دروشم به‌دوور بگرم و زیاتر له‌ رینگای وینه‌ی شیعی و میتافۆر و پێشچاو‌خستنه‌وه‌ی شیعی‌بیانه‌ی کۆمه‌لێک وینه‌ و دیمه‌ن و رووداو، که له‌ کاتی پێشمه‌رگایه‌تی و مندالیمدا دیبووم، له‌ رینگای شو‌ربوونه‌وه‌ بۆ ناخ و ده‌روونی خۆم و چ‌رک‌ردنه‌وه‌ی بیر و هه‌ست و خه‌یا‌له‌وه، باس له‌ شته‌کان بکه‌م. یان زیاتر رووناکیی ب‌خه‌مه‌ سه‌ر لایه‌نی رۆحیی مرۆف، نه‌ک وه‌سفی سیاسییانه‌ی تراجیدیاکه. یان من له‌و هۆنراوه‌یه‌دا، هه‌ولم داوه، باسی ته‌ئسیری ئەم کاره‌ساته‌ ئینسانیه‌ مه‌زنه‌

بکهم و ههست و ههژانی رۆحیی خۆم، وهک مروّف، له بهرامبهريدا دهر بېرم. من نه له نووسين و نه له بلاوکردنهوهی هونراوهکهدا پهلم کرد. ئەمەش دهر فەتی دامی که توزیک هیمنا، بېر له رووداویکی ناهیمن و دژوار بکهمهوه. ههروا توانیم ههموو، یان زۆربهی ئەو کۆپله و دێرانه لابهرم که پیموابوو، لایهنی شیعرییان لاوازه، یان مۆرکیکی سیاسیی زهقیان پیوه بوو.

ولات: دهتوانن باسیک له گوڤاری (رابوون) "*" و کاری رۆژنامهگهري له ئەوروپا بکهن؟

رهفیق سابیر: ئەوا شەش ساله ئیمه له سوید ئەم گوڤاره وهرزییه دهردهکهین، بهو نیازهی که له پیشخستنی بزاقی کولتووری، له دهرهوهی ولات، بهشداری بکهین. ههروا بهو نیازهی ههندی دید و بۆچوونی نوی سەبارەت به مەسەله فیکری و کولتوورییهکان و سەبارەت به میژوو و بزاقی رزگار یخوازی کورد بخهینه روو.

کاری رۆژنامه نووسی له دهرهوهی ولات پر سهخته، چونکه مروّف ناچاره بۆ نانی ژیان، کاریکی دیکه بکات و ئەو ومخته زیادهیهی دهمنیتتهوه له خوی و مال و مندالی بگیرتتهوه، تا خهریکی گوڤار، یان رۆژنامه دهرکردن بێت. واته سهختی ژیانی ئیره دهر فەتی ئەوه نادات که مروّف، وهک کاری رۆژانهی، یان ههس نه بێت وهک بهشیک له کاری رۆژانه، خهریکی کاری رۆژنامه گهري بێت، لام وایه ئەمەیش بهشیکه له گیروگرفتی ئاوارهیی و بی ولاتی. ههروا کوردی دهرهوهی ولات به گشتی کهم دهخویننهوه. هیچ گوڤاریکی کوردی له دوو سهه دانه زیاتری لی نافروشریت، به دهگمهن کتیبیکی کوردی ههیه که سیسه دانه زیاتری لی بفروشریت، مهگهر نووسه ره کهی سهس به پارتیک بێت و پارته کهی بهسهس ئەندامهکانیدا ساغی بکاتهوه. ئەمه گیروگرفتیکی مهزنه، له بهر ئەوهی هیچ گوڤار و کتیبیک نیوهی ئەو پارهی ناهینیتتهوه که تیدا سهس دهکرتیت. لهم ده سالهی دواییدا، زیاتر له ده گوڤار و رۆژنامهی کوردی، که له دهرهوهی ولات دهردهچن، دواي چهند ژمارهیهک، له بهر ئەم هۆیه، یان هوی تر، نهیان توانیوه بهردهوام بن. ئیستا ئیمهش رووبهرووی ئەم هه ره شهیه بووینتهوه. ئەم دیاردهیه، رهنگه نیشانهی کهمبایه خدانی کوردی دهرهوه بێت به زمان و ئەدهب و کولتووری کوردی.

 (*) گوڤاری رابوون، گوڤاریکی وهرزیی کولتووری و فیکری بوو، که له سالانی ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۱ له سوید دهردهچوو. دهستهی نووسه رانی گوڤاره که له دوکتور کهمال

ههوانامه كتيب

شاعری نوئی کوردی له زۆر لایهنهوه روالهتیکى جیهانیی ههیه

* خراپترین شاعری کوردی ئەو (شاعر)انەن که وەک نامرازی سیاسی و کۆمه‌لایهتی به‌کار هاتوون.
* دنیا و ژیان گۆرانیان به‌سه‌ردا هات و له‌گه‌ڵ خۆیاندا منیان گۆری، له‌گه‌ڵ منیشدا شاعر هکانم هاتنه‌ گۆران.

گۆفاری مه‌لێه‌ند: شاعیر و هونهرمه‌ندی کورد تیگه‌یشتنیکی پرونیان له‌ په‌یوه‌ندیی نیوان هونهر و به‌رپرسایه‌تی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیدا نییه. به‌ رای من ئەم دووه، دوو دیارده‌ی موازی نیین، ئەسڵ و فسر عن .
شاعیری کورد به‌ گشتی گرنگایه‌تی به‌ فسرعه‌که ده‌دات، ههر ئەوه‌ش ده‌بێته‌ هۆی ئەوه‌ی، به‌ ناوی شاعره‌وه، ژماره‌یه‌ک دروشمی سیاسی بنووسریت. رای ئێوه...؟

رهفیق سابیر: پیموایه‌ که‌م مه‌سه‌له‌ی ئەده‌بی و هونهری ههن، که‌ لای ئێمه، هینده‌ی مه‌سه‌له‌ی په‌یوه‌ندیی نیوان شاعر و تا راده‌یه‌ک هونهر و به‌رپرسایه‌تی کۆمه‌لایه‌تی، شیواندنی به‌سه‌ردا هاتیبیت. ئەم شیواندنەش هه‌تا ئیستا به‌ قازانجی بیری سیاسی باو و زه‌وقی باو، به‌ زهره‌ری هونهر و داهینان بووه. دیاره‌ کۆمه‌لێک هۆکار ههن که‌ زه‌مینه‌ی ئەم شیواندنه‌ به‌ربلاوه‌یان خۆش کردووه. من به‌ کورتی باسی دوو هۆکاریان ده‌که‌م :
یه‌که‌م: هۆکاری بابته‌ی -ئۆبجیکتیفی که‌ په‌یوه‌ندی به‌ دۆخی سیاسی کوردستان و دواکه‌وتوویی کۆمه‌لایه‌تی و مه‌سه‌له‌ی داگیرکردنه‌وه هه‌یه.
دووه‌م: هۆکاری خۆیی- سوبجیکتیفی که‌ په‌یوه‌ندی به‌ ئاستی رۆشنبیری و تیروانینی هونهری و ئەده‌بی و سیاسی نووسەر/ هونهرمه‌ندی کورده‌وه هه‌یه.

کاتی‌ک حاجی قادری کۆیی، له‌ کۆتایی سه‌ده‌ی رابردوودا، که‌ کورد هیچ

بلاوکراره و دهن گایه کی میدیای نه بوو، به شیعی سادو و راسته خو، که له شیعه خراپه کانی نهون، بانگه شهی بیدار بوونهوه و نازادی نهتهوهی دهکرد و دژی دابونه ریتی دواکهوتووانه ی کومه لایه تی دهنگی هله دهبری، نهو قهت نهیده زانی، که بهم کاره ی نهریتیک داده هیتیت که کورد ته نانهت له دواساله کانی سده ی بیسته م و سهرده می شورشی ته کنه لوجیا و سهرده می ئینفورماسیوندا، ناتوانیت لیی دهر باز بیت. ئایا شاعیریک و هک حاجی قادری کوی، نهگهر دهیه کی نهمرؤ دهره تانی میدیای بو بره خسایه، به شیعی سیاسی راسته خو و پر له هوتاف و هاواری ناشیعی، بهر پرسایه تیی نهتهوهی و کومه لایه تیی خو، و هک شاعیر، به نهجام دهگه یاند؟ گومان ده که م.

لهو کاتهوه تا نهمرؤ، زوربه ی ههره زوری شیعی کوردی، بو مه بهستی سیاسی و ناشیعی ترخان کراوه. بویه نهده بی کوردی، له سهره تانی سده ی بیسته مهوه تا نهمرؤ، به هزاران لاپره شیعی سیاسی، که تاکوته رایان شیعرن، هیناوه ته بهر ههم. کهچی دهیه کی یان پینج یه کی نهوه شیعی راسته قینه مان بهر چاو ناکهون.

ئیمه ههتا ئیستاش ههر به ههمان عهقلیهت ههمان کار، کاری گورینی شیعر بو نامرزی سیاسی و کومه لایه تی، له شاعیر دهخوازین، لهوه یش کاره ساتتر نهوه یه که، به شیک زوری شاعیرانی کورد، له بهر نهو تینه گه یشته روونه ی جنابت باسی دهکیت، یان به مه بهستی سیاسی رووت، یان له بهر ئاستی روشنبیریان، بانگشه بو نه م بوچونه چهوته باوه دهکن، که عهقلی سیاسی باوی کومهل بانگیشه ی بو دهکات، بهو مه بهسته ی شیعر و هونه ریش، و هک ههمو شته کانی دی، ههر له سیبهری نهودا بمیننهوه. رهواجبونی چه مکی و هک شیعی مهلتزیم و هونه ری مهلتزیم و شیعی بهرنگاری و شورشگیری، که ههمیشه به چهک و ناگرخواردن و گولشه بهستران، تهنیا رهنگدانهوه ی دوخی سهختی کورد نییه، بهلکو بهر ههمی سهرداربوونی عهقلی دواکهوتووانه ی سیاسیه، که بهم جوړه کاری کردوته سهر نووسهران. چه مکی و هک (شیعی کاریکاتیری) (وتاره شیعر) و (پوسته ره شیعر) و شتی لهم جوړه، نهک ههر په یوه ندییان به شیعه وه نییه، بهلکو سوکایه تیین به شیعر، چونکه نه مانه، له باشتترین حاله تدا، تهنیا دروشم و هاتوهاواری زهقی سیاسین که خاوه نه کانیان، و هک نامرزیکی دیکه ی بهر ههمه یاننهوه ی عهقلی باو و چیژ و زهوقی باو، دهیانه ویت به ماسکی شیعه وه، پیشانی بدن. یان نهجامی ههژاری هونه ری و پوچی داهینانی شیعی یه، که بهو ناوه خورافیه انهوه

پاکانه‌یان بۆ ده‌کریت. به‌رای من شاعر ته‌نیا شاعره و هیچی دی. گۆرینی شاعریش بۆ ئامرازیکی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی ره‌نگه هه‌ندی ده‌ستکه‌وتی سیاسی، یان شه‌خسی هه‌بیت، به‌لام قه‌ت هیچ نه‌جامیکی شاعری ناییت. خراپترین و لاوازترین شاعری کوردی، ئەو (شاعر)انه‌ن که وه‌ک ئامرازی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی به‌کار هاتوون.

گۆفاری مه‌لێه‌ند: ئایا ئەوه‌ی پێی ده‌گوتری به‌رپرسیاریه‌تی کۆمه‌لایه‌تی، له‌ راستیدا به‌رپرسیایه‌تی سیاسی و حیزبی نییه؟ واته‌ له‌ نه‌جامدا نایته‌ پێداهه‌لگوتتی شه‌هیدانی حیزب و به‌رپرس و سه‌رۆکه‌کانی.

ره‌فیک سابیر: ئەوه‌نده‌ی په‌یوه‌ندی به‌ شاعر و ئەده‌به‌وه هه‌بیت، ده‌شیت زۆر جار به‌و نه‌جامه‌ بگات. به‌ تایه‌تی کاتیک شاعیر، هونه‌رمه‌ند، یان نووسه‌ر له‌ جیاتی به‌رپرسیاری به‌رامبه‌ر به‌ مه‌سه‌له‌ی ئینسان، به‌شیک به‌ره‌مه‌کانی، بۆ سیاسه‌تی رۆژانه‌ی حیزبیک، ته‌رخان ده‌کات. مه‌گه‌ر له‌م بیست-سی سه‌له‌ی دوایدا که‌م (شاعر) و نووسینی (ئاده‌بی) بۆ ستایشی که‌سانی ده‌سه‌لاتدار و بیاوکوژی کورد نووسراون؟ که‌م (شاعر) و (وتاره‌ شاعر) و بابه‌تی دیکه‌ی ئاده‌بی، له‌ دیدی حیزبایه‌تییه‌وه، بۆ خوشکردنی ئاگری شه‌ر و خویندراوه‌نه‌ به‌ره‌مه‌؟

گۆفاری مه‌لێه‌ند: ئایا شاعری کوردی، که‌ توانی له‌ چله‌کاندا قالیی عه‌رووزی عه‌ره‌ب بشکینیت، ئەو توانایه‌ی هه‌یه‌ چوارچۆیه‌ی به‌رتنه‌گی (زمان)یش بشکینیت و له‌ سنووری کوردستان بیته‌ ده‌ری؟ واته‌ ئەو زه‌رفیه‌ت و توانایه‌ی هه‌یه‌، یان دیارده‌یه‌کی ناوچه‌یی و کوردستانیه‌ی و ناتوانیت و ابیت .

ره‌فیک سابیر: پێموايه شاعری کوردی ده‌میکه‌ ئەو چوارچۆیه‌یه‌ی شکاندوه‌. من باس له‌ شاعری کلاسیک ناکه‌م، که‌ ئەو شاعرانه‌ی ناوه‌رۆکی سۆفیانیه‌یان هه‌یه‌ و به‌شیک زۆری غه‌زه‌لی کلاسیکی، له‌ ئاستی ئاده‌بی کلاسیکی رۆژه‌لاتدان. به‌لکو مه‌به‌ستم شاعری نوییه، که‌ له‌ سه‌رده‌می (گۆران)ه‌وه گه‌لێک تیکستی شاعری رووه‌و فه‌زایه‌کی جیهانی چوون. شاعری کوردی ورده‌ ورده‌ که‌وته‌ ژێر کاریگه‌ری شاعری نوێ و رێبازه‌ نوییه ئاده‌بی و هونه‌ری و فیکریه‌کانی ناوچه‌که‌ و کاریگه‌ری ئاده‌بی جیهانه‌وه. له‌ کارتیکردنی ئاده‌بی کلاسیکی و جیهانبینی شاعیرانی کلاسیک، ده‌ربازبوو و مه‌ودایه‌کی جیهانی به‌خۆ گرت. ئەو ره‌وته، له‌ سه‌ره‌تای هه‌فتا‌کانه‌وه تا ئەمه‌رۆ، رووتتر و به‌ربالوتر گه‌شه‌ی پێ دراوه‌. زمانی شاعری و شیوه‌کانی وینه، ره‌مز، میتافۆر و بابه‌ته‌کانی شاعری نویی

کوردی، به تاییهتی ئهو مهسهلانهی پهوهندیان به مروّف و لایهنی روّحی مروّف و ژیان و جوانی و خمهکانی سهردهمهوه ههیه، روآلهتیکي جیهانیان ههیه و زیاتر کاریگهري ئهدهبی ئهوروپاییان پڼوه دیاره. به لام، به رای من، هیشتا ئهم دیاردهیه نهبوته ستاندار له شیعرى کوردیدا، زیاتر له سنووری هندی شاعیر و هندی تیکستی ئهوان و هی تردایه. هیشتا چهندان شاعیرمان ههن، که وهک سیهریکی شیعرى عهرهبین له ئهدهبی کوردیدا. هیشتا شیعرى جهلهبی و خراپمان گهلنیک له شیعرى باش زورتره. به لام له گهل ئهوهشدا شیعرى باشمان زوره، که شایهنی ئهوهن، له ریگهی وهرگیرانیان بو زمانانی ئهوروپاییهوه، پیشانی دنیا بدرین. ئهگهر تا ئیستا ئهم کاره نهکراوه و شیعرى کوردی له جیهاندا بایهخیکي پی نادریت، ئهمه مهسهلهیهکی دیکهیه و له ماهیهتی شیعرى کوردیهوه نههاتوه. ئهمه مهسهلهی شکاندنی قالبی عهرووز و نویکردنهوهی شیعر نییه تا کاری شاعیری کورد بیست، بهلکو ئهمه مهسهلهی روانینی ئهویدی (جیهان) بو تو. مهسهلهی وهرگیران و پیناساندنی کولتورییه و زیاتر کاری ئهو وهرگیر و رووناکبیره کوردانهیه، که زمانانی ئهوروپایی وهک کوردی دهزانن و رهنگه زور نهبن. یان راستتر بلیم ئهمه تا رادهیهک کاری دهزگا روّشنبیرییهکانی ئهوروپایه، که له بواری ههر زمانیکي جیهانیدا، کوردی و چهند زمانیکي دیکهی به دنیا ناموی وهک کوردی لی دهرچیت، به دهیان کهسی خویان پی گهیاوندوه، که بهر ههمی ئهدهبی ئهو نهتهوانه وهردهگیرنه سهر زمانهکانیان. بویه مهسهلهکه له بهر ئهوه نییه که ئاستی شیعرى نوئی کوردی له ئاستی شیعرى نوئی گهلانی دیکه کهمتره، بهلکو زیاتر پهوهندی به دهرفتهی وهرگیران و پیناساندنی شیعرى کوردی به دنیا و شوین و جیگهی کوردوه ههیه له رهوتی روّشنبیری و شارستانهتی جیهاندا .

نهتهوهیهک که له جیهاندا فهراموش کرابیست و چاوپوشی له کوشتنی به کومهلی و تیكدان و شیواندنی کولتورهکهی بکریست، ئهوا زمان و ئهدهب و هونهرهکهشی به کهم دادهنرین

گوّقاری مهلهبند: ئایا شیعرى کوردی نهبزی له گهل نهبزی شیعرى جیهانیدا لیدهات؟ ئایا ههواى تازه ههلهدمژیت؟

رهفیق سابیر: ریگهم بده له بهشی دووهمی پرسیارهکهت دهست پینیکهم. بهلی شیعرى کوردی ههواى تازه ههلهدمژیت. به لام بهشی گهورهی ئهم ههوایه، تا ئیستا، له ریگهی زمانی عهرهبی و فارسیهوه دیت. چونکه زوربهی ههره زوری شاعیرانی کورد، به یهکنیک لهم دوو زمانه، یان تاکو تهرایان به ههر دوو زمان شیعر و بابتهی ئهدهبی و فیکری دهخویننهوه. دیاره

ئەم ھەوا تازەییە، لە کاتی تیپەر بوونی بەناو فەزای ئەو دوو زمانەدا، وەك دەستی دوو second hand ی لێ دیت، بەشیکێ بۆنی ھەوای ئەو دوو زمانە دەگریت، بەشیکێ دیکەشی بە بۆنی گاز و دوکەلی وەرگیرانی تیجاری و بیزەوقانە ھەلداوسیت و تازەیی خۆی لە دەست دەدات، یان ھێندە دەشیویندریت کە نەناسریتەوہ.

بەلام سەبارەت بە بەشی یەكەمی پرسیارەكەت، ئەگەر مەبەست ئەوہ بیت کە شیعری کوردی شانەشانی شیعری ئەمرووی جیھانی دەروات، ئەوا دەلیم: نەخیر، جاری رۆژھەلات بە گشتی، لە ھەموو بواری ئەدەبی و ھونەری و کولتوورییەکاندا، زۆر لە دواي ئەوروپاویە. لە لایەکی دیکەوہ شاعیرانی کورد، تاكو تەرایان نەبیت، راستەوخۆ ئاگیان لە شیعری ئەمرووی جیھانی نییە و چاویان لە دەستی عەرەب و فارسە. مەرفیش، لە ھەر بواریکی ئەدەبی و ھونەریدا، کاتیک چاوە دەست دەبیت، ئەوا جگە لە بەرماوہیەکی زۆر کەم، کە ئەویشی زۆر درەنگ بەردەكەویت، شتیکی تری پێ نابریت. دیارە شتیکی زۆر باشە کە ھەر شاعیریک یان ھەر نووسەرێکی کورد یەكێک لەو دوو زمانە بزانی، بەلام ئەمە بەس نییە. چونکە لەم حالەتەدا شاعیری کورد، چەند داھینەر و بە توانا بیت، ھەر لەژێر سنیھری شیعری عەرەبی یان فارسیدا دەمینیتەوہ. ئەو وەك نەمامیک دەبیت کە لە ژووریک سەرداخر او دا بالاکات، کە ئاشکرایە چەند گەشە بکات قەت بالای لە بنمیچی ژوورەكە زراقتەر نابیت. ئەم قسەییە ھەر شاعیری کورد ناگریتەوہ، شاعیرانی ئەم سەردەمەیی عەرەب و فارسیش دەگریتەوہ. بۆیە رەنگە زۆرینەیی شاعیرانی داھینەری عەرەب و فارس، راستەوخۆ لە ریگەیی زمانیکی ئەوروپاییەوہ، ئاگاداری ئەدەبی دنیا بن.

من ئەگەر، دواي نزیکەیی سیی سأل شیعەر نووسین، مافی ئەوہم ھەبیت ئامۆژگارییەکی شاعیرە لاوہکان بکەم دەلیم، کە با خویان فیری زمانیکی ئەوروپایی بکەن. دیارە زانیی زمانیک یان چەند زمانیکی ئەوروپایی بە تەنیا مەرف ناکاتە شاعیریک باش، بەلام بۆ شاعیریک باش ئەمە یەكجار پیویستە، چونکە بە بێ ئەمە، مەرف چەند توانای شیعری بەھیز بیت، دواي چەند بەرھەمیک باش، بێ ئەوہی ھەست بەخۆی بکات، رەنگە ببیتە پاشکوی شاعیرانی عەرەب، یان فارس، یان ببیتە سنیھریکی تەلخی شیعری عەرەبی، یان فارسی لە ئەدەبی کوردییدا و شیعەرەکانی تەنیا تۆپەلە شتیکی چەندایەتی، نەك چۆنایەتی، دەخەنە سەر داھینانەکانی پیشووی. گۆران، کە ئەو رۆلە مەزنەیی لە شیعری کوردییدا گیرا، ھەر لەبەر ئەوہ نەبوو کە توانایەکی گەورەیی شیعری و شارەزاییەکی قوولی لە زمان و ئەدەبی

کور دیدا هه بوو، یان له بهر نهوهی به زمان و نهدهبی عصره بی و فارسی ناشنا بوو. بهلکو گوران له ریگه ی زمانی تورکی و دواتر ئینگلیزیه وه ناگاداری نهدهبی جیهانیش بوو و که بوی بوونه سهرچاوهیهکی نویی هونهری و شیعری و نهدهبی .

گۆقاری مهلبهند: لهو پینج ساله ی رابردودا شیعری تو له باری ناوهرۆکهوه بهرهو چی رویشتوو؟

رهفیق سابیر: دیاره گۆرانیکی زوری بهسهردا هاتوو، که بهرای خۆم بهردهوامبوونی نهو گۆرانیه، که له سهرهتای سالانی ههشتاکانهوه، دهستی پئ کرد و له دوو کۆمهله هۆنراوهی (سوتان لهبهر باران و وهرزی سههۆلبهندان) دا بهرچاو دهکهون. بهلام لهم سالانهی دوااییدا، دونیا و ژیان گۆرانی گهورهیان بهسهردا هات، که لهگهله خۆیاندا منیان گۆری، لهگهله منیشدا، شیعرهکانم هاتنه گۆران و بهرهو ئاسویهکی روونتر و بهربلاوتر چون و دهچن.

شیعر لای من قهت ئامرازیکی سیاسی و کۆمهلایهتی نهبووه، بهلام نهگهر جارن به تهئسیری کاری سیاسی و باری پر له تراجیدیای نهتهوهکهمهوه، ههنه ی شیعرم، که زور نین، مۆرکیکی سیاسی گشتی، یان ئایدۆلوجیان پیوه دیار بووبیت، نهوا ئیستا و بو ههتا هتایه، به تهواوی لهو مهسهلانه دهرباز بووم. ئیستا شیعر لای من، له ههر کاتیکی دیکه زیاتر ههولدانیکه بو وهلامدانهوهیهکی شیعریانهی نهو پرسیرانهی ژیان و واقع و عهقل رووبهروومی دهکهنهوه، یان ههولدانیکه بو وتتی شتیکی نهوتراو، بو دهرخستنی نهو راز و شته شاردروانه، که رهنگه قهت نهدرکیندرین و ئاشکرا نهکرین .

گۆقاری مهلبهند: له باره ی فورمهوه چی؟

رهفیق سابیر: من ههمیشه ترسی خو دووباره کردنهوهم ههیه، که نهه خو دووباره کردنهوهیه، لای شاعیر زور جار، یان رهنگه ههمیشه له فورمدا زهقتر دهربکهویت. بویه دوا ی نووسین و بلاوکردنهوهی ههر کۆمهله شیعریک. بیر له بابته و شیوهی نویی شیعری و فورمی شیعرهکانم دهکهمهوه. نهگهر قسه لهم پینج ساله ی دوا یی بیت نهوا هۆنراوهکانی (ئاوینه و سییه) که له سالانی 1992-1995 نووسراون، لهگهله نهه کۆمهله هۆنراوه نوییهم (ژوانی رووناکی) که دواتر نووسراوه، نهو گۆرانیهیان به ئاشکرا تیدا بهدی دهکریت، باوهر ناکهم کاری منیش بیت باسییان بکهم. گۆرانکاری له ناوهرۆکی شیعردا، بهی گۆرانکاری له فورمدا بایهخیکی زوری نابیت .

گۆقاری مهلبه‌ند: به گشتی خۆت به چی دناسیئی: شاعیر،
رۆژنامه‌نووس، قوتابی فلهسهفه یا...؟
رهفیق سابیر: شاعیر.

گۆقاری مهلبه‌ند: کاروباری (رابوون) چۆن هه‌لدسه‌نگینی؟
رهفیق سابیر: کاروباری گۆقاری رابوون به گشتی باش به‌رئوه ناچیت.
هه‌رچه‌نده ئه‌وا شه‌ش سال زیاتره ئیمه، وه‌ک ده‌سته‌ی نووسه‌رانی
گۆقاره‌که، هه‌رچی له ده‌ستمان هاتووو کردوو‌مانه تا گۆقاریکی باش و
جیاواز له‌وانه‌ی که هه‌بوون و هه‌ن ده‌ربکه‌ین و کۆمه‌لیک مه‌سه‌له‌ی نوئی
رۆشنیری و فیکری و سیاسی به‌خینه به‌ر باس و لیدوان، که‌چی هه‌یشتا
خۆمان له کاره‌که‌مان رازی نین و کاره‌که‌مان پیر سه‌خته. مه‌سه‌له‌که‌ش به
ته‌نیا گرتی داریی نییه، هه‌رچه‌نده ئه‌مه گرتیکی کوشنده‌ی هه‌موو گۆقار
و رۆژنامه کوردییه‌کانی ده‌روه‌ی ولاته. ده‌رکردنی گۆقاریکی باش
کاریکی زۆر و کاتیکی یه‌کجار زۆری ده‌ویت. له ئه‌وروپا نه‌ک هه‌ر
رۆژنامه‌نووسانی ئه‌روپایی، به‌لکو بۆ نمونه هی عه‌ره‌بیش، ئه‌و کاره‌ی
له بواری رۆژنامه‌وانیدا ده‌یکه‌ن، هه‌موو کاتی خۆیانی بۆ ته‌رخان ده‌که‌ن.
چونکه کاری سه‌ره‌کیانه و نان و پیداوستی ژیانیان بۆ دابین ده‌کات. به‌لام
ئه‌وانه‌ی ئیستا له ئه‌وروپا گۆقار و رۆژنامه‌ی کوردی ده‌رده‌که‌ن کارییان
رۆژنامه‌نووسی نییه. زۆریان نه‌که هه‌ر ته‌کنیکی رۆژنامه‌نووسی به‌لکو
کوردی به باشی نازانن. بۆیه هه‌ندیکیان مه‌ترسین بۆ سه‌ر زمانی کوردی.
له‌مه‌ش زیاتر تا بژین ناچارن به درێژایی رۆژ کاریکی دیکه بکه‌ن، که
په‌وه‌ندی به کاری رۆژنامه‌وانییه‌وه نییه. ئه‌و کاتانه‌ی که هاوکاره‌کانیان له
مال له‌گه‌ل ژن و مندالانیاندا پشوو ده‌ده‌ن، ده‌بی ئه‌مان ئه‌و کاتانه‌یان، بۆ
کاری رۆژنامه‌گه‌ری ته‌رخان بکه‌ن. به کورتی کاری رۆژنامه‌وانی له
ده‌روه‌ی ولات هه‌یشتا، وه‌ک سه‌رده‌می هه‌ژایان کورانی به‌درخان و رۆژانی
ده‌رکردنی رۆژنامه‌ی کوردستان، زیاتر ئه‌رکیکی نیشتمانییه، نه‌ک کاریکی
پیشه‌یی و پرۆفیسییۆنال، که ده‌زگایه‌کی چاپه‌مه‌نیی بازارگانی، یان
سه‌رمایه‌داریکی گه‌وره، یاخود ده‌وله‌تییکی له پشته‌وه بییت. بۆیه له ئه‌وروپا
هیچ رۆژنامه و گۆقاریکی کوردی ناتوانییت تا سه‌ر به‌رده‌وام بییت، یان تا
سه‌ر کوالیتییه‌کی باشی هه‌بییت، مه‌گه‌ر به یه‌کدوو سال ژماره‌یه‌کی لئ
ده‌ربچیت. گۆقار و رۆژنامه‌ده‌رکردن پینش هه‌ر شتیکی کار و پیشه‌یه. هه‌ر
کاریکیش نه‌گه‌ر به‌شیکی پیداوستییه مادییه‌کانی ژیانی مرۆف دابین
نه‌کات، کاریکی بایه‌خدار نابییت و لاوه‌کی ده‌بییت، یان له باشترین حاله‌تدا
وه‌ک هۆبی (هه‌وایه‌ت) ی لئ دیت. بۆیه من هه‌یشتا هه‌وایه‌کی زۆرم به

شاعر یاری کړنه به زمان و داهینانیشه له زماندا

*شاعر ته ناهت له شان و رومانیشدا به شیکي گرنګي ماهیه تی خوی، بو سوودی نهوان له دست ددات .
*شعری کوردي، وهک سر جهمی ژيانی رووناکبیری، سیاسی و نابووریمان، له نازاوه و قهیراندایه .

زار: آیا ده کریت نهوهی دواي راپه رین به نهوهیه کی جیاواز له پیش راپه رین ببینین؟ چند دهنګی کی نویی دواي راپه رین هیه، تا چند ناګاداری شاعر هکانیانیت؟

ره فیک ساپیر: هر نهوهیه کی نه ده بی تاییه تمندی خوی هیه، بویه ده شیت له کومه لیک لایه نهوه، له نهوه کانی پیشتر جیاواز بیت. به لام نهوه تاییه تمندی و جیاوازییه، مهرج نییه همیشه بهو مانایه بیت که داهینانی شعری و نه ده بی، له ناستیکه وه بو ناستیکی بهرتر و مؤدیرنتر چووبیت، یان سره تاییه کی نویی بو نه ده بی نه ته وه داهینراییت. چونکو داهینان په یوه ندییه کی راسته خو خوی به زه مانه وه نییه. یان دروستتر بلیم داهینان، له سنووری شوین و زه مانیکي دیاریکراودا، قهتیس نابیت. نهوه تیکسته یی نه مر و دهنووسریت با جیاوازییش بیت، به لام مهرج نییه، ته نیا له بهر نهوهی له نیستادا هینراوته بهرهم، له زور تیکستی تر، که دهیان و سهدان سال له موبهر نووسراون، گرنتر بن و کاریگه ریی زیاتریان له ژيانی نیمه دا هبیت. شهیکسپیر و دانتی و دوستویوفسکی و رامبو و نالی و سهدان نووسه ری تری جیهانی، دواي تپه ربوونی دهیان و سهدان سال به سر بهرهمه کانیاندا، هیشتا له گه ل نیمه دا ده ژین، به فراوانی ده خویندرینه وه، چونکو بهرهمه کانیان له پال بهرزی لایه نی هونه ربیاندا، ده توانن وه لامی

گهلئیک پرسپاری فلهسفه‌ی و رۆحی و وجودیی مروقی ئەم سهردهمه بدهنهوه. كهچی رۆژانه لای خۆمان و له زۆر ولاتی تردا، به دهیان تیکست و بهرهمی ئەدهبی بلاو ده‌کرینهوه كه ههر له سهره‌تاوه به مردوویی له‌دایک بوون.

من به هۆی ژيانی دووره‌ولاتی، به داخهوه، هه‌موو ئەو بهرهمانه‌م نه‌دیون، كه نه‌وه‌ی دوا‌ی راپهرین، بلاویان کردوونه‌ته‌وه، به‌لام به‌شیک له‌و بهرهمانه‌ی به‌رچاوم كه‌وتوون هه‌ول‌دانی جیدین و تایبه‌تمه‌ندی خۆیان هه‌یه، چونكه نووسه‌ره‌کانیان ده‌یان‌ه‌ویت به ستایلی جیا‌واز و تایبه‌تی خۆیان بنووسن و زایه‌له‌ی شاعرانی پێش خۆیان نه‌بن. كه‌چی به‌شیک دیکه‌یان، كه به‌داخه‌وه زۆرینه‌ن، زیاتر لاسایی‌کردنه‌وه‌ی كه‌سانی تر و كۆپیردنه‌وه‌ی بهرهمی شاعرانی ترن. به‌لام ئەگه‌ر مه‌به‌ست له جیا‌وازی، تێپه‌راندنیکی نه‌وعی بیت، من زۆرینه‌ی شیعری نه‌وه‌ی دوا‌ی راپه‌رین به به‌رده‌وامبوونی شیعری نه‌وه‌ی پێش راپه‌رین ده‌زانم. دا‌برانیکی شیعری و جیا‌وازییه‌کی گه‌وره له زمانی شیعری و لایه‌نی هونه‌ری و ئیستاتیکی ئەواندا نابینم. شاعیر و نووسه‌ر چه‌ند به‌هره‌مهن‌د بن، ناتوانن ته‌نیا به پشته‌به‌ستن به به‌هره‌ درێژه به‌ دا‌هینان بده‌ن. تیکستی گه‌رنگ و گه‌وره ته‌نیا بهرهمی به‌هره‌ی روت نییه، به‌لكو پێش هه‌ر شتیک، بهرهمی زانین و ئاستی رووناکبیری و فیکری نووسه‌ره‌که‌یه‌تی.

زار: له ئیستادا ته‌وژمیکی شیعریی له ئارادایه، چون ده‌روانیه ئەم ته‌وژمه؟

ره‌فیک سابیر: به رای من ئیستا شیعری کوردی، وه‌ك سه‌رجه‌می ژيانی رووناکبیری، سیاسی، ئابووریمان له ئا‌زاه و ته‌نگ‌زه‌دایه. ئیمه له‌نیو ژيانیکی ناساخی رووناکبیری، سیاسی و کومه‌لایه‌تیدا، ناتوانین چاوه‌روانی ئەوه بین كه ژيانی ئەدهبی و شیعرییمان ساخ و بی گرفت و پر دا‌هینان بن. ئەوه‌ی ئەمه‌رو له شیعری کوردیدا زاله ته‌وژمی ئا‌زاه و پاشا‌گه‌ردانییه، شیواندنی جوانی و زمان و زه‌وقی گشتییه، نه‌ك ته‌وژمی دا‌هینان و گواسته‌وه‌ی ئاستی هونه‌ری و ئیستاتیکی شیعری کوردی، بو ئاستیکی نوی. سه‌ره‌نجام ده‌گمه‌نبوونی ده‌نگی نویی شیعرییه. له‌نیو ئەو توفانی شیعرییه‌دا، كه بلاوکراوه ئەده‌بییه‌کان و هه‌ندیك له رۆژنامه‌کان، بو پرکردنه‌وه‌ی لاپه‌ره‌کانیان، به‌و په‌ری بیزه‌وقیه‌وه، بره‌وی پێ دده‌ن، به ده‌گمه‌ن تیکستی شیعریی جوان و دا‌هینه‌رانه ده‌بینین. هه‌ندیك به‌ناوی نویخوازییه‌وه، هه‌ندیکی دی به ناوی یاریکردن به زمانه‌وه (كه ره‌نگه یاریکردن بیت به وشه) بیت ئەم بیزه‌وقیه به خوینه‌ر ده‌فرۆشن. ئاشکرایه

جياوازيهكي گهوره لهنيوان ياريکردن به زمان و ياريکردن به وشه ههيه. ياريکردن به وشه رهنکه زور جار له نهزوکي ئهدهبي و نهبووني بابته و ههژاري خيال و بيتواناييهوه بيت، کهچی ياريکردن به زمان له زانين و توانست و داهينانهوه ديت. مروف بو ئهوهي بتوانيت ياري به هر شتيک بکات، له توپی پی و نامیری موزیکاره تا زمان، پیويسته هونه و تهکنیکی ياريهکه به باشي بزانيت. کهسيک زمانیک به باشي نهزانيت و نهزمووني پیويستی لهگهل زمانهکهدا نهبيت، چون دهتوانيت ياري بهو زمانه بکات؟ راستيهکهي شيعر خوی له خويدا ياريکردنه به زمان و داهينانه له زماندا، ناشکرکردنی نهيني و توانا شاردرارهکانی زمانه. بويه ياريکردن به زمان تیکشکاندن رسته و گراماتیک نييه، گوريني وشه له ماناوه بو دهنک نييه. ئهم تيگهيشتنه ياريکردن به زمان، وهک ديارديهک، سهرهتا لهگهل شهپولی شيعری موديرن له نهروپادا دهركهوت و تهنيا چهند ده سالیک بهردهوام بوو. ئهو کاتهي ئهم، ديارديه، له سالانی ههشتاکان به دواوه، له رپی ئهدهبي عهريهيهوه گهيشته ئيمه، زور له ميژ بوو، له شيعری نهروپاييدا، بوو بوو به بهشیک له رابردوو، که دهبيت له کتبخانه و موزهخانه و کتیی ميژووی نهدهدا، بوی بگهرييت. به کورتي لهنيو ئهم تهوژمه شيعريه ي تو باسي دهکات، به دهگمن شاعيرانیک ههن که ستايل و شيوازي شيعري تاييهتي خويان ههبيت و له خويان نهبيت له کهسي تر نهچن. ئهمرو زورينه ي شاعيران، لاسانی يهکتری و لاسایی ئهم يان ئهو شاعير دهکهنهوه. زمانی شيعری و شيوازي و وينه ي شيعری و ستايلي کهسانی دی دیننهوه بهرهم. ئهو جوړه شيعرانه، بين يان نهين شتيک له شيعری کوردی زياد و کهم ناکهن. که ئهسل (ئوريجينال) ههبوو، کوپيهکهي زيادهيه. بويه بوون و نهبوونيان وهک يهکه. به داخهوه ههنديک لهو شاعيره لاوانه، به هو ي خراپی سيستمی پهروهده، يان به هو ي کهمهترخه ي خويانهوه، جکه له کوردی زمانیکی دی نازانن. بويه ناگيان له شيعر و ئهدهبي گهلانی ديکه نييه. له پال ئهمهدا نهبووني مهرج و پيوانه ي ئيستاتیکی بو بلاوکردنهوه، نهبوون يان دهگمهنبووني رهخنه ي جیدی و بهرپرسانه، زهوينه ي ئهم ناژاوهميان نامادتر کردوه. بهلام لهگهل ئهمهيشدا کومهله دهنگيکی نو ي له شيعری کورديدا دهركهوتوون، که هر يهکهيان به تاييهتمهندی و ستايلي شيعري خويهوه، دريژه به داهينان و پيشخستنی شيعری کوردی دهن. رهنکه ئهم جوړه ناژاوه و قهيرانه شيعريه ي لای ئيمه ههيه، له ميژووی ئهدهبي زور گهلاندا بووبيت، بهلام ئهوه ي گرنگه هر ئهو جوړه دهنگانه ماونهتهوه و دهميننهوه که تاييهتمهند و

جیاوازن و به راستی شیعرین.

زنار: رای به‌ریزی له باره‌ی شیعری نویی سیاسی چیه؟

ره‌فیک سابیر: شیعر وهک داهینانیک له زماندا و وهک نه‌نجامی هه‌ستکردن به شتیک و ژیان له‌گه‌ل شته‌که‌دا، ئامانجیکی سیاسی، کومه‌لایه‌تی، ئایدیۆلۆجی، ئاینی و وهرزشی... تاد نییه. ههر کام لهو مه‌سه‌لانه‌ی باس کران، که‌ره‌سه و ئامرازی تایبته به خویان هه‌یه، که ده‌توانن به هویانه‌وه، ناوه‌رۆک و ئامانجی خویان ده‌رده‌خهن. بۆیه کاتیک شیعر وهک ئامرازیکی پروپاگهنده‌به‌کار ده‌هیندریت، به خوی و ماهیه‌تی خوی نامۆ ده‌کریت. سه‌ره‌نجام شتیک به نیوی شیعر و شیعرییه‌ته‌وه نامینیت. له‌وه‌یش زیاتر شیعر ته‌نانه‌ت له شانۆ و رۆمانیشدا به‌شیکی گرنگی ماهیه‌تی خوی، بۆ سوودی ئه‌وان، له‌ده‌ست ده‌دات.

شیعری سیاسی، له‌وانه شیعریی سیاسی له ئه‌ده‌بی کوردیدا، به زوری ئامانجیکی سیاسی و رواله‌تیک پروپاگهنده‌ئامیزی هه‌یه و کاریکی ئاسانه، چونکو پشت به بیر و مه‌سه‌له‌یه‌کی پێشومه‌خت و حازر به‌ده‌ست ده‌به‌ستیت و پێوستی به‌پشکنین و ئاشکران کردن نییه. له هه‌مان کاتدا له‌شکریک گویگر و خوینهری حازری هه‌یه، که لایه‌نگرانی ئه‌و بیره سیاسییه‌ن. دیاره ئه‌م بۆچونه به‌و مانایه نییه که نابیت شیعر، به‌لای مه‌سه‌له‌ی سیاسی و گرفته کومه‌لایه‌تییه‌کاندا بچیت. به‌لام گرنگی ئه‌وه‌یه که مه‌سه‌له‌یه‌کی سیاسی، یان ههر مه‌سه‌له‌یه‌کی دی، چون له شیعردا باس ده‌کرین. تا چهند شاعیر ده‌توانیت سه‌رکه‌وتوانه له شیعردا پارسه‌نگی نیوان مه‌سه‌له‌یه‌کی سیاسی- فیکری و نیوان ئاستی هونه‌ری و ئیستاتیک تیکسته‌که‌ی رابگریته. شیعر (سیاسی) بیت یان په‌یوه‌ندی به ههر مه‌سه‌له‌یه‌کی فیکری، فه‌لسه‌فی و جودیه‌وه هه‌بیت پێویسته، پێش ههر شتیک، شیعر بیت.

زنار: له کاتی خویندنه‌وه‌ی قه‌سیده‌یه‌کتدا هه‌ست به گرفتی نووسین یان خویندنه‌وه ناکریت لای خوینهر، دیاره قاموسی شیعریت ته‌واو و کامله. پرسیاره‌که‌م ئه‌مه‌یه ئایا ئه‌م فراوانبوون و دره‌وشانه‌وه‌یه له کویوه سه‌رچاوه ده‌گریته؟ ئایا ئه‌زمونه، یان قالبونه‌وه‌یه‌کی شیعرییه؟

ره‌فیک سابیر: خوشحالم ئه‌گه‌ر هه‌ندیک له شیعره‌کانم به‌و شیوه‌یه بن که تۆ باسی ده‌که‌یت. ئه‌وه‌نده‌ی په‌یوه‌ندی به منه‌وه هه‌بیت، هه‌میشه له‌و باوه‌ر دا بووم که شیعر کاریکی ئه‌ده‌بی و هونه‌ری سه‌خته، ئه‌گه‌ر سه‌خت‌ترینیان نه‌بیت. شیعر سه‌خته چونکه شیعر، پێش ههر شتیک، پشت به خوی ده‌به‌ستیت. هه‌روا وهک داهینانیک له زماندا، زیاتر له ههر کاریکی دیکه‌ی ئه‌ده‌بی، پێویستی به گۆلبژیرکردنی په‌یڤ و دۆزینه‌وه‌ی مانای نوی له

په پوهندی نیوان وشهکاندا ههیه. له ههمان کاتدا چرکردنهوه و ناراسته خوځی و دوورکهوتنهوه له شهرکردن و روونکردنهوه، تاییهتمه ندیبه کی دیکه ی شیعره. ناشکرایه نهموون و قالبونهوه له هر کاریکدا، لهوانه له کاری نهده بیدا، دهرگای زمینی نوئ و جیهانی نوئ به رووی مروفدا دهکهنهوه، به لام له گهل نهمه یشدا به تنیا بهس نین.

ژنار: شیعری نهمرو بو نمونه کتیبکی وهک شیرکو بیکهس و ره فیق سابیر تنیا چند سهد دانه یه کی لی دهروشریت، به لام کتیبی ههندیک شاعیری گهنج، بو نمونه رهنج سهنگاوی(*) چند هزار دانه ی لی دهروشریت. نهم جیاوازیه چییه؟

ره فیق سابیر: من دلنیا نیم که کتیبی کاک شیرکو و من تنیا چند سهد دانه یه کی لی دهروشریت. به لام نه گهر گریمان و ایش بیت، نایا دهنوانین بازار بکهینه تاکه پیوه ری باشی و خرابی شاعر؟ نایا دهنانیت کاتی خوی کتیبی (وهرزیک له دوزه خ) ی رامبو تنیا په نجا دانه ی لی چاپ کرا. کاتیک (مالارمی) مرد تنیا پنچ کس به دوا ی جهنازه که یهوه بوون. له ولاتیکي وهک سوید هر شاعیریک، بهوانه یشهوه، که دواتر خه لاتي نوبلیان وهرگرتوه، هزار دانه یه ک له کومه له شاعریکیان چاپ کراوه. نهم دیاردهیه نه به مانای کوتاییه اتی شاعر، نه واتای کهمبایه خیی شیعری نهم یان نهو شاعیر ده گه یه نیت. شاعر هونه ریکي جهماوه ری نییه. بویه برهوی فروشی کومه له شیعری هر شاعیریک ده بیت وهک حاله تیکي تاییهت سهیر بکریت، نهک وهک نیشانه یه ک بو کهمبوونی خوینهری شاعیرانی نهوه ی پیشوو. شاعره کانی کاک رهنج، به شیوه یه کی گهنجانه و راسته خو نووسراون. شاعیر ههستی عاشقانه و روژانه ی خوی، بهرام بهر به خوشه ویسته که ی و ژیان دهرده بریت. نهم جوړه شاعر نامه ناسایه، که له نهدبی کوریدا نوییه، تا راده یه کی زور تاییهته به گهنجان، یان رووی له گهنجانه. پی ده چیت نهو میسیجه شاعر یه، که پوخت و ساده و راستگو یانه یه، گه یشتبیته لاوان و کاری خوی کردبیت. به لام نایا ده کریت نیمه تاکه مودیلک، یان ستایلکي شیعری بکهینه پیوه؟ به رای من نهوانهش که به کهمی بو نهم جوړه شاعرانه دهروانن و تهنا نهت به شاعر یان نازانن، زیاتر له بهر نهوه یه که نهوان مودیلکي دیاریکراوی شاعر یان به دل و کردو یانه ته تاکه پیوه ری شیعری. له کاتیکدا شاعر خوی وهک ژیان فره جوړه، فره رهنگه و تهنا نهت هر شاعیریک بو خوی دیارده یه کی تاییهته و ناکریت و نابیت له گهل شاعیریکي دیکدا بهراورد بکریت. هر شاعیریک ده شیت تنیا له گهل خویدا بهراورد بکریت.

زنار: هەندیک قەسیدە هەن وەک مروۆف پیر دەبن؟
رهفیق سابیر: راستە. زۆر قەسیدە هەن کە زەمان و ژیان نەک هەر بە
زوویی رایان دەمالیت، بەلکو خۆیان بە مردوویی لە دایک دەبن. بە رای
من لە بەرھەمی هەر شاعیریک، چەند زۆر بنووسیت و خۆی دووبارە و
دەبارە بکاتەو، تەنیا چەند قەسیدە، یان چەند ھۆنراوەیەکیان دەتوانن بۆ
داهاتوو بمیننەو.

نامادەکردنی: بەھەن غەفوور
گۆقاری (زنار) ژ. 9، نابی 2007

(* سەرئەج/ لە کاتی بلاوکردنەوی ئەم دیدارەدا، بەرپرسی گۆقارەکە، ناوی کاک رەنج
سەنگاوی لابردبوو، لە جیاتییان چەند خالیکى دانابوو....!!

هەوای نامەى کتیب

ههوانامه كتيب

له باره ی رهخنه ی ئهدهبیهوه

* قهیرانی رهخنه ی ئهدهبی تهنیا قهیرانی داهینان و نهبوونی میتودی رهخنه ی نییه، بهلکو قهیرانی نهخلاق ی رهخنه گرانه شه. * ههولدان بو سه پاندنی یهک جو ره دهنگ و رهنگ و ستایلی ئهدهبی، بهسه ر ژبانی پرووناکبیری دا رهنگدانه وه ی عهقلیهتی تاکه پرستییه و جو ریکه له فاشیزمی ئهدهبی.

ناینده: ئایا ئیمه ژانریکمان هه به بهناوی رهخنه ی ئهدهبیهوه؟ ئهگه ر خاوه نی ئه و ژانره یین، تا چه ند تو اندرا وه له لایهن رهخنه گرانه وه ئاو ر له دهقه نه مه رکان بدریته وه و جیاکاریهک له نیوان دهقی باش و خراپدا بکریت؟

رهفیق سابیر: رهخنه ی ئهدهبی لای ئیمه، له چاو ژانری تری ئهدهبیدا، زو ر درهنگ ده رکه وتوو ه. نزیکه ی چوار سه د سال شیعی کوردی، له نیو ئهلقه ی خویندهوارانی حو جره و ناوه نده ئاینیهکان و له سایه ی میرنشینهکاندا، دوور له رهخنه ی ئهدهبی و پر یسنیهکانی، شیواز و نه ریت و ریسا و زمانه ی تاییهتی خوی داده هینا. ئایا ئه و دیار دهیه له بهر ئه وه بو وه که ئه و کاته، زمانه ی کوردی تهنیا زمانه ی شیعی بو وه و پرووناکبیران تهنیا شیعیان به کوردی نووسیوه؟ یان له بهر ئه وه بو وه شیعی کوردی پیوستیهکی ئه وتوی به رهخنه ی ئهدهبی نه بو وه، چونکو له لایه که وه شیعی ئه و کاته کاری ئیلیت (نوخبه) یهکی دهگمه نی خویندهواران و پرووناکبیرانی ئه و سه رده مه بوو. له بهر دهگمه نی خویندهوار و نه بوونی چاپخانه، هه ر ئه و ئیلته خوی و (هه ندیک جار ئهلقه ی تهسکی خویندهوارانی دهو روبه ری) خوینه ری سه ره کی، یان تاکه خوینه ری، شیعی بوون. له بهر ئه وه ی ئه و ئیلته پرووناکبیری گهوره ی سه رده می خو یان بوون و به باشی ئاشنای زمانانی و فارسی و عه ره بی و دواتر تورکی و نه ریتهکانی شیعی ئه و

گه لانه بوون، به لای زوره وه هر خوشیان رهخنه گری (زاره کی) ی شیعی خویان و شیعی یه کتری بوون.

دوای دهر کهوتنی چاپه مهنی و رۆژنامه و گوڤاری روونا کبیری له کوردستاندا، له ماوهی نیوانی ههردوو شهری دووه می جیهانیدا، شیعی کوردی لهو ئەلقه تهنکه دهرهات و به رهو "بهجه ماوه ریوون" چوو. به هوی ئەو دیاردهیه و کارتیکردنی ئەدهبی گهلانی دراوسی (به تاییهتی ئەدهبی عه رهبی) رهخنه ی ئەدهبی (یان دروستتر بلیم رهخنه ی شیعی) له ئەدهبی کوردیدا، دهر کهوت. سه رهتا له گوڤاره کاندا، به تاییهتی گوڤاری گه لاوژ، دواتریش له شیوهی دوو کاره پیشه نکه که ی مامۆستایان ره فیهی حیلمی و عه لادین سه جادیدا.

به لام رهخنه ی ئەدهبی لای ئیمه ته نیا دیاردهیه کی تازه و ساوا نییه، به لکو هیشتا ناوخته ی پرینسیپی تیئوری و نه ریتی ئەکادیمی نه بووه و چوارچۆیه کی زانستی وه نه گرتوووه. تیئوری و میتۆده کانی رهخنه ی ئەدهبی، نه کراونه ته بنهما و مهرجی کاری رهخنه یی. بویه به بۆچوونی من، رهخنه ی ئەدهبی، چ وهک داهینان، یان وهک کاریکی ئەکادیمی و زانستی، هیشتا نه چه سپیوه و به لای زوره شهوه هیشتا له ئاستی نه بووندایه. ئەگه ره جو ره رهخنه یه، وهک ژانریکی ئەدهبیی تاییهت، هه بییت و شانبه شانی ژانره کانی دیکه ریگه بیرییت، ده بییت بیرسین کامه یه تاییه ته مند ی و پرینسیپ و ریسا و دیسپلینه کانی؟ کام جو ره میتۆد، له لای ئیمه، زیاتر به کار هاتوووه، یان کامیان لهوانی دی زیاتر توانای لیکنده وه و شیکردنه وهی دیارده شیعی و ئەدهبییه کانی بووه و هه یه؟ کامیان کاری رهخنه یی گرن گتری پی کراوه؟ دوا جار کوان ئەو کاره گرن گ و خویندنه وه جیدییانه ی، به م یان ئەو میتۆدی رهخنه یی هاوچه رخ، له باره ی شیعی کلاسیک یان مۆدیرنی کوردی و ئەدهبی کوردییه وه، ئەنجام دراون.

دیاره ئەم بۆچوونه مانای ئەوه نییه که ئیمه، له ئاستی تاکه که سدا، هه ندیک کاری رهخنه یی جیدیمان نییه. به لام به داخه وه ئەم جو ره کارانه، وهک زوره ی کاره جیدییه کانی بواری داهینان، که من و له نیو لیشاوی رهخنه ی بی سه روبه ر و ته پوتۆزی ناژاوه و گه ره لاوژی ژیا نی روونا کبیری ماندا، به رچا و کاریگه ر نین.

له ئەدهبی کوردیدا، دوو شیوه نووسینی رهخنه یی زالن: یه که میان هه ندیک هه ولی رهخنه گرانه یه که نووسه ره که ی ده یه ویت، به پی میتۆدیکی دیاریکراوی رهخنه ی ئەدهبی، بهو جو ره ی که خوی تیگه هیشتوووه، تیگستی ئەدهبی بخویننه وه. به لام ئەو میتۆده رهخنه یی، که له

بنه‌رتدا له ئه‌وروپا ده‌رکه‌وتوون و له ریگه‌ی زمانی عه‌ره‌بی و به عه‌ره‌بیکردنه‌وه هاتوونه‌ته نیو ئه‌ده‌بی کوردییه‌وه، زۆر جار، له ته‌رجومه‌کردندا، شیویندراون و به‌شیک‌ی گرنی ناوه‌رۆک و بنهما و پرینسیپه‌ زانستییه‌کانی خۆیان له‌ده‌ست داوه. له هه‌مان کاتدا، هه‌ندیک له‌و ره‌خنه‌گرانه به‌ باشی زمانی عه‌ره‌بی نازانن، هه‌ندیک زاراوه‌ی ره‌خنه‌بی له‌ زمانی عه‌ره‌بییه‌وه به‌ هه‌له‌ تیده‌گهن و وه‌رده‌گیرن، بۆیه ره‌خنه‌گره‌که ناتوانیت به‌ باشی له‌ میتۆده‌که‌ بگات و کاریک‌ی گرنگ و داهینه‌رانه‌ی پی ئه‌نجام بدات. له‌ جیاتیان، هه‌ندیک جار، ره‌خنه‌که‌ به‌ جۆریکه‌ که‌ مرۆف نازانیت ره‌خنه‌گر چی ده‌لێت و ده‌یه‌وێت به‌ چ ئه‌نجامیک‌ی ره‌خنه‌گرانه‌ بگات. سه‌ره‌نجام ره‌خنه‌گر، له‌ جیات‌ی ئه‌وه‌ی وه‌ک ئیلیۆت ده‌لێت (کاری ئه‌ده‌بی گه‌شه‌ پی‌ بدات و چیژی هونه‌ری به‌ره‌و سه‌ر به‌ریت) یان یارمه‌تیمان بدات تا باشتر له‌ تیکستی و لایه‌نه‌ شاردراره‌کانی بگه‌ین و ده‌رک به‌ به‌ها و جوانییه‌که‌ی بگه‌ین، رووبه‌رووی هه‌ندیک قسه‌ی له‌به‌رکراوی کتیب و حوکه‌ی ره‌خنه‌بی پیشه‌ختمان ده‌کاته‌وه. لایه‌نی زه‌ق، له‌ هه‌ندیک له‌و جۆره‌ نووسینه‌انه‌دا، ئه‌وه‌یه‌ که‌ تیکسته‌که‌ خۆی له‌ بیر ده‌کریت و کۆمه‌لیک زانیاری له‌به‌رکراوی کتیب و پیشاندانی زانیاری تیۆری ناته‌واو و ته‌ماوی ده‌بنه‌ بابه‌تی سه‌ره‌کی نووسینه‌که‌. هه‌ندیک جاری تریش ره‌خنه‌گر ده‌یه‌وێت ستایشیک‌ی ریاکارانه‌ و بیزه‌وقانه‌ی براده‌که‌ی، هاوشاره‌که‌ی، هاوسینکته‌ و هاوبیره‌که‌ی بگات، بی ئه‌وه‌ی میتۆد و هونه‌ر و زمانی ئه‌و ستایشکردنه‌ به‌ باشی بزانی، یان ئه‌و تیکسته‌ی، که‌ ره‌خنه‌گر له‌ باره‌یه‌وه‌ نووسیویه‌تی شایه‌نی ئه‌و ماندووبوون و ستایشه‌ بیت.

جۆری دوومه‌یان زیاتر سه‌رنج و تیروانین و خویندنه‌وه‌ی تایبه‌تی نووسه‌ریکه‌، له‌ باره‌ی به‌ره‌می نووسه‌ریکی دی. دیاره‌ من نامه‌وێت له‌ بایه‌خی ئه‌و جۆره‌ نووسینه‌انه‌ که‌م بکه‌مه‌وه، چونکه‌ هه‌ر مرۆفیک، چ‌ جای نووسه‌ریک، یان شاعیریک، ده‌شیت کۆمه‌لیک سه‌رنج و تیپینی گرنگی خۆی له‌ باره‌ی هه‌ر کاریک‌ی ئه‌ده‌بییه‌وه‌ هه‌بیت و بلاویان بکاته‌وه. ئه‌و جۆره‌ نووسینه‌انه‌، ئه‌گه‌ر به‌ جۆریکی ئۆبجیکتیفانه‌ نووسرابن، بایه‌خی خۆیان هه‌یه‌ چونکه‌ رای که‌سێک و ئه‌زمونی ئه‌ده‌بی و شیوازی نووسین و ئاستی رووناکبیریانه‌ی نووسه‌ره‌که‌ی پیشان ده‌دن. به‌لام ئایا ده‌کریت ئه‌و جۆره‌ نووسینه‌انه‌ بخرینه‌ خانه‌ی ره‌خنه‌ی ئه‌ده‌بییه‌وه‌؟

پیشتر وتم، ره‌خنه‌ی ئه‌ده‌بی کاریک‌ی داهینه‌رانه‌ و زانستییه‌ راستیه‌که‌ی ره‌خنه‌ی ئه‌ده‌بی، له‌ پال ئه‌وانه‌دا، کاریک‌ی ئه‌خلاقیشه‌ و ئینیک‌ی تایبه‌ت به‌ خۆی هه‌یه‌. هه‌ر ئه‌م سه‌روشته‌ ئه‌خلاقه‌یش له‌ ره‌خنه‌گر ده‌خوازیت که‌، له‌

کاری ږمخنه بیدا، ئوبجیکتیف (موزوعی) بیت و به جوړیکي ئوبجیکتیفانه سهرنجی دهنګ و دیارده ئهده بییه گرنګ و نویه کان بدات رووناکیان بخاته سهر. لهو کاره شدا تهنیا لایه نی داهینان و جوانی و راستی بگریټ و له بهردهم خوینهر اندا ههست به بهر پرسیاری بکات.

بهرای من ږمخنه ی ئهده بی، لای ئیمه، "دیاره ئه گهر هه بیت" لاوازترین ژانری ئهده بی کوردییه. له جیاتی ئهوه ی بره و به داهینان بدات و هوشیاری و ناستی جوانناسی ئیمه بهرز و بهرز تر بکاته وه، خوی بوته به شیک لهو گرفت و بیزه قی و ئاژاوه یی، له ژیانی رووناکبیریماندا هه یه. قهیرانی ږمخنه ی ئهده بی تهنیا قهیرانی داهینان نییه، تهنیا قهیرانی نه بونی میتود و تیئوری ږمخنه یی مؤدیرن و پرسیپ و دیسپلینی زانستی نییه، به لکو پیش ئه مانه، ږمخنه ی قهیرانی ئیټیک و ئه خلاق ږمخنه گرانه بیت. ئه مهیش لهو ږمخنه کاریکاتیرییاندا ده رده کهن، که له باره ی تیکستیکی ئه م یان ئهو شاعیر و نووسهر (که یان براده ری ږمخنه گرن، یان سهر به سیکنه و شار و حیزب و خپله روشنیر بییه که ی ئهون) دهنووسرین. هه لنانی زیاده روه وانه ی ههنډیک کس یان ههنډیک دهنګ و نووسهر، بیده نګبون له بهرام بهر ههنډیک دهنګ و نووسهر ی دی، هه م له گهل ئیټیک و ئه خلاق و پرینسیپی ږمخنه ی ئهده بیدا نایه وه، هه م بهو مه بهسته یه که، به زهبری تیلا ی ږمخنه و نووسینی هه رزه کارانه ی دور له بنه مای ئیپستیمی و پرینسیپی ږمخنه ی ئهده بی، جوړه دهنګ و ږمخنه ی ستایلنکی شیعر ی و ئهده بی، به سهر ژیانی رووناکبیریدا بسه پینریت، ئه مهیش جوړیکه له فاشیزمی ئهده بی و ږمخنه یی، هه روا ږمخنه گرانه وه ی ئهو عه قلییه ته تاکپهرست و زه برنامیزه یه، که کولتوری به عس و عه ره بیزم، له کو مه لئ ئیمه دا چاندوویه تی: باشترین و تاکه حیزب، سهر کرده، سهر و کخپل، شاعیر، هونه رمه ند خوا و پیغم بهر ، تهنیا حیزب و سهر کرده و شاعیر و هونه رمه ند و خوا و پیغم بهری منن و ئهوانی تر بایه خیان نییه و نه بوونیان له بوونیان باشتره!!

به لام ئایا کو مه ل و کولتور و ئهده بی که به بی دیارده ی فره دهنګی و فره رهنګی و فره ستایل و شیواز و ئهده بی و فره هزری و... تاد به زیندووی بمینته وه.

ږمخنه ی ئهده بی لای ئیمه بوته به شیک له راگه یان دن و تیکه لی گه مه کانی ئهو بووه. زور جار هاوشانی په یام و ئامانجی راگه یان دن ی حیزبی و راگه یان دن ی نه هلی، که له م بواره دا، دوو پرووی یه ک دراون، هه نګاو ده نیت. له دوخیک ی ئاوا دا روژنامه نووسان ده بنه ږمخنه گری ئهده بی، ږمخنه گران ی ئهده بییش ده بنه روژنامه نووس!

له كۆتاييدا دەلیم گزفتی رەخنەى ئەدەبىي كوردى گزفتىكى جىدىيە و زۆر بە ئاشكرا بە ژيانى ئەدەبى و فىكرىمانەوہ ديارە. بەشىكى ئەو گزفته رەنگدانەوہى ئەو قەيرانە ھەمە ھەمەلایەنە سىاسى، ئابوورى، كۆمەلایەتى و كۆلتوورىيەيە كە كۆمەلى كوردستانى گۆريوہ بە كۆمەلایكى نەخۆش. بەشىكى تری گزفتهكەيش پەيوەندى بە پرىنسىپ و ئىتتىكى رەخنەى ئەدەبىيەوہ ھەيە. لێرەدا ئامازە بۆ سى گزفتيان دەكەم، كە بەلای منەوہ، سەرەكىترىنيانن:

گزفتى ئاستى رووناكبرى و شارەزايى رەخنەگر لە بارەى ئەدەبى جىهانى. گزفتى مېتۆد و تىئورىي رەخنەى ئەدەبى. گزفتى وىژدان و پرىنسىپى ئەخلاقى لای رەخنەگران.

ئامادەكردنى ئىدرىس عەلى
گۆقارى (نايندە) ژ. 79 ى سالى 2008

ھەو النامەى كىتب

پشکۆکان دووباره دهگه‌شیننه‌وه

*کاتیک پیم نایه سهر خاکی کوردستانی نازاد، ههستم به خوشترین سات ساتی ژیانم کرد.

*مهرج نییه هه ده سالیکی، قوناخیکی شیعری جیواز سهره‌ه‌ل‌دات.

کاک ره‌فیک زۆر به‌خیربینه‌وه. دواي نه‌وهی به خاکی نازیزان شاد بوویه‌وه، نیستا ولات له ژیر سایه‌ی په‌رله‌ماندا ده‌ژی، ناخو هه‌ستت به‌چی کرد؟

ره‌فیک سایی: بۆ یه‌که‌مین جار له‌سهر خاکی خۆم، له‌نیو ولاتی خۆمدا هه‌ستم به نازادیه‌کی بی سنوو کرد. ئەو نازادیه به‌ره‌می خوین و قوربانی مه‌زن و قاره‌مانیه‌تیه‌کی که‌مینه‌ی گه‌لی کوردستانه. رۆژی 26-5-1992 کاتیک پیم نایه سهر خاکی کوردستانی نازاد، هه‌ستم به خوشترین سات ساتی ژیانم کرد. نه‌وهی سهرنجی را‌کیشام نه‌وه بوو که، له‌پال ئەو نازادیه به‌ربلاو و فراوانه‌دا، هیوايه‌کی گه‌ش و دیار له لای خه‌لکی کوردستان، هه‌ست پی ده‌کریت. سهره‌رای ئەو هه‌موو مه‌ینه‌تی و گرانی و به‌ره‌لاییه، وره و ئیراده‌یه‌کی به‌رز ده‌بندریت. هه‌شتا خه‌لک، وه‌ک پیویست، ئاسایش و ئارامیان بۆ دابین نه‌کراوه، به‌لام باوه‌ریکی ته‌واویان به سهرکه‌وتن هه‌یه. ریگا ناده‌ن، جاریکی دی ده‌سه‌لاتی داگیرکه‌ری عیراق، بیته‌وه بۆ کوردستان.

ئه‌مرو دا‌هینانی کوردی چون ده‌بینین؟

راسته‌یه‌که‌ی زه‌حمه‌ته دا‌هینان له لایه‌نه‌کانی دیکه‌ی ژیانی گه‌لی کوردستان دا‌بیردریت. له روانگه‌ی ئەو په‌یوه‌ندییه زیندووه‌ی له‌نیوان لایه‌نی دا‌هینانی کوردی و لایه‌نه‌کانی دیکه‌ی ژیانی کورده‌واریه‌وه هه‌یه، وا ده‌رده‌که‌ویت که دا‌هینان له دۆخیکی سست، یان له حاله‌تی نیمچه نازاوه‌دا ده‌ژی. ئەمه‌ش په‌یوه‌ندیی به‌راپه‌رین و دۆخی دواي را‌په‌رینه‌وه نییه، به‌لکو دا‌هینان ده‌سالیکیش پیش را‌په‌رین، لهو حاله‌ته‌دا بوو. ئەمه‌ش په‌یوه‌ندیی

راسته‌وخۆی به نه‌بوونی ئازادی و ئەو فشاره‌ فیکری و سیاسی و رۆحییەوه هه‌بوو، که ده‌ولەتی داگیرکەری عێراق، خستبوویه سەر گەلی کوردستان. له‌ دۆخیکدا، که مرۆف له‌ به‌ر په‌ره‌کاغەزیک، له‌ سەر شیعریک، ئاوازیک، کتیبیک یان تابلۆیهک، له‌وانه‌ بوو له‌ سێداره‌ بدڕیت، له‌ دۆخیک له‌و جۆره‌دا، داھینان له‌ هه‌موو بواره‌کاندا، به‌ سه‌ختی رینگا ده‌بریت. داھینان له‌ کوردستاندا، هێشتا له‌ هه‌مان ئاستی پێش راپه‌ریندایه‌ و گۆرانکارییه‌کی دیاری به‌سه‌ردا نه‌هاتوو.

له‌ ده‌ره‌وه‌ی وڵات، ئازادییه‌ک بۆ نووسه‌رانی کورد رەخساوه‌، به‌لام ریشه‌ی داھینان هه‌ر له‌ناو وڵاته‌. رهنگه‌ ئەو پرسیاره‌ بکریت، که بۆچی ئەو ئازادییه‌ی سالیکه‌ له‌ کوردستاندا ده‌رکه‌وتوو، گۆرانیک گه‌وره‌ی له‌ بواری داھیناندا دروست نه‌کردوو. لاموایه‌، له‌ ماوه‌یه‌کی هینده‌ کورتدا ناكریت چاوه‌رپی ئەو کاره‌ بین. داھینانه‌ مه‌زنه‌كان، به‌ جوړیک ئۆتۆماتیک، دوای رووداوه‌ مه‌زنه‌كان، ده‌رناکه‌ون. به‌لکو پێویستیان به‌ زه‌مانیک هه‌یه‌، تا پێ ده‌گن و له‌ بۆته‌ی به‌ر هه‌می هونه‌ری نویدا، خۆیان ده‌رده‌خه‌ن. به‌ رای من ئەمرو کۆمه‌لی کوردستان به‌ گشتی به‌ناو ژانیک گه‌وره‌ی له‌دایکبووندا رته‌ ده‌بیت. به‌ دووری نازانم، له‌ پرۆسێسی ئەم له‌دایکبووندا، داھینانی کوردی، له‌ بواری فیکر و هونه‌ر و ئەده‌با، ته‌نانه‌ت له‌ بواری بیر و بیرکردنه‌وه‌ی سیاسیشدا، به‌ره‌و قوناخیک چۆنایه‌تی نوێ هه‌نگاو بنیت.

كهواتا ته‌ركیبه‌ی رۆشنبیری کوردی لهم قه‌یرانی داھینانه‌دا ده‌وری هه‌بووه‌؟

ئەو قه‌یرانه‌ی داھینان به‌شیکه‌ له‌ قه‌یرانیک فراوانتری کولتووری، فیکری. بۆیه‌ زه‌حمه‌ته‌ بلیم که رۆشنبیری، یان کولتووری کوردی رۆلیکی نیگه‌تیفانه‌ی بووه‌، یان یارمه‌تیده‌ری قه‌یرانه‌که‌ بووه‌. لاموایه‌ سه‌رجه‌می ژيانی رۆحیی گەلی کورد له‌ قه‌یراندا بووه‌. قه‌یرانه‌که‌ فراوان و هه‌مه‌لایه‌نه‌ بووه‌. له‌ لایه‌کی دیکه‌وه‌ کولتووری کوردی، به‌ درێژایی ئەو ماوه‌یه‌، رۆلیکی گرنگی، له‌ گه‌شه‌پێدانی ژيانی رۆحیی گەلی کورد و پاراستنی که‌سایه‌تی مرۆفی کورد و نه‌ریت و مۆرالی گەلی کوردستان بووه‌. کولتووری ئیمه‌، که‌ کولتووریک رزگاربخوایی نیشتمانییه‌، هاندەرک بووه‌ بۆ به‌رگری و ده‌ربازبوونی کورد له‌ توانه‌وه‌ و له‌ناوچوون. ئەو کولتووره‌، به‌ جوړیک پته‌ و زیندوو، به‌ ژیان و خه‌باتی گەلی کوردستانه‌وه‌ به‌ستراوه‌. له‌به‌ر ئەوه‌ ده‌توانم بلیم کولتووری ئیمه‌ له‌ توانیدا هه‌یه‌، زه‌مینه‌ی گونجاو بۆ داھینانی نوێ ئاماده‌ بکات.

ئیه‌وه‌ یه‌کیکن له‌و شاعیرانه‌ی که‌ شوینپه‌نجه‌تان به‌سه‌ر جوولانه‌وه‌ی

شيعری کوردییه وه دیاره، ئەمەش وامان لی دەکات که لیتان بپرسین شیعری هفتاکان شیوازیکی سەرکیشانه "تەمەرودی" بوو، بەلام شیعری هشتاکان زیاتر "تەنەمولی" یانە، یان با بلیین قوناغیکی شیعری دواي روانگه هاته کایه وه.. ئەمه چون ههله سهنگینن؟

راسته کۆمهله دەنگیکی نوێ له شیعری کوردیدا دهکوتوون، که تاییه تهنه نیدی خویان هیه. بەلام ئەگەر بشیت بهراوردی قوناخهکان بکهین، دوو جیاوازی زهق بهراو دهکهن. یهکهه، شیعری قوناخی هفتاکان، که ئیوه به قوناخی روانگه ناوتان برد، له گهه شیعری قوناخی پێشتردا (سالانی پهناکان- شهستهکان) جیاوژییهکی چۆنایهتی، له نیوان شیعری ئەو دوو قوناخه دا، دهبیندریت. جیاوازی له زمانی شیعری، له شیوهی دهبرین، له وینهی شیعری، له تیروانی شیعری، له سهرجهمی بۆچوون جیهانبینی شیعری دا. ئەگەر شیعریکی سالانی هفتاکان بخوینیته وه، بی ئهوهی ناوی شاعیره که به سه ره وه بێت، دهزانی ئه وه شیعریکی نییه شاعیریکی سالانی پهناکان- شهستهکان نووسیبیتی. پرسیاره که ئه وه ئایا ئیوه ئەو جیاوازییه، له نیوان شیعری شاعیرانی سالانی هفتاکان و هشتاکاندا دهبینن؟

دووه م، له سالانی هفتاکاندا، زۆربهی شاعیرانی پهناکان- شهستهکان، یان له شیعری دوو کهوتبوونه وه، یاخود به هه مان شیوازی و ستایلی جارێ شیعریان دهنووسی. بەلام شاعیرانی هفتاکان، له گهه ئه وهی به شیکیان په ره وازهی ولاتان بوون و هه ندیکیان و شیک بوونه وه، یان له هه مان فهزای شیعری خویاندا دهسوورینه وه. بەلام هه ندیکێ دیکه یان له هه شتاکاندا و تا ئیستا، به گور و تینیکی نوێ، به ره وه مان. له بهر ئه وه مه رج نییه، هه ره دهسائیک قوناخیکی شیعری جیاوازی و سه ره به خو، سه ره هه لبات..

گه لیک له ره خنه گران له وه باوه ره دان ئەسڵه ن شیعری هه ره په یوه ندی به قوناخه وه نییه، لاموایه ئیمه به هوی دراوستیمان له گهه عه ره بدا، ئەم مه سه له ی قوناخه مان پێ گه یشتووه.

راسته. زۆربهی نووسه رانی کورد، زیاتر به زمانی عه ره بی ده خویننه وه و ئەمه قوناخه ندییه ش له ناو عه ره بدا زۆر باوه. منیش پیموایه که شیعری په یوه ندی به قوناخه وه نییه. ئەمه کاریکی زانستی نییه و زو لمکردنیشه له شیعری.

لاوکی هه له بجه یه کیک بوو له وه قه سیدانه ی له ده ره وه له دا یک بوو. زیاتر بۆ دونیای غه ربی گه راوه ته وه. ئایا ئەگەر له کوردستان بایت هه ره به م جو ره بۆ کاره ساته که ده کو لای؟

بی گومان دووره ولاتی کاری راسته‌و‌خوی کردۆته سهر "لاوکی هه‌له‌بجه" و بهر هه‌مه‌کانی دیکه‌شم. ئه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی به‌م قه‌سیده‌یه‌وه هه‌یه، ئه‌گه‌ر له دووره‌ولاتی نه‌بوومایه و له که‌ناله‌کانی راگه‌یاندن و به قیدیۆ وینه‌ی تراجیدیاکه‌م نه‌دیتبایه، له‌وانه بوو هۆنراوه‌که به‌و جۆره‌ی ئیستای نه‌بووایه. پێش را‌په‌رین ترسی ئه‌وه‌م هه‌بوو که خاکیک، ولاتی‌ک نه‌بینمه‌وه ناوی کوردستانه. بۆیه هۆنراوه‌که چهند شیونه بوو تراجیدیایه‌کی مه‌زنی ئینسانی و نه‌ته‌وه‌یی، چهند شیونه بوو ئینسان، هینده‌ش شیونه بوو خاکیک، که رۆژانه به‌عه‌رب ده‌کریت، زه‌وت و ویران ده‌کریت.

لیره تۆزیک له دونیای شیع‌ر دور ده‌که‌وینه‌وه. به‌رێزتان له ته‌رحکردنی میژوو و مه‌سه‌له‌ی هه‌ره حه‌ساسی کێشه‌ی ره‌وای نه‌ته‌وه‌که‌مان خاوه‌ن بۆچوونییکی بو‌یرانه و تاییه‌تن، له‌سه‌ر ساحه‌که چهندان بۆچوون و تیروانینی جیا‌واز هه‌ن، هه‌ر له ئۆتۆنۆمییه‌وه تا ده‌گاته مافی چاره‌نووس، هه‌ز ده‌که‌ین له‌م باره‌یه‌وه رای ئیوه بزانی.

مه‌سه‌له‌که له بنه‌رتدا، په‌یوه‌ندی به ناسینی کۆمه‌له هه‌قیقه‌تیکی میژوویی چاره‌نووسازمه‌وه هه‌یه. کۆمه‌لیک هه‌قیقه‌ت، که له‌ناو خودی مه‌سه‌له‌ی گه‌لی کوردستانه‌وه، سه‌رچاوه ده‌گرن. من بیرێ عیرا‌قچیتی به بیرییکی داگیرکه‌رانه ده‌زانم، چونکه ئه‌و بیره هه‌قیقه‌تیکی میژوویی، فه‌رامۆش ده‌کات و مه‌سه‌له‌ی گه‌لی کوردستان، له چوارچۆیه‌ی عیرا‌قدا، له قالب ده‌دات. کوردستان به به‌شیک له خاکی عیراق و عیراقیش به به‌شیک له خاک و گه‌لی عه‌ربه‌ی ده‌زانیت. با‌وه‌ری به‌وه نییه که کوردستان ولاتی‌که داگیرکراوه. بیرێ عیرا‌قچیتی، کۆلۆنیالزمی بریتانی، دوا‌ی لکاندنی کوردستان به عیراقه‌وه، دا‌یه‌ینا.

به رای من، مه‌رج نییه چاره‌سه‌کردنی کێشه‌ی کورد، له‌ناو چوارچۆیه‌ی عیرا‌قدا، به‌ند بکریت. راسته. له رووی سیاسییه‌وه، ده‌بیت ئه‌و گریمانیه له‌به‌رچا‌و بگیری‌ت، که هه‌بوونی دیموکراتی، له عیرا‌قدا، کار ده‌کاته سه‌ر شیوه‌ی چاره‌سه‌کردنی مه‌سه‌له‌ی گه‌لی کوردستان. به‌لام کاتی ئه‌وه هاتوه که ئیمه، به تیروانین و عه‌قڵییکی نوێ، باس له مه‌سه‌له‌ی گه‌لی کوردستان بکه‌ین و وه‌ک کێشه‌ی نیوان کوردستان و عیراق، وه‌ک کێشه‌ی نیوان ولاتیکی داگیرکرا‌و و داگیرکار، بیخه‌ینه روو.

به بۆچوونی من کێشه‌ی گه‌لی کوردستان له عیرا‌قدا، کێشه‌یه‌ک نییه له‌گه‌ل فلان رێژیم و فیسار حکومه‌تا. به‌لکو کێشه‌یه‌که له‌گه‌ل خودی قه‌واره‌ی ده‌وله‌تی کۆلۆنیالیستی عیرا‌قدا. میژووی حه‌فتا سه‌له‌ی ده‌وله‌تی عیراق ده‌یسه‌لمینی‌ت، که کێشه‌ی کورد له‌گه‌ل ده‌وله‌تی عیراق، جۆری

رېژیمه که ی هەر چوونیک بووبیت، مهلیکی، یان کوماری، هەر بهردهوام بووه، قوناخ به قوناخ توندتر و خویناویتتر بووه. رېژیمی به عسایش نه مینیت ئەم کیشیه هەر بهردهوام ده بیت، تا ئەو رۆژهی دهولتهی داگیرکاری عێراق، ددان به مافی سهر به خویی گهلی کوردستاندا ده نیت. بیری عێراقچیتی ریشهیه کی قوولی له عێراقدا ههیه. سهرهتا کولونیا لیزمی بریتانی و دوا ی ئەوانیش ناسیونالیستان و شو قینیستان عێراق، به درێزایی دهیان سال، ههولیان داوه ئەو بیر به لآو بکه نه وه و له ناو بیری و سیاسهتی هیزهکانی عێراقدا بیچه سپینن. دوا ی ئەوانیش چهپهکانی عێراق، بوونه میراتگری هه مان عه قلیهتی عێراقچانه و کولونیا لیبانه.

رۆژنامه ی کوردستانی نوێ، که نیستا رۆژانه له کوردستان دهرده چیت، ناخو له دهره وه چ سه دایه کی هه بووه.

دوا ی راپهرین به خوشیه کی زوره وه، هه والی دهرچوونی یه که مین رۆژنامه ی رۆژانه له کوردستان (کوردستانی نوێ) مان پێ گه شت. ئەمه ئەزموونیک نوێ به بواری رۆژنامه گه ری و کولتوری کوردیدا. لام وابوو لهو نه داری و دۆخه سه خته ی کوردستانی وێران و تازه نازادکراو، له ده سه لاتی داگیرکهری عێراق، رۆژنامه که ساده بیت و سه خت بیت بهردهوام بیت. به لام که رۆژنامه کهم دیت خوشحال بووم که له کوردستان وره و ئیرادهیه ک، بو بهردهوام بوونی رۆژنامه که ههیه. هیوادارم بتوانن بهردهوام بن و رۆژنامه که بگه یه نه نه دهره وه ی ولاتیش.

پرانامه که ی دهره فیک چیه؟

له بولگارستان، له به شی فله سه فه خویندنی دوکتورام ته واو کرد. دوکتورنامه کهم به ناوی (رۆلی کولتور له پیکه پانی هوشیاری نه ته وه یی کورد) بوو.

گفتوگو و نامه کردنی: نیسماعیل بهرزنجی

رۆژنامه ی کوردستانی نوێ، ژماره (120) رۆژی 1992-6-21

*سه رنج: ئەم چاوپیکه وتنه له سه عات پینجی ئیوا ره ی رۆژی 9-6-1992 له باره گای لقی ههولیری یه کیتی نووسه رانی کورد، له سه ر کاسیت تۆمار کرا.

دیداریکی ئەدهبی

* نووسەری کورد، که خۆی و گەله‌که‌ی قوربانیی ستم و زۆرداری و تیرۆرن، ناتوانی نازادیکواز و ئینسانی نەبیت.
* فیکری کورد، فیکریکی بەپرس، گومانکار و رەخنەگرانه نییه، بەلکو تەلقینکراو، پەیره‌کار و خۆه‌لپەسێره. بۆیه بەزوویی گەورەترین کارمەساتی خۆمان بێر دەچێتەوه!

ئێوه وهک شاعیریکی بۆچوونتان بەرامبەر به شیعری ئەمەروێ کوردی چۆنه؟

- شیعری کوردی، له ماوه‌ی نیوسەده‌یه‌کدا، دوو گۆرانی بنه‌ره‌تی به خۆیه‌وه دیوه. یه‌که‌میان، له سییه‌کانی سەده‌ی بیسته‌مدا، له‌لایهن گۆران و بیره‌میرد و شیخ نووری شیخ سألحه‌وه بوو. دووهمیان ئەو گۆرانه بوو که له سه‌ره‌تای سالی هه‌فتاکاندا ده‌ستی پێ کرد.

شاعیرانی دوا‌ی گۆران (شاعیرانی سألانی په‌نجاکان و شه‌سته‌کان) زیاتر له سنووری شیوازی شیعری و جیهانی شیعری گۆراندا مانه‌وه و نه‌و‌عییه‌تیکی شیعری جیاوازیان نه‌خسته‌ سه‌ر شیعری کوردی. شیعره‌کانی گۆرانیش، له دواساله‌کانی ته‌مه‌نیدا، گۆر و تینی جارانیان نه‌ما‌بوو. ئەو خۆخواردنه‌وه‌یه‌ی شیعری کوردی زۆری نه‌خایاند. له سه‌ره‌تای، سالی هه‌فتاکاندا بزوتنه‌وه‌یه‌کی نوێی ئەده‌بی و به‌تایبه‌تی شیعری، سه‌ری هه‌لدا، که گۆرانیکی دیاری به‌سه‌ر شیوه و ناوه‌رۆک و زمان و وینه و تیروانینی شیعری کوردیدا هه‌نا. به‌لام ئیستا ئەو بزوتنه‌وه‌ی شیعری به‌ره‌و سستبوون چوو. چه‌ند سالی‌که شیعری نوێی کوردی خرۆشی جارانی نه‌ماوه. ئەمه‌یش به‌شیک‌ی په‌یوه‌ندی به‌ خودی شاعیره‌کانه‌وه هه‌یه، به‌شیک‌یشی بۆ دۆخی سیاسی و کولتووری و نه‌ته‌وه‌یی کورد ده‌گه‌رێته‌وه. من نامه‌وێت، وه‌ک شاعیریکی، پاکانه بۆ دیارده‌ی خۆخواردنه‌وه‌ی ئیستای شیعری نوێی کوردی

بکهم. به لآم دهبنین بهرچاوترین شاعیرانی ئهمرۆی کورد ئاواره و پهروهزه‌ی ولاتان بوون. کهچی باشتترین چیرۆکنووسانمان هیشتا له‌نیو ولاتدان، به نه‌فه‌سیکی قوول و خوراگرانه، دریزه به داهینانی ئه‌ده‌یی خویان ده‌دن. دووره‌ولاتی تاقیکردنه‌وه‌یه‌کی به پیز و نۆی به شاعیر و نووسهر و ههر مروفتیک ده‌به‌خشیت. به لآم کاتیک دریزه ده‌کشیت و ئاسۆی گهرانه‌وه دوور و لیل ده‌بیت، مه‌ترسیی راسته‌قینه بو داهینان دروست ده‌کات. چونکه مروفتی ئاواره و بی ولات، ههرچیبه‌ک بیت، خۆی به نامۆ و بی کس، بی رابردوو و داهاتوو، لاواز و بی په‌نا، ده‌زانیت. له‌وه‌ش زیاتر دواي ماوه‌یه‌ک هه‌ست ده‌کات به له‌ده‌ستدانی ولاته‌که‌ی، به‌شیک له ماهیه‌تی ئینسانیی خویشی له‌ده‌ست داوه. ئهم حاله‌ته بو شاعیر زور گرانتر ده‌که‌ویت. با له‌وه گهریین که ده‌وتریت شاعیر که‌سانی به‌هه‌ست و دلناسکن. به لآم شاعیری ئاواره خوینهری راسته‌قینه‌ی خۆی، که پشتوپه‌نای ئه‌ون و کۆمه‌کی مه‌عه‌نوی ده‌کن، له‌ده‌ست ده‌دات. بۆیه ده‌شیت، له ئاواره‌بیدا، به‌شیک له ماهیه‌تی ئینسانیی خۆی، ته‌ناهت به‌شیک له ماهیه‌تی شاعیرانه‌ی خویشی له‌ده‌ست بدات. له‌بهر ئه‌وه زه‌حمه‌ته ئه‌و حاله‌ته‌ی ئهمرۆ شاعیری نووی کوردی تیی که‌وتوه، له ژيانی ئاواره‌یی و پر گرتی شاعیران و سه‌رجه‌می ئه‌و تراجیدیایه جیا بکریته‌وه، که کورد به گشتی و ئه‌ده‌ب و کولتووری کوردی به تابه‌تی، تیی که‌وتوون.

تراجیدیا و ژان و ئاواتی مروفتی سه‌دچار کوژراو و ته‌وه‌ینپیکراوی کورد به راده‌یه‌که، که شاعر به سامگرته‌وه لێیان نزیک ده‌که‌وتنه‌وه. بۆیه ره‌نگه له‌مه‌ودوا ئه‌ستیره‌ی رۆمان، له ئه‌ده‌بی کوردیدا، روو له گه‌شی بیت. چونکه رۆمان زیاتر ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر باسکردنی تراجیدیای کورد و ئالوگۆره جوراوجۆره کۆمه‌لایه‌تی، کولتووری و سایکۆلۆجیه‌کانی کورده‌واریدا ده‌روات. ره‌نگه خوینهری کوردیش له‌مه‌ودوا، زیاتر له رۆماندا بو ژان و خه‌ونه‌کانی خۆی بگه‌ریت. ئهم بۆچونه ئه‌وه ناگه‌یه‌نیت که شاعر، له کوردستاندا، رووله کزیبه. شاعر، له رووی میژووویه‌وه، به جوړیک به تیکه‌ل به گیانی گه‌لی کورد بووه، که کاریگه‌ری رۆحی و ئیستاتیکی و سیاسی خۆی، ههر ده‌مینیت.

مادام باسی شاعیری نووی کوردی ده‌که‌ین، ریگه‌م بده په‌نجه بو مه‌سه‌له‌یه‌کی گرنگ رابکیشم، که پێوه‌ندی به رابه‌ری شاعیری نووی کوردی (عه‌بدو‌للا گۆران) و ئیلتیزامی حیزبی و ئایدیۆلۆجیی شاعیره‌وه هه‌یه، که خۆم وه‌ک شاعیر باوه‌رم به‌و جوړه ئیلتیزامه نه‌ماوه. ده‌میکه هه‌ندیک نووسهر، له‌نیو ولاتدا، باسیان کردوه که دوا شاعره‌کانی

گۆران، لهژیر کارتیکردنی سیاسهتدا ساده و ساکارن و جوانیی خویان لهدهست داوه. ئەمه راسته. ئەگەر ئایدیۆلۆجیا و کینهی سیاسی بهرچاومان لێل نهکهن، ههقه به وردی و ههملهلایهن تهماشای ئەو راستییه بکهین و دهرسی لێ وهربگرین، نهک بۆ مهبهستی سیاسی و دوور له شیعەر، بیلاینهوه. بۆیه بهر لهوهی له فلان ئایدیۆلۆجیا و حیزبهوه دهست پێ بکهین، دهبیت له شیعەر و فلهسهفهی شاعیرهوه، بۆ مهسهلهکه بروانین.

لاموايه ئەو لایهنهی شیعری گۆران، له بنهڕهتدا، لهوهوه هاتوووه که فلهسهفه و بۆچوونی گۆران، بهرامبهر به شیعەر، گۆرانی بهسهردا هات. لای گۆران شیعەر له هونهروهوه، له ئامانجیکی جوانی و پهيامیکی گیانی و ئینسانییهوه، گۆردرا بۆ ئامرازیکی سیاسی. ئەمه، وهرچهرخانیکی ترسناکه بۆ ههر شاعیریک. دیاره ههلوێستی سیاسی گۆران بهرامبهر به رووداوهکانی ئەو رۆژگاره و دواتریش بوون به ئەندامی حیزبی شیوعی، کاریگهریی زۆریان لهم رووهوه ههبووه. بهلام خراب نییه بپرسین ئایا چی پالی به گۆرانهوه نا تا، له دواسالانی تهمهنیدا، ئایدیۆلۆجیای کۆمونیستی ههلبژیریت و هیندهیش باوهری پێی ههبیت، که له پیناویدا بهرگهی ئەشکهنج و زیندان بگریت؟ چونکه گۆران ههرزهکاریکی ههلهشه نهبوو، تا وهک مۆده، دواي مارکسیزم و کۆمونیزم بکهویت. لهوهش زیاتر، گرنکه لهوه بکۆلریتهوه که ئایا پینش یان دواي بوون به ئەندامی حیزبی شیوعی، ئەو گۆرانه بهسهر بۆچوونی شیعری گۆران و شیعرهکانیدا هات؟ به تایهت که دهزانین له کۆنهوه شیعەر چ رۆلێکی له ژیانی کۆمهلایهتی و سیاسی کورددا گیراوه. به رای من، ئەگەر ساخ بیتهوه که بهر لهوهی گۆران بووبیته کۆمونیست، شیعەر لای ئەو گۆردرابیت بۆ ئامرازی سیاسی و کۆمهلایهتی، دهشیت ئەو تیروانینه نوویه بهرامبهر به شیعەر، گۆرانی راپیچی دنیای سیاسهت کردبیت و به تهلهی حیزبایهتییهوه بووبیت. دواتریش حیزبایهتییهکه، به نۆرهی خۆی، کاریگهری لهسهر شیعری گۆران دانابیت.

دیاره له ههموو حالیکدا، ئەگەر باوهرمان به دیموکراتی و ئازادی و مافی مروّف ههبیت، ناتوانین ئەو مافه له گۆرانی شاعیر و مروّف زهوت بکهین، که باوهر به حیزب و ئایدیۆلۆجیایهکی دیاریکراو بهینیت. گۆران کاتیک شیعری کرده ئامرازیکی سیاسی و کۆمهلایهتی، ئەگەر ئەندامی پارتهی دیموکراتی کوردستان، یان کاژیکیش بووايه، ههر به ههمان شیوه شیعری سیاسی ساکار و لاوازی دهنوسی. بۆیه دهکریت لهو رووهوه رهخنه له گۆران بگرین که بۆچی شاعیرێکی مهزنی وهک ئەو، ریکهتی به خۆی دا

که شاعر بکاته نامر ازیکې سیاسي؟ من پاکانه بو حیزبایه تینی گوران ناکهم، به لام نایا حاجی قادری کوی، پیره میرد، بیکهس و نهمه موختار جاف، نهدامی کام حیزب بوون؟ کهچی ههموویان، له گوران زیاتر شاعری سیاسی و کومه لایه تینی ساده و ساکاریان نووسیوه. تو بلی تینی کومونیستی نهوانیشی بهو دهرده بردبیت؟! لاموایه بو لیکولینهوه لهو لایه نهی شاعری گوران، باشه نهو روله میژووییه فهراموش نهکین که شاعر، له ژیان و خباتی سیاسی نهتهوهی کورددا، دیویه تی. له ناو کورددا جوړه نرکیک به شاعر سپردراوه، که هرگیز نرکی شاعر نییه. نازانم نهمه نیشانهی کلویی شاعر، یان مایه ی بهدبهختی شاعرانی کورده؟

دوچار دهرسین نایا گوران، یان هر شاعریکی دی نهو مافه ی هیه که بهو جوړه له گهل شاعر د رهفتا بکات؟

دیاره نهم مهسه لیه بو نهو ده بیت لیدوانی له باره وه بکریت، چونکه رای جوړاوجور له باره یوه هیه. به لام، نهوندهی په یوندهی به خومه وه هه بیت، وهک شاعریک، له مېزه باوهرم بهوه هیناوه که شاعر لهوه گهورتر و گرنگتره که بکریته نامران. به لام له گهل نهوشدا ناتوانم نهو مافه له شاعر بستینمه وه، که بهو شیوه یی خوی به باش و گونجای دهزانت له گهل شاعر دا رهفتار بکات. خوینهریش مافی خویتهی که رمخنه لهو جوړه شاعر سیاسی و کومه لایه تیه لاواز و ساکاریان بکریت، یان به شاعر یان نهزانت و نه یان خوینته وه، چونکه راستییه که ی، بهدگم نه یان نه بیت، شاعر نین، یان شاعری خراپن.

چون بیر له فهرهنگی کورد، به گشتی دهکانه وه؟ چ له ولات و چ له دهره وهی ولات؟

- پیش نهوهی وهلامی نهم پرسپارته بدمه وه، دمه ویت بلیم که بهکاره یانی وشه ی فهرهنگ، یان روشنبیری، له جیاتی کولتور، به دروست نازانم. چونکه یه که میان بهم دواپیه له زمانی فارسییه وه په ریو هته زمانی کوردی. تا نیستا له زمانی کوردیدا، وشه ی فهرهنگ بو قاموس بهکار دهیندریت. دوهمیشیان به هله له وشه ی روشنبیر دروست کراوه. وشه ی کولتور (به نینگلیزی که لچهر) که سهره رای نهدهب و هونه ر، نه ریت و باوهر و زمان و شیوه ژیان... تاد دهگریته وه و زار او هیه کی جیهانییه، بو زمانی کوردیش زور گونجاوه.

کولتوری کوردی به گشتی، له ناووه یان دهره وهی ولات، کولتوریکی رزگارخوایی نیشتمانییه. چونکه کولتوری نهته وهیه که نیشتمانه که ی داگیر کراوه و بو سهر به خوی و رزگار بوونی خبات دهکات. بویه نهو

کولتووره ناوه‌رۆکیکی به پیزی ئینسانی و ئازادبخوانه‌ی هه‌یه. ئەو کولتووره، سالانیکی زۆره، به سهختی بهر په‌لاماری داگیرکهران، یان وهک زانای هیژا ئیسماعیل بێشکچی ده‌ئیت، بهر هێرشێ کۆلونیالیزمی کولتووریی تورک و عه‌ره‌ب و فارس که‌وتوو. ئەمه‌ش دروست ته‌واوکاری داگیرکردنی سه‌ربازی و کۆلونیالکردنی سیاسی، ئابووری کوردستانه. چونکه به بێ کۆلونیالکردنی کولتووری و له‌ناوبردنی کولتووری کورد، ئەو نه‌ته‌وانه ناتوانن، هه‌تا سه‌ر درێژه به داگیرکردنی کوردستان بدن. له به‌رامبه‌ر ئەو شالاو و په‌لاماره‌دا، کولتووری کورد، وهک هه‌ر شتیکی زیندووی به‌رده‌م هه‌ره‌شه، داکوکی له خۆی ده‌کات. خۆراگرانه پارێزگاریی خۆی ده‌کات. بۆ نمونه، بۆ سه‌ده‌یه‌ک ده‌چیت کورد، له باکووری کوردستاندا، دووچاری فراوانترین شالای له‌ناوبردن و تواندنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی هاتوو. ئەو تاوانانه‌ی تورک، له‌م رووه‌وه به‌رامبه‌ر به کورد کردوویانه، له میژووی نویی جیهاندا وینه‌ی نییه. به‌لام له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا نه‌یان‌توانیوه، مه‌حالیشه بتوانن، کورد بتویننه‌وه. چونکه کولتووری نه‌ته‌وه‌یی کورد، له ناو نه‌چوو. هه‌ر له ریگای ئەو کولتووره، کورد هه‌ست به‌و به‌و جیاوازییه نه‌ته‌وه‌یییه ده‌کات، که له‌گه‌ڵ تورکدا هه‌یه‌تی. بۆیه ده‌توانم بڵیم پیناسه (هه‌ویه‌ی) نه‌ته‌وه‌یی ئیمه، پیش هه‌ر شتیکی، له کولتووره‌که‌ماندا به.

له‌گه‌ڵ ئەو رۆله مه‌زنه‌ی کولتووری کورد، له پاراستنی که‌سایه‌تی مرو‌فی کورد و له خه‌باتی رزگاربخوانیدا ده‌بیینیت، که‌چی تا ئیستا بزوتنه‌وه‌ی کورد، بایه‌خیکی ئەوتوی به‌و کولتووره نه‌داوه. بۆیه هه‌یچ راپه‌رین و شو‌رشیکی کورد و هه‌یچ ریکخراویکی کوردستانی به‌رنامه‌یه‌کی کولتووری، یان سیاسه‌تیکی کولتووری نه‌بووه. ئەمه‌یش دیارده‌یه‌کی شارستانانه نییه، بگه‌ر زیاده‌ی ناڕۆم ئەگه‌ر بڵیم دیارده‌یه‌کی دواکه‌وتووانه‌یه. چونکه ئەوان له کولتووردا، ته‌نیا لایه‌نی راگه‌یاندن و پرۆپاگنده، ئەوه‌ش پرۆپاگنده‌ی ته‌سک و بۆشی حیزبایه‌تی، ده‌بینن. له کاتی‌دا ئەو کولتووره به چاره‌نووسی نه‌ته‌وه‌یه‌که به‌ستراوه. یان دروستتر بڵیم، ئەو کولتووره چاره‌نووسی نه‌ته‌وه‌یه‌کی پێوه به‌نده. بۆیه کولتووری ئیمه هه‌یشتا کولتووریکی بێ که‌سه، بێ پشتیوانه. ئەرکی پێشخستنی کولتووری کوردی زیاتر که‌وتۆته ئەستۆی رووناکبیران، نووسهران و هونه‌رمه‌ندان. له‌نیو و لاتدا هه‌ر ئەوانن، له سه‌ختترین دۆخدا، گه‌شه به‌و کولتووره و ژیا‌نی رۆحیی نه‌ته‌وه‌که‌مان ده‌دن. له ده‌ره‌وه‌ی ولاتیش هه‌ر ئەوانن، که سه‌رباری ژیا‌نی سه‌ختی ئاواره‌یی، خه‌ریکی کاری کولتووری، ئەده‌بی و هونه‌رین.

رۆلی پرووناکبیران و نووسهرانی نهوړوت پڼی چونه؟ سیاسهتی پرووناکبیران و نووسهرانی کورد چوں بی باشه؟

- دیاره من وهک نووسهریکی سهر بهخو ریگه به خوم نادم نهرک و رۆلی نووسهر و پرووناکبیری کورد دیاری بکه. نهک هر له بهر نهوهی باوی نهوه نهماوه که کهسیک، یان کهسانیک، لهم بوار هدا، خوین بکهن به ماموستای خهکی دی، بهکو له بهر نهوهیش که نووسهری کورد نهرکی خوی باش دهزانتیت و چالاکانه بهشداری پیشخستنی نهدهب و کولتووری نهتهوهکهی دهکات. کاری نووسین، بو نیمه نووسهرانی کورد، هیشتا پیش هر شتیک، نهرکیکی نهتهوهی و نیشتمانییه، بهشیکه له پروسیسی داوکیکردن له زمان، کولتور و بوونی نهتهوهی و ئینسانی خومان.

نووسهری کورد، که خوی و گلهکهی قوربانیهی ستم و زورداری و تیرورن، ناتوانیت نازادخواز و ئینسانی نهیت. پرسی نازادیهی نهتهوهی کورد لوتکهی دادپهروهریه، له جیهانی نادادپهروهرانهی نهپرودا. بویه نووسهر و هونهرمندی کورد هر دهیت لهگهل نازادی و دادپهروهری و له دزی ستم و زورداری و بیدادیهی بیت. دیاره لهپال نهمهدا، لهنیو ولاتدا، نووسهرمان هن خوین دۆراندوه، که خوشبهختانه کهمن. له دهرهوهی ولاتیش نووسهرمان ههیه خهریکی دووبهرهکی نانهوهیه و به نوره شهر بهم و بهو دهروشیت، تا رایان کیشیته نیو دۆلیکهوه، که له فیکر و داهینانهوه دووره. نهوهندهی پهیوهندی به منوه ههیه، هرگیز خوم ناهینمه ناستی شهرفروشی. من باوهری تهواوم به نازادیهی مروف ههیه، که دیاره نازادیهی بیرورا و قهناعهتگورین نهلفبای نازادی پیک دینیت. بهلام نازادی شتیکه و شهرفروشتن و دهمشری شتیکه دیکه. بویه دهلم نهو جوهره نووسهرانه نازادن چوں بیر دهکنهوه، نازادن چوں دهنوسن. وهک چوں دوینی نازاد بوون که ماویست، کیم نیل سونگیست، نهوهر خوجهیست بوون، نهپرورش نازادن هر باوهر و کاریکی تر ههلهبژین.

کاتی نیمه ناوی وشه "رهخنه" دهبهین و ههوال جوړیک له رهخنه و رهخنهسازیت لی دهپرسین، تو چونی بو دهچیت؟ نهی رهخنهی نهدهبی کوردی لهنیو نووسهرانی کوردا چوں دهبینیت؟

- رهخنه به گشتی و به تاییهتیش رهخنهی نهدهبی داهینانه. بگره پهکیکه له بواره گرنهگهکانی داهینان. رهخنهی نهدهبی، تهنیا لیکدانهوه و شیکردنهوه و ههلسهنگاندنی تیکست نییه. بهکو سهرلهنوئ خولقاندن و داهینانهوهی تیکستهکهیه. بویه رهخنهی نهدهبی چوناپهتیهکی نوییه، که له پروسیسی پشکنین و دوزینی جیهانی ناوهوهی تیکستدا، رهخنهگر تیکستیکی نوئ

دینینه به‌ره‌هم. واتا ئی‌مه هیشتا ره‌خنه‌یه‌کی ئه‌ده‌بیی کاملمان نییه. به‌لکو کوششی ره‌خنه‌بیمان هه‌یه. ئه‌مه‌یش که‌له‌به‌ریکی ئه‌ده‌بیی گه‌وره‌یه و شوینه‌واره‌که‌ی به‌ژیانی ئه‌ده‌بی و پرووناکبیری و فیکریمانه‌وه دیاره.

به‌رای من ئه‌م دیارده‌یه، دیارده‌ی نه‌بوونی ره‌خنه، بنه‌مایه‌کی فیکری هه‌یه. فیکر و هوشیاری ره‌خنه‌گرانه، هیشتا له‌نیو کورددا زور لاوازن. یان دروستتر بلیم فیکری کورد، فیکریکی به‌پرس، گومانکار و ره‌خنه‌گرانه نییه، به‌لکو زیاتر فیکریکی ته‌لقینکار و په‌یره‌کار و خو‌ه‌له‌په‌سیره. بۆیه به‌زووی گه‌وره‌ترین کاره‌ساتی خو‌مان بیر ده‌چینه‌وه!! هه‌ر له‌م سویده ره‌نگه به‌ده‌یان و سه‌دان کورد ببینیت که‌ بیری چووبینه‌وه بۆ ئاواره بووه؟ واتا مه‌سه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌که‌ی خو‌ی بیر چۆته‌وه. ئی‌مه‌ دهرس و په‌ند له‌ نه‌زموون و میژووی خو‌مان و نه‌زموون و میژووی خه‌لکی دی وهرناگرین. ئه‌م‌په‌ر ده‌ستمان به‌ئاگریک ده‌سووتیت، سه‌بینه‌ی ده‌ست بۆ هه‌مان ئاگر ده‌به‌ینه‌وه. ده‌شیت به‌شیککی ئه‌م مه‌سه‌له‌یه ئه‌نجامی په‌لاماری داگیرکاران و له‌ناوبردنی نه‌ته‌وه‌یی بیت، که‌ دهر‌فیت به‌ کورد ناده‌ن به‌ قوولی و ئارامی بیر بکاته‌وه. به‌لام لاموایه به‌شه‌که‌ی دیکه‌ی بۆ ئه‌وه ده‌گه‌ریته‌وه که‌ فیکری کورد فیکریکی وهرگره و ده‌سته‌مۆی ته‌لقینه، نه‌ک فیکریکی به‌پرس و گومانکاری هه‌دانه‌در.

له‌و دۆخه‌دا، چاوهروان ده‌کریت باه‌تی جو‌راوجۆر، به‌ نیوی ره‌خنه و ره‌خنه‌ی ئه‌ده‌بییه‌وه دهر‌بکه‌ون، که‌ زور‌به‌یان قوول و جیدی نه‌بن، یان لاواز بن. به‌شیککی دیکه‌یان له‌رقی ئه‌م و ئه‌و بن. یان ره‌نگدانه‌وه‌ی نه‌زموونیککی شه‌خسی یان ئه‌نجامی بیئومیدی سیاسی بن، که‌ ره‌نگه‌ نووسه‌ره‌که‌نیان له‌سه‌ر هه‌ق بن به‌لام بۆ مه‌به‌ستیککی دوور له‌ ره‌خنه‌ی داهینه‌رانه‌ی فیکری، یان ئه‌ده‌بی نووسرا بن.

من به‌باشی ده‌زانم که‌ ره‌خنه‌گران و بیرکارانمان، ده‌ست به‌پشکنین و خویندنه‌وه‌ی ره‌خنه‌گرانه‌ی ئه‌و به‌ره‌مه‌ فیکریانه‌ بکه‌ن، که‌ کورد، له‌ ره‌وشی میژوویی خویدا، به‌ره‌می هیناون. ئه‌مه‌ کاریکی فراوان و گرنگه، به‌لام بۆ نیستا و داهاتوومان زور پێویسته.

وه‌ک شاعیر و پرووناکبیری گۆفاری به‌ربانگتان پێ چۆنه؟ بۆ نه‌وه‌ی "به‌ربانگ" بیته‌ جی ره‌زانه‌ندی زوربه‌ی خوینه‌رانی چ ره‌وتیک بگریته به‌ر چاکه؟

- گۆفاری "به‌ربانگ" به‌هۆی ئه‌و دهره‌تان و توانا مادیه‌ی بۆی ره‌خساوه، ده‌توانیت رۆلکی به‌رچاو بگیریته. لاموایه له‌ به‌ر ئه‌وه بیت ره‌خنه له‌ به‌ربانگ ده‌گیریته، (که‌ راستیه‌که‌ی فیدراسیۆنی کومه‌له

کوردستانییهکانیش دهگریتهوه، که گوڤارهکه دهردهکات) چونکه وهک پیویست سوود لهو توانا و دهرهتانه وهرنهگیراوه.

له سوید دهیان نووسهر، رۆژنامهنووس و هونهرمهند ههن، راسته زۆربهیان سهرقالی کار و داهینان و گرفتی ژیانن، بهلام ئایا ناکریت، به شیوهیهک سوود له توانای، ههر نهبیتههشیکیان، وهربگیریت؟ ئایا ناکریت به دهستیپشخهری بهربانگ، سالانه چند باسیکی میژوویی، ئابووری، کۆمه‌لایهتی و کولتووری لهبارهی کوردستان، به زمانی کوردی، یان سویدی، بلاو بکاتهوه؟ یان ههندیکی پشکنین و ئامار له باره‌ی ژیانن کۆمه‌لایهتی و کولتووری کوردی دانیشتووی سوید، به ئەنجام بهیئیت. بۆ نمونه گرفتی مندالی کورد له‌گه‌ل زمانی کوردی له سوید، له‌سه‌دا چهندیان زمانی کوردی دهزانن. یان گرفتی خیزانی کورد، میرمندال و لاوانی کورد له سوید چیه؟ له‌گه‌ل دهیان جوهره بابته و باسی دی.

دواچار به باشی دهزانم که بهربانگ، له‌بهر ئهوه‌ی به ههردوو زاراوه‌ی کوردیی سهروو و کوردیی خواروو دهردهچیت، دوو دهسته‌ی نووسه‌رانی سه‌ربه‌خۆی هه‌بیته و ههر به‌شهی سه‌ربه‌خۆ دهره‌بچیت.

ناماده‌کردنی: ناسو‌گه‌رمیانی

گوڤاری به‌ربانگ، ژ. 69 جه‌نیوه‌ری 1991 سوید

کتیپ

II

ناسیونالیزم، ئاین، دیموکراتی،
ئینتیما و پیناسه‌ی نه‌ته‌وه‌یی

هه‌و‌نامه‌ی کتیب

ههوانامه كتيب

ناسیونالیزم: دیاردهیه‌کی سیئولار (علمانی)یه نه‌ک ناینی

*ناسیونالیزم له هەر ولاتیکدا، وه‌ک پئداوویستییه‌کی پیشکوه‌تنی ژیانی نه‌ته‌وه‌یی و سیاسی دهرده‌که‌وه‌ئیت.
*ناین ده‌توانیت هوشیارییه نه‌ته‌وه‌یی به‌زیئیت و به‌ناوی براییه‌تییه ناینیه‌وه، نه‌ته‌وه‌گومرا بکات.
*دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی ئامانجی سه‌ره‌کی ناسیونالیزم و هەر بزاقییه‌کی ناسیونالیستییه.

روژنامه: چۆن ده‌توانین پیناسییه‌کی یه‌که‌گرتوو بو چه‌مکی ناسیونالیزم بکه‌ین، له‌کاتیکدا زۆریک له‌بیرکاران و نووسهران بو‌چوونیان وایه‌که‌ ئه‌م چه‌مکه‌ له‌ هەر جیگا و شوینییه‌کی تاییه‌تمه‌ندییه‌ خۆی هه‌یه‌؟
ره‌فیک ساپیر: ناسیونالیزم ته‌نیا زاره‌یه‌کی رووت، یان نه‌بستراکت (مجه‌ره‌د)ی فیکری نییه، تا له‌ پیناسییه‌کی دیاریکراودا مانا و ناوه‌رۆکه‌که‌ی دیاری بکریته و هاو‌راییه‌ک له‌باره‌ی پیناسکرده‌نییه‌وه (ناساندنییه‌وه) پینک بیته. ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر زاره‌وه‌یه‌کی له‌و جو‌ره‌یش بو‌وایه، هه‌یشتا مه‌رج نه‌بوو له‌ توانادا بو‌وایه، پیناسییه‌کی یه‌که‌گرتوو و گشتگیری بو‌ بکریته. چونکه‌ هه‌میشه له‌ بواری فیکر و دیارده‌ فیکرییه‌کاندا، دهره‌ته‌ی لیکدانه‌وه و رای جیاواز و ئیجتیهاد و بو‌چوونی جیاواز هه‌یه. ناسیونالیزم، له‌ جوارییه‌وه گشتیه‌که‌یدا، دیارده‌یه‌کی فیکری، ئایدیۆلۆجی، کولتووری و سیاسییه، که‌ له‌ سه‌رده‌مییه‌کی تاییه‌تی ژیانیه هەر نه‌ته‌وه‌یه‌که‌دا دهرده‌که‌وه‌ئیت، به‌و ئامانجه‌ی مانا و ناوه‌رۆکییه‌کی سیاسی، به‌ کولتووری نه‌ته‌وه‌که‌ بدات. به‌رژه‌وه‌ندییه نه‌ته‌وه‌که، له‌ به‌رامبه‌ر به‌رژه‌وه‌ندییه نه‌ته‌وه‌کانی دیکه‌دا، به‌ گرنه‌گتر دابنیت و داکوکییان لێ بکات. هەر نه‌ته‌وه‌یه‌که‌یش بو‌ ئه‌وه‌ی بتوانیت کولتوور و تاییه‌تمه‌ندییه نه‌ته‌وه‌یه‌که‌کانی و به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی خۆی بپاریزیت، پئویستی به‌ شوین و فه‌زای شوین هه‌یه، واتا پئویسته‌ ئازاد و خاوه‌نی قه‌واره‌یه‌کی سیاسی تاییه‌ت به‌ خۆی بیته. بو‌یه‌ دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی ئامانجی سه‌ره‌کی ناسیونالیزم و هەر بزاقییه‌کی ناسیونالیستییه.

به لام نهتهوهكان له رووی زمان و كولتور و رابردووی میژوویبانهوه جیاوازن. ئاستی پیشكهوتنی ئابووری، كومه لایهتی، كولتووری و سیاسیان لیک ناچیت. لهوهیش زیاتر، هر یهكهیان له دۆخی تاییهت به خویاندا دهژین، روو به رووی چاره نووسیکی تاییهت به خویان دهبنهوه و به ریگای تاییهتی خویاندا بهرمو ئامانجهکانیان دهرۆن. بویه ناسیونالیزم له هر ولاتیکدا وهك دیاردهیهکی تاییهت بهو ولاته و وهك پیداوایستییهکی پیشكهوتنی ژيانی نهتهوهیی و سیاسی ولاتهکه دهردهكهویت و رهنگی نهو ولاته و كولتورهکهی دهگریت. كهواتا بهو ئەندازهیهی دۆخی سیاسی نهتهوهكان و ئاستی پیشكهوتن و گرفتهکانیان جیاوازن، دهشیت به ههمان ئەندازهش شیوهی دهركهوتنی ناسیونالیزم و ئامانجهکانی جیاواز بن. میژووی گهلان، كه مۆدیلی جوراوجوری ناسیونالیزم پیشان دهدات، راستیی نهو بۆچوونهی سهرهوه دهسهلمینیت. بویه، له رووی میتودۆلوجیهوه، دهبیت ناسیونالیزم له هر ولاتیکدا وهك دیاردهیهکی تاییهت و سهربهخۆ تهماشا بكریت. بۆ نمونه له رۆژئاوای نهوروپادا ناسیونالیزم، پیش هر شتیک بهرههه می مۆدیرنیتته و شورش فرهنسی بوو. واتا بهرههه می نهو گورانکارییه ئابووری، كولتووری، زانستی و كومه لایهتییهانه بوو، كه له سهدهی ههژدهیهه و پینتریشدا، روویان دا. به هویانهوه دهسهلاتی کلنسا و دهولتهی پاشاکان و چینی نهریستوکرات کۆتاییان هات. گهل وهك هیزیکی نویی سیاسی دهركهوت و مۆدیلیکی نویی دهولت، دهولتهی نهتهوهیی، هاته کایهوه كه هاوولاتیان، سهر به هر كولتور و زمانیک بوون، له ماف و نهركهکانیاندا یهکسان کران. مۆدیلی دهولتهی فرهنسی، وهك خوی، له ولاتانی تری رۆژئاوای نهوروپادا دووباره نهبۆوه. ناسیونالیزم له ئەلمانیا و ئیتالیا، به پیچهوانهی فرهنسا، ناوهروکیکی ئیتتیکی، یان كولتووری-زمانیی ههبوو. واتا کۆکردنهوهی نهوانهی به زمانی ئەلمانی و ئیتالیایی دهبان، له چوارچیوهی دهولتهتیکی نهتهوهیبیدا، ئامانجی بنههتی ناسیونالیزمی نهو دوو ولاته بوو. بهو جوره، هر له سهرهتاوه، دوو مۆدیلی ناسیونالیزم و دهولتهی ناسیونال، له نهوروپادا، دهركهوتن. له مۆدیلی یهکههدا (فرهنسا) دهولت نهتهوه دروست دهکات. واتا دهسهلات له سنووری ولاتهکهیدا، كه خهکی سهر به زمان و كولتووری جیاوازی تیدا دهژین، نهتهوهیهکی هوموجینی، خاوهن یهك زمانی هاوبهشی، ستاندارد دروست دهکات. كهچی له مۆدیلی دووههدا (ئهلمانیا و ئیتالیا) نهتهوهکه وهك گروپییکی كولتووری-زمانیی هوموجین هیهه و بۆ پیکهینانی دهولتهی نهتهوهیی خوی خهبات دهکات. بهلام

ناسیونالیزم له ولاتانی ئاسیا و ئەفریقادا، کاردانەوهیەک بوو بەرامبەری کۆلونیالیزم. له ئەنجامی ناکۆکی نیوان دەسەلاتی داگیرکاری بیگانه و گەلانی ژێردەسکراودا دەرکەوت. بۆیە خەبات بۆ سەر بەخۆبوون و رزگار بوون له داگیرکار، ناوەرۆک و ئامانجی ناسیونالیزم بوو لەو ولاتانەدا.

لەگەڵ ئەو تاییەتمەندی و جیاوازییانەشدا، ناسیونالیزم، له هەر شوێن و سەردەمێکدا بێت، کۆمەڵێک پڕینسیپ و ئامانجی لێکچووی هەیە، که به هۆیانەوه دەتواندریت پیناس و سروشتی گشتیی ناسیونالیزم دیاری بکەین. ئایا ئەم ناسیونالیزمە، یان ئەو بزاقە ناسیونالیستییه، ئازادخواز و دادخوازە، یان شەرخواز و مەزنخوازە؟ له وهلامی ئەو پرسیارەوه دەتواندریت ناسیونالیزم، له پال ئەو ئامانج و تاییەتمەندییانە لە سەرەوه باس کران، له دوو جۆردا پیناس بکەیت: ناسیونالیزمی نەتەوهی بێدەست و ولاتداگیرکراو، ناسیونالیزمی نەتەوهی سەردەست و داگیرکار. ئەم دوو جۆرە ناسیونالیزم، له رووی ناوەرۆک و سروشت و ئامانجەوه، تەنیا لێک جیاواز نین بەلکو، وهک دوو دیاردهی دژ بەیهک، پێک ناکۆکیشن. له هەر شوێنێک ناسیونالیزمی مەزنخواز و داگیرکار، وهک دیاردهیهک هەبێت، ناسیونالیزمی ئازادخواز، درەنگ یان زوو، وهک دژە دیاردهکهی دەردهکەوێت. میژووی کۆلونیالیزم و داگیرکردن، میژووی خەباتی نیوان ئەم دوو جۆرە ناسیونالیزمە، میژووی سەری نیوان کولتور و نەتەوهی هێرشبەر و شەرخواز و نیوان کولتور و نەتەوهی داکوکیکار و ئازادخوازە. جیاوازیی نیوان ئەم دوو جۆرە ناسیونالیزمیش، له بنەرەتدا جیاوازیی نیوان کۆیلایهتی و ئازادییه، جیاوازیی نیوان داد و بێدادییه.

رۆژنامه: ئەگەر بگەرێینەوه بۆ رابردوو، یان دواى ناوهراستى سەدهى نۆزدهیهى و سەرھەڵدانی شۆرش و راپەرینهکانی کورد، زۆریک لەو لێکۆلینەوه و نووسراوانەى که له بارهى ناسیونالیزمی کوردی نووسراون، دەرکەوتنى ناسیونالیزم له کوردستاندا دهگەریننەوه، به تاییهتی بۆ راپەرینی بەدرخانیهکان و راپەرینهکهی شیخ عوبهیدوللای نەهری. بەلام دوکتور جەمال نەبەز پێی وایە که راپەرینهکان، دواى نەمانى میرنشینهکان، به راپەرینی شیخ عوبهیدوللاشەوه، جگه له پەلەقازەى مەرگ شتیکی تر نەبوون، یان هەلچوون و هەژانیکی نارێکخراو بوون. پاش لەناوچوونی سەرکردهکانیان شۆرشگێران بلاوهیان لی کردوو و چوونەتەوه سەر کاری خۆیان. ئایا تا چەند ئەم بۆچوونەى د.جەمال نەبەز لەگەڵ واقیعیەتی سەرھەڵدانی ناسیونالیزم له کوردستاندا دروست و تەبایه؟ ئایا هەنوکه

دهتوانین کات و سهردهمی سهرههاندانی ناسیونالیزم، له کوردستاندا، دهستنیشان بکهین؟

رهفیق سابیر: رهنگه ئهو دوو بۆچونه جیاوازه لهوه هاتبن، که مرۆف، چون پیناسی ناسیونالیزم دهکات. یان مرۆف، به جوره خووهاندانیکی نهتهوهیهوه، بۆ رابردووی میژووی نهتهوهکهی پروانیت. بهلام ئایا ناسیونالیزم تهنیا دهبرینی بیزاری و یاخیوون و راپهرینیکی خوړسکانهیه بهرامبهری داگیرکار، که زورترین ستهم رووتاندنهوه و بیدادی لهگهل خوی دینیت، یان ناسیونالیزم دیاردهیهکی فیکری و سیاسییه، که دهخواریت ولات و نهتهوهیهک له داگیرکاری بیانی نازاد بکات و دهولتهی نهتهوهی دابمهزرینیت؟ ئایا دهکریت ههر یاخیوون و راپهرینیکی، له دژی ستهمی داگیرکار، به ناسیونالیزم و بزاقیکی ناسیونالیستی دابندریت؟ ناسیونالیزم، تهنیا دیاردهیهکی سیاسی نییه، بهلکو پیش ئهوه دیاردهیهکی فیکری و رووناکییرییه. بویه به بی نوبهیهکی سیاسی خویندهوار و رووناکییر، بهبی ئایدیۆلۆجیست و بیرکار و چالاکیی رووناکییری و کولتووری، ناتوانیت ههبیست و بهردهوام بیت. راپهرینهکانی کورد، له دژی دهسهلاتی عوسمانی و ئیرانی، تا کوتایی سهدهی نۆزدهیهه، زیاتر دژهکرداری خوړسکی بوون بهرامبهری توان و دهستدریژی ئهو دوو دهولتهه، نهک بزاقیکی ناسیونالیستی که پرۆگرامیکی سیاسی و کولتووری تایهت به خوی و ئامانجیکی روونی سیاسی نهتهوهی بووینت، بویه لاموایه بۆچوونهکهی ماموستا جهمال نهبهز له راستیهوه نزیکتره.

بهلام له بارهی بهشی دووهمی پرسیارهکهت، دهتوانم بلیم که ناسیونالیزمی کورد، وهک دیاردهیهکی فیکری-ئایدیۆلۆجی و سیاسی و وهک بزاقیکی رووناکییری و جهماوهری، له سهرهتای سهدهی بیستههدا دهکوتوه. لهوه سهردههدا بیری روشنگهری و پرینسیپهکانی شوړشی فرهنسی، له نیو سنووری دهولتهی عوسمانیدا بلاو بوو بوونهوه. رووناکییرانی تورک، عههب، کورد.. پیکهوه له ریکخراوی (ئیتیحاد و تههقی) کاریان دهکرد و خواری گۆرانکاری و ریفۆرمی سیاسی و دهستووری و ئابووری بوون. بهلام تورکه ناسیونالیستهکان ههر زوو ئامانجی خویان دهرخست که دهیانوهیت ئیمپراتوریای فرهکولتووری عوسمانی بگۆرن به دهولتهیکی تورکی.

دهگوتریت ناسیونالیزم، ناسیونالیزم دهخولقینیت. ناسیونالیزمی کورد و تهناهت عهرههیش، پیش ههر شتیک، کاردانهوهیهک بوون بهرامبهری ناسیونالیزمی تورک و ئایدیۆلۆجیای پانتورانیزم. چونکه تا ئهو کاته، بیری

رزگار بوونی گهلانی عه‌هب و کورد، له دهولته‌ی عوسمانی، له‌نیو ناسیونالیستانی عه‌هب و کورددا، ده‌نه‌که‌وتبوو. له‌و سه‌رده‌مه‌دا بوو که ناسیونالیزمی کورد، وه‌ک دیارده‌یه‌کی سیاسی، فیکری و پروناکبیری، که نوینه‌رایه‌تی کولتور و نه‌ته‌وه‌یه‌ک ده‌کات، په‌یدا بوو بو‌ئوه‌ی، وه‌ک ناسیونالیزمی هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌کی دیکه، ولاتیک و بێناسه (هه‌ویه/نایدینتی)ی نه‌ته‌وه‌یی بو‌ کورد پیک به‌ینیت.

روژنامه: له رابردوودا نه‌ته‌وه‌ی کورد کۆمه‌لگایه‌کی خێله‌کی بووه، هه‌میشه ناماده‌یی هۆز و خێل له نیو کایه جیاوازه‌کانی ژبانی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و کولتوری و.. تاد به‌رجه‌سته بووه. به‌ بو‌چوونی ئیوه، ئهم ره‌هه‌نده تا چه‌ند کاری کردۆته سه‌ر نه‌بوونی بیریکی ناسیونالیستی و ناسیونالیزم، تا‌کو کورد له سته‌می نه‌ته‌وه‌یی رزگاری بێت؟

ره‌فیک سابیر: دیارده‌ی خێلایه‌تی و بیر و کولتور و نه‌ریتی خێلایه‌تی، به‌ گشتی له سایه‌ی په‌یوه‌ندییه‌کانی به‌ره‌مه‌ینانی فیودالیدا دروست ده‌بن و گه‌شه ده‌کن. واتا دیارده‌ی پێش بلا‌بوونه‌وه‌ی په‌یوه‌ندییه‌کانی به‌ره‌مه‌ینانی سه‌رمایه‌داری و به‌ مۆدیرنبوون و به‌ نه‌ته‌وه‌بوون. کوردستان چه‌ندان سه‌ده، کۆمه‌لگایه‌کی فیودالی و عه‌شیره‌تی بووه. تا ئهم‌رویش دیارده‌ی خێلایه‌تی، به‌ تاییه‌تی له باکوور و باشووری کوردستاندا، به‌ سه‌رجه‌م ژبانی کۆمه‌لایه‌تی، سیاسی و کولتوری کورده‌وه دیاره. راسته کوردستان، ته‌نانه‌ت له چاو نیو سه‌ده‌یه‌ک له‌مه‌و به‌ر، گۆرانکاری گرنگی ئابووری، کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیی به‌سه‌ردا هاتووه. هه‌روا له دوا‌ی وێرانکردنی دیهاته‌کانی کوردستانه‌وه، بنه‌مای ئابووری به‌ره‌مه‌ینه‌رانه‌ی فیودالیزم و عه‌شیره‌تگه‌ری هه‌لته‌کیندراون و زه‌مه‌ینه‌ی ئابووری به‌رده‌وامبوونی ئه‌و دیارده‌یه‌ له‌نیو چووه. که‌چی له به‌رامبه‌ر ئه‌مه‌دا توانای ئابووری و ده‌سه‌لاتی عه‌سکری و کۆمه‌لایه‌تی زۆربه‌ی سه‌رۆکخێله‌کان زیاتر بووه. به‌شیکیان له سایه‌ی ده‌ولته‌ی به‌عسدا، که هه‌ولێ زۆری دا تا، له‌ ریگای جاشایه‌تییه‌وه، دیارده‌ی خێلایه‌تی، له کوردستاندا بپارێزیت، به‌شیکێ دیکه‌یان له سایه‌ی ده‌سه‌لاتی کوردیه‌وه، ئهم توانا و ده‌سه‌لاته‌یان بو‌ ده‌سته‌به‌ر کرا. سه‌ره‌نجام ئهم‌رو کولتور و شیوه‌ژبانی خێلایه‌تی، له جیاتی ئه‌وه‌ی وه‌ک جاران له گوند و ناوچه دووره‌کاندا زال بێت، شاره‌کانی باشووری کوردستانی ته‌نیوه‌ته‌وه و ئه‌و شارانه‌ی گۆریوه به‌ خێلستان.

میژووی کورد ته‌نیا میژووی داگیرکردن نییه، میژووی یاخیبوون و

بهره‌نگار بوونه‌وهی داگیرکاران نییه، به‌لکو میژووی خیل و شهری نیوان خیل و میرنشینه‌کانیشه، که به‌ره‌می گه‌شه‌کردنی ده‌سه‌لای خیل، یان چهند خیل‌یک بوون. بویه میژووی کورد، تا راده‌یه‌کی زور، به میژووی خیل و کولتوور و نهریتی خیلایه‌تییه‌وه، به‌ستراره‌ته‌وه. داگیرکردن و تالان و ویرانکردنی به‌رده‌وامی کوردستان، به دریزایی دهیان و سهدان سال دهرفته‌تیکی نه‌وتوی بو پیشکه‌وتنی نابووری و کومه‌لایه‌تی کوردستان نهره‌خساندووه. کومه‌لی کوردستان، ههمیشه له حاله‌تی شهر و داکوکی له‌خوکردندا بووه. بویه به جوړیکی سروشتی گه‌شه‌ی نه‌کردووه. له سایه‌ی سیستمی فیودالی و په‌یوه‌ندییه‌کانی به‌ره‌مه‌ینانی فیودالیدا، پشتی به نابوورییه‌کی سروشتی کشتوکالی و نازلداری به‌ستووه و به دور له په‌یوه‌ندییه‌کانی به‌ره‌مه‌ینانی سه‌رمایه‌داری و گوشه‌گیرانه، له دهره‌وه‌ی زهماندا، ماوه‌ته‌وه. لهو دۆخدا خیل و سیستمی خیلایه‌تی، دریزه‌یان به خوین داوه، کولتوور و پرینسیپه‌کانی خوین بلاو کردوته‌وه.

خیل، وهک یه‌که‌یه‌کی کومه‌لایه‌تی، له بنه‌ره‌تدا له‌سه‌ر بناغه‌ی هاوخوینی، یان وه‌لای هاوبه‌ش و شیوه‌ژیانی هاوبه‌ش راگیراوه. تاک له خیلدا ژیان و چاره‌نووسی به ژیان و چاره‌نووسی تیکرای نه‌ندامانی خیل‌که‌یه‌وه، به‌ستراره‌ته‌وه. ئیننیمای بو خیل و خیل‌په‌روه‌ی، له سه‌رووی هر ئیننیمایه‌کی تر و ته‌نانه‌ت له سه‌رووی ئیننیمای نه‌ته‌وه‌یی و نیشتمانیه‌وه دیت. بویه سیستمی خیلایه‌تی ته‌نیا له ناسیونالیزم جیاواز نییه، به‌لکو پیشی ناکوکه. چونکه ناسیونالیزم، وهک دیارده‌یه‌کی مؤدیرن، هه‌ول ده‌دات له‌سه‌ر ویرانه‌ی سیستمی خیلایه‌تی، یه‌که‌یه‌کی گه‌وره‌ی کولتووری و نه‌ته‌وه‌یی، له‌سه‌ر بناخه‌ی ئیننیمای وه‌لاء بو نه‌ته‌وه و ولات، پیک به‌ینیت. هاوزمانی و هاوکولتووری و هاوچاره‌نووسی نه‌ته‌وه‌یی، لهو پرۆژه‌یه‌یه که ناسیونالیزم ده‌خوازیت به هویه‌وه ته‌واوی نه‌ندامانی نه‌ته‌وه، به‌بی له‌به‌رچاوگرتنی خیل و تیره‌وه مه‌زه‌ب و ناینیان، پیکه‌وه کو بکاته‌وه. له هر کومه‌لیکدا سیستم و کولتووری خیلایه‌تی زال بیت، ناسیونالیزم ته‌نیا به دره‌نگی و لاوازی دهرناکه‌ویت، به‌لکو زور به سه‌ختیش ریگای خو دهریت. کوردستان خو نمونه‌یه‌که، که راستی لهو بوچوونی سه‌ره‌وه ده‌سه‌لمینیت. چونکو خیل و خیل‌په‌روه‌ی و کولتووری خیلایه‌تی، ته‌نیا هه‌ست و هوشیاری نه‌ته‌وه‌ییان لاواز نه‌کردووه، به‌لکو زیانیکی زوریشیان به بزاقی نازادخوازانه‌ی کورد گه‌یاندووه.

له لایه‌که‌وه لهو کولتووره به توخی، له‌نیو بیری مروقی کورد و ژیانی سیاسی و سیستمی حیزبایه‌تی، له کوردستاندا، ره‌نگی داوته‌وه و خو

سهپاندوهه. ئینتیمای بۆ حیزب، که پیش ئینتیمای نهتهوهیی و نیشتمانی دیت، به جۆریک له جۆرهکان، بهرهمهینانهوهی ئینتیمایه بۆ خیل. له لایهکی دیکهوه زۆرینهی سهروکخیلهکانی کوردستان، له پیناو بهرژهوهندیی خیلایهتی خویاندا، ههمیشه و به درێژایی میژووی بزاقی نهتهوهیی کورد، قوربانیان به بهرژهوهندیی نهتهوه و ولاتهکهیان داوه. داگیرکهرانی کوردستان، بهبی کۆمهکی سهروکخیلهکان و سوودوهرگرتن له کولتووری خیلایهتی، ئاسان نهبوو بتوانن بهم جۆره درێژه به داگیرکردنی کوردستان بدن و خهڵکی کورد بهگژیهکتريدا بکن. له بهر ئهوه سهیر نییه که ئهوان بهردهوام ههولیان دابیت سیستمی خیلایهتی له کوردستان بپاریزن و به هیزتری بکن. کاتیک دهولتهتی بهعس گوندهکانی کوردستانی ویران کرد، بنهمای ئابووری سیستمی فیودالی و خیلایهتی نههشت، بهلام دهولت پاریزگاریی لهو سیستمه خیلایهتییه و دهسهلاتی سهروکخیلهکان کرد و له ریی جاشایهتییهوه، ئهوانی گۆری به ئاغای شهر. بهم جۆره دهسهلاتی ئابووری و عهسکهری ئهوان، بهسهر ئهندامانی خیلهکهیان و تهناهت له کۆمهلدا، بههیزتر بوو. دواي راپهرینیش دهسهلاتی کوردی، به ههمان شیوه و میتۆدی بهعس، لهگهڵ ئهواندار هفتاری کرد. ئهمرو ولات به راستی بۆته خیلستان و ولاتی ئهوان ئاغایانهی شهر و نوخبهیهکی گهندهلی سیاسی، که پشتیان دهگریت.

لهبهر ئهم هۆکارانه و هی تریش، که له شوینی تردا باسم کردوون، ناسیونالیزم له کوردستاندا درهنگ و به لایوازی دهركهوتوه، وهک بیر و ئایدۆلوجیا و بزاقی سیاسیی، بهو جۆره بههیز و چهسپاو نهبووه که جیگا به بیر و کولتور و ئینتیمای خیلایهتی لهق بکات، ئینتیمای بۆ نهتهوه و ولات جیگای ئینتیمای خیلایهتی بگریتهوه.

رۆژنامه: پهوهندیی نیوان ئاین و ناسیونالیزم به گشتی چون دهبینیت؟ تا چند تیک گیران ههیه، سهبارهت به دهستهبهركردنی مافی نهتهوه؟ هه و ههک دهزانین ناسیونالیزم لهسهر بنهما جهوههریهکانی مافی نهتهوايهتی رادهوهستت، ئاینیش به تاییهتی ئاینی ئیسلام باس له مافی خهڵک دهکات وهک ئهوهی که پيوسته ئینسانهکان مافیان ههبيت و نهتهوهیش لهم سیاقهدا جیی دهبيتوه.

رهفقیق سابیر: ئاین و ناسیونالیزم دوو دیاردهی جیاوازن، بهلام له بنهردتا مهرج نییه پیک ناکوک بن، تهناهت له ههندیک لایهنهوه، جۆره پهوهندییهکیشیان پیکهوه ههیه. ئاین سیستمیکی فیکری، رۆحی و

میتولوجییه، یان په یوه نډییه کی رڅو حیه له نیوان مروڅ و خوادا. واتا له بنه رتدا مه سله ی باوهر و ئیمان. به لام ئاین له هه مان کاتدا شیوه ژیان، واتا به شیکه له کولتووری کومهل (کومه لگا) که له نه ریت و بیرکردنه و جیهانینی مروڅه کانیدا رهنګ ده داته وه. ئاین له پرؤسیسی بلا بوونه و خوگونجاننیدا له نیو هر کومهل و نه ته وه یه کدا، له لایه که وه پرینسیپ و ناوهر وک و به ها و جیهانینی هکانی خو ی ده چه سپینیت، کومهل و نه ته وه که ده خاته ژیر کارتیکردنی خو یه وه، له لایه کی تریشه وه خو ی ده که ویتته ژیر کارتیکردنی کومهل و نه ته وه که و کولتووره که یه وه، که م تا زور رهنګی ئه وان ده گرت. به لام ئاینه کان له گهل نه وه ی به ره می کولتوور و کومهل کی تایه تن، که چی زور به یان، له وانه ئاینی ئیسلام، سروشتی کی باننه ته وه یی و جیهانیان به خو یان داوه و وهک ئایدیولوجییه کی سیاسی نیوده ولته ی خو یان ده رده خن. شوین و ئامانجی کارکردنی ئه وان به ناوچه یه کی دیاریکراو و نه ته وه یه که وه، نه به ستر او ته وه، بویه ده توانن به ناوی به رژه وه نډی ئاینی و برایه نیی گویا ئاینییه وه، قوربانی به رژه وه نډی نه ته وه یی بدن. ئه م دیار دمی، به تایه تی له نیو نه و گه لانه دا زاله که نه یان توانیوه ئاینه که بو به رژه وه نډی نه ته وه که یان به کار به یین، له جیاتیان خو یان کراونه ته ئامرازی ئاینه که، یان ئامرازی هندی ناوهند و لایهن، که خو یان به خاوه ن و نوینهری ئاینه که ده زانن. که چی ناسیونالیزم دیار دمی کی سیاسی و کولتوورییه و له هر ولاتیکدا به و ئامانجه ده رده که ویت که داکوکی له به رژه وه نډی و کولتووری نه ته وه یه ک و خاک و پیناسه (ههویه) نه ته وه یه که ی بکات.

ناسیونالیزم له ناوهر وکدا دیار دمی کی سیکولار (علمانی) یه، په یام و ئامانجی کی تایه تی ئاینی نییه و ئاین به کایه یه کی دهره وه ی ده سله لات و گهمه ی سیاسی داده نیت. نازادی و به رژه وه نډی نه ته وه، به بی له به رچاوگرتنی جیاوازی ئاینی و مه زه بیی نه دمانی، له سه رووی هر مه سله یه کی ترمه وه ده گرت. که چی ئاین مروڅه کان و نه دمانی نه ته وه به پی ئیمان و وه لائی ئاینی و ملکه چوون بو ناوهنده ئاینییه کان پولین ده کات و جیاوازی ده خاته نیوان ماف و نازادییه کانیه وه. بو نمونه ماف و نازادی مروڅ، له ئیسلامدا، به ستر او به ئیمان و مسولمانبوونی مروڅه وه، نه که به پرینسیپی ئیسانبوون و هاوولاتیوونه وه. به و نه دازه یه تو له ژیانی تایه تی خو ت و خیزانندا گویرایه لی نه و (ته عالیم) ه ئیسلامیه ده که ییت که ده سله لاتی ئاینی، یان نه وانه ی خو یان کردوته نوینهری خوا له سه ر زه وی، بو یان دیاری کردوویت، به هه مان نه دازه یش تو مافی ژیان و نازادییت

هه‌یه. به‌لام ئه‌و جیاوازییه بنه‌ره‌تییه‌ی له‌نیوان ناسیونالیزم و ئایندا هه‌یه، ئه‌وه ناگه‌یه‌نیت که ئاین و ناسیونالیزم دوو دیارده‌ی پیک ناکوکن، یان ئاین له هه‌یچ شوین و سه‌رده‌میکدا نه‌یتوانیوه و ناتوانیت له خه‌باتی ناسیونالیستی و رزگار یخوازی نه‌ته‌وه‌ییدا رۆلکی گرنگی هه‌بیت. ئاشکرایه ئاین ته‌نیا باوه‌ر و ئیمان نییه، به‌لکو توخمیکی گرنگی کولتوورییه و به‌شیکی گرنگی کولتووری هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ک پیک دینیت. لیره‌وه جو‌ره په‌یوه‌ندییه‌ک، له‌نیوان ئاین و ناسیونالیزمدا، دروست ده‌بیت. ئه‌گه‌ر ئاین و مه‌زه‌هب، لای نه‌ته‌وه‌یه‌ک، له چاو توخمه‌کانی دیکه‌ی کولتووری نه‌ته‌وه‌دا (بۆنموونه زمان، شیوه‌ی ژیان و رابردووی هاوبه‌شی میژوویی) قورسای زیاتری له پیکه‌ته‌ی پیناسه (هه‌ویه، ئایدینتیت)ی نه‌ته‌وه‌دا هه‌بیت، ئه‌وا په‌یوه‌ندی نیوان ناسیونالیزم و ئاین به‌هه‌یتر ده‌بیت. چونکه ناسیونالیزم، له هه‌ر ولاتی‌کدا، نوینهر و پاسه‌وانی کولتووری نه‌ته‌وه‌یه و ده‌خوایت کولتوور و شیوه‌ی ده‌ولت هاونا‌هه‌نگ بن، یان وه‌ک (گیلنهر) ده‌لی کولتوور مالیکی سیاسی خۆی هه‌بیت. ئه‌و په‌یوه‌ندییه به‌هه‌یتره‌ی نیوان ناسیونالیزم و ئاین، ته‌نیا له‌و کاتانه‌دا به‌ زه‌فی ده‌رده‌که‌ویت، که نه‌ته‌وه‌یه‌ک به‌ هۆی ئاین، یان مه‌زه‌به‌که‌یه‌وه، روه‌به‌رووی په‌لامار و سته‌می نه‌ته‌وه‌یه‌کی تری سه‌ر به‌ ئاین و مه‌زه‌به‌یکی دی ببینه‌وه.

له‌ دۆخیکی له‌م جو‌ره‌دا ئاین، وه‌ک توخمیکی گرنگی کولتووری نه‌ته‌وه‌، له‌نیو بیر و ئایدیۆلۆجیای ناسیونالیزمدا ره‌ه‌گ ده‌داته‌وه. ناسیونالیستان سوود له ئاین و هه‌ستی ئاینی خه‌لک وه‌رده‌گرن و ئاین وه‌ک فاکته‌ریکی خه‌باتی رزگار یخوازی نه‌ته‌وه‌یی به‌کار ده‌هه‌ینن. چونکو له‌م جو‌ره دۆخانه‌دا ئازادی و چاره‌نووسی ئاین، تا راده‌یه‌کی زۆر، به‌ ئازادی و چاره‌نووسی نه‌ته‌وه‌وه به‌ند ده‌بیت. به‌لام ته‌نانه‌ت له‌و دۆخانه‌شدا، که فاکته‌ری ئاینی رواله‌تیکی گرنگی پیناسه‌ی نه‌ته‌وه‌یی (له به‌رامبه‌ر داگیرکهری غه‌یره‌دیندا) ده‌رده‌خات، هه‌شتا ناسیونالیزم و بزاقی ناسیونالیستی ناتوانن ئاینی بن. وانا ئه‌وان نه ئاین ده‌که‌نه ئایدیۆلۆجیای خۆیان، نه دامه‌زراندنی ده‌سه‌لاتیکی ئاینی و په‌یره‌وکردنی شه‌ریعه‌ت و پرینسیپه ئاینیه‌کان به ئامانجی خۆیان ده‌زانن. بۆ نمونه له ئه‌له‌جه‌زایردا ئاینی ئیسلام، توختهری فاکته‌ری خۆجیاکردنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی بوو، له به‌رامبه‌ری فره‌نسادا. ته‌نانه‌ت کاتیک ده‌سته‌یه‌ک کۆمۆنیستی فره‌نسی چوونه ریزی بزاقی رزگار یخوازی گه‌لی ئه‌له‌جه‌زایره‌وه، شو‌رشگیرانی ئه‌له‌جه‌زایر زۆربه‌یان گرتن و هه‌ندیکیانیشیان کوشتن، چونکه به‌ کافریان ده‌زانین. کهچی دوا‌ی رزگار بوون، ده‌ولته‌تیکی سی‌کولار، نه‌ک ئیسلامی، له ئه‌له‌جه‌زایردا دامه‌زریندرا. بۆسنیه‌کان

گروویکی موسولمانی سلاقیین و زمانه‌کەشیان ته‌نیا نیمچه‌دیالیکت (بندیالیکت) یکی زمانی سیربی-کرواتییه. ئەوان ته‌نیا له بهر ئەوه له سیربه‌کان جیا‌بوونه‌وه که مسولمانن و سیربه‌کان نەرسەدۆکسن. که‌چی له‌گەڵ ئەو قورساییه‌ی ئاین له پیناسه و بوونی به‌جیا‌ه‌له‌که‌وتووی ئەواندا هه‌یه‌تی، ئاین هه‌یچ شوین و پێگه‌یه‌کی له سیستمی حوکمرانیدا پێ نهدرا، چ جایی ئەوه‌ی ده‌وله‌تیکی ئیسلامی دابمه‌زرینن. چونکه‌ رزگارکردنی گەل و ولاتیکی له‌ بنده‌ستبوون، که نامانجی سه‌ره‌کی ناسیۆنالیزمی نه‌ته‌وه‌ی بنده‌سته، مه‌سه‌له‌یه‌کی ئاینی نییه، به‌لکه‌ مه‌سه‌له‌ی خاک، کولتور، زمان و پیناسه‌ی نه‌ته‌وه‌یه، که‌چی ئاین مه‌سه‌له‌یه‌کی تاکه‌که‌سییه، په‌وه‌ندی به‌ باوه‌ر و ئیمانی مرو‌ف خۆیه‌وه هه‌یه.

روژنامه: په‌وه‌ندی نێوان ئاینی ئیسلام و ناسیۆنالیزم له‌ کوردستاندا چۆن ده‌بینیت؟ تا چهند ئاین رۆلی له‌ لاوازکردنی هۆشیاری نه‌ته‌وه‌ی بیری ناسیۆنالیستیدا بینیوه، به‌ تایه‌تی که ئاینی ئیسلام سالانیکی زور له‌ کوردستاندا ده‌سه‌لاتی بالای هه‌بووه؟

ره‌فیق سابیر: به‌ رای من په‌وه‌ندییه‌کی سیاسی له‌ نێوان ئاینی ئیسلام و ناسیۆنالیزم له‌ کوردستاندا نییه. ئاینی ئیسلام، له‌ میژووی راپه‌رنه‌کانی کورد و خه‌باتی ناسیۆنالیزمی کورددا، شوین و کاریگه‌رییه‌کی ئەوتوی نه‌بووه. چونکه‌ کورد له‌ به‌ر کوردبوون و کوردستانبوون، نه‌ک له‌ به‌ر ئاینه‌که‌ی، ستم و تاوانی به‌رامبه‌ر کراوه. ولاته‌که‌ی تالان و وێران کراوه. داگیرکاری کورد، له‌ هه‌موو سه‌رده‌مه‌کاندا (برایان) ی ئاینی بوون. له‌ هه‌ر ولاتی‌دا، نه‌ته‌وه‌ی داگیرکار و نه‌ته‌وه‌ی بنده‌ست هاوئاین بن، ئاین ناتوانیت له‌ خه‌باتی رزگارخوازی نه‌ته‌وه‌یه‌دا رۆلیکی پوزیتیفانه‌ ببنیت. به‌ پێچه‌وانه‌وه ئاین ده‌توانیت هه‌ست و هۆشیاری نه‌ته‌وه‌ی خه‌لک بته‌زینیت و به‌ ناوی برایه‌تی گوا‌یا ئاینیه‌وه، گومرا و ده‌سته‌مۆی کۆیلایه‌تیان بکات. ناسیۆنالیزم، وه‌ک پێشتر ناماژه‌ی پێ کرا، سه‌ده‌یه‌ک ده‌بیت له‌ کوردستاندا ده‌رکه‌وتوو، که‌چی ئاینی ئیسلام هه‌زار سال زیاتره‌ به‌ کوردستاندا بلاو کراوه‌ته‌وه. به‌ درێژایی ئەو هه‌موو سالانه‌ کورد بنده‌ستی ده‌وله‌ت، یان ئیمپراتوریای ئیسلامی عه‌ره‌بی و دواتریش ده‌وله‌تی ئیسلامی تورکی و ئێرانی بووه. ئەو ده‌وله‌تانه، به‌ درێژایی ئەو سالانه، کوردیان کۆیله و کوردستانیان تالان کردوو. هه‌یچ ستم و درندایه‌تییه‌ک نه‌ماوه، له‌ ئەنفالکردنی کورده‌وه تا به‌ کۆیله‌بردنی ده‌یان هه‌زار کچ و ژن و کور و پیاو، به‌رامبه‌ری کورد نه‌یان کردبیت. له‌وه‌یش زیاتر، ئەوان به‌ ناوی ئاین و برایه‌تی ساخته‌ی ئاینیه‌وه هزر و ئاوه‌زی مرو‌فی کوردیان داگیر کردوو.

ئاینی ئیسلام له کوردستاندا نهک هر کهمترین ههستی رقبوونهوه له داگیرکار و هۆشیاری نهتهوهیی و کولتووری به خه‌لکی کورد نه‌داوه، به‌لکو له جیاتییان، به ناوی گویا برایشی ئاینیهوه، هۆشیاری نهتهوهیی خه‌لکی کوردیشی بهنج کردووه. به‌شیک پیاوانی ناوداری ئاینی، له کوردستاندا، لهم بهنجکردنه‌ی خه‌لکی نه‌خوینده‌واری کورددا به‌شدار بوون. ئه‌وان نهک هر بهرامبهری تاوان و ستهمی داگیرکهری عهرهبی و عوسمانی و ئیرانی بیده‌نگ بوون، به‌لکو له‌مه‌یش خراپتر به هزاران لاوی به‌دبه‌ختی کوردیشیان، به ناوی غه‌زای کافرانه‌وه بۆ شه‌ری مه‌زنخووانه‌ی ده‌وله‌تی عوسمانی و سه‌فه‌وی ناردووه. مه‌گه‌ر خوا بزانی‌ت، له شه‌ری عوسمانی و ئیرانیدا، چه‌ند هزار لاوی کورد، به فتوای مه‌لا و زانیانی ئاینی کوردستان، له قه‌فاس و به‌لکان و ئه‌وروپا و ئه‌فریقا، خۆیان به‌کوشت داوه. بۆچی ئه‌و مه‌لا و زانا ئاینیه‌وه له سلیمانی و هه‌ولێر و سنه و دیاربه‌کر و شاری تری کوردستانه‌وه لاوانی کوردیان بۆ دۆزه‌خی شه‌ری مه‌زنخووانه‌ی تورک و فارس، ره‌وانه‌ی به‌ره‌کانی شه‌ر له قه‌فاس و به‌لکان و ئه‌فریقا کردووه؟ ئایا ئه‌وان هینده له تاوانه‌کانی ئه‌و دوو ده‌وله‌ته بهرامبهر نه‌ته‌وه‌که‌یان بی ئاگا بوون؟ بی گومان نه‌ه. که‌واتا بۆچی ئه‌و کاره‌یان کردووه؟ ئه‌مه ته‌نیا پریشاریکی سیاسی نییه، به‌لکو مه‌سه‌له‌یه‌کی ئه‌خلاقیشه، که روو به رووی ئه‌و مه‌لا و زانا ئاینیه‌وه و پرهنسیپ و مۆرئه ئاینی و رووناکبیرییه‌کانیان ده‌بینه‌وه. ئایا به راستی ئه‌وان باوه‌ریان به ده‌سه‌لاتی سته‌مکار و درنده‌ی عوسمانی و ئیرانی بووه؟ یان ئه‌وان له بهرامبهری ئه‌و کاره‌یاندا ئیمتیازات و پاره‌ی مفت و زه‌وی زۆر و ده‌یان گوندیان، له سولتانه‌کانی عوسمانی و شایانی ئیرانی پێ به‌خشاوه؟ ئه‌وان وه‌ک چۆن، به هۆی ده‌سه‌لاتی ئاینی و رووناکبیریانه‌وه، توانیان هۆش و هزری ده‌یان هزار لاوی کورد بشیوینن، به ناوی غه‌زای کافرانه‌وه، ئه‌وان بکه‌ن به سووته‌مه‌نی شه‌ری دۆزمنان و داگیرکهرانی کورد، له جیاتیان ده‌یان‌توانی ئه‌و لاوه کوردانه‌ فیری دادخوازی و داکوکی له زید و مأل و ولاتیان بکه‌ن و له دژی سته‌م و تاوانی داگیرکهر و بۆ ئازادبوونی ولاته‌که‌یان، هانیان بدن. ئه‌و هه‌موو مه‌لا و شیخه‌ مولکداره‌ گه‌وره و فیو‌داله‌ی، دوا‌ی هه‌ره‌سی ئه‌م دوو ئیمراتۆریا‌یه له کوردستاندا هه‌بوون، ده‌توانی‌ت وه‌لامی ئه‌و پریشاره‌ بداته‌وه که بۆچی ئه‌وان به‌و جو‌ره پشتگیری داگیرکارانی کوردستانیان کردووه. ئه‌و زانا ئاینیه‌وه سوألکهرانه‌ی ده‌رباری عوسمانی و ئیرانی، بناغه‌ی پرینسیپی هه‌له‌پرستانه‌ی رووناکبیری و ئه‌خلاقیه‌تی رووناکبیریان له ژیا‌نی نه‌ته‌وه‌ی ئیمه‌دا دانا.

رهنگه له بهر نهمه بیت که نهمرو پرنسیپ و مورالی پروناکبیرانه و ههستی بهرپرسیاری و عداله‌تخوازی، هینده له ژیانی پروناکبیربیماندا به هیز بن، که سوکرات و پوسو و مارکس و سارتهر ده‌بیت، وهک "لازاروس" مه‌سیح یارمه‌تییان بدات، له گوره‌کانیانوهه رابینهوه و به راکردن بینه کوردستان، تا فیری دهرسی پرینسیپ و دادخوازی و نه‌خلاقییاتی پروناکبیری بین. بو نهوهی له ناوه‌وکی پرسیاره‌کهت دور نه‌که‌ومهوه، به کورتی ده‌لیم که ناینی نیسلام له کوردستاندا، وهک باوه‌ر و نیمان و توخمیکی کولتووری کورد، قهت پوژیک له پوژان بهر په‌لاماری داگیرکاران نه‌که‌وتوهه، چونکه به‌شیک نه‌بووه له بیزاری و یاخیوون و به‌رهنگاربوونهوهی کورد. خه‌لکی کوردیش به هوی ناینه‌که‌یهوه، له لایهن داگیرکه‌رانهوه، توشی سته‌م نه‌بووه، به‌لکو به هوی کوردبوونهوه په‌لامار دراوه و له‌ناوبراوه. له‌بهر نهوه ناینی نیسلام له کوردستاندا پو‌لی له خه‌باتی نه‌تهوهی کوردا نه‌بینیوه. بو‌یه سه‌یریش نییه که ناینی نیسلام جی‌گابه‌کی له نیو نایدیولوجیا و پروگرامی سیاسی ناسیونالیزی کوردا نه‌گرنوهه.

پوژنامه: به پوچوونی نیوه ناسیونالیزی کوردی له‌م قوناغی نیستای باشووری کوردستاندا له کویی نه‌ی هاوکیشه‌دایه که ناسیونالیزم له نه‌تهوهی داوا ده‌کات؟

ره‌فیک سابیر: نایا له قوناغی نیستای باشووری کوردستاندا ده‌تواندریت قسه له دیار ده‌یه‌ک به ناوی ناسیونالیزی کوردیهوه بکریت؟ نایا ده‌سه‌لاتی سیاسی کورد ده‌سه‌لاتیکی ناسیونالیستییه؟ واتا نایا نهم ده‌سه‌لاته سیاسییه، تا چه‌ند به‌رژمونه‌دی نه‌تهوهی کورد، له به‌رامبه‌ر به‌رژمونه‌دی نه‌تهوه‌کانی دی، به‌گرنه‌تر ده‌زانیت و بو‌نازادی و خو‌شگوزهرانی نه‌تهوه کار ده‌کات؟ ناسیونالیزم له بواری ده‌سه‌لات و حوکمرانیدا دوو نه‌زمون، یان دوو مودیلی سه‌ره‌کی پیشان داوه. له یه‌که‌میاندا ده‌سه‌لاتی ناسیونالیستی توانیویه‌تی، له ریگای کار و شیوهی حوکمرانی‌کردنهوه، قه‌ناعت به‌خه‌لک بکات که به راستی نوینه‌رایه‌تییان ده‌کات و داکوکی له به‌رژمونه‌دییان ده‌کات. له به‌رامبه‌ر نهمه‌دا خه‌لک متمانهی به ده‌سه‌لاته‌که بووه، پشتگیری کردووه و به ده‌سه‌لاتی خو‌ی زانیوه. نمونه‌ی دووه‌میان ده‌سه‌لات، به هوی سته‌م و دیکتاتوریاوه نه‌یتوانیوه خه‌لک به‌هینته‌سه‌ر نه‌و باوه‌ری که نوینه‌رایه‌تییان ده‌کات، له جیاتییان، له ریگای تیرور و توقاندنهوه، دریزه‌ی به‌مانهوهی خو‌ی داوه. نه‌گه‌ر ناسیونالیزم له باشووری کوردستاندا هه‌بیت نه‌وا مودیلی یه‌که‌میان نییه. ناسیونالیزی کوردی هیشتا نامانجه‌کانی خو‌ی

و نه‌تهوه‌که‌ی، که ئازادکردنی و لاته، نه‌هیناوته دی، که‌چی مانا و ناوه‌وکی خو‌ی، تا راده‌یه‌کی زور له ده‌ست داوه. له‌مه‌یش خراپتر ئه‌وه‌یه که رۆژانه، به هۆی گهنده‌لی و بیدادی و نه‌بوونی خزمه‌ت‌گوزاریه‌وه، خه‌لک بر‌وا و متمانه‌ی به ناسیونالیزم و ده‌سه‌لاتی کوردی لاوازتر ده‌بیت. ئه‌مه دیارده‌یه‌کی زور ترسناکه بو نه‌تهوه‌یه‌ک که هیشتا سه‌ربه‌خو‌یی نه‌تهوه‌یی به ده‌ست نه‌هیناوه و به دوژمنانی گه‌مارۆ دراوه.

میژووی ناسیونالیزم له هیچ شوینیکی دنیا‌دا (مه‌گه‌ر له فه‌له‌ستین) نمونه‌یه‌کمان پێشان نادات که سه‌رکرده‌کانی، به‌ر له ئازادکردنی نه‌تهوه و و لاته‌که‌یان، به‌م جو‌ره له خه‌لک دا‌برابن و سه‌رقالی بازارگانی و به‌فیرۆدانی سامانی و لاته‌که‌یان بو‌وبن. راسته میژووی ناسیونالیزم له و لاتانی ئاسیا و ئه‌فریقا و ئه‌مریکا‌ی لاتینیدا، میژووی به‌ره‌مه‌ینانی سه‌رکرده‌ی فریشته و ده‌ستپاک و داوینپاک نه‌بووه. به پێچه‌وانه‌وه له‌و و لاتانه‌ی ناسیونالیزم، به‌ خه‌باتی چه‌کداری و لاته‌که‌ی رزگار کردووه، دواتر سه‌رکرده‌کانی هه‌موو و لاته‌که‌یان به‌ مولکی شه‌خسی و تایبه‌تی خو‌یان زانیوه. بۆیه به‌ ته‌واوی ده‌ستیان به‌ سه‌ر و لاته‌که‌ و سامانه‌که‌یدا گرتووه و جیا‌وازیان له‌نیوانی گیرفانی خو‌یان گیرفانی ده‌وله‌ت و حکومه‌تا نه‌کردووه. به‌لام ئه‌وان هه‌ر نه‌بیت نه‌تهوه‌که‌ی خو‌یان له‌ کۆیلایه‌تی داگیرکه‌ر رزگار کردووه و قه‌واره‌یه‌کی سیاسی سه‌ربه‌خو‌یان بو‌ دامه‌زراندووه. ئه‌وه‌ی له‌ کوردستاندا ر‌وو ده‌دات له‌ ده‌ره‌وه‌ی پرنسیپ و ر‌یساکانی ناسیونالیزمه، یان ر‌یزی‌ه‌ر (ئ‌یست‌ی‌سنا)یه. به‌لام دیارده‌ی ئ‌یست‌ی‌سنا تا کو‌ی و تا که‌ی ده‌توان‌یت به‌رده‌وام بیت؟ ئه‌مه‌یه‌ گه‌وه‌ری پر‌سیاره‌که.

ئاماده‌کردنی: نارام عه‌لی
رۆژنامه‌ی (رۆژنامه)

ههوانامه كتيب

بزاقی ناسیونالیستی کورد قەت بزاقیکی ئاینی نەبوو

* ناسیونالیزم لە دوایەنجامدا خەباتە بو دامتزراندنی دەولەتی نەتەوویی.
* کەس ناتوانیت گەلی ئەلمان لە تاوانی هۆلۆکۆست و گەلی عەرەبی
عێراق لە تاوانی ئەنفال بێ بەری بکات.
* من خۆشەویستی مرقم لە بری ئایدیۆلۆجیاپەرستی، کرانەو بەسەر
دەروازە فیکر و زانییم لە بری خۆداخستن، هەلبژارد.

ئەفین: لە میژووی کورددا بیری ناسیونالیزم لە کوێو سەر هەلەدات؟
رهفیق سابیر: ناسیونالیزم بە گشتی، چ وەك سیستمیکی فیکری و چ وەك
ئایدیۆلۆجیاپەك، یەكێكە لە ئەنجامەکانی شۆرشى فرەنسى، بەلام دەرکەوتنى
ناسیونالیزم لە رۆژەهەلاتى نیویندا میژوووەکەى لە سەدەیهك زیاتر
تێنایەریت، ئەمەش لە ئەنجامى ئەو ئالوگۆرە فیکری و پروناکبیری و
سیاسییهوه بوو کە لەنیوان ئەوروپا و ئەو ولاتانەدا پرویان دا. بەلام کاتێک
ئەو بێرانە لە ئەوروپادا، بە شیوهیهکی فراوان، بلاو بوونەوه، کۆمەڵێک
دەرئەنجامى سیاسییان لیکەوتەوه و نەخشەى ئەوروپایان لە نۆی دەرشتەوه و
چەندان دەولەتی نەتەوویی لە ئەوروپادا دروست بوون. دیاردهی
ناسیونالیزمیش، لە ئەوروپادا، بوو بە گرنگترین دیاردهی سەدهی هەژدەیهم.
دواتر پروناکیی بیری ناسیونالیزم هاتە ناو سنووری ئیمپراتوریای
عوسمانی و ئیمپراتوریای ئەو کاتەى ئێرانى. بۆیه دەرکەوتنى ناسیونالیزم،
لە کوردستاندا، بە گشتی دەگەریتەوه بۆ کۆتایی سەدهی نۆدەیهم. یەكێک لە
نیشانەکانى سەرھەلانی ناسیونالیزم، لە کوردستاندا، دەرکەوتنى
رۆژنامەى کوردستان و دروستبوونی کۆمەڵێک ریکخراوی کولتووری و
کۆمەڵایەتی و سیاسیی بوو، لەو بەشەى ژێر دەستی ئیمپراتوریای
عوسمانیدا. بەلام لە رۆژەهەلاتى کوردستاندا دەرکەوتنى ناسیونالیزم دواتر
دەرکەوت.

لقین: زورکەس پښان وایه که ئەوانه هەستی نەتەوهیین، نەك بیرى ناسیونالیستی، بۆ نموونه هەندیک بۆ چوون لای حاجی قادر و پښتیش لای خانى هەیه، ئەوانەش له رۆژنامەى کوردستاندا هەیه. زورکەس ئەمانه به هەستی نەتەوهیى ئەزانن، نەك بیرى ناسیونالیستی، چ جیاوازییهك هەیه لەنیوان ئەو دوو چەمکەدا؟

ره‌فیق سابیر: به دنیاییهوه جیاوازییهكى زور لەنیوان هەستی نەتەوهیى و هۆشیاریى نەتەوهیى و ناسیونالیزمدا هەیه، هەستی نەتەوهیى هەستیکى سەرەتاییه، که دەبیتە توخمیکى سەرەتایی بۆ پیکهینانى هۆشیارییهكى نەتەوهیى. راسته هەستی نەتەوهیى، له شیعەرەکانى حاجی قادر و پښ حاجی قادر، له شیعەرەکانى خانیدا، تەنانەت له شیعەرى نالیدا به زهقى دەر دەرکەون، بەلام راستییهکەى ئەم هەستی نەتەوهییه بۆ خۆى شتیکه و بزاف یان فکریكى ناسیونالیستی شتیکى تره. هەستکردن سەرەتای یهکەمه بەرەو پیکهیشتنى هۆشیاریى. لەنیوان ئەم دووانەشدا دەشیت پرۆسینسیكى درێژ هەبیت بۆ ئەوهى ئەم هەسته نەتەوهییه، بگۆردریت بۆ هۆشیاریى نەتەوهیى و به ناگابوون له بارهى نەتەوه و بوونى نەتەوه و چارەنووسى نەتەوه و میژوو و داهاوو نەتەوه.

ناسیونالیزم بۆ خۆى به گشتى له ئەوروپا میژووویهكى هینده کۆنى نییه. ناسیونالیزم وهك سیستمیکى فکرى و سیاسى پێناسه دەکریت، که دهیهویت بەرژوهندى نەتەوهیهك، له بەرامبەر بەرژوهندى نەتەوهیهكى دیکەدا، بەرزتر یان هاوتای ئەو رابگریت و هەرل بەدات، له رینگای پیکهینانى قهواریهكى سیاسیییهوه، شوینى نەتەوهکه، لەسەر شانوى میژوو دیارى بکات. واتا ناسیونالیزم، له دوانهجامدا، جگه له خەبات بۆ دامەزراندنى دەولەتى نەتەوهیى شتیکى دى نییه. بەلام هەستکردن بهوهى که تۆ کوردیت و ستەمت لى دەکریت، تورك دیت و لاتەکەت ویران دەکات، ئیرانى دیت و لاتەکەت ویران و تالان دەکات، وهك ئەو پرسەى که لای خانى دەرکەوتوه، ئەمه شتیکه و ناسیونالیزم، وهکو سیستمیکى فیکرى، شتیکى تره. خانى له سەردەمیکدا ژیاوه، که خۆى دهیگیریتەوه، بهملادا تەماشایا دهکات توركە، بهولادا سەیر دهکات عەجەمه. ئەمانه نەك هەر دەولەتى خۆیان هەیه، بەلکو پاشای خۆیشیان هەیه، لەشکرى خۆیان هەیه. لەوهش زیاتر ئەمانه دین، له کوردستان، به ئارەزووى خۆیان ئەوهى دهیانەویت دهیکەن و ستەم له کورد دەکەن. ئەم هەسته لهو سەردەمەدا لای چەند کەسى تر هەبووه؟ خانى وهکو رووناکبیریک، یان وهك کەسێک که ناگای له سەردەمەکهى خۆى بووه، بەراستى پهوه‌ندییهكى به هیزی له نیوان بوونى

ئازادبىيەك، يان بوونى جۆره سەربەخۆبىيەك و لە نىوان گەشەکردنى شارستانەتى و زمان و ئەدەبىياتى نەتەوى خۆيدا ديوە، كە رەنگە چەند كەسنىكى كەمى وەك خانى ھەبووبىن، لەو سەردەمەدا، بەو جۆره بىريان كەردىتەوہ. لە كاتىكدا ناسىوناليزم كاتىك دەردەكەوتىت، لەگەل خۆيدا، بزاقىكى فراوان يان، جوولەبىيەكى فراوان لەناو خەلكدا، دروست دەكات. و اتا ھەست و بىر و ھۆشيارىيە نەتەوىبىيەكە لە سەروە دەھىنریتە خوارەوہ بۆ ناو خەلك و كۆمەل. بۆيە ئىمە ناتوانىن ھەستى نەتەوىبىيە، كە لە كوردستاندا چەند پىشتەر بووبىت، بە ناسىوناليزم، يان بە نىشانەى دەرکەوتنى ناسىوناليزم لە كوردستان دابىنين.

لەقىن: ئەوانەى لە مەسائىلى نەتەوىيدا رۆئەچن، ناسىوناليزم بە زاراوەبىيەكى خۆشەويست نازانن، ئىستا خۆيان ناواناوە سەربەخۆخواز، بۆ نمونە لە كۆمەلگای كوردىشدا ئەو شتە ھەيە، جياوازى نىوان سەربەخۆخواز و ناسىوناليزمى چىيە؟ چى بە يەكسانەوہ ئەبەستىتەوہ و چى لىكيان جيا ئەكاتەوہ؟

رهفیق سابیر: وشەى ناسىوناليزم لە لاين ھەندىك چەپى خورافىيەوہ، كەمىك شىوئىندراوہ. ئەوان، لەزىر كارىگەرىيە فەكرى ناسىوناليزمى فارس و ەەرەبدا، ھاتوون وىنەبىيەكى زۆر سەقەت و ناشرىنيان سەبارەت بە ناسىوناليزم خستۆتە روو، كە لە دوائىنجامدا لەسەر ناسىوناليزمىش كەوتوہ.

ناسىوناليزم خۆى لە خۆيدا زاراوہ، يان چەمكىكى بى لانەبە. ناسىوناليزم دەتوانىت ناسىوناليزمىكى رزگار كەر و ەدالەتخواز و سەربەخۆخواز بىت، دەشتوانىت ناسىوناليزمىكى ھىرشبەر و داگىر كەر و مەرگخواز بىت. جياوازى ئەمە پەيوەندى بەو بارودۆخ و كۆمەلەوہ ھەيە، كە ناسىوناليزم تىايدا دەردەكەوت. ئايا ناسىوناليزم لەناو كۆمەلنىكى بىندەست و داگىر كراو و ولات و ىران كراودا دەردەكەوتىت؟ يان لەناو دەولەت و كۆمەلنىكى سەردەست و داگىر كەردا؟ لە ھالەتى يەكەمدا، بە دلنبايىيەوہ، ناسىوناليزمى خۆرزگار كەر و ئازادىخوازە، و اتا سەربەخۆخوازە، چونكە دەبەوئى كۆمەلنىك، زمانىك لە كوشتن، نەتەوىبىيەك، لە ستەمى نەتەوىبىيەكى تر رزگار بكات، بە شىوہبىيەك لە شىوہكان، چوارچىوہبىيەكى سىياسى بۆ ئەو گرووپە خەلكە (نەتەوہكە) دابىن بكات، كە لە ساىبەيدا بتوانن ژيانى ئابوورى، كۆلتوورى و كۆمەلەبىيەتى خۆيان بەرەو پىشەوہ بەرن. لە ھالەتىكى وادا ناسىوناليزم رزگار كەرە. ھەر بۆچوونىك پىچەوانەى ئەوہ بىت، وەكو ھەندىك لە چەپەكان دەبىلن بۆچوونىكى دروست نىبە، بۆچوونىكى

ئایدیۆلوجییه، زانستی و واقعی نییه. له حالتهی دووهمیشدا، که نهتهوهیهکی سهردهست و پهلاماردر، ناسیونالیزم دهکاته ئایدیۆلوجیای دهولهتهکهی، وهکو بهعس، هیتلر و کهمالیزم، لهو حالتهدا ناسیونالیزمیکی نهک تهنیا کونخواز، بهلکو شهرخواز و داپلۆسینهره، بهو ئامانجه کار دهکات که دهستدریژی بکاته سهر خاک و سامانی نهتهوهکانی ناو ولاتهکهی یان دراوسیکانی، ههروا ههول دهدات لهناو خۆیدا یهک زمان و یهک رهنگ و یهک کولتورر بسهپینیت.

ئشین: پیت وانیه له ئهمرۆدا ناسیونالیزم لهسهر ئاستی جیهانبیدا له پاشهکشهدا بپیت؟

رهفیق سابیر: نهخیر من پیم وایه، ئهو دووسهدهیهی دوایی به ئیمتياز هوه سهدهی ناسیونالیزم بووه. چون دهتوانین بلین ناسیونالیزم له پاشهکشهدايه؟ ناسیونالیزم به گشتی، رهنگه له ههندی ولاتی کهمی ئهوروپای رۆژئاوا و ئەمریکا، بهرهو لاوازبوون چووین، بهلام له ههموو ئهو ولاتانهی تر که فره نهتهوهن بو نمونه، له ئیسپانیا له بریتانیا له کۆبیک و بهلجیکا، ناسیونالیزم لهناو نهتهوه بچووکهکاندا تا ئیستا به گوروتینه، بهراستی لهو ولاتانهدا، بزاقیکی فراوانی جهماوهری و نهتهوهیی ههیه و پیتی وایه نهتهوهی سهردهست ستهمی سیاسی، کولتوری و ئابووری بهرامبهر ئهوان دهکات و ولاتهکهیان بوته کۆلونیایهکی نیوخوی ئهو ولاته. کۆبیک له کهندها که فرهنگسی زمانن، پیش چند سالیک ريفراندۆمیان کرد بو ئهوهی جیا ببنهوه. ئهوان نهیانتوانی سهدی پهنجایهکی دهنگهکان به دهست ببنن، بهلام ههتا ئیستا ئهو بزاقه زور به هیزه و نزیکي لهسهدا چل و حهوتی خهککهکهیان لهگهڵ بوو. سهرکردهی بزاقهکهیان وتی هیچ کیشیهک نییه، له ريفراندۆمی داهاوودا دهنگی پئویست بهدهست دینین، چونکه ئیمه دهمانهوی دهولهتی سهربهخوی خۆمان ههپیت.

ئهمه له رۆژئاوا، بهلام ئهگهر بینه سهر ئهوروپای رۆژههلات، تا ئیستا ناسیونالیزم له گورتینیکی بهردهوامدايه. بو نمونه یوگوسلافیا، چیکۆسلۆفاکیا، ئهو بزاقه له دروستبوونییهوه تا ئیستا بهردهوامه و له کاردايه، ههر ده- بیست سال جاریک نهخشه و نهتههسی دونه دهگوردريت. ئهم دیاردهیه بهریومه بگاته رۆژههلاتی ناوهراست و نهخشهی رۆژههلاتی ناوهراست بگوردريت. له بهر ئهوه ناتوانین بلین ناسیونالیزم بهرهو کۆتاییهاتن و ئابوون رویشتوو. راسته له ههندی ولات لاوازبووه، بو نمونه ناسیونالیزم له سوید چ مانایهکی ههیه؟ هیچ مانایهکی نییه، چونکه سوید شهست سهد، حهوت سهد ساله دهولهتی ههیه، سهدان ساله پهرالهمانی

ههیه و کەس شەری پێ نەفرۆشتوو. هەر وەها لە نەرویح چ مانایەکی ههیه؟ بۆ ئەمان چ مانایەکی ههیه؟ بەلام هەر شوین و ولاتیک فرە نەتەوه بێت، بۆ نموونه وەك ئیسپانیا، کە نەتەوهیهك ههیه خاوەن نیشتمانی خۆیهتی، بەلام نیشتمانه‌که‌ی خراوته ناو سنووری نیشتمانی ئیسپانیا، لەوی ناسیۆنالیزم ههیه و به‌هیزه.

لەقین: چارەنووسی ناسیۆنالیزم لە سەردەمی جیهانگیریدا چیه؟ ئایا جیهانگیری ئەبێتە هۆی تواندنه‌وه‌ی ناسیۆنالیزم یان بره‌وی پێ ئەدات؟

ره‌فیک سابیر: بە راستی ئەو پرسیاره وەلامیکی درێژ هەڵدەگریت. من لە کتیی کولتوور و ناسیۆنالیزم باسی ئەوم کردوو و بەشیک تەواوی لەبارە‌ی ئەوهیه (جیهانگیری و چارەنووسی دەولەتی نەتەوهیی و پرسێ کورد). جیهانگیری، وەك پرۆسەیه‌کی فراوان و هه‌مه‌لایه‌نه، لە رووی سیاسی، ئابووری و کۆمه‌لایه‌تییه‌وه، کۆمه‌لی دەرئەنجامی گرنگ و گه‌وره له‌گه‌ل خۆی دینیت. بە باریکدا جیهانگیری دەسه‌لاتی دەولەتی ناسیۆنال بەسەر شویندا، ئەو سنووره جیوگرافییه‌ی کە دەولەتی ناسیۆنال بەریوه‌ی دەبات، لاواز دەکات. هەر وەها کۆمه‌لی ئەکتەری نویی جیهانی دینیتە ناو هەر ولاتیکه‌وه لە شیوه‌ی بانکه جیهانییه‌کان، یان ریکخراوه‌کانی کۆمه‌لی مه‌ده‌نی، ریکخراوه‌کانی سەر بە نەتەوه یه‌ک‌گرتوو‌ه‌کان، وەك ریکخراوی مافی ژنان، مندالان و مافی مرۆف، ئەمانه‌ دین، بە شیوه‌یه‌ك له شیوه‌کان، لەو ولاتانه‌دا کاریگەری داده‌نین و دەسه‌لات له‌گه‌ل دەولەتدا بەش دەکەن. واتا سەرداری نەتەوه‌یی ولاتان زۆر لاواز دەبیت. جاران دەولەتیک سەرداری خۆی به‌و شیوه‌یه‌ ده‌پاراست تەنانەت رۆژنامه‌یه‌کیش، ئەگەر دەولەت قبولی نەکردایه، نه‌یده‌توانی بچیتە ناو ولاتەکه‌وه. بێجگه له‌وش بزوتی دراو و پارەبردن و هینان و هه‌موو شتیک له ژێر دەسه‌لاتی دەولەتدا بوو، بە تابه‌تی دەولەتی توتالیتاری، هه‌موو ئەوانه به‌شیک بوون له سەرداری نەتەوه‌یی. لە ئێستادا هه‌موو ئەوانه به‌ره‌و لاواز بوون چوون، بەلام لە هه‌مان کاتدا له‌گه‌ل جیهانگیریدا، هه‌ستکردن به پیناسه (هه‌ویه‌ی نەتەوه‌یی و بایه‌خدان پێی، مانایه‌کی نوی و هه‌ر‌ده‌گرێ. ئەم تیکه‌لبوونه له‌گه‌ل دنیا‌دا نابیتە ئەوه‌ی کە مرۆف (ئایدینتیتی)یه‌کی جیهانی وه‌رب‌گرێ، به پێچه‌وانه‌وه بایه‌خدان به پیناسه‌ی نەتەوه‌یی به‌شیوه‌یه‌ك له شیوه‌کان زیاد دەکات. لە هه‌مان کاتدا ده‌شیت ئەم پیناسه نەتەوه‌یه‌یه، مانایه‌کی فراوانتر به خۆی ب‌گریت، کۆمه‌لیک کایه‌ی زمانی و کولتووری، کە لیکه‌وه نزیکن، به‌یه‌که‌وه پیناسه‌یه‌کی گشتی، له‌سەر ئەساسی زمان یان ئاین یاخود مه‌زه‌به، بۆ خویان پیک ده‌هینن. ئیمه ده‌توانین بلین کە، به شیوه‌یه‌ك له

شیوه‌کان، گوران به‌سهر فورم و ناوهرۆکی ناسیونالیزمدا دیت، به‌لام له ناو ناچیت. بۆ نمونه ئەگەر گردبوونه‌وهیه‌کی کولتووری و زمانی لهم شیوهیه هه‌بیت، من پیم وایه ده‌شیت کورد و فارس و به‌لوج و تاجیک و گه‌لی ئەفغانی بخرینه یه‌ک کایه‌ی کولتوورییه‌وه، ده‌شیت له هه‌ندی بواردا، گردبوونه‌وهیه‌کی زمانی و کولتووری و له هه‌مان کاتدا ئابووریش له‌سهر ئەم بنه‌مایه دروست ببیت. یان ده‌شیت شیعه‌بوون، به واتایه‌کی تر، خۆی ببیته کایه‌یه‌کی کولتووری، شیعه‌کانی عێراق و ئێران و لوبنان و به‌حره‌ین و سعودیه، هه‌ست به‌وه بکه‌ن به‌جیا له‌وه‌ی که ئەم ئێرانییه و ئەو سعودیه..تاد، به‌لام کایه‌یه‌کی کولتووری، که لێره‌دا مه‌زه‌به، به‌یه‌کیانه‌وه ده‌به‌ستیت، پاشان ده‌شیت پیناسه‌یه‌کی نوێ بۆ خۆیان پیک به‌هین، که پیناسه‌ی شیعه‌بوون، یان شتیکی تر ببیت.

لەقین: کاک دکتور پیت وایه جیهانگیری له توانیدا هه‌بیت مرۆڤیکی یونیقیرسال دروست بکات، یان به مانه‌یه‌کی تر ده‌توانیت کۆکه‌ره‌وه‌ی کولتوره‌کان ببیت؟

ره‌فیق سابیر: راستیه‌که‌ی جیهانگیری له‌گه‌ل خۆیدا کولتووریکی نوێ به دنیادا بلاو ده‌کاته‌وه، سه‌ره‌نای ئەو کولتوره نوێیه ده‌رکه‌وتووه. ئەو کولتوره نوێیه به ناو ده‌وتریت کولتووری رۆژئاوییه، به‌لام له ئەنجامدا ئەو کولتوره‌ی به‌هۆی جیهانگیرییه‌وه بلاو ده‌بیته‌وه ده‌شیت تیکه‌لبوونیک و پیکه‌وه خه‌ملاندنیک کولتووری رۆژئاوی له‌گه‌ل توخمه کولتوورییه‌کانی تری جیهاندا ببیت (یابانی، چینی، هیندۆسی و کولتووری رۆژه‌لاتی نیوین)، له ره‌وشی پیکه‌هه‌ستن و دروستبوون بلاو بوونه‌وه‌یدا، به دنیاییه‌وه، به شیوه‌یه‌ک له شیوه‌کا ره‌نگ و بۆن و تام و شیوه‌ی کولتوره‌کانی دیکه‌ش ده‌گۆزیته‌وه، ئەگه‌رچی له ناوهرۆکیشدا بنه‌ماکه‌ی کولتووریکی رۆژئاوییه. وات ئیمه ناتوانین له‌مه‌ودوا قسه له کولتووریکی ناسیونالیستی په‌تی بکه‌ین، چونکه کولتووریکی له‌و جۆره نه‌ماوه و نییه.

لەقین: ئەشیت بلین به جیهانی بووه یان به رۆژئاوی؟

ره‌فیق سابیر: نه‌خیر، من ده‌لیم به‌جیهانی بووه. له دوا‌ی شۆرش‌ی فره‌نساوه فیکری رۆشنگه‌ری، که فیکر و کولتووری ئه‌وروپاییه، له جیهاندا بلاو بوته‌وه، له هه‌ر ولاتیکدا ره‌نگی ولاته‌که‌ی گرتووه، له‌ناو هه‌ر کولتووریکدا کاریگه‌ری له کولتووری ولاته‌که کردووه، که‌چی کولتووری ولات و نه‌ته‌وه‌که‌ی نه‌سریوه‌ته‌وه. ناسیونالیزم له هه‌ر ولاتیکدا ره‌نگیک خۆی وه‌رگرتووه، به‌و مانایه‌ی ده‌مه‌ویت بلیم له سه‌رده‌می به‌جیهانیبوونی کولتووردا، کولتووریک نه‌ماوه‌ته‌وه که ئەم‌رۆ کاریگه‌ری کولتووری جیهانی

به‌سه‌ریه‌وه نه‌ب‌یت.

لقین: هه‌ندیک له ناسیۆنالیسته‌کان جیهانگیری به هه‌ره‌شه‌یه‌ک دانه‌نین له‌سه‌ر ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی، تو له‌و باره‌یه‌وه رات چیه؟

ره‌ف‌یق ساب‌یر: به‌لێ له زۆر شوین به هه‌ره‌شه‌یه‌کی دانه‌نین له‌سه‌ر کولتووری نه‌ته‌وه‌یی، له‌وانه له ولاتانی دراوسی، هه‌ندێ ولاتی عه‌ره‌ب و ئیسلامی. چونکه ئه‌وان پ‌ی‌یان وایه کولتووره‌که‌یان کولتووریک‌ی موقه‌ده‌سه، ناوه‌رۆکنیکی ئاینی هه‌یه، له‌به‌ر ئه‌وه ئه‌وان به د‌ی‌زایی (1500) سال دا‌کۆکیان له‌وه کردوه، به جۆر‌یک وه‌کو شتیکی پ‌ی‌رۆز نه‌یان ه‌یشتووه ئه‌و کولتووره ئالوگۆری ریشه‌یی به‌سه‌ردا ب‌یت، یان کار‌ی‌گه‌ری گه‌وره‌ی کولتووری تری له‌سه‌ر دروست ب‌یت، له به‌ر ئه‌وه له به‌رامبه‌ر ئه‌م شه‌پۆله فراوانه‌ی کولتووری جیهانگیریدا ئیستا به د‌ل‌ن‌ی‌اییه‌وه هه‌ست به مه‌ترسی ده‌که‌ن.

لقین: سه‌باره‌ت به کۆمه‌لگه‌ی کوردی ئایا جیهانگیری مه‌ترسی هه‌یه بۆ سه‌ر ناسنامه‌ی کوردی؟

ره‌ف‌یق ساب‌یر: من له‌و باوه‌ر ده‌انیم مه‌ترسی هه‌بێ. مرۆف خۆی ده‌توان‌یت به شیوه‌یه‌کی هۆشیارانه مامه‌له له‌گه‌ڵ ئه‌و کولتووره نو‌ی‌یه‌دا بکات و هه‌ول بدات لایه‌نه‌ باش و به‌سووده‌کانی تیکه‌ڵ به کولتووری نه‌ته‌وه‌یی خۆی بکات، بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و کولتووره، سه‌ره‌نجام به قازانجی کولتووری نه‌ته‌وه‌یی بشک‌یت‌ه‌وه. من به‌ش به‌حالی خۆم، به هه‌ره‌شه‌یه‌کی دانانیم، به‌لام ئه‌وه به‌ته‌ن‌یا به‌س نییه، ده‌ب‌ی بتوانین به ئاگاییه‌وه له‌گه‌ڵ ئه‌م دیار ده‌یه ره‌فتار بکه‌ین.

لقین: ناسیۆنالیزی کوردی ده‌چ‌یت‌ه چ خا‌نه‌یه‌که‌وه له‌وه‌ی رزگارکه‌ر ب‌یت یان و‌یرانکه‌ر؟

ره‌ف‌یق ساب‌یر: ناسیۆنالیزی کوردی تا ئیستا رزگار‌ی‌خ‌واز و ئازاد‌ی‌خ‌وازه، ناسیۆنالیزم‌یکه که دا‌کۆکی له زمان، پ‌ی‌ناسه و خاکی نه‌ته‌وه‌یه‌کی ژیر ده‌ست ده‌کات که هه‌ره‌شه‌ی له ناوچوون و زه‌وتکردنی خا‌ک و کوشتنی زمانه‌که‌ی لێ ده‌کر‌یت.

لقین: با ته‌رک‌یز بکه‌ینه سه‌ر په‌یوه‌ندی نیوان ئاین و ناسیۆنالیزم، ئه‌گه‌ر له‌سه‌ر ناسیۆنالیزی کوردی قسه بکه‌ین به‌ش‌یک‌ی زۆری شو‌رشی کوردی پ‌یاوه ئاین‌ی‌یه‌کان رابه‌رایه‌تیان کردوه، په‌یوه‌ندی ر‌ایه‌لی نیوان ئاین و ناسیۆنالیزم چیه؟ چۆن پ‌یکه‌وه گر‌ی ئه‌در‌ینه‌وه؟

ره‌ف‌یق ساب‌یر: ناسیۆنالیزم، له دنیا‌دا به گشتی، بزاق‌یک‌ی سیکۆلار بووه و ئاینی نه‌بووه، ته‌ن‌یا له هه‌ندێ ولات‌دا فۆرم‌یک‌ی ئاینی به خۆوه گر‌ت‌ووه، چونکه ئه‌و نه‌ته‌وه‌یه، له لایه‌ن نه‌ته‌وه‌یه‌کی سه‌ر به ئاین‌یک‌ی دی، خاکی

داگیرکراوه. بۆ نموونه کاتی خۆی له بهلکان، بزاقی ناسیونالیستی له بولگارستان تهنا ناوهروکیکی ناسیونالیستی، به مانا ناسیونالیستییهکی رووتی نهبوو، بهلکو فورمیکی ئاینیشی ههبوو. بۆ ئهوهی گهل و ولات له بندهستی دهسهلاتی عوسمانی، که بۆ ئهوان ئاینیکی نامۆ بوو و کولتووریکی نامۆی لهگهل خۆی هینابوو، رزگار ببیت کلێسا دهواریکی گهوهی بینی. پێچهوانهی ئهوه له ئهلهزائیر و مهراکو و ههندی ولاتی دیکهی ئیسلامیدا که داگیرکهرهکه ئهوروپایی بووه، لهویشدا ئاین توخمیک بوو له بزاقی ناسیونالیستی. بهلام له ههچ کام لهو ولاتانهدا، دواي رزگار بوون، دهولت نهبوو به دهولتی ئاینی، نه له ئهلهزائیر و نه له مهراکو، نه له بولگارستان و ولاتانی بهلکان. ئهوه ئهزموونانه دهیسهلمینن، که ناسیونالیزم خۆی بزاقیکی ئاینی نییه، بهلکو نهتهوهیه، بۆیه مهگهر بهدهگمهن، دهنه ههمیشه سیکۆلار (عهلمانی) بووه.

ئهوهندهی پهیوهندی به کوردستانهوه ههیه، به ههمان شیوه، بزاقی ناسیونالیستی کورد، له ماوهی زیاتر له سهدهیهکدا، قهت بزاقیکی ئاینی نهبووه، بهو مانایهی ئایدیۆلۆجیایهکی ئاینی نهبووه، نهیویستوووه له پال خهبات بۆ رزگارکردنی خاك و نهتهوه خهبات بۆ رزگارکردنی ئاینیش بکات. چونکه ئاینهکه خۆی ژێودهست نهبووه. ئیمه داگیرکهرانمان، به درێژایی میژوو، هاوئاینمان بوون و ههندی جاریش به ناوی ئاینهوه میشکی خهلكی ئیمهیان تهزانوووه. به ناوی ئاینهوه ههستی نهتهوهبیان لای خهلك لاواز کردوووه. بهلام کهس ناتوانی نکوئی ئهوه بکات که بهشیکی زوری سههرکرده کلاسیکیهکانی کورد مهلا بوون، یان خویندنی ئاینیان ههبووه، چونکه ئهوه کاته، له کوردستاندا، خویندنی مۆدیرن نهبووه. حوجره و مزگهوت و خانهقاکان بهگشتی، تاکه سههرچاوهی خویندن و پرووناکبیری بوون. نالی خۆی مهلا بووه، بهلام نالی کهسیکی ئیسلامی نهبووه بهو مانایهی ئهمرۆ، لهبهر ئهوه ئاین فاکتهریک نهبووه له بزاقی ناسیونالیستی کوردی، چونکه ئیمه کیشهی ئاینمان نهبووه.

لقین: بهلام وهکوو ئاماژهمان پێ دا سههرکردهکانی شۆرش کورد له کۆندا یان مهلابوون یان کهسانی ئاینی، ئایا ئهتوانین بلێین ئهوان سیکۆلار بوون؟
رهفیق سابیر: من وتم ناسیونالیزم به گشتی ئاینی نهبووه، سیکۆلار بووه. بزاقی شیخ مهحمودیش ئاینی نهبووه، خهباتی ئهوه له بنههتدا بۆ دامهزراندنی دهولتێکی نهتهوهیی بووه، ئهوه ماوهیهش که حوکمران بووه، شیخ مهحمود نههاتوووه شهریعهتی ئیسلامی سهپینیت. بهلام خالکی گرنگ لێردها ئهوهیه، له بهر ئهوهی کیشهکه لهگهل بریتانیا بوو، بههۆی ئهوه

پ‌ه‌ر‌و‌ه‌ر‌ده ئاین‌یه و ئه‌و کولتور‌ه ئاین‌یه‌ی که ش‌یخ مه‌حمود هه‌یبوو، ئه‌و مه‌یلی به‌لای ده‌ول‌ه‌تی عوسمان‌ی و تورکه‌کاندا بو‌وه، که ل‌یره‌دا ده‌کر‌یت بل‌یین ئاین ر‌ول‌ئ‌یک‌ی چه‌واشه‌کارانه‌ی بین‌یوه، یان ره‌نگه هه‌ندی ئه‌و ب‌و‌چ‌و‌ونه‌یان لای ش‌یخ دروست کرد‌یت که تورکه‌کان بر‌ای ئاین‌مانن و له‌وانه‌یه ئه‌وان له بر‌یتانیه‌کان باش‌تر بن. له کات‌یک‌دا ته‌واو پ‌یچه‌وانه بو‌و، ده‌رکه‌وت که تورک چ‌و‌ن مامه‌له‌ی کرد. به‌لام کات‌یک له د‌و‌خ‌یک‌ی می‌ژووی و ک‌و‌مه‌ل‌ایه‌تی و سیاس‌یدا، له ناوچه‌یه‌کی کوردستان، که سایه‌ت‌یه‌کی وه‌ک قازی محم‌هد، که مه‌لا بو‌و، یان وه‌ک ش‌یخ مه‌حمود، له بنه‌ماله‌یه‌کی به‌ریز و ناسراو بو‌و، ده‌ب‌یت‌ه ر‌ابه‌ری بزاق‌یک‌ی نه‌ته‌وه‌یی له‌و ناوچه‌یدا، ئه‌وه به‌و مانایه نییه که بزاق‌ی ناسی‌ونالیستی کورد بزاق‌یک‌ی ئاینی بو‌وه یان ئامانج‌ی بزاقه‌که ئامانج‌یک‌ی ئاینی بو‌وه.

لق‌ین: به در‌ی‌زایی می‌ژووی کورد هه‌ستی ئاینی ر‌ول‌ئ‌یک‌ی نیگه‌تی‌قی هه‌بو‌وه له‌سه‌ر بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وایه‌تی کورد، به‌لام ب‌و می‌لله‌ته‌کانی تر ئه‌م شته‌ وای نییه، هه‌میشه سوودیان له ئاین وه‌رگرت‌وه ب‌و دروستکردنی ده‌ول‌ه‌تی نه‌ته‌وه‌یی، ب‌و نمونه ئه‌مه له می‌ژووی فارس، تورک و عه‌ره‌با ده‌ب‌ین‌ر‌یت، ب‌و‌چی له می‌ژووی کورددا ئه‌و شته پ‌یچه‌وانه‌یه؟

ره‌ف‌یق ساب‌یر: له‌و سه‌رده‌مه‌ی که ئاینی ئیسلام ده‌رکه‌وت و ده‌ول‌ه‌تی ئیسلامی دامه‌زر‌ین‌را، به‌گشتی ده‌ول‌ه‌تانی ئه‌و سه‌رده‌مه ئایدی‌ول‌وج‌یا‌یه‌کی ئاینیان هه‌بو‌و. ئیمپ‌رات‌وری‌ای ر‌وما هه‌بو‌و که ئایدی‌ول‌وج‌یا‌که‌ی مه‌سیحی بو‌و، ئیمپ‌رات‌وری‌ای ساسانی ئاینه‌که‌ی زه‌رده‌شتی و مانی بو‌و، هه‌روه‌ها ئاینی ئیسلام بو‌و به‌ ئاین و ئایدی‌ول‌وج‌یا‌ی ده‌ول‌ه‌تی عه‌ره‌بی. کات‌یک عه‌ره‌به‌کان ده‌ول‌ه‌ت-ئیمپ‌رات‌وری‌ایه‌کیان پ‌یک ه‌ینا فاکته‌ریک پ‌یک‌یه‌وه به‌ست‌بو‌ونه‌وه که غه‌نیمه بو‌و، یانی ئه‌و ده‌ستکه‌وت و تالانه‌ی که له داگیرکردنی شار و ولاتان ده‌ستیان ده‌که‌وت. به‌ب‌و‌چ‌و‌ونی من، ئ‌یر‌انییه‌کان ئه‌و کاته‌ی که له‌ژ‌یر ده‌ستی ئیمپ‌رات‌وری‌ای ساسانییه‌کاندا بو‌ون، توانای نی‌وخ‌ویی و ئابووری و کولتووری و سیاس‌ییان ز‌ور له‌ کورد به‌ه‌یز‌تر و زیاتر بو‌و، له‌ به‌ر ئه‌وه ئه‌وان توانیان سوود له‌ ئاینه‌که‌ وه‌ر‌ب‌گرن.

هه‌ر دیارده‌یه‌کی فکری و سیاسی که له‌ ده‌رم‌وه‌ د‌یت، تا‌چ ئه‌ندازه‌یه‌ک ده‌توان‌یت کاریگه‌ری دان‌یت، به‌ش‌یک‌ی ز‌وری په‌یوه‌ندی به‌ پ‌یکهاته‌ی ئه‌و ک‌و‌مه‌له‌وه هه‌یه. کات‌یک ک‌و‌مه‌لی کوردستان رو‌و به‌ رووی شه‌پ‌ولی دیارده‌یه‌کی کولتووری و سیاس‌یی نو‌ی ده‌ب‌یت‌ه‌وه، ئه‌گه‌ر له‌ناو ک‌و‌مه‌لی کوردستاندا، توانای سیاسی و پ‌یگه‌یشتی کولتووری هه‌ب‌یت، کورد ده‌توان‌یت ئه‌و دیارده‌ نو‌یه ب‌و قازانج‌ی خ‌وی به‌کار ب‌ین‌یت، ئه‌گه‌ر نا‌خ‌وی

دهستووریکی دیموکر اتانهوه، مافی هاوولاتیان، به بی جیاوازی، بیاریزین و بیس لهو مهترسییه بگرین.

لئین: تو له شیعریکدا بهرامبهر به عهره‌ب ده‌لئیت نیوانمان رووباری خوینه چون پیک ده‌گهین، ئایا ئه‌مه جوریک له شو‌قینیزم نییه؟

ره‌فیق سابیر: ئه‌و شیعره له کاتی کوره‌هه‌که‌دا نووسراوه، ههمومان ده‌زانین کئ هۆکاری رشتتی ئه‌و خوینه‌یه. راسته ئه‌وه ده‌ولت کردوویهتی، به‌لام له ئیستادا، ههر نه‌ته‌وه‌یه‌ک به‌رپرسه له تاوانی ده‌ولته‌که‌ی. کس ناتوانیت گه‌لی ئه‌لمان له تاوانی هۆلوکوست و گه‌لی عهره‌بی عیراق له تاوانی ئه‌نفال بی به‌ری بکات. هه‌ندیک له رووناکبیرانی عهره‌بی عیراق خوین، له باره‌ی تاوانی ئه‌نفال و هه‌لبجه و تاوانی تری ده‌ولته‌که‌یانوه، ده‌لئین ئیمه وه‌کو عهره‌ب ده‌بیت داوای لیبوردن له کورد بکهن.

لئین: هه‌ندیک له نووسهران پینان وایه که تا ئیستا بزوتنه‌وه‌یه‌کی ناسیونالیستی راسته‌قینه‌مان نه‌بووه به‌لکو بزوتنه‌وه‌یه‌که‌مان هه‌یه به‌ دروشم ناسیونالیسته و به‌ کرده‌وه‌ ده‌ره‌به‌گ؟ تو له‌و باره‌یه‌وه رات چونه؟

ره‌فیق سابیر: منیش له هه‌ندی له کتیبه‌که‌ماندا زورجار به‌گومانه‌وه باسی بوونی ناسیونالیزمی کوردیم. کردووه، ئایا به‌راستی ناسیونالیزم له کوردستاندا هه‌یه؟ ئه‌گه‌ر هه‌یه که‌موکورتیه‌کانی و تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی چین؟ من له‌و باره‌یه‌وه قسه‌م کردووه، به‌لام ئه‌وه‌ی که ناسیونالیزم له کوردستاندا نه‌بیت ئه‌مه رایه‌که ره‌نگه زانستی نه‌بیت، به‌لام ده‌کری لیدوانی له‌باره‌وه بکری. به‌شیک و ه‌لامی ئه‌م پرسیاره‌ش ده‌هه‌ستتته سه‌ر ئه‌وه ئیمه پیناسمان بو ناسیونالیزم چیه؟ چون له ناسیونالیزم ده‌گه‌ین؟ ئه‌گه‌ر ناسیونالیزم خه‌بات بیت بو دامه‌زراندنی ده‌ولته‌تی نه‌ته‌وه‌یی و بو دیاریکردنی چوارچۆیه‌یه‌کی سیاسی، که له‌ناو ئه‌و چوارچۆیه‌یه‌دا زمان و کولتوری نه‌ته‌وه‌یه‌ک نازاد بیت، ئه‌وا ئیمه ده‌توانین به‌ شیوه‌یه‌ک له شیوه‌که‌ن قسه له ناسیونالیزمی کوردی بکهن، ئه‌گه‌ر چی تا ئیستا نه‌گه‌یشتوته ئه‌و ئامانجه و تا ئیستاش به‌ راشکاو خه‌باتی بو نه‌کردووه. به‌لام ئه‌مه وه‌کو وتم ده‌شیت ناسیونالیزمیک بیت، به‌ش به‌ش و دابراو له یه‌کتر، له ههر به‌شیک کوردستان تایبه‌تمه‌ندی خۆی هه‌یه، له ههر به‌شیکدا تا ئه‌و جیه‌ی بۆی کراوه، هه‌ولێ داوه پروژهی نه‌ته‌وه‌یی و ناسیونالیستی خۆی له‌گه‌ل پروژهی نه‌ته‌وه‌ی سه‌رده‌ستدا بگونجینی و جی‌گایه‌ک بو داخواییه نه‌ته‌وه‌یه‌کانی کورد، له سایه‌ی ئه‌و کولتور و نه‌ته‌وه سه‌رده‌ستدا، بکاته‌وه، به‌لام ئه‌و پرسیاره بو خۆی لیدوانی زور هه‌لده‌گریت و شایانی گه‌توگه‌کردنه.

لئین: کاک دکتور ئه‌توانی به‌ خۆت بلایت پیاویکی ناسیونالیستی؟

ره‌فیق سابیر: ئەگەر ناسیونالیزم خەبات بێت بۆ ئازادی، بۆ عەدالەت، بۆ رزگارکردنی کولتووریک له کوشتن، ئەگەر بانگەشەیی یەكسانی بێت لەناو نەتەوه‌کان و کولتوورەکاندا، بەلای دەتوانم بلیتم و لاریم لەوه نییه وەك ناسیونالیستیک بناسریم، هەرچەندە من خۆم، بە پێناسەیه‌کی کوردستانییه‌وه، بە هاوولاتییه‌کی جیهانی دەزانم.

لقین: هەندێ له رۆشنبیران پێیان وایه، ئەو نووسەرانی له ئەوروپا ئەژین ئەو هەسته ناسیونالیستیانی له ناخیاندا هەیه زیاتر بەرھەمی عاتیفەیه، هەستیکێ نۆستالجیانییه، نەك بەرھەمیکێ مەعریفی؟

ره‌فیق سابیر: ئەم قسەیه هەر کەسێك کردبێتی حوکمیکێ تەماوییه و تا رادەیه‌ك کوێرانه‌شه. دەشیت له ئەوروپا کەسانیك هەبن بەرھو ناسیونالیستییه‌کی توندروانه رۆشتبن، بەلام تەعمیمکردنی ئەم حوکمه بەسەر ئەوانەدا، که له ئەوروپا دەگەرینه‌وه، ئەوه شتیکێ هەلەیه، ئینسان چەند بە کولتووری گەلانی دیکەدا **رۆ چوو بێت** و تیکەل بێت لەگەل کولتوورەکانی تردا، هۆشیارانتر ئاور له ریشەیی کولتووری خۆی دەداتەوه و بە چاویکی لوی بۆی دەروانیت، له هەمان کاتدا دەشیت خۆشەویستی بۆ خاک و ولاتەکه‌ی فراوانتر بێت.

لقین: بۆچی ئەوانە له ئەوروپا توندترن له رووی نەتەوه‌یییه‌وه، وەك ئەوانە له کوردستاندا ئەژین؟

ره‌فیق سابیر: نەخیر، ئەوهی له دەرۆه له ئەوروپا دەرۆی هۆشیاریی نەتەوه‌یی زۆر زیاتره و پێگەیشتووتره، له هۆشیاریی نەتەوه‌یی کوردی ئیره. کوردیک که دەگاتە ئەوروپا بۆ یەکه‌مجار دەبینیت دراوسیکه‌ی کوردی تورکیایه، یان کوردی رۆژه‌لاته، ئەولای کوردی سوڤیه‌ته، بەیه‌که‌وه کۆ دەبنه‌وه، پاشان تۆ که دەچیتە ئەوروپا تێدەگه‌یت ئینسانی بێ ولات یانی ئینسانی ناکامل، ئەو ئیجساسه لای ئینسان دروست دەبێت، لەبەر ئەوه له هەر پۆلیك دەخوینیت، له هەموو بۆنه و مواناسەباتیک هەر کەسه بەناوی ولاتی خۆیه‌وه دەناسریت. تۆ هەتا ئیواره بلیت کوردستانیم، بە عێراقی ناوئوس کراوی، یان بە ئیرانی ناسراوی ئەوی تر بە تورکی، منداڵ که دەچنه مەکتەب، یان له باخچه‌ی ساوایانه‌وه هەر منداڵه و یەکه‌م وانەیی وینەکیشانه‌وه فیری وینەکیشانی ئالای ولاتەکه‌ی خۆی دەکن. منداڵه‌که‌ت یەخەت دەگرێ دەلای بابە کوا ئالاکەم، کوا نەخشەیی ولاتەکه‌مان. مەبەستم ئەوهیه ئەمه شتیکه که تۆ رۆژانه تیایدا دەرۆی، پیت دەلین کۆیندەری؟ دەلایت کوردستان. دەلای کوی؟! پاکستان؟ دوایی دەبیت بلیت: عێراقیم. مەبەستم ئەوهیه ئەمانه به شیوه‌یه‌ك له شیوه‌کان شتی عاتیفی تێدایه، بەلام ئەمه بەشیکه

له حالهتیکي ئینسانی و رۆژانه توشی دهبیت و پروبهرووی دهبیتهوه. له ههمان کاتیشدا به دلنیاپیهوه دهلیم کوردی ئهوروپانشین، له رووی هۆشیاریی نهنهوهیهوه، هۆشیاریهکی نهنهوهیی بهرزیان ههیه و کهمترین کاریگهری کولتووری سیاسی ئوتونومی بهسهرپانهوهیه، تهناهت ئهندامی ئهو حیزبانەش که بهرهمی فیدرالیان داوا کردووه، له ئهوروپا ئەمانه دهنگ بو سهربهخۆیی کوردستان دهن.

لەقین: حەز دەکەین کۆتا پرسیارمان سەبارەت بە ئەزموونی شەخسی خۆت بێت، پەيوهندی بەرێزتان لەگەڵ ئایدیۆلۆجیای چەپ و حیزبی شیوعی و پارتی کار که دواتر تا ئاستی سهرکردایهتی ئهو حیزبه رۆشتی و پاشان ئهو گۆرانکارییهی بهسهر بیری تۆدا هات که گۆرانکارییهکی (180) پلهیی بوو کهسێک له کۆمۆنیستیهوه وازبهینیت و ببیته کهسێکی ناسیۆنالیست؟

رهفیق سابیر: من بو خۆم و کۆمهڵێک کهسی تری ناو حیزبی شیوعی، له دواي کیمیاباران و ئەنفال، پروبهرووی پرسیارێک بووینهوه که پەيوهندی به چارهنووسی خۆمان و ولات و نهنهوهکهشمانهوه ههبوو. ئەمه بو خۆی سهرهتای له دایکبوونهوهیهکی نوێ بوو، بو من و بو زۆریکی تریش. مرۆف زۆر جار له خۆی دهپرسیت ئایا ئهوهی تا ئیستا کردووینتهی باشترینه؟ ئهو عاقیبهتانهی که له دواي ئهو کارهساتانه دهرکهوتن، چ له ولاتانی به ناو **سۆسیالیستی**، چ لهناو هاوڕێیانی عهرهبی حیزبی شیوعی، سەبارەت بهو پرودواوانه، سهرنجراکش و شهرمهینهر بوون، ئەوان زۆر به کهمبايهخهوه سهیری کیمیابارانکردنی کوردستان و ئەنفالیان دهکرد، ئەمه منی گهیانده ئهو ئەنجامهیی که ئهو پرسیاره له خۆمان بکهین و بگهینه ئهو حهقیقهتهی که ئیمه و عهرهب، له عیراقد، بهراستی دوو نهنهوهی جیاوازين و خاوهنی دوو کولتوور و دوو میژووی جیاواز، دوو بهرژهوهندی جیاوازين، بۆیه دوو ئامانجی جیاوازشمان ههیه، ئایا حیزبێکی سهرانسهری، له ولاتیکي فرهنهتهوهدا، دهتوانی له یهک کاتدا ههم حیزبی نهنهوهی سهردهست و ههم حیزبی نهنهوهی ژێردهست بێت؟ ئایا دهتوانی بهیهک ئەندازه، بهرژهوهندی ئهو دوو نهنهوهیه دهربهریت؟ نهخیر ناتوانی چونکه ئەزموونی حیزبی شیوعی عیراق و حیزبی کۆمۆنیستی تورکیا و سوریا و ئیران (توده) ههر ئهوهی سهلماند.

ههر کاتیک ناکۆکییهک کهوتبیته نیوان بهرژهوهندی عهرهبی عیراقی و کوردهوه، ئەوان به شیوهیهکی ئوتوماتیکي لایهنگری عهرهبیان کردووه، بهو شهرته دهولهتهکه ئەوانی راونهنایت، حیزبی شیوعی تا بهعس راوی نهان و داینهپلۆسین بزاقی رزگاربخواری کوردیان به بزاقیکي کۆنخواز

دهژمارد. سالی (1973) که حیزبی شیوعی کهوتەوه گفتوگو له گه‌ل به‌عس دیسانه‌وه حیزبی شیوعی هه‌لو‌یستیکی نیگه‌تیقی به‌رامبه‌ر بزاقی کورد هه‌بوو. دواتریش له سالی (1976) و (1977) دا دیسانه‌وه حیزبی شیوعی بو‌رازیکردنی به‌عس، له به‌یاننامه‌یه‌کدا، زور به‌توندی هه‌رش ده‌کاته‌سه‌ر ئەو بزاقه‌ی که تازه دروست بوو بوو. له ئیرانیش حیزبی توده‌تا‌خو‌یان‌راو نه‌ران نه‌هاتنه‌ده‌نگ... ئەمه‌شنتیکی نائاسایی نییه‌بو حیزبیک که‌خوی‌به‌عیراقی بزانی‌ت، ئەو نایه‌ت له‌به‌ر خاتری له 25% ی خه‌لک (کورد) قوربانی به‌به‌رژم‌ه‌ندی له 75% ی خه‌لکه‌که‌ی‌تر (عه‌ره‌ب) بدات.

له‌به‌ر ئەوه‌ئیمه‌به‌و نه‌تیجه‌یه‌گه‌یشتین که‌ئه‌گه‌ر کۆمۆنیست بین، ئەگه‌ر ئیسلامی یان سۆسیالیست بین ده‌بیت ئامانجه‌مان، پێش هه‌ر شتیک، ئازادی ولات و گه‌لی خو‌مان بێت، ئیمه‌(له‌عیراقدا) دوو نه‌ته‌وه‌ی جیاوازی و هه‌ریه‌که‌مان ولاتی خو‌مان هه‌یه. عیراق ته‌نیا ولاتیکی فرمه‌ته‌وه‌نییه، به‌لکو فره‌خاکیشه. ئیمه‌خاکی خو‌مان هه‌یه‌ئوانیش خاکی خو‌یان هه‌یه، ئیمه‌هه‌رچییه‌ک بین، له‌چوارچیوه‌ی کوردستاندا، ده‌بین و ده‌توانین له‌و حاله‌ته‌دا باشترین دۆستایه‌تی له‌گه‌ل حیزبی کۆمۆنیستی عه‌ره‌بی عیراقدا بکه‌ین، له‌به‌ر ئەوه‌باوه‌رمان به‌وه‌نهما که‌به‌هیچ شیوه‌یه‌ک له‌حیزبی سه‌رانسه‌ریدا بیه‌ینه‌وه. له‌پال ئەوه‌دا و کهوتنی بلۆکی سۆسیالیستی و ده‌رکهوتنی ئەو هه‌موو تاوانه‌ی، که‌به‌ناوی سۆسیالیزمه‌وه‌له‌ولاتاندا کراوه، ئایدیۆلۆجیای کۆمۆنیزمی والی کرد ئیمه‌ئێتر نه‌توانین به‌رگری له‌کۆمۆنیزم بکه‌ین. بو‌منیش و زوربه‌شمان قه‌ت کۆمۆنیزم به‌ته‌نیا تاکه‌سه‌رچاوه‌ی زانیی من نه‌بووه، هه‌میشه‌هه‌ولم داوه‌له‌فیکر و رێبازی‌تر سوود و هه‌ر بگرم. سه‌ره‌نجام ئیمه‌به‌و نه‌نجامه‌گه‌یشتین که‌هیچ شتیک به‌حیزبی شیوعی عیراقه‌وه‌نامان به‌ستینه‌وه. له‌به‌ر ئەوه‌ئیمه‌وازم له‌حیزبی شیوعی عیراقی هه‌ینا. دواتریش من وازم له‌کاری حیزبایه‌تی‌هه‌ینا. له‌رووی ئایدیۆلۆجیشه‌وه، دوا‌ی هه‌ره‌سی بلۆکی رۆژه‌لات، ده‌رکهوت که‌ئێتر ئەو ئایدیۆلۆجیایه‌، له‌بری ئەوه‌ی به‌هه‌شتیک بو‌مرۆف له‌سه‌ر زه‌وی دروست بکات (70-80) ساله‌دۆزه‌خیکی بو‌مرۆف دروست کردبوو. گه‌یشتینه‌ئەو باوه‌ره‌ی که‌مرۆف بو‌ئەوه‌ی عه‌داله‌تخواز بێت، ئازادخواز بێت، باوه‌ری به‌ما‌فی‌مرۆف و نه‌ته‌وه‌و گه‌لانی‌تر هه‌بیت مه‌رج نییه‌کۆمۆنیست بێت، کۆمۆنیزم به‌په‌چه‌وانه‌وه، تو‌ناچار ده‌کات ئایدیۆلۆجیای گرووپیکی به‌سه‌ر خه‌لکدا به‌سپینیت. ئەمه‌رو له‌زور شوینی دنیا‌دا، کۆمۆنیزم و فاشیزم هاوتای یه‌ک داده‌نرین.

من ناسیۆنالیزم به‌و مانا نیگه‌تیقه‌ی که‌باس ده‌کری هه‌لنه‌بژاردوه، من

خۆشهویستی ولاتهکهه، له بهرامبهر خۆشهویستی ههموو عیراقدا، ههلبژارد. خۆشهویستی مرۆقم له بری ئایدیۆلۆجیاپهرستی، کرانهوه بهسهه دهروازهی فیکر و زانینم له بری خۆداخستن ههلبژارد.

**ئامادهکردنی: نهحمهد میره، هینمن باقر
گۆقاری (لقین) ژ. 41 حوزهپیرانی 2006**

سهرنج: ئهم دیداره راستهوخۆ ئهنجام دراوه، له کاتی ئامادهکردنی، بۆ ئهم چاپه، لهرووی دارشتن و زمانهوانی و رینووسهوه، کهمیک دهستکاری کراوه.

ههوانامهی کتیب

ههوانامه كتيب

سەرەتای کۆشتنی ئازادیی نەتەوێ بە کۆشتنی ئازادیی تاکەکەسانی دەست پێ دەکات

* ستەمی نەتەوویی قین و بیزاری لای نەتەوێ بێدەست، بەرامبەر بە نەتەوێ سەردەست، دروست دەکات، بە نەمانی ستەمەکە ئەو قین و بیزارییە لە ناو ناچن.
* ئازادیی نەتەوویی بە بێ ئازادیی تاکەکەس و پاراستنی مافی مەرۆف، لە وەهەم و خورافە زیاتر نییە.

کوردستان راپۆرت: بە رای تو ناسیۆنالیزم تا چەند لە هەناوی خۆیدا جیگای بو دیموکراسی هەیە؟
رهفیق سابیر: ناسیۆنالیزم لە هەر ولاتیکدا، لە بنەڕەتدا، بەو ئامانجە سەرھەڵدەدات و گەشە دەکات تا نرخ و بەرژووەندی نەتەوێیەک، لە بەرامبەر نرخ و بەرژووەندی نەتەوێیەکی دیکەدا، هاوتایان بەرزتر رابگریت و بەرژووەندی بەرزتری نەتەوێی، لە رێگای سیاسەتیی نەتەوێی سەربەخۆو، دابین بکات. بەلام بو ئەوێ بتوانیت بەم ئامانجە بگات پێویستە ئەو چوارچێوە جیۆگرافیەیی نەتەوێی تیایدا دەژی کۆنترۆل بکات، و اتا دەولەتی نەتەوێی دابمەزرینیت. کەواتا دامەزراندنی دەولەتی نەتەوێی، نەک دیموکراتی، ئامانجی ناسیۆنالیزم و هەر بزاقی ناسیۆنالیستیە.

لەم سەرەتایەو دەگەینە ئەو ئەنجامە کە دیموکراتی، لە سەرەتادا، بەشیک سەرەکی لە ستروکتووری فیکری و ئامانجی نەتەوێی ناسیۆنالیزم پێک ناھێنیت. بەلام ئەم بوچوونە ئەو ناگەپەنیت کە ناسیۆنالیزم، خۆی لە خۆیدا، ناتوانیت دیموکرات بێت، یان دژی دیموکراتیە، هەر وەک هەندیک لایەنی لیبرالی نەتەوێ سەردەستی ناوچەکە ئیدیعە دەکەن. بە پێچەوانەو ناسیۆنالیزم لە ولاتە داگیرکراو و بێدەستەکاندا ناوەرۆکی ئازادخوێزانە و دیموکراتانە هەیە، چونکەو بەو ئامانجە دەرکەوتوووە کە نەتەوێیەک لە کۆیلا یەتی بێگانه، زمان و کۆلتووریک لە کۆشتن رزگار بکات. ئەمە کاریکی دیموکراتانە، ئازادخوێزانە و تەنانت دادپەرورانە، کەچی

ناسیونالیزمی نهتهوهی سهردهست جگه له خولیای مهزنخواری و شوځینیزمی نهتهوهی و کولتووری و رقبوونهوه له نهویدی شتیکی دی نیبه. بهلام نایا ناسیونالیزم دواي نهوهی به نامانجی خوئی دهگات، وانا کاتیک ولات نازاد دهکات و دهولتهی نهتهوهی دادهمزرینیت، دهوانیت دیموکرات بیت؟ بو وهلامی نههم پرسیاره نیمه نهزموونی دهیان بزاقی ناسیونالیستی نهروپایی و نهفریقای و ناسیاییمان له بهر دهسته. دهکریت نهو نهزموونانه، که هر یهکهیان بهرهمی دوخی تاییهتی سیاسی و کولتووری و کومه لایهتی خویان بوون، له دوو موډیلا، موډیلی دیموکراتی و موډیلی دیکتاتوری، پولین بکهین:

موډیلی یهکه میان، که له نهروپای روژئاوادا ده رکهوتووه، لهوه دا خوئی دهبینتهوه که دهولته، له رهوشی پیشکوهوتی خویدا، دواي نهزموونی جوړاو جوړی حوکمرانی و کومه لیک کیشهی نیوخوئی سیاسی و نایدیولوژی، سهره نجام گوړدراوه به دهولته کی دیموکرات. وانا توانیویهتی قهناعت به زورایهتی خه لکی ولاته کهی بهینیت که به راستی دهولته، یان دهسه لاتی سیاسی، بهرزه وهندیه کانی نهوان دهرده بریت، به پیی قانون و دهستور ماف و نازادی هاوولاتیان، سهر به هر رهگهز و نهتهوه و ناین و باوه ریک بن دهپاریزیت. بویه هاوولاتیان لهو جوړه ولاتاناندا، متمانه به دهسه لاته که دهکن، هاریکاری دهکن. وانا دهولته بهو نهاندازهی ماف و نازادی و نارامی و بهرزه وهندیه کانی هاوولاتیان دهپاریزیت و ناستیکی ماقوولی دادپهروهری کومه لایهتی دهسته بهر دهکات، به ههمان نهاندازه هاوولاتیان باوه به دهولته کهیان دههین و پشتگیری دهکن، چونکوو پیان وایه که نوینه رایه تیان دهکات. نههمش نارامی کومه لایهتی و سهقامگیری سیاسی دهچسه پیینیت.

بهلام له موډیلی دووه مدها، وانا موډیلی دیکتاتوری، که له ناسیا و نهفریقا و نهمریکای لاتیندا باوه، دهسه لاتی سیاسی نهیتوانیوه کومهل بخاته ژیر بالی خوئی و قهناعت به زورینهی خه لک بهینیت که نوینه ری بهرزه وهندی نهوانه، دا کوکی له ماف و نازادیان دهکات. به پیچه وانوهه دهسه لاتی سیاسی، که به دهگمهن له ریگای هه لباردنی نازادانهوه مافی حوکمرانی و هرگرتووه، ههمیشه ویستویهتی به هوئی ستهم و توندوتیژییهوه زورینهی خه لک ناچار بکات که ملکه چی بن. به کورتی ناسیونالیزم و دهولتهی ناسیونال دهشیت سیستمیکی حوکمرانی دیموکرات دابه مزرینیت، یان دهوانیت دیکتاتوری و نیستیدادی بیت.

کوردستان راپورت: نایا بوونی دیموکراتی تا چند دهتونیت، له پروسیسی

بهرهمه‌پینانی ناسنامه بو نه‌ته‌وهی کورد کاریگهر بیټ؟

ره‌فقیق ساییر: (پیش نه‌وهی وه‌لامی پرسیاره‌کعت بده‌مه‌وه، حهز ده‌کهم روونکردنه‌وهیه‌کی زمانه‌وانی به‌رامبهر به وشه‌ی (ناسنامه و ناسنامه‌ی نه‌ته‌وهی) بلیم. به رای من وشه‌ی (ناسنامه) له به‌رامبهر (نایدینتیتی ئینگلیزی و هه‌ویه‌ی عه‌ره‌بی و شوناسی فارسی) دا دروست نییه. له کوردیدا وشه‌ی نامه لهو حاله‌تانه‌دا له‌گه‌ل وشه‌یه‌کی تردا لیک ده‌دریت که باسی شتیکی سهر کاغز بکات، بو نمونه ره‌گه‌زنامه، دوکتورنامه، پروانامه... تاد. بویه ناسنامه بو نه‌وهی (نایدینتیتی کارد) گونجاوه که له سهر کاغزیکه و وینه و ناو و ته‌مه‌نی که‌سه‌که‌ی له‌سهر نووسراوه، نه‌ک بو نایدینتیتی-هه‌ویه‌ی نه‌ته‌وهی چونکه نه‌مه‌یان شتیکی تره. بویه له جیاتیان وشه‌ی "پیناسه- پیناسه‌ی نه‌ته‌وهی" پیشنیار ده‌کهم).

تا ئیستا کیشه‌ی گه‌لی کوردستان له ناوه‌روکدا کیشه‌ی خاک و زمان و پیناسه‌ی نه‌ته‌وهیه. داگیرکردنی کوردستان و سته‌می نه‌ته‌وهی و شو‌فینیزی نه‌ته‌وهی سهرده‌ست، ریگری سهره‌کی بوون، له پیش گه‌شه‌کردنی سروشتی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و کولتوری کۆمه‌لی کوردستان. بویه دیموکراتی، وه‌ک کولتوری سیاسی و پرینسیپی حوکمرانی، هیشتا لای ئیمه نه‌زانراوه و بایه‌خی پی نه‌دراوه. سته‌می نه‌ته‌وهی، به دریزی ده‌یان سال، به ئه‌ندازه‌یه‌ک توند و سهخت بووه، که خه‌بات بو ئازادی نه‌ته‌وهی بیرکردنه‌وه‌ی ئیمه‌ی به ته‌واوی داگیر کردووه. به‌لام ئایا ئازادبوونی نه‌ته‌وهیه‌ک له سته‌می داگرکهری بیگانه ده‌توانیت، خوی له خۆیدا، ده‌رگاکانی پیشکه‌وتن و داها‌توو به رووی نه‌ته‌وه‌که‌دا بکاته‌وه؟ لیره‌دا باشه‌ پرسیار ئایا مرۆف ده‌توانیت به ناوی ئازادی نه‌ته‌وه‌وه (که ئازادیه‌کی کۆلیکتیفیه) ماف و ئازادی تاکه‌کس پیشیل بکات؟ ئایا به بی دابینه‌کردنی ماف و ئازادی تاکه‌کسه‌کان مه‌ترسی نه‌وه نییه، که نه‌ته‌وه‌که دواي رزگاربوون، ته‌نیا جه‌لاده بیانیه‌که‌ی به جه‌لادیکی هاو‌زمان گۆردرابیټ؟ دوا جار ئایا پیناسه‌ی نه‌ته‌وهی و ته‌نانه‌ت و لات خوی، به بی پاریزگاری مافی ماف و که‌رامه‌تی هاوولاتیانی مانایه‌کی هه‌یه؟

راسته‌یه‌که‌ی نه‌زموونی زور لهو نه‌ته‌وانه‌ی، که وه‌ک کورد، سالانیکی زور خه‌باتیان بو ئازادی و پیناسه‌ی نه‌ته‌وهی کرد، هه‌ندیک دهرس و په‌ندی گرنگیان خسته روو. ره‌نگه گرنگترینیان نه‌وه بیټ که ئازادی نه‌ته‌وهی، به بی ئازادی تاکه‌کس و پاراستنی ماف و که‌رامه‌تان، ده‌شیت له وه‌هم و خورافه زیاتر نه‌بیټ و سهره‌نجام نه‌ته‌وه‌که و پیناسه‌ی نه‌ته‌وهی به‌ره‌و

له تېوون بهریت. چونکو نازادیی نه تهوه شتیکی ئه بستر اکت (موجرهد) و له دهرهوهی نازادیی تاکه که سهوه نییه، بهلکو ئهم نازادیهه ته نیا به هوئی کوئی نازادیی نه نامانی نه تهوه وه دهسته بهر ده کریت. سهره تای کوشتنی نازادیی هر نه تهوه یه کیش به کوشتنی نازادیی تاکه که سانی ده ست پی ده کات. به بی دهسته بهر کردنی نازادی و مافی مروّف ته ناهت پیناسه (نایدینتیت) ی نه تهوه یی همیشه له بهرام بهری هر ره شه ی له تېووندا ده میننه وه. من له وه لامی پرسیاری پینشتردا باس له دوو مودیلی ده ولته ی ناسیونال کرد. له مودیلی دوو میاندا، که ده سه لآت، که له ریگای خو سه پانندن و پینشیل کردنی ماف و نازادیی مروّفه وه حوکمرانی ده کات، ده توانیت و لآت نه ک ته نیا له تاکه که س، بهلکو له نه تهوه که بگوریت به زیندانیکه گه وره و سهره نجام پیناسی نه تهوه یی و گیانی ئینتیمابوون بو و لآت و نه تهوه، لای هاو و لاتیان، بکوژیت. بویه ئهم جوړه و لآتانه به نیو تونیلکی تاریکی کودیتا و شه ری نیوخو و نازارامی سیاسی و کو مه لایه تیدا رت بوون و تا ئیستایش به شیکیان لئی دهر باز نه بوون. هندیک له و لآتانه (بو نمونه، رواندا، قینتام، یه مهن، نهنگولا، موزه مبیق، سیرالیون، نه فغانستان، نه لجهزایر... تاد) نه ک ته نیا پیناسه ی نه تهوه ییان، بهلکو خودی نه تهوه که له ت و پارچه پارچه بوون. خو له و لاتانی فرهنه تهوه دا، که سته می نه تهوه یی بهرام بهری نه تهوه بچو که کان ده کریت، ترا جیدیا که زور گه وره تره. ئیمه خو شمان، هر چه نده هیشتا نازادیی نیشتمانیمان به ده ست نه هیناوه، له م باره یه وه به شی خو مان نه زمونمان هیه. بهر له راپه رینی سالی 1991 زور به ی گه لی کورد له بهرام بهری سته می ده ولته ی عیرا قدا، یه کبوونیکه ی نه تهوه یی پیکه نیا بوو. خه لکی کورد، به جیاوازی بیرو را و ئینتیمای حیز بیانه وه، پیناسه ی خو ی له کورد بووندا ده بینیه وه و بو سه لماندن و چه سپاندنی ئهم پیناسه نه تهوه ییه خه باتی ده کرد. به لام بینیمان که له سالانی شه ری نیوخو دا، ئهم پیناسه نه تهوه ییه چ درزیکه گه وره ی تیکه وت. ئینیمای حیزبی و پیناسه ی حیزبی، لای خه لکیکی زوری کورد، تا راده یه ک جیگای به پیناسی نه تهوه یی له ق کرد. نه مه ش شتیکی سه یر نییه، چونکو پیناسه ی نه تهوه یی پیکه اتیکه نالوزی هیه و نه گور نییه. به لام شه ری نیوخو و ئیستیبداد و زه وت کردنی نازادیی مروّف، هر ره شه ی هر ه گه وره ن له به رده م دروستبوون و پاراستنی پیناسه ی نه تهوه ییدا. بویه دیموکراتی ده توانیت، هم له پروسیسی پیکه نانی پیناسه ی نه تهوه یی کورددا کاریگه ر بیت، هم له داها توودا ئهم پیناسه نه تهوه ییه بیاریزیت و ناوه روک و مانای نوی پی بدات؟

کوردستان راپورت: ئایا ههستی نه تهوه یی ته نیا به سه بو بهر هه مه پینانی

ناسیونالیزم، به‌ویجیهی ناسیونالیزم به‌ته‌نیا کارکردن نییه له‌سه‌ر عاتیفه و سۆز و ره‌مز؟

ره‌فیق سابیر: راسته ناسیونالیزم ته‌نیا به‌ره‌همی هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی نییه، به‌لام به‌بی دهرکهوتنی هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی و هۆشیاریی نه‌ته‌وه‌یی و گه‌ران بۆ داھینانی سیمبولی هاوبه‌ش، ناسیونالیزم په‌یدا نابیت. هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی سه‌ره‌تای خۆناسینی گروپیکی ئیتتیکیه، که له‌سه‌ر زه‌مینه‌ی زمان و کولتووری هاوبه‌ش و شیوه‌ژیانی هاوبه‌ش... تاد دهرده‌که‌هویت. سه‌ره‌نجام ئه‌و گروپه ئیتتیکیه هه‌ست و بیرى تاپه‌ت له‌باره‌ی خۆی و جیاوازی ئه‌و، له‌گه‌ل گروپی دیکه‌ی ئیتتیکیه‌دا، له‌لا دروست ده‌بیت. ئه‌و هه‌سته که هه‌ستیکى ئیتتیکی-کولتووری، یان نه‌ته‌وه‌ییه، له‌ره‌وشی گه‌شه‌کردنیدا ده‌گۆردریت به‌هۆشیاریه‌کی ئیتتیکی-کولتووری، دواتریش به‌هۆشیاریی نه‌ته‌وه‌یی. ئه‌و هۆشیاریه‌ی نوویه، زۆر پێش دروستبوونی نه‌ته‌وه‌ ده‌رده‌که‌هویت و ریگا بۆ دهرکهوتنی ناسیونالیزم و دروستبوونی نه‌ته‌وه‌ خۆش ده‌کات. چونکو کۆمه‌لێک لایه‌نی تری گرنگ له‌ژیانی خه‌لکه‌که‌ ده‌گریته‌وه، له‌وانه دهرکه‌کردن به‌هاوچاره‌نووس و به‌رژه‌وه‌ندیی هاوبه‌شی نه‌ته‌وه‌یی و پاراستنی نه‌ریتی کولتووری و زمانى یه‌کگرتووی نه‌ده‌بی و داھینانی سیمبولی هاوبه‌ش و ده‌کردن به‌گرنگی خه‌باتیی هاوبه‌ش. بۆیه ناسیونالیزم ته‌نیا هه‌ست و سۆز نییه، به‌لکو سیستیمیکى فیکری و سیاسیشه، له‌سه‌ر بنچینه‌ی بوونی ئۆبجیکتیفی گروپیکى خه‌لک (نه‌ته‌وه) که زمان و کولتوور و میژوو و هه‌ست و به‌رژه‌وه‌ندیی هاوبه‌شیان هه‌یه، سه‌ره‌له‌ده‌ات به‌و ئامانجه‌ی ناوه‌رۆکیکی سیاسى به‌کولتووری نه‌ته‌وه‌ بدات، یان یه‌کبوونی کولتووری بگۆریت به‌یه‌کبوون و سه‌ره‌به‌خۆبوونی نه‌ته‌وه‌یی.

کوردستان راپۆرت: ئایا ناسیونالیزمی کوردی وه‌ک په‌رچه‌کردار له‌ به‌رامبه‌ر ناسیونالیزمی نه‌ته‌وه‌کانی تورک و عه‌ره‌ب و فارسدا دروست بوو؟

ره‌فیق سابیر: وه‌ک چۆن زه‌بروزه‌نگ خۆی، زه‌بروزه‌نگ به‌ره‌هم ده‌هینیت، ناسیونالیزمیش ده‌توانیت ناسیونالیزم به‌ره‌هم به‌هینیت. به‌بۆچوونی من نه‌ته‌نیا ناسیونالیزمی کورد، به‌لکو ناسیونالیزمی تورک، عه‌ره‌ب و فارس و ته‌نانه‌ت ناسیونالیزم له‌ولاتانی ژێرده‌سته‌ی کۆلونیالیزمدا به‌گه‌شتی، سه‌ره‌تا کاردانه‌وه، یان په‌چه‌کرداریک بوون له‌ به‌رامبه‌ری داگیرکاری بیانی، یان له‌ دژی ناسیونالیزمی نه‌ته‌وه‌کانی تر. بۆ نمونه ناسیونالیزمی تورک، که له‌چاو ناسیونالیزمی گه‌لانی ناوچه‌که‌دا، له‌هه‌موویان کۆنتره، له‌زۆر پرووه‌وه کاردانه‌وه‌یه‌ک بوو به‌رامبه‌ر ناسیونالیزمی پرووس و بیرى

پانسلاڤیزم که پروسهکان، له دواى نیوهى دوومهى سدهى نۆزدهیهمهوه پېشهنگى بوون و دهیانهوېست گهلانى سهر بهزمانى سلاڤى (رووس، بولگار، سېرب، ئوکراینى..تاد) لهناو چواچپوهى دهولتهټیکى نهتهوهییدا یهک بخهن، هر بهو ئامانجهش پشتگیری گهلى بولگاریان کرد بو رزگار بوون له کویلايهټی عوسمانى. ناسیونالیزمى تورک، که سهرهتا لهنیو چواچپوهى دهولتهى فرهنهتهوهى عوسمانیدا، داواى ریفورم و گورنکاریى دهکرد، گوردرا به بزاقیکى شوڤینىستی- پانتورانىستی، که لایهکهوه دهیهوېست گهلانى نیو دهولتهى عوسمانى بهتورک بکات، له لایهکى دیکهوه ههولى دها تهواوى تورکزمانهکانى بولگاریا و قهفقاس و ئاسیای نیوهراست و تهنهت چینیش، لهناو دهولتهټیکى تورکزماندا، یهک بخت. لهوهیش زیاتر هم دیاردهیه، له رۆژناواى نهوروپايشدا، که لانکهى ناسیونالیزم بوو، بهدى دهکریت. کارل پوپر پى وایه که ناسیونالیزمى ئەلمانى له لایهکهوه کاردانهوهیهک (پهرچهکرداریک) بوو بهرامبهر داگیرکردنى ئەلمانیا، له لایهن ناپلیونهوه. له لایهکى دیکهوه نهجامى ههستى خۆبهکهمزانیى ئەلمانهکان بوو بهرامبهر بریتانیا. من پېشتر له کتیبى (ئیمپراتوریای لم و کولتور و ناسیونالیزم) دا به درى ئهم مهسهلهیهم باس کردوه، بویه لیرهدا دووبارهى ناکههوه. کهواتا نابیت بهلامانهوه سهیر بیت که ناسیونالیزمى کورد، کاردانهوهیهک بیت بهرامبهرى شوڤینیزمى تورک و فارس و عهرهه، که که سهدان ساله ولاتهکهیان داگیرکردوه و نزیکهى سهد ساله ههولى کوشتنى زمان و کولتور و پیناسه (نایدینتیتى) نهتهوهییمان ددهن. ئیمه دهزانین ناسیونالیزم له نهوروپادا، وهک دیاردهیهک، بهرهههه راستهوخوى بهمودیرنکردن و بهسهعهتکردن، تاییهتهندیى میژوویى، کولتوروى و کومهلایهټیى خوى ههبوو. نهو دیاردهیه، بهو شیوهیهى که سهرهتا له نهوروپادا دهکوت، له هېچ شوینیکى دیکهى دنیا، له وانه له کوردستاندا، دووباره نهبووه. نهوندی پهیهندیى به کوردستانهوه ههبت، که مهبهستى پرسیارهکى ئیوهیه، ناسیونالیزم سهرهتا له باکوورى کوردستاندا، وهک کاردانهوهیهک بهرامبهر ناسیونالیزمى تورک و نایدیولوجیای پانتورانیزم دهکوت. پرووناکبیرانى کورد، له کوتایى سدهى نۆزدهیهه و سهرهتای سدهى بیستههدا، لهگهل پرووناکبیرانى نهتهوهکانى دیکهه نیو ئیمپراتوریای عوسمانیدا، داواى گورانکاری و چاکسازییان، لهنیو کومهل و دهولتهى عوسمانیدا، دهکرد. بهلام کاتیک ناسیونالیزمى تورک، ناوهروکى شوڤینىستانهه خوى، بهرامبهرى کورد، نهرمن، عهرهه و لاز...تاد دهرخست، پرووناکبیرانى

کورد خۆیان له پرووناکبیرانی تورک دابری و ریگای خۆیان هه‌لبژارد. به‌مه‌یش بزاقی کورد، له باکووری کوردستاندا، له بزاقیکی سه‌رتاسه‌ریی نیو ئیپراتوریای عوسمانیه‌وه گۆردرا به بزاقیکی ناسیۆنالیستی. دواتریش ناسیۆنالیزم و بزاقی ناسیۆنالیستی، له به‌شێکانی دیکه‌ی کوردستاندا، بلاو بوو. به‌لام ناسیۆنالیزمی کورد دواتر، له هه‌ر به‌شێکیاندا، تایه‌تمه‌ندیی خۆی وه‌رگرت. چونکو ئاستی ئابووری و سیاسی و کولتووری و پراده‌ی بلاو بوونه‌وه‌ی هۆشیاریی نه‌ته‌وه‌یی، له هه‌ر به‌شێکیاندا، جیاواز بوو. هه‌روا له هه‌ر به‌شێکدا کورد و بزاقه‌که‌ی پروو به‌رووی سته‌م و هه‌مه‌جیه‌تی شۆقینیزی نه‌ته‌وه‌ی جیاواز (عه‌رب، تورک و فارس) بوو. ناچار کرا خۆی له‌گه‌ڵ هه‌لومه‌رجی نویدا بگونجینیت و له چوارچۆیه‌ی ئه‌و وڵاتانه‌ی کوردستان به‌سه‌ریاندا دابه‌شکرا بوو، خه‌بات بۆ مافی نه‌ته‌وه‌یی بکات.

کوردستان راپۆرت: میژووی ناسیۆنالیزمی ئیمه له‌سه‌ر چه‌پ دروست بوو. بۆچی نه‌مانتوانی سوودی لێ وهر بگرین بۆ دروستکردنی ناسنامه؟ ئایا خه‌تای خۆمان بوو؟

ره‌فیک سابیر: باوه‌رناکه‌م ناسیۆنالیزمی کورد له‌سه‌ر بنه‌مای بیر و ئایدیۆلۆجیای چه‌پ (که لاموایه مه‌به‌ستان مارکسیزم-لینینیزمه) دروست بووین. ناسیۆنالیزمی کورد له‌سه‌رده‌می پیش دابه‌شکردنه‌وه‌ی کوردستان ده‌رکه‌وت. ئه‌وکاته هه‌شتا بیر و ئایدیۆلۆجیای چه‌پ، له کوردستان و ناوچه‌که‌دا، ده‌رکه‌وتبوون. ئه‌و بیر و ئایدیۆلۆجیایه‌، له سه‌رده‌می شه‌ری دووه‌می جیهاندا، به‌شیواوی و له ریگای بزاقی چه‌پی نه‌ته‌وه‌ی سه‌رده‌ستی تورک، عه‌رب و فارسه‌وه، هاتنه کوردستان. به‌شێکی گرنگی پرووناکبیران و ناسیۆنالیستانی کورد که‌وتنه ژێر کارتیکردنی ئه‌و بیر و ئایدیۆلۆجیایه‌ که، به‌رای من، ده‌ربری به‌رژه‌وه‌ندیی نه‌ته‌وه‌ی سه‌رده‌ست بوون، نه‌ک نه‌ته‌وه‌ی کورد. چونکوو ئایدیۆلۆجیای چه‌پ، له‌و وڵاتانه‌دا، به‌شێک بوو له ئایدیۆلۆجیای بزاقی رزگارخوایی نه‌ته‌وه‌یی، که بۆ رزگار بوون له کۆلۆنیالیزم و ریژیمی ئیستیدادی خه‌باتیان ده‌کرد. له‌و دۆخه‌ سیاسییه‌دا، چه‌پی کورد، له‌رووی ئایدیۆلۆجی و ریکخراوه‌یه‌وه، وابه‌سته‌ی چه‌پی عه‌رب و تورک و فارس بوو. دوا‌ی ئه‌و وه‌همه‌ که‌وت که پێی وا بوو به‌ رزگار بوونی ئه‌و وڵاتانه‌ له کۆلۆنیالیزم و حکومه‌ته ئیستیداییه‌کان، گه‌له‌کانیان (به‌ کوردیشه‌وه) رزگار ده‌بن. به‌لام دوا‌ی رزگار بوونی هه‌ندیک له‌و وڵاتانه‌ له کۆلۆنیالیزم، ئه‌و بۆچوونه‌، بۆ گه‌لی کوردستان، له خورافه‌ زیاتر نه‌بوو. چونکو ئه‌و جاره‌یان کورد زوو پروو به‌رووی سته‌می ئه‌و نه‌ته‌وانه‌ بوو. به‌ کورتی چه‌پی کورد هه‌لگری ئه‌و ئایدیۆلۆجیا چه‌په‌ بوو،

که له گهڼ کولتوور و بهرژ موهندی نهتهوه سهردهستهکانی کوردستاندا (نهک کورددا) ناوخته بوو بوو. له جیاتی نهوهی له کوردستان خهبات بو عهدهالتهی کومه لایهتی و بو مافی نهتهوهیی و کولتووی و نازادیی زمانی کوردی بکات، کویرانه بوو به پاشکوی چهپی نهتهوهی سهردهست و کهوته دژایهتی بزاقی رزگارخوازیی کورد. چهپی کورد، تهنیا له ناوه پراستی سالانی هفتاکاندا، وهک هیزیکی نوئ له ناو بزاقی رزگارخوازیی کورددا ده رکهوت. به کورتی، له بهر نهوه هۆکارانهی سهرموه نهتهواندرا چهپ له کوردستاندا، رۆلکیی نهوتو، له مهسهلهی ناسنامهی نهتهوهیی و بزاقه رزگارخوازیی بیهکهیدا، ببینیت.

کوردستان راپورت: ههنديک ناسیونالیستی کورد به شیوازیی کار دهکن له سهر سرینهوهی ناسنامهی نهتهوهکانی تورک و عهره ب و فارس، ئایا نهمه ناسیونالیستی فاشی نییه؟

ره فقیق ساییر: راستییه کهی پیناسه (ناسنامه)ی نهتهوهیی تورک و فارس و عهره ب، بهو جوړه ناسیونالیستانه ی تو باسیان دهکیت و تهناهت به ههموو کورد ناسریندر نهتهوه. چونکو نهوان دهیان سآله خاوه نی پیناسه ی نهتهوهیی و دهولهتی نهتهوهیی خوینان. پیتیش، ههر یه کهیان سهدان سآل خاوه نی درندهترین و ستهمکارترین ئیمپراتوریای ئاینی بوون و دهیان ولاتیان له ئاسیا و ئهفریقا و ئهوروپا (لهوانه کوردستان) ویران و تالان کردوه. هیشتا جیهان بهر بهریهتی نهوه ئیمپراتوریایانه و شهر و ویرانکارییهکانی نهوانیان له بیر نهچوتهوه. نهوهندی پهیهوهندی به کوردهوه ههیه، تهناهت نهوه نهتهوانه دوای ههلو هساندنهوهی ئیمپراتوریایکانیشیان و دهولهتی ناسیونالی نهوه نهتهوانه کوردستانیان داگیر کردوه و بهشداری جینۆسایدی کورد و ویرانکردنی کوردستان دهکن. بویه ئاساییه له نیو کورددا ههستی دوستانه بهرامبهری نهوه نهتهوانه نهبیت و کهسانیک (زور یان کهم) ههبن، که هز به چاره ی عهره ب و تورک و فارس نهکن و به سووکی، یان به گومانهوه، سهیریان بکن. من له ناوه پراستی ههشتاکاندا چهند سآلیک له بولگارستان ژيام، نهوه کاته سهد سآل زیاتر بوو بولگار هکان، وهک خوین ناوی دهبن، له کویلایهتیی تورک رزگار بوو بوون، کهچی بهوپهری ئیحتیقار و قیزهوه ناوی تورکیان دینا. نهلمانهکان تهنیا پینچ سآل ههنديک ولاتی نهوروپایان داگیر کرد، دواتر حکومهتهکانی نهلمانیا، چهندان جار، داوای لیبوردنیان لهو گه لانه کرد، کهچی تا ئیستا زور لهو گه لانه هز له چاره ی نهلمانهکان ناکن و رقیان لیبان دهبیتهوه. ستهمی نهتهوهیی قین و بیزاریی نهوتو لای نهتهوهی ژیردهست، بهرامبهر

به نتهوهی داگیرکەر، دروست دهکات که به نهمانی ستهمهکه نهو قین و بیزاریه لهناو ناچن. ئەمه سەردەمیکی درێژی پر له لیوردن و دۆستایهتی دهویت، تا نهو تاوانانه له یادوهیری به کۆمهلی خهڵکیدا، کال دهبنهوه. من خۆم وهک مروف، شاعیر و پرووناکییر ناتوانم و مهحاله بتوانم رقم له ههچ نتهوهیهک ببیتهوه، بهلام نهگەر به دهست من بیت، نامهویت نتهوهکهم تاکه رۆژیک لهگهڵ نهو نتهوانهدا بژی، چونکو نهوان به کردهوه سهلماندیان که شایهنی نهوه نین کورد لهگهڵیان بژی. له وهیش زیاتر، نهگەر لهگهڵ خۆم و تۆدا راستگو بم (که راستگووم) له ناچاریدا نهییت ههز ناکه تهنانهت به سواری فرۆکش به سەر نهو ولاتانهدا تیپهرم. به کورتی نابیت به لامانهوه سهیر بیت نهگەر کهمینهیهکی خهڵکی کوردستان رقیان له نتهوه داگیرکهرهکانی کوردستان بیت، کهچی زۆربهی ههره زۆری خهڵکی نهو نتهوانه، هیشتا به سووکی و ئیحتیقارهوه تهماشای کورد دهکن و وهک درنده و کپوی بۆی دهروانن. لهوهیش زیاتر هیشتا خاک و ولاتهکهی به خاک و ولاتی خویان دهزانن و به کردهوه زمان و پیناسه نتهوهیهکهی دهکوژن. ئیستا دهییت پرسین ئایا کێ ناسنامهی کێ دهسپرنتهوه؟ کێ ناسیونالیستی فاشیه؟ نهو ناسیونالیسته کوردانهی، که به قسه رقی خویان بهرامبهری تورک و فارس و عهرهب دهردهبرن، یان نهوانهی که دهیان و سهدان ساله به کردهوه زیدی کورد ویران و ئازادی کورد زهوت دهکن، پیناسهی نتهوهیی کورد دهسرنهوه و زمانهکهی دهکوژن؟

کوردستان راپورت: ئایا بهریزتان برواتان به ناسیونالیزم ههیه؟ نهگەر ههیه به چ ناسیونالیزمیک؟

رهفیق سابیر: تا نهو جیهی ناسیونالیزم مانای ئازادی نتهوهیی و سهربهخویی ولاتهکهم دهگهیهنیت و ناوهروکیکیکی دیموکراتانه و مروفپهروهرانه بهخوی دهگریت و ستهم له نتهوهی تر ناکات، بروام به ناسیونالیزم ههیه.

کوردستان راپورت: دمهویت به وردی له بارهی کیشهی نیوان ئاین و ناسیونالیزم قسهم بۆ بکهیت. ئایا ئاینی ئیسلام تا چهند له ههناوی خۆیدا جیگای بۆ ناسیونالیزم ههیه؟

رهفیق سابیر: ئاین و ناسیونالیزم پهیوهندییهکی دیالیکتیکیان پیکهوه ههیه. ئەم پهیوهندییه ههندیک جار، له ههندیک سهدهم و کۆمهلهدا، پهیوهندییهکی تهبايه و تهنانهت دهشیت ئاین کۆمهک به ناسیونالیزم و بزافی ناسیونالیستی بکات. له ههندیک کات و شوینی تردا، دهشیت ئاین ریگری سهرهلانی هۆشیاری نتهوهیی بیت، یان گرتی گهوره بۆ ناسیونالیزم و

دولهتی نتهوهی دروست بکات، به تایبتهی لهو کومه لانهی که په یامی ناسیونالیزم، تهنیا له سنووری نازاگردنی ولات و نتهوهدا نامینیتهوه، بهلکو بهر مو به مؤدیرنکردن و بدیموکر اتیکردنی کومه لکا دهروات، ماف و نازادیی تاکه کس، که ناین همیشه دهیویت سنور بهندی بکات، دسته بهر بکات.

ناین تهنیا سیستمیکی فیکری و رۆحی و میتولوجی نییه، تهنیا باور و ئیمان و په یوهندی نیوان مرؤف و خوا و تهسهوریک نییه له باره ی بوون و ژیان بهلکو، له ههمان کاتدا، بهشیکه له کولتور و سیستمی کولتووری هر کومه ل و نتهوهیهک. لیره وه ناین، وهک بهشیک له کولتور و شیوه ژیانی نتهوهیهک، له ههنیک کات و شویندا، دهوانیت وهک فاکتهریکی خوجیاکردنه وه له (نهویدی) ی هینده ی فاکتهری دیکه ی کولتووری بو نمونه زمان، شوینیکی گرنگ له خهباتی ناسیونالیستی و تهنانهت له پیناسه ی نتهوهییدا بگریت. نم رۆله ی ناین، وهک فاکتهری خوجیاکردنه وه و بهشیک له توخمهکانی پیناسه ی نتهوهی، تهنیا له ولاتانهدا دهرکوتوه که نتهوهیهک له لایهن نتهوهیهکی دیکه ی سر به ناینیکی جیاواز (غیره دین) هوه، ولاته که ی داگیر کرابیت و بهر په لامار کهوتییت. ناشکرایه دوا ی هر داگیرکردنیک سهر بازی، داگیرکردنی کولتووری دست پی دهکات. لهم حالته تانهدا ناین و فاکتهری ناینی، قورساییهکی سیاسیان له خهباتی رزگاریخوازی نتهوهییدا پی دهریت. چونکو ناین، وهک بهشیک له کولتور و شیوه ژیان و فاکتهری خوجیاکردنه وه له داگیرکس، دهوانیت دیواریک له نیوان (من) و (نهویدی) دا بکیشیت و بییت به توخمیکی زهقی پیناسه ی نتهوهی. من له شوینی تر دا باسی نهو دیاردهیه و رۆلی فاکتهری ناینیم له خهباتی رزگاریخوازی گهلانی بو نمونه بولگار دژی عوسمانیه مسولمانهکان، گهلی مسولمانی نهلجهزایر و میسر له خهباتی دژ به دولته ی فهره نسی... تاد روون کردوتهوه، بویه لیره دا تهنیا هینده ده لیم که له گهل نهو رۆله گرنگه ی ناین له سهر به خو بوونی نهو ولاتانهدا بوویته ی، کهچی دوا ی رزگار بوون له هیچ کام لهو ولاتانهدا، نه دولته ی ناینی دامه ز ریندرا، نه رۆلیکی سیاسی گرنگ به ناین درا. چونکو مهسه له ی رزگار بوون له داگیرکس و دامه ز راندنی دولته ی نتهوهی، له بنه ر هتدا، مهسه له یهکی ناینی نییه، بهلکو مهسه له یهکی نتهوهییه، مهسه له ی نازادیی نتهوهی و پیناسه و خاک و زمانه. نه مه تهنیا ریکه وته داگیرکس غیره دینه و ناین، وهک بهشیک له

کولتور و فاکتوریکي خوجياکردنه‌وه، ئه‌و رۆله له خهباتي رزگاربخوازيدا ده‌گيريت. ئه‌م سه‌ره‌تايه به‌و ئه‌نجامه‌مان ده‌گه‌يه‌نيت كه ناسيۆناليزم و بزافي ناسيۆناليستي، له ناوه‌رۆكدا، بزافيكي سيكولار (عه‌لماني)يه و له بنه‌ره‌ندا كيشه‌يه‌كي له‌گه‌ل ئايندا نيه‌يه. كيشه‌ي نيوان ناسيۆناليزم و ده‌وله‌تي نه‌ته‌وه‌يي ئه‌و كاته له‌گه‌ل ئايندا، يان دروستتر بليم له‌گه‌ل ئه‌و هيزانه‌ي به‌ ناوي ئاينه‌وه قسه ده‌كهن، ده‌ست پي ده‌كات، كه ئه‌و هيزانه، بو مه‌رامی سياسي و گه‌شسته ده‌سه‌لات، ئاين له‌سه‌ر خويان تاپو ده‌كهن و ده‌يانه‌ويت پيناسه‌ي نه‌ته‌وه‌يي له گه‌لێك بستينه‌وه و پيناسه‌ي ئايني و شيوه‌زياني ئايني به‌سه‌ردا به‌سه‌پين.

به‌لام سه‌باره‌ت به‌ به‌شي دووه‌مي پرسياره‌كه‌تان، كه ئايا ئايني ئيسلام تا چه‌ند، له هه‌ناوي خویدا، جيگاي بو ناسيۆناليزم هه‌يه، ده‌توانم بليم كه ئايني ئيسلام، خوي له خویدا، په‌يه‌ه‌نديه‌كي نه‌وتو به ناسيۆناليزمه‌وه نيه‌يه، چونكو ناسيۆناليزم خوي دياره‌په‌كي نوويه و په‌كيكه له ئه‌نجامه‌كاني شورشي فره‌نسي و مؤديرنه‌يه. به‌لام ئيسلام وه‌ك ئاينيكي عه‌ره‌بي، كه دواتر به زه‌ب‌ري كوشتار و كۆيله‌کردن و داگيرکردن به‌سه‌ر گه‌لانی ديكه‌دا سه‌پيندراوه، له رابردوو و هه‌نديك كاتي تردا يان ئايديوئۆجياي ده‌وله‌تي خه‌لافه‌ت و هه‌نديك ده‌وله‌تي عه‌ره‌بي بووه، ياخود به‌شيك بووه له ئايديوئۆجياي سياسي عه‌ره‌ب و ناسيۆناليزمي عه‌ره‌بي، له دژي كۆلونياليزم و ئيسرائيل، به‌كار هيندراوه و تا ئه‌ستاش ئه‌و رۆله سياسي ده‌بينيت. به‌لام ناتوانيت جيگروهه (به‌ديل/ئه‌لتيرناتيف)ي ناسيۆناليزم بيت. چونكو ناسيۆناليزم له ناوه‌رۆكدا خهباته بو به‌سياسه‌تکردني كولتوري نه‌ته‌وه‌يي و دابينکردني سه‌ره‌به‌خوبوون و ئازادي نه‌ته‌وه‌يي. به‌لام ئيسلام وه‌ك ئاين و ئايديوئۆجياي سياسي، خوي به دياره‌په‌كي باننه‌ته‌وه‌يي ده‌زانيت و كولتور و شيوه‌زيان و به‌ها ئاينيه‌كان، به پيروژ ده‌گريت، كه‌چي به سووكي بو كولتوري نه‌ته‌وه‌يي (دياره غه‌يره عه‌ره‌بي)و شيوه‌زيان و به‌ها نه‌ته‌وه‌يه‌كان ده‌روانيت. هه‌ميشه به‌رژه‌وه‌ندي ئوممه‌ي عه‌ره‌بي و ئيسلامي و بزاف و ده‌وله‌تانی ئيسلامي، ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر دژي نه‌ته‌وه‌كه‌ي خويشي بن، ده‌خاته پيش به‌رژه‌وه‌ندي نه‌ته‌وه‌كه‌يه‌وه. بويه به بوچووني من له هه‌ر و لاتيكدا، كه له قوناخي رزگاربخوازي نه‌وه‌بيدا بيت و خهبات بو خاك و زمان و پيناسه‌ي نه‌ته‌وه‌يي بكات، ئيسلام وه‌ك ئايديوئۆجياي سياسي، ناتوانيت جيگاي ئايديوئۆجياي ناسيۆناليستي بگريته‌وه. له هه‌ر و لاتيكدا هيزه ئيسلاميه‌كان هه‌وليان دايت ئيسلام به‌سه‌ر كۆمه‌لدا، ئايديوئۆجياي ئيسلامي به‌سه‌ر بزافي رزگاربخوازي نه‌ته‌وه‌بيدا، به‌سه‌پين و لاته‌كه‌يان ويران و نه‌ته‌وه‌كه‌يان پارچه‌پارچه‌ کردوو، بو نمونه ئه‌فغانستان، چينيا و

تهنانهت فهلهستین و سوّمال...تاد. به کورتی ئیسلام، وهک ئاین، ئەگەر له ههناوی خویدا جیگایهکی بو ناسیونالیزم کردبیتهوه ئەوا ئەو جیگایه، سهّد له سهّد، بو ناسیونالیزمی عه‌ره‌ب و عه‌ره‌بیزمه. چونکو عه‌ره‌ب هیشتا به ناوی ئیسلامهوه کولتووری جاهیلیی خویان له‌ناو گه‌لانی تردا بلاو ده‌که‌نه‌وه. زمانی چه‌قبه‌ستووی خویان، که هیچی له زمانانی دیکه زیاتر نییه، به ناوی زمانی قورئانهوه، به‌سه‌ر خه‌لكدا ده‌سه‌پینن.

ناماده‌کردنی: سو‌ران عه‌زیز

روژنامه‌ی (کوردستان راپورت) ژ (226 و 227) روژی 13- 6 و 14-

2007/6

هه‌و‌نامه‌ی کتیب

ئینتیمای نیشتمانی: نیشتمان پیش ھەر شتیک پاراستنی ئازادی و مافی مروفه

* ئەگەر دەولەت نەتوانیت ماف و ئازادی ھەمووان پیاویزیت،
ھاوولاتیان پەنا بۆ خێل و بنەمألەکەیان دەبەن.
* دەسلەت دەتوانیت، لە ریی ستەم و فەسادی و بیدادییەوه، نیشتمان لە
ھاوولاتیان بکاتە دۆزەخ و ئینتیمای نیشتمانیان لاواز بکات.

چاودیر: چەمکی ئینتیمای لای توچی دەگەینیت؟
رهفیک سابیر: ئایا مروفه دەتوانیت بە بی ئینتیمای بۆ گروپیک، لایەنیک،
خاک و ولاتییک، بژی؟ دەگوتریت مروفه دیاردەیکە کۆمەلایەتییه، واتا
مروفه وەک بوونەوهریک ھەمیشە ئارامی و ئاسوودەیی خۆی،
بەرژەوهندی و داھاتووی خۆی، لەگەل کەسانی دیکەدا دەبینیت. بە بی
ئەوان ناتوانیت ھەل بکات و درێژە بە کار و چالاکی و ژیانی خۆی بدات.
لە بەر ئەو ئینتیمای رەنگە لە سادەترین مانایدا ئینتیمای تاکەکەس بیت بۆ
گروپ، ئینتیمای مروفه بیت بۆ ئەو کۆمەل و جیگایەتی تیایدا دەژی.
بەلام مروفه تەنیا دیاردەیکە کۆمەلایەتی نییە بەلکو، بە بۆچوونی من،
دیاردەیکە کولتوربیشە. واتا مروفه بەرھەمی ئەو کولتورەشە کە گروپ
و کۆمەلەکەیی، لە میژووی خۆیاندا، ھیناویانەتە بەرھەم و بە ھۆیەوه
توانیوانە زەمینەیی پیکەوھەلکردن، پیکەوژیان دروست بکەن و
بەرژەوهندی ھاوبەش، ئامانج و خەونی ھاوبەش، زمان و نەریتی ھاوبەش،
پیکەوھیان بھستتەوھ. کەواتا ئینتیمای بۆ کولتور تاییەتەندییەکی دیکە
مروفه. ھەر لێرەشەوھ دەتوانین باسی ئینتیمای نەتەوھیی و ئینتیمای نیشتمانی
بکەین، کە بەرزترین شیوہی ئینتیمایە. وازانم ئیوھیش لە پرسیارەکەتاندا
مەبەستان ئەم شیوہ ئینتیمایە بیت، واتا ئینتیمای مروفه بۆ ولات، بۆ کۆمەل

و نه ته وه که ی.

ئینتیمابوون ته نیا په پوهندییه کی نه خلاق، یان ههست و هوشیاریه کی نیشتمانی و نه ته وه یی تاکه کهس نییه، بهرام بهر بهو زید و کومهل و کولتوره ی تیایدا له دایک بووه، په وهرده کراوه و بهر ژه وهندی و چارهنووسی به داهاتووی نهو زید و کومهل هوه به ستر او ته وه، به لکو ئینتیمابوون پرؤسیسیکی هوشیاریی سیاسی، کومه لایه تی، رؤحی و نه خلاقیه که له گهل مروفا گوره ده بیت، له نه جامی گشه کردنی بیر و هوشیاریی مروفا، په ده گریت. به راده و شیوه ی جور او جور، لای تاکه کهسانی کومهل، دهر ده که ویت. ئاشکرایه نهو هوشیار یارییه ش، وهک به شیک له کوی هوشیاریی مروفا، وهک په پوهندی نیوان مروفا و کومهل و ژیان و بوون به گشتی، مه سه له یه کی نیسبیه، چونکه به یهک ئاست و له یهک کاتدا، لای هه موو نه دامانی کومهل دهر ناکه ویت، به لکو په پوهندییه کی راسته وخوی به ئاستی هوشیاریی نه ته وه یی و شیوه ی دهر کردن به بهر ژه وهندییه کانی نه ته وه و ئاستی رووناکبیری مروفا هوه هیه، بویه له که سیکه وه بؤ که سیکی دی جیاوازه. له هه مان کاتدا ئینتیمابوون شتیکی چه سپاو و وه ستاو نییه، له سه رده میکه وه بؤ سه رده میکی دی، ئالوگوری به سه ردا دیت، له هه ندیک قوناخ و سه رده ما ده شیت ههست و گیانی ئینتیمابوون به هیز و له هه ندیک سه ده می دیکه دا لاوز بیت. به کورتی چه مکی ئینتیمابوون مه سه له ی تیگه شتی مروفا له خوی و دهورو بهر و ژیان، مه سه له ی خوناسین و دهر کردن به شوینه ی که مروفا له کومهل و ژیان و بووندا گرتوویه تی.

چاودیر: ئایا له کوردستاندا ئینتیمای تاکه کهس بؤ نیشتمان به ره و کوی چوه و له چ ئاستیکدایه؟

ره فیق ساپیر: ئیمه ناتوانین قسه له یهک ئاستی دیاریکراوی ئینتیمای تاکه کهس کورد بؤ نیشتمان بکهین، چونکه نه م مه سه له یه، تا راده میه کی زور په پوهندی به ئاستی هوشیاری و راده ی خوینده واری و تیروانینی سیاسی و جیهان بینی هه ته که که سیکه وه هیه. به لام له گهل نه وه شدا، به رای من، نه مرو ئینتیمای مروفا کورد بؤ نیشتمان به گشتی، له هه کاتیکی دی دیار تره و زیاتر له نیو چین و تویره کانی کومهل کوردستاندا بلاو بؤ ته وه. له هه مان کاتدا گورانی به سه ردا هاتووه و ناوه رؤکیکی روونی سیاسی نه ته وه یی و نیشتمانی به خو گرتووه. راسته هیشتا ههست و گیانی خیل په وه ری، ناوچه گه ری و خزم په وه ری له کوردستاندا به هیزه، به لام له

هه‌مان کاتدا ئینتیمای مروّقی کورد، لای به‌شیکێ زۆری خه‌لکی کوردستان، له‌وه ده‌رچوووه که ئینتیمایه‌کی ته‌سکی ناوچه‌گه‌ری، یان عه‌شیره‌تی، یاخود بنه‌ماله‌یی بی‌ت. چی دی نیشتمان بۆ ئه‌وان، گوند و شاروچکه و شاره‌که‌یان نییه. نیشتمان ته‌نانه‌ت به‌ ته‌نیا ئه‌و به‌شه‌ی کوردستانیش نییه، که مروّقی کورد، به‌ هۆی دابه‌شکردنی کوردستانه‌وه ناچار کراوه‌ تیا‌یدا سنووربه‌ند بکری‌ت و پیناسه (ئایدینتیتی)‌کی بیانی به‌ سه‌ردا بسه‌پیندری‌ت. به‌لکو نیشتمان، له‌ بیر و وێژدان و هۆشیاریی زۆرینه‌ی خه‌لکی کوردستاندا، هه‌ر شار و شاروچکه و هه‌ر به‌شیکێ کوردستان ده‌گریته‌وه. به‌ کورتی هه‌ست و هۆشیاریی ئینتیمای، له‌ کوردستاندا، رووه‌و ئاسۆیه‌کی کوردستانی و نه‌ته‌وه‌یی چوووه. هه‌ستکردن به‌ هاوچاره‌نووسی و هاوبه‌رژوه‌ندی و هاوئامانجی، لای زۆرینه‌ی کورد، له‌ هه‌ر به‌شیکێ کوردستان بن، جیگه‌ی هه‌ستی خه‌لیه‌روه‌ی و ناوچه‌گه‌ری گرتۆته‌وه.

چاودێر: ئه‌و هۆکارانه‌ چین که وایان کردووه ئینتیمای له‌م ئاسته‌ی ئیستایدا بی‌ت؟

ره‌فیک سابیر: هه‌لبه‌ت کومه‌لیک هۆکاری گرنج هه‌ن. سه‌باره‌ت به‌ بلا‌بوونه‌وه‌ی ئینتیمای نیشتمانی و نه‌ته‌وه‌یی. ده‌کری‌ت وه‌ک به‌ره‌مه‌یکێ راسته‌وخۆی په‌ره‌ستاندنێ خه‌باتی نه‌ته‌وه‌یی و نیشتمانی کوردستانی و بلا‌بوونه‌وه‌ی هۆشیارێ نه‌ته‌وه‌ی و با‌وه‌ر هینان به‌ چاره‌نووسی هاوبه‌شی نه‌ته‌وه‌یی و ئامانجی هاوبه‌شی نه‌ته‌وه‌یی دابنن. هه‌روا ئه‌و تراجیدیا گه‌وران‌ه‌ی له‌و سالانه‌ی دواییدا بۆ ئیمه‌یان دروست کردووه، له‌ناو سایکۆلۆجیا و له‌ فه‌زای وێژدانێ و فیکری‌ی مروّقی کورددا مه‌سه‌له‌ی هاوچاره‌نووسی به‌هیزتر کردووه. چونکه ئینتیمای بۆ وڵات و نه‌ته‌وه، له‌ هه‌ندیک کاتدا ده‌شیت کاردانه‌وه‌یه‌ک بی‌ت به‌رامبه‌ر سته‌م و تاوانی ئه‌ویدی، که وه‌ک داگیرکه‌ر، به‌ هۆی جیاوازی ئینتیمای تاییه‌تی تووه، ئیدی نه‌ته‌وه‌یی، یان ئاینی، یاخود مه‌زه‌به‌بی بی‌ت، سزات ده‌دات و تالانت ده‌کات، ده‌یه‌وێت خۆت و زمانه‌که‌ت و به‌ها مروّقی و تاییه‌تمه‌ندیه‌کانت بکوژێت. بۆ ئیمه‌ کوردبوون و کوردستانیبوون خۆیان ئه‌و نه‌فرته‌ هاوبه‌شه‌یه، که به‌ ده‌گه‌من مروّقی‌کی کورد هه‌یه، مه‌گه‌ر دارده‌ستی داگیرکه‌ر بووبی‌ت، به‌هۆیه‌وه‌ نازاری پێ نه‌گه‌یشتی‌ت.

ئه‌گه‌ر قسه‌ له‌ لایه‌نه‌ نیگه‌تیفه‌که‌ی ئینتیمای مروّقی کورد بکه‌ین، که ئینتیمایه‌ بۆ خه‌ل و عه‌شیره‌ت و ناوچه‌ و حزب. تاد، به‌ رای من دوو هۆکاری گرنجی نیوخۆیی و ده‌ره‌کی هه‌ن، که تا ئیستا ئه‌م جو‌ره ئینتیمایه‌یان له‌

کۆمهلی کوردستاندا، پاراستوو و له ههندیك ئاستدا گهشهیان پێ داوه. هۆکاره نیوخۆبیهکه ئهوهیه که له ههر ولات و کۆمهڵیکدا، ئهگهر دهولت و کۆمهڵ نهیاننوانی مافی یهکسانبوونی هاوولاتیان، به پێی قانون بپاریزن، ئهگهر ههموو ئهندامانی کۆمهڵ، له بهردهم قانوندا، یهکسان نهبون، ئهگهر دهزگاگانی دهولت به جۆریکی عادیلانه داکوکی له ماف و ئازادی ههمووان نهکن، ئهوا مرۆف ههول دهدات، له دهرهوهی کۆمهڵ و دهزگاگانی دهولتدا، به دواي سایهیهکی کۆمهڵایهتیدا بگهریت، تا به هۆیهوه پارێزگاری له خوی و خیزان و مافهکانی بکات. ئهو سایه کۆمهڵایهتییه دهشیت بنهماله، یان خیل بیت، یاخود ئینتیمای حیزبی بیت.

بهلام هۆکاره دهرهکییهکه، پهیهندیی راستهوخوی به داگیرکردنی کوردستانهوه ههیه، چونکو به هوی ئهو داگیردنهوه، کوردستان بهردوام تالان کراوه و گهلی کورد له لایهکهوه دهرگای ههر جۆره پیشکهوتتیکی سروشتیی ئابووری، کۆمهڵایهتی، سیاسی و کولتووری بهروودا داخراوه. له لایهکی دیکهوه، به درێژایی دهیان سال، شهری بهسهردا سهپیندراوه، ولاتهکهی ویران کراوه. له ههمان کاتدا دهولتهی داگیرکهر، بۆ نمونه عیراق، ههر له سهردهمی مهلهکییهوه تا سهردهمی بهعس، به جۆریکی سیستماتیک، ههولی داوه سیستمی فیودالی و پهیهندیی عهشیرهتی و کولتووری خیلایهتی و ئینتیمای خیلایهتی، له کوردستاندا، بپاریزیت و پهیهی پێ بدات. له سهرهتای سالانی سهسهستهکانیشهوه، دواي راپهڕینی چهکداری ئهیلول، دهولتهی عیراق، به ههموو هیزیکیهوه، ههولی دا پارێزگاری سیستمی فیودالی بکات و پینگهی ئابووری و عهسکهریی سهرکوکخیلهکانی کورد، له ناوچهکانیادا، به هیزتر بکات، بۆ ئهوهی له دژی بزوتنهوهی رزگاربخوایی کورد، بهکاریان بهینیت. رهنهگه سهرنجراکیشترین دیارده، له روانگهی سۆسیۆلۆجیهوه، ئهوه بیت که له گهڵ ئهوهی سهرۆکخیل و عهشیرهتهکانی کوردستان، به تاییهتی له کوتایی سالانی هفتاکانهوه، دواي ویرانکردنی گوندهکان، داها و پینگهی ئابووری خویان، که له کشتوکال و مولکداری و ئازهدارییهوه دههات، به تهواوی لهدهست دا، کهچی توانای ئابووری و دهسهلاتی ئیداری و عهسکهریان بههیزتر بوو. ئهمانه بهشیکیان له سایهی دهولتدا، به جاشایهتی، بهشیکیشیان له سایهی بزافی چهکداریی کورد و دواتریش، له سایهی دهسهلاتی کوردیدا، بوونه فیودالی عهسکهری، یان ئاغای شهر. لهو رینگهیهشهوه، نفوز و دهسهلاتی خیلهکیی خویان پاراستوو و ئیستا به هوی نهبوونی سیستمی عادیلانهی سیاسی و حقوقیهوه، ئهوان، لهنیو

ئەندامانی خێل و عەشیرەتەکانیاندا، جیگای دەسەلات و دادگایان گرتۆتەووە و بوونەتە ئەو چەترەییەکی کە بە دەیان هەزار کەسی کۆمەڵی کوردستان، هەست دەکەن، کە لە سایەیی ئەو ئینتیمای خێلەکییەیاندا، پارێزران و روژانەش نەریت و کولتووری خێلایەتی خۆیان دیننەووە بەرەم. ئەمەیش بە دنیایەووە کارێکی خراب و نیگەتیف دەکاتە سەر ئینتیمای نەتەوویی و نیشتمانی.

چاودێر: ئینتیمای بۆ سیاسەت و کێشە سیاسییەکان بە گشتی لاواز بوو، هۆکارەکانی بۆ چی دەگەریتەووە؟

ره‌فیک سابیر: دیارە بەرێزتان مەبەستتان ئەوێهە کە ئەمڕۆ زۆرینەیی خەلکی کورد، لە باشووری کوردستاندا، زۆر کەمتر لە جارێک بایەخ بە سیاسەت دەدەن. ئەمە راستە. رەنگە بەشیکی پەيوەندی بەو هەبیت کە ئەمڕۆ لە جیهاندا، بە هۆی کالبوونەووی مەسەلە ئایدۆلۆجییەکان و دیاردەیی جیهانگیری و کولتووری جیهانگیری و سەختی ژبانی ئابوورییەووە، بەشیکی خەلک، بە تابیەتی لاوان، بە دواي شیوەژبانی لاوانی ئەوروپادا ویل ببن و خەون و ئاوانەکانی خۆیان لە دەرەووی سیاسەت و کاری سیاسیدا ببیننەووە. بەلام بەشیکی گەورەتری پەيوەندی بە رهوشی سیاسیی کوردستان و سیستمی پەروەردە و بێماناکردنی کاری سیاسییەووە هەیه، کە ئەم کارە لە کوردستاندا کراووە سەرچاوەیەکی ژیان و ئیمتیازات و خۆدەولەمەندکردن. بایەخەدانی زۆر بەی خەلکی کورد، بە سیاسەت و کێشە سیاسییەکان، دیاردەییەکی نوێیە لە کۆمەڵی کوردستاندا و شایەنی باس و لێدوانە. چونکە کورد بە گشتی، بە هۆی داگیرکردنی ولاتەکەیی و ئەو کۆمەڵکوژییەیی، بە درێژایی دەیان ساڵ تووشی هاتوووە، وەک نەتەووییەکی سیاسی ناسراو. راستییەکەیی کوردبوون خۆی سیاسەتە. تا ئیستا، هەوڵی کوشتنی زمان و کولتووری کوردی دەدریت، نووسین و قسەکردن بە کوردی خۆیان سیاسەتن. تا راپەرین و دواي راپەرین و سەرھەڵدانی شەری نیوخۆ، گەلی کورد، لە باشووری کوردستاندا، گەلیکی سیاسی بوو، بە ھەماسیکی زۆرەووە بەشداری کاری سیاسی و پشتگیری سەرکردایەتی سیاسی کوردی دەکرد. دیارە بایەخەدان بە سیاسەت و کێشە سیاسییەکان بۆ نەتەووییەکی، کە تا ئیستا سەر بەخۆیی خۆی بە دەست نەھێناووە، دیاردەییەکی ترسناکە. بەلام سەبارەت بە هۆکارەکانی ئەم دیاردەییە لێرەدا زۆر بە کورتی دەلیم: هۆکارێکی بایەخەدانی بەشیکی زۆری خەلکی کوردستان بە سیاسەت و کێشە سیاسییەکان بۆ ئەو دەگەریتەووە کە ئەوان چاوەروانی گەورەتریان لە حکومەت و هیزە سیاسییەکان ھەبوووە و ئیستا لە سیاسەتی

کوردی و شیوهی حوکمرانی کوردی بیزار بوون. چونکه هیشتا نوینهرانی سیاسیی کورد، نهیانتوانیوه هیچ کام له مهسهله نهتهوهیییه گهورهکان، لهگه‌ل دهولته‌تی عیراقدا، چاره‌سەر بکهن. نهیان توانیوه له کوردستاندا سیستمیکی دیموکراتی و دادخواز دابمه‌زرینن، که سته‌م و ناعهداله‌تی کومه‌لایه‌تی که‌م بکه‌نه‌وه و ماف و که‌رامه‌ت و یه‌کسانبوونی هاوولاتیانی کوردستان، له سایه‌ی دهستوور و قانوندا ده‌سته‌بهر بکهن. دوا‌جار ده‌شیت نه‌جامی بی ئومیدبوونی خه‌لک بی‌ت له‌و کومه‌له‌ سیاستمه‌دار و سه‌رکرادانه‌ی، که رۆژیک له‌ رۆژان خه‌لک وه‌ک نمونه‌ی به‌رزی خویان ته‌ماشایان ده‌کردن، که‌چی نه‌مرو، له‌ سایه‌ی نه‌بوونی قانون و لپیرسینه‌وه‌دا، بوونه‌ته‌ نوخبه‌یه‌کی سیاسیی گهنده‌ل و چلیس، که‌ ریگا به‌ خویان ده‌دن هه‌ر شتیکی و هه‌موو شتیکی نه‌م ولاته‌ بو خویان به‌ حه‌لال بزانه‌ن، بی نه‌وه‌ی سه‌رکرادایه‌تی سیاسیی کورد، یان هیچ ده‌زگایه‌کی قانونی و ده‌ولته‌تی، هه‌ولی لپیرسینه‌وه‌ و سزادانیان بدن.

چاودیر: گه‌ر پیتوایه‌ ئینتیمای تاک بو نیشتمان لاواز بووه، تا چند ده‌سه‌لات کاریگه‌ری له‌سه‌ر نه‌و لاوازبوونه‌ هه‌یه‌؟

ره‌فیق سابیر: نیشتمان نه‌ییا خاک، چیا، روبا‌ر، کی‌لگه‌، ته‌لار و خانوو...تاد نییه‌. نیشتمان ته‌ناه‌ت هه‌ر نه‌و په‌یوه‌ندییه‌ کومه‌لایه‌تی و کولتووریانه‌یش نییه‌ که‌ وه‌ک تو‌ریک، یان سایه‌یه‌ک مرو‌ف، به‌ هویانه‌وه‌، هه‌ست به‌ ئارامی و ئاسوده‌یی ده‌کات. نیشتمان پێش هه‌ر شتیکی پاراستنی ئازادی و ماف و که‌رامه‌تی مرو‌فه‌. ئازادیی ژیان به‌و شیوه‌یه‌ی که‌ مرو‌ف خوی ده‌خوازیت و به‌و نه‌ندازه‌یه‌ی که‌ سنووری ئازادیی که‌سانی دیکه‌ نابه‌زینیت. مافی کار و هه‌ر جو‌ره‌ چالاکیه‌کی سیاسیی، کومه‌لایه‌تی و کولتووری، که‌ مانایه‌ک به‌ ژیان خوی و کومه‌له‌که‌ی بدات. ماف و ئازادیی کارکردن، که‌ هاوولاتی بتوانیت به‌ هویه‌وه‌، هه‌م پیداویستییه‌ مادی و رۆحیه‌کانی خوی دا‌بین بکات، هه‌م خوی و توانای دا‌هینهرانه‌ی خوی پێش بخات. نیشتمان به‌و نه‌ندازه‌یه‌ی که‌ ده‌رفه‌تی یه‌کسان بو هه‌مووان ده‌ره‌خسینیت به‌ هه‌مان نه‌ندازه‌ش ده‌توانیت نیشتمانی هه‌مووان بی‌ت. ده‌سه‌لاتی سیاسیی، یان سیستمی حوکمرانی له‌ هه‌ر ولاتی‌کدا ده‌توانیت، له‌ ریگای مۆدی‌لی حوکمرانی و سیستمی په‌روه‌رده‌ و شیوه‌ی په‌یره‌وکردنی یاسا و له‌ ریگای شیوازی په‌یوه‌ندی نیوان ده‌سه‌لات و هاوولاتیانه‌وه‌، کار له‌ شیوه‌ و ئاستی ئینتیمای نیشتمانیی هاوولاتیان بکات. نه‌گه‌ر ده‌سه‌لاتی سیاسیی بتوانیت، به‌ شیوازیکی دیموکراتانه‌ و ده‌ستپاکانه‌ و عه‌ده‌لتخوازانه‌ کار بکات، ده‌توانیت به‌ راستی نوینه‌ری هاوولاتیان و ده‌ربری

بەرژه‌وه‌ندییه‌کانیان بێت. له‌و ریگایه‌شه‌وه ئینتیمای نیشتمانی، لای هاوولاتیان، به‌هیز و به‌هیزتر ده‌بێت. به‌پێچه‌وانه‌شه‌وه ده‌سه‌لات ده‌توانیت، له‌رێی سته‌م و فه‌سادى و بێ‌دادییه‌وه، نیشتمان له‌ هاوولاتیان بکاته‌ دۆزه‌خ، سه‌ره‌نجام هه‌ست و گیانی ئینتیمای نیشتمانیی هاوولاتیان، لاواز بکات.

چاودێر: چۆن ده‌توانین ئینتیمای تاکه‌کەسى کورد جۆش بده‌ینه‌وه؟ و اتا چاره‌سه‌ره‌کان چین؟

ره‌فیک سابیر: ئەمه‌ پرسیارێکی گ‌رنگه‌ بۆیه، به‌ رای من، شایه‌نى ئەوه‌یه له‌ مێ‌دایدا، لێ‌دوانی جیدی له‌ باره‌وه‌ بک‌ریت. لێ‌ره‌دا ده‌رفه‌تى ئەوه‌ نییه‌ مرۆف به‌ فراوانی باسی ئەم مه‌سه‌له‌یه‌ بکات، بۆیه‌ من له‌ چوارچۆیه‌یه‌کی گ‌شتیدا، که‌ ره‌نگه‌ وه‌ک سه‌ره‌تایه‌کی ئەم باسکردنه‌ خراب نه‌بێت، به‌ کورتی ده‌لێم:

ئەزموونی حوکمرانی، به‌ تابه‌تى له‌ سه‌ده‌ی هه‌فده‌یه‌م به‌ دواوه‌، و اتا دواى ده‌رکه‌وتتى ده‌وله‌تى مۆدێرن، دوو مۆدێلى سه‌ره‌کیمان پێشان ده‌دات: حوکمرانیکردن له‌ ریگای قه‌ناعه‌تپیکردنى خه‌لکه‌وه، یان له‌ ریگای زۆردارى و ناچاریکردنه‌وه. و اتا ئایا هاوولاتیان (حوکمرانان) هاریکاریی ده‌سه‌لات ده‌کهن یان به‌ ناچارى و بۆ ماوه‌یه‌ک ملکه‌چى ده‌سه‌لات ده‌بن و دواتر هه‌تمهن به‌ شیوازی جۆراوجۆر سه‌رپێچى ده‌سه‌لات ده‌کهن و لێی یاخى ده‌بن؟ پرۆژهى ناسیۆنالیزم و سیستمی حوکمرانی له‌ رۆژئاوا، دواى کۆمه‌لێک ئەزموونی جۆراوجۆری ئایدیۆلۆجیی توندرو و ئیستیدادی، سه‌ره‌نجام ریگای دیموکراتی گ‌رت. له‌ ئەنجامدا ده‌وله‌ت توانی به‌ته‌واوی بال به‌سه‌ر کۆمه‌لدا بکیشیت و ئارامی کۆمه‌لایه‌تى و ئازادی تاکه‌کەس و ئاستیکی ماقوولی دادپه‌روه‌ریی کۆمه‌لایه‌تى ده‌سته‌به‌ر بکات.

بۆیه‌ کۆمه‌لى رۆژئاوا، که‌ دیاره‌ بى‌ ناره‌زایی نییه‌، وا دێته‌ به‌رچاو که‌ زۆرینه‌کەى قه‌ناعه‌تى به‌ ده‌سه‌لاته‌ سیاسیه‌ هه‌لبژێردراوه‌کەى هه‌یه‌ و پێیوايه‌ که‌ نوێنه‌رایه‌تى ده‌کات، بۆیه‌ هاریکاری ده‌کات. که‌چى له‌ ولاتانى ئازادبوو له‌ کۆلۆنیالیزم و داگیرکردنى بێگانه‌، ده‌سه‌لاتى سیاسى نه‌یتوانی کۆمه‌ل بخته‌ ژیر بالی خۆی و قه‌ناعه‌ت به‌ زۆرینه‌ى خه‌لک به‌نییت، که‌ نوینه‌رى به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانیانه‌. له‌ برى ئەوه‌ ده‌سه‌لات په‌ناى بۆ سته‌م و توندوتیژی برد، تا به‌ هۆیانه‌وه‌ زۆرینه‌ى خه‌لک ناچار بکات که‌ گوێرایه‌لى بن. بۆیه‌ تا ئیستا، زۆرینه‌ى ئەو ولاتانه‌، ئارامی کۆمه‌لایه‌تییان به‌ خۆیانه‌وه‌ نه‌دیوه‌.

زۆرینه‌ى خه‌لک، به‌ شیوازی جۆراوجۆر، سه‌رپێچى ده‌سه‌لات ده‌کهن، به‌شیکیان ئەگه‌ر بتوانن لێی یاخى ده‌بن. به‌شیکى دیکه‌یان، به‌ دلیکی پر له‌ هه‌سره‌ت و نه‌فره‌تکردن له‌ نیشتمان و ئینتیمای بۆ نیشتمان‌ه‌وه، به‌ خۆیان و خه‌ون و ئاواته‌کانیانه‌وه، روو له‌ هه‌نده‌ران ده‌کهن، به‌و نیازهى له‌وى

سئیهم: ئەگەر دەسه‌لاتی کوردی نەتوانیٓت متمانە‌ی خە‌لک بە دەست بهینیت ئە‌وا، بە د‌نیا‌یی‌ه‌و‌ه ه‌یزی ک‌ۆمە‌لایە‌تی و سیاسی ن‌وی دەر‌دە‌کە‌ون، کە بە ناوی کورد و بەرژ‌ه‌و‌ه‌ندییە نەت‌ه‌و‌ه‌وییە‌کانیی‌ه‌و‌ه قسە د‌ه‌کە‌ن. لە بەر ئە‌و‌ه‌ی لە د‌ۆ‌خی ئیست‌ای کوردستاندا ه‌یزی ئ‌ۆ‌پ‌ۆ‌زیسی‌ۆ‌نی دیموکرات دەر‌نە‌کە‌وت‌و‌ه‌ه، ئە‌وا بە‌ل‌ای ز‌ۆ‌ر‌ه‌و‌ه ئە‌و ه‌یزانە‌ی بە‌نا‌وی ئ‌این‌ه‌و‌ه قسە د‌ه‌کە‌ن، د‌ه‌بنە ئ‌ه‌لتیرناتیف. ئە‌م‌ه‌یش نمونە‌یی‌ه‌کی دیکە‌ی ئە‌زم‌و‌ونی ئە‌و و‌لاتانە‌یی‌ه، کە دەسه‌لاتی سیاسی لە ر‌ی‌گ‌ای ستەم و توند‌وت‌یز‌یی‌ه‌و‌ه، حوکمرانیان د‌ه‌کات.

ئامادە‌کردنی: سەر‌دە‌شت حە‌مە س‌ال‌ح
ر‌ۆژ‌نامە‌ی (چا‌ود‌یر) ژ. 105 ر‌ۆژی 4-12-2006

ه‌ه‌و‌ال‌نامە‌ی ک‌ت‌ی‌ب

جیهانگیری و پیناسه ی نهتهوهی

* شوؤنیزمی کولتووری و فانائیزمی ئاینی تهنیا توندوتیژی بهرهم دههینن.

* هیچ پیناسه (ههویه) و کولتووریک ناتوانیت تا سهر، له ریی تیروور و توندوتیژی بههوه پاریزگاری له خوئی بکات. ههقیقەت و زانست دوو شتی جیاوازن، ئهوهی به ههقیقەت دادهندریت و باوهری پی دههیندریت، مهرج نییه زانستی بیت.

روژنامه: جیهانگیری بوته هوئی ئهوهی که سنووری نیوان و لاتان لاواز ببیت و کولتوور و پیناسه (شوناسه) نهتهوهیهکان زور تیکه لاوی یهکتری ببن، ئایا دهکریت له بهرامبهر ئهوه شهپولهدا کولتوور و شوناسیک بهرگری له خوئی بکات و سنورهکانی نهبهزیندریت؟

رهفیق سابیر: دیاردهی جیهانگیری ههموو و لاتانی دنیای له ریگی توریکی فراوانی پهیههندیی ئابووری، ئاگاداری، زانیاری و تهکنولوجیههوه پیکهوه گری داوه. ههموو جیهانی به رووی بزواتی سهرمایه و بلاوبوونهوهی پهیههندییهکانی بهرهمهینانی سهرمایه‌داری، وهک تیکرای پهیههندییه ئابووری و کومه‌لایهتی و کولتووریهکان، ئاواله کردوه. ئهوه دیاردهیه تهنیا سنووری و لاتان کال ناکاتهوه، بهلکو ناوهروکی سهرداری نهتهوهیی دهولهتان دهگوریت، ئهرک و دهسه‌لاتی دهولهتی نهتهوهبیش لاواز دهکات. دهولەت وهک دیاردهیهکی تیریتوریالی، و اتا دهسه‌لاتیک له شوین و جیوگرافیایهکی دیاریکردودا، ناتوانیت وهک جارن شوین و فهزای شوین کونترۆل بکات. روژانه شهپۆلی گهورهی سهرمایه و ئاگاداری و زانیاری، له شوین و کهنالی جوراوجورهوه، روو له ههر و لاتیک دنیای دهکن، بی ئهوهی دهولهتی نهتهوهیی بتوانیت رییان پی بگریت، یان کونترۆلیان بکات.

له‌وه‌یش زیاتر، ئەم‌رۆ له‌ نیو سنووری زۆرینه‌ی ولاتانی دنیا‌دا، کۆمه‌له‌ ئەکتەریکی جیهانی، بۆ نمونه‌ سنووقی دراوی جیهانی، ریک‌خراوه‌ جیهانییه‌کانی مافی مرۆف، ژنان، ژینگەو..تاد دەرکەوتوون که‌ چاودێری دەسه‌لات دەکەن و به‌ نۆره‌ی خۆیان کار له‌ ره‌وشی ئابووری، سیاسی و کولتووری ئەو ولاتانه‌ دەکەن و هۆشیاری نوێی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی بلاو ده‌کەنه‌وه‌. ئەو دیارده‌یه‌ ولاتان و کۆمه‌له‌کان (کۆمه‌لگا‌کان) به‌ رووی یه‌کتريدا ده‌کاته‌وه‌ و هاریکاری نیوانیان ده‌کاته‌ به‌شیک له‌ پێداویستی پێشکەوتن و به‌رده‌وامبوون. ولاتان په‌یوه‌ندی خۆیان به‌ شیوه‌یه‌کی نوێ، له‌سه‌ر بنه‌مای نزیکی جیوگرافی، له‌مه‌ش گرنگتر نزیکی کایه‌ی کولتووری (ئاین و مه‌زه‌ب، زمان، میژوو) داده‌ریژنه‌وه‌ و پیکه‌وه‌ هێزیکی هاوبه‌شی ئابووری دروست ده‌کەن. له‌ هه‌مان کاتدا جیهانگیری راسته‌وخۆ کار له‌ ژبانی مرۆف، تاکه‌که‌سه‌ ده‌کات، چونکو جیهانگیری وه‌ک (ئه‌نتۆنی گیدینس) ده‌لیت شتیک نییه‌ له‌ "ده‌ره‌وه‌"ی تاکه‌که‌سه‌وه‌ بی‌ت و ژبانی تایه‌ته‌ی تاکه‌که‌سه‌کان نه‌گریته‌وه‌، به‌لکو شتیکه‌ له‌ "ناوه‌"ی‌دايه‌ و له‌ زۆر رووه‌وه‌ و به‌ شیوازی جو‌راوجۆر کار له‌ په‌یوه‌ندییه‌کانی مرۆف و ژبانی ناوه‌وه‌ی ده‌کات. (قه‌سه‌که‌ی ئەنتۆنی گیدینس کوتایی هات). جیهانگیری مرۆف له‌ هه‌ر شوێنیکی دنیا‌دا له‌نیو ئەلقه‌ی ته‌سکی جیوگرافی و کولتووری ناوچه‌ی خۆی ده‌ردی‌نی‌ت و به‌ جیوگرافیا و کولتووری نوێ ئاشنای ده‌کات. هۆشیاری کولتووری و زانیاری له‌ باره‌ی جیاوازی کولتووره‌کان و خۆناسینی کولتوورییه‌وه‌، لای مرۆف گه‌سه‌ پێ ده‌دات. ئەو گۆرانکاریانه‌ ناوه‌رۆکی نوێ به‌ مه‌سه‌له‌ی پیناسه‌ (هه‌ویه‌)ی نه‌ته‌وه‌یی و ئینتیمای کولتووری و نه‌ته‌وه‌یی ده‌ده‌ن. مه‌رج نییه‌ له‌ داها‌توودا ته‌نیا هاوزمانی و هاوکولتووری بناغه‌ی سه‌ره‌کی پیکه‌وه‌ژبانی خه‌لک و هه‌ستی هاوچاره‌نووسیان بن. ده‌شیت ئینتیمای بۆ کایه‌ (مه‌جال)یکی کولتووری (که‌ کۆمه‌له‌ کولتووریکی لیکچوو کۆ بکاته‌وه‌) (بۆ نمونه‌ ئاین_مه‌زه‌ب، نزیکی زمان) ببیته‌ ته‌واوکار، یان ته‌نانه‌ت جیگری ئینتیمای نه‌ته‌وه‌یی. مۆدی‌لی یه‌کیتی ولاتانی ئەوروپا که‌، له‌پال پیناسه‌ی نه‌ته‌وه‌ییدا، پیناسه‌ و ئینتیمایه‌کی نوێ بۆ گه‌لانی نیو ئەم یه‌کیتییه‌ دروست کردووه‌، سه‌ره‌تایه‌که‌ و به‌ دلناییه‌وه‌ له‌ داها‌توودا تاکه‌ نمونه‌ نابیت.

به‌لام ئایا کولتوور و پیناسه‌ (شوناس)یک ده‌توانیت، له‌ به‌رده‌م ئەو شه‌پۆله‌ فراوان و گشتگیره‌ی دیارده‌ی جیهانگیریدا، به‌رگری له‌ خۆی و سنووره‌کانی خۆی بکات؟ ئەگه‌ر مه‌به‌ست له‌ به‌رگریکردن دژایه‌تیکردنی پرۆسیسی جیهانگیری و خۆمه‌لاسدان بی‌ت له‌نیو سه‌نگه‌ری ئیمان و

کولتووری نهتهوهییدا و خودابراڼ بیټ لهو کولتووره جیهانیهی که به خیرایی به دنیاا بلاو دهیتهوه، نهوا نم بهرنگاربوونهوهیه نهجامیکی نهوتوی نابیت. بویه نهمرؤ زوربهی ههره زوری ولاتانی جیهان، به شیواز و تاییهتمندیی خویناوه، تیکه لایو پروسیسی جیهانگیری و رهوشی دنیا بوون، کهچی ولاتانی ناوناو به عهره بی و چهند ولاتیکی کهمی نیسلامی، که ناین و فندهمینتالیزی نیسلامی شونینیکی بههیزی لهو ولاتاندا ههیه، به توندی دژی جیهانگیری و ههر دیاردهیهکی سیاسی و کولتووری دهوستنهوه که له نهورویا و رۆژئاواوه بیټ، چونکو پیمان وایه که ههره شه له ناین و کولتووره کهیان دهکات. سهیریش نییه عهره ب، که نیسلام به ناینیکی عهره بی و کولتووری نیسلامی و به کولتووری خوینا دهرانن، له جیهاندا رابهرایهتی تیروریزی نیسلامی بکن. ههلویستی توندرهوانهی نهو ولاتانه دهری دهخات که شوقینیزی کولتووری و فاناتیزمی ناینی، تهنیا کولتووری کینه و رقبوونهوه له (نهویدی) و توندوتیژی و تیرور بهرهم دههینن. تیروریزی نیسلامی نمونهیهکی نهو بهرنگارییه کویرانهیه که پیناسهیکی (نهتهوهی-ناینی) و کولتووریکی چهقبهستووی به پیروزکراو، له دژی بهمودیرنکردن و جیهانگیری پیشانی دهات. به رای من له دنیاا نهمرؤدا هیچ پیناسه (شوناس) و کولتووریک، ناتوانیت تا سر له ریگای توندوتیژی و تیرورهوه خوی بیاریزیت. ههر کولتووریک به هوی نهو ناوهرؤک و بههیانهی لهگهل خویدا ههلی گرتوون، به هوی توانای خوگونجانندی لهگهل رهوشی زیان و پیشکوتتی کومه لدا، دهوانیت بمینیت و گهشه بکات. کولتوورهکان شتیکی چهسپا و چهقبهستوو نین. نهوان دیاردهی دینامیکین دهردهکهون، گهشه دهکن، کار له یهکتری دهکن و دهشیت بپوکینهوه. ههر کولتووریکیش، بهو نهندازهی توانای زیان و بهردهوامبوون و خونویکردنهوه و خوگونجانندی تیدا بیټ، به ههمان نهندازه دهوانیت به کولتووری دی، لهوانه به کولتووری جیهانگیری، متوربه و دهولمهند بیټ و روو له ناسوی نوی بکات. به کورتی جیهانگیری دیاردهیهکه ههموو ولاتان و نابووری جیهان، به توریکی بهربلاوی پهیوهندییهوه، پیکهوه گری دهات و بزوات و رۆگه کهیان رووه و شونینیکی دیاریکراو ناراسته دهکات. نهمه چاره نووسی حتمی ههموو ولات و کومه ل و کولتوورهکانه. له بهر نهوه لهگهلنهبوون و بهرنگاریکردن سویدیکی نهوتوی نابیت. رهنکه، لهم بارهیهوه، تاکه رهفتاری عقلا نیبانه، بو ههر ولاتیک، نهوه بیټ که چون بتوانیت خوی لهگهل نهو دۆخه جیهانیه نویه دا بگونجینیت و به کهترین زیان و زورترین، یان کهمیگ قازانجهوه تیکهلی

پروسیسی جیهانگیری ببیت. ئەو ولاتانەش که گۆشه‌گیرانە و لەناو سنووریکی داخراودا ماونەتەوه، که دەولەتانی دیکتاتۆری و ئیستیبدادین، ناتوانن تا سەر بەم شیوهیە بمیننەوه، درەنگ یان زوو، دەبیت بە پرووی دنیادا بکرینەوه و تیکە‌لاوی رهوشی ئابووری، سیاسی و کولتووری جیهان بکرین.

روژنامه: ئایا لەم سەردەمەدا ئەگەری ئەوه هەیه که ره‌گەزپەرستی، بە مانا کۆنەکەهی وهک نازیزم و فاشیزمی سیستماتیک و خاوەن هیز سەر هەڵداتەوه؟

ره‌فیک سابیر: کاتیک باسی ره‌گەزپەرستی دەکەین، دەبیت جیاوازی له نیوان دوو جۆر ره‌گەزپەرستیدا بکەین. جۆری یه‌که‌م: ره‌گەزپەرستی له ئاستی تاکەکەسدا. ئەم دیاردەیه له کۆنەوه تا ئیستا، کهم تا زۆر، له هەموو ولاتیکدا، بە کوردستانیشەوه، بەردەوامە. هەمیشە کەسانیک هەن، حەز بە چاره‌ی خەلکی له خۆیان جیاواز و سەر بە کولتووری دی ناکەن. له هەر ولاتیکدا کەسانی بیانی هەبن، یان خەلکی خاوەن مەزھەب و ئاین و کولتووری جیاواز هەبن، حەتمەن کەسانی ره‌گەزپەرستیش دەردەکەون. له ولاتانی ئەوروپادا، که لانگەهی نازیزم و فاشیزمە، هەستی ره‌گەزپەرستی بەرامبەری خەلکی بیانی، زیاتر لەهێو کەسانی فاشیل و ناھوشیار و بیکاردا هەیه، زۆرینە بە دیاردەیه‌کی خراپ و سەرەتایی (پریمیتیڤی) دادەنێن. هەر‌وا ره‌فتار و قسە و دروشمی ره‌گەزپەرستانە بە قانون یاساخ کراون و سزای بەدواوەیه. ئەو جۆره ره‌گەزپەرستییه نالیم سروشتییه، بەلام هیندە سەیر و عاجباتی نییه. گرنگ ئەوهیه شتیکی ترسناک نییه. زۆر زەحمەتە و بگرە مەحاله ره‌گەزپەرستی، بە تایبەت له ئەوروپا، ببیتە هیزیکی سیاسی ئەوتۆ، که هەر‌شه له ئارامی و ئاسایشی ئەوروپا بکات. یان ئەوروپا له خەلکی بیانی بکاتە زیندان و دۆزەخ.

جۆری دووهم: ره‌گەزپەرستی وهک ئایدیۆلۆجیای دەولەت و دەگازکانی. ئەم جۆره ره‌گەزپەرستییه، له ئەوروپادا، دواي تیکشکانی نازیزمی ئەلمانی، وهک ئایدیۆلۆجیا ریسوا بوو. وهک ریبازی رەسمی دەولەت و بزافی سیاسیش، تیک شکیندرا. له جیهانیشدا، دواي هەر‌سەهینانی سیستمی ئەپارتاید، له باشووری ئەفریقادا، ره‌گەزپەرستی له دوايهمین دەیهی سەده‌ی رابردوودا بە ته‌واوی دواي هات. مرۆڤایەتی بە گشتی و روژئاوا بە تایبەتی، بە هۆی ئایدیۆلۆجیای نازیزم و ره‌گەزپەرستییهوه، باجیگی زۆر گەورەیان داوه. قوربانیانی ئەم جۆره ئایدیۆلۆجیا و سیستمە بە دەیان ملیۆن بوون. بە رای من دنیاي مۆدیرن و مرۆڤایەتی، ئەوه‌نده کامل بوون، هیندە

هوشیار بیان، له باره ی خوږیان و داهاتووی خوږیان، له لا دروست بووه، که جاريکی دی، ريگا نهدن په تاي رهگهزپرستي، مروښ و کهسايه تبي مروښ تيک بشکينيت و هرهشه له ناشتي و نارامي جيهان بکاتهوه. له هر ولاتيکيشدا سره تاي هم جوړه دياردانه دهر بکوهيت، به لاي زوره وه، گهله کومه کييه که به کومه لي دهکريت و پيشي پي دهگريت. بو نمونه له کوتايي نه وه تهکاندا کاتيک له نهمسا حيز بيکی نيمچه رهگهزپرست، به رابهرايه تبي هايدير، له ري هلبزار دنه وه، دهسه لاتي سياسي گرته دهست، ولاتاني يه کيتي تيوروپا، زور به توندي هلوپستيان بهرامبهری وهرگرت و تهنانهت گهيشته نه وه که نه هيلن نوپنهری نه و لاتانه، ماوهی چند مانگيک، له کوبوونه وکانی هم يه کيتي بهدا به شدار بيت. سره نجام حيز به که ي هايدير رووی له لاواز بوون و پوکانه وه کرد.

روژنامه: پيتان وانيه رهگهزی پاک نهماوه بو نه وهی رهگهزپرستي له سر بنيات بندريت، به جوړيک که هموو رهگهزکان تاي به تمه ندي هاوبهش و تیکه لاويان وهرگرتووه و کهس ناتوانيت له رهگهزيکی تاي بهت ديفاع بکات؟

ره فبق سابير: راسته نه مرو نزيکه ی هموو ولاتاني دنيا، تهنانهت هموو شاره گرنگهکانی دنيا، به سلیمانی و هولویر و دهوکيشه وه که گرنگيه که جيهاني نهوتويان نييه، شاری فره کولتورين و رهگهزی جوړاوجوربان تايادا دهژي. پیکه وه ژيانی نه و رهگهزه جوړاوجورانه ده شيت، له لايه که وه ههستي تاي به تمه ندي کولتووی و خوبه سننه وه به کولتووری نه ته وه، لای ههنديک به هيز بکات و تهنانهت کيشه ی کولتوورپيش دروست بکات. به لام له لايه کی دیکه وه، کولتووری توليرانس و قبولکردنی يه کتری و توانای پیکه وه ژيان سره هله دهن. سره نجام هاوسرگيري له نيوان نه و رهگهزانه پيدا ده بيت و وچه ی فره رهگهزی لي دهکوهيته وه. هم دياردهيه، به پهيوه ندي له گهل په رهگرتی جيهانگيريدا، زياترپيش ده بيت. به لام نایا رهگهزپرستي به تهنيا دياردهيه کی بايه لو جيه تا له هر شوپنيک "رهگهزی پاک" هه بوو حتمن دهر بکوهيت و گهشه بکات. به رای من رهگهزپرستي، پيش هر شتيک، دياردهيه کی نايديولو جيه و له تيروانيني لوتبهزانه بهرامبهر به (نهويدی) و کومه له حوکميکی پيشوخته وه سه چاوه دهگريت. نايديولو جياي رهگهزپرستي، وهک هر نايديولو جيايه کی دی، توانايه کی بي سنووری گومراکردن و ديماگوگياي ههيه. دهتوانيت، به هو ی دهيان فاکتوره وه، له وانه فاکتهری زانست، پرينسيپ و وههمهکانی خوی بگورپيت به "ههقيهقت" يکی سهلميندراو و خهلی پي چواشه بکات. نه گهر

ره‌گه‌زپهرستی دیاردهیه‌کی بایؤلۆجی بووایه، هیشتا له دنیا‌دا ئه‌وه‌نده "ره‌گه‌زی پاک" ماون که بینه به‌هانه‌ی ده‌رکه‌وته‌وه‌ی ره‌گه‌زپهرستی. له‌وه‌یش زیاتر تیئوری ره‌گه‌زپهرستی و ئایدیؤلۆجیای ره‌گه‌زپهرستی، له‌و و لاتانه‌دا ده‌رکه‌وتن که فرمه‌گه‌ز و فره کولتور بوون. ره‌نگه کهم خوینهری کورد بزانی‌ت که، بۆ یه‌که‌مین جار، هه‌ولێ "به‌زانستی‌کردن"ی ره‌گه‌زپهرستی و پۆلینکردنی توانا و لیهاتوویی مرۆف به‌پیی ره‌گه‌زه‌کانیان، به‌ پشتبهرستن به‌ زانستی بایؤلۆجیا، له‌ سوید، به‌ تائسریری دارۆینیزم، ده‌رکه‌وت. له‌ سه‌ره‌تای سالانی 1920‌دا یه‌که‌مین سه‌نتهری زانستی، بۆ تووژینه‌وه‌ی ره‌گه‌زه‌کان، له‌ سوید دامه‌زریندرا. دواتریش له‌ هه‌ندی‌ک و لاتانی دیکه‌ی ئه‌وروپاییدا سه‌نتهری له‌م جۆره ده‌رکه‌وتن. کاتی‌ک هه‌ندی‌ک له‌و کاره "زانستی"یانه‌ی ئه‌و سه‌نتهره‌م بینی، که ئیستا وه‌ک کاری خورافی داده‌ندری‌ن و فری دراونه‌ته‌ مۆزمخانه‌وه، زیاتر ئه‌و بۆچوونه‌م له‌ لاچه‌سپا، که نازی‌می ئه‌لمانی دیاردهیه‌کی سیاسی و کولتووری ریکه‌وت نه‌بوو، به‌لکو حه‌تمی بوو. هه‌روا ئه‌م دیاردهیه به‌ره‌مه‌یی‌کی سروشتی کولتووری کۆلۆنیالی‌زمه، وه‌ک دوانر ناماژه‌ی بۆ ده‌که‌م. له‌و تووژینه‌وانه‌دا وینه‌ی ده‌یان نمونه‌ی که‌له‌سه‌ر و روخساری مرۆقی سه‌ر به‌ نه‌ته‌وه و ئیتتیکی جۆراوجۆر، له‌ ئه‌وروپا، ئاسیا، ئه‌فریقا، ئه‌وسترالیا، ئه‌مهریکای باشوور و باکوور. تاد پینشاندراون و تووژینه‌وه‌یان له‌ باره‌وه کراوه‌ن. له‌و تووژینه‌وانه‌دا، له‌ ریگای فورمی که‌له‌سه‌ر، پیوانی قه‌باره‌که‌ی، پانی و ته‌سکی ته‌ویل و ته‌په‌سه‌ر، شیوازی کاژه‌لاک، قوقزی و ته‌ختی پشته‌سه‌ر. تاد، ئاستی زیره‌کی و ده‌به‌نگی ئه‌و ره‌گه‌زانه پۆلین و دیاری کراون. ئه‌و باسانه ده‌یانه‌ویت، یه‌ک حوکی پیشوه‌خت، وه‌ک هه‌قیقه‌تیکی باو و باوه‌ر پنه‌نراو، به‌سه‌لمینن. هه‌قیقه‌ته‌که‌هیش ئه‌وه‌یه که هه‌لکه‌وتی سه‌ری مرۆقی ئه‌وروپایی نمونه‌ی زیره‌کی و داهینانه، که‌چی هه‌لکه‌وتی سه‌ری ئاسیایی، ئه‌فریقای، هینه‌ده‌سووره‌کان، عه‌ره‌ب و تورک. تاد ده‌به‌نگانه‌یه. کهواتا ره‌گه‌زی ئه‌وروپایی، به‌ هو‌ی هه‌لکه‌وتی بایه‌لۆجییه‌وه، زیره‌کترین و داهینهرترین ره‌گه‌زی مرۆقایه‌تییه. ئه‌مه "هه‌قیقه‌ت"یک بوو که به‌ سه‌دان ملیۆن مرۆف، ته‌ناهت له‌ ده‌روه‌ی ئه‌وروپاش، باوه‌ریان پی هینابوو. به‌لام خۆشه‌ختانه زور جار هه‌قیقه‌ت و زانست دوو شتی جیاوازن، واتا ئه‌وه‌ی به‌ هه‌قیقه‌ت داده‌ندری‌ت و مرۆقایه‌تی، یان به‌شیکی مرۆقایه‌تی، باوه‌ری پی ده‌هینی‌ت مه‌رج نییه زانستی بی‌ت. ئه‌مه یه‌که‌مین جار نه‌بوو که مرۆقایه‌تی به‌م شیوه‌یه به‌ هه‌له ببردری‌ت و هه‌ندی‌ک بۆچوون و ته‌سه‌ورات و حوکی پیشوه‌خت، که هیچ بنه‌مایه‌کی زانستییا نه‌بووه، وه‌ک راستییه‌کی

گومانه‌لنه‌گر قبول بکات.

وتم نازیزمی ئەلمانی به‌رهمیکی سروشتی کولتووری کۆلونیالیزمی ئەوروپایی بوو. کاتیک پرۆسیسی کۆلونیالیزم له ئەوروپادا دەرکهوت، دهبوو داگیرکردن و تالانکردنی ولاتان و کوشتنی دهیان ههزار کەس، به‌هانه‌یه‌کی ئەخلاق و کولتووری بۆ پهیدا بکریت. بلاوکردنه‌وی گویا شارستانه‌تی له‌نیو خه‌لکی وه‌حشی و درنده و به‌مه‌ده‌نیکردنیان، ئەو به‌هانه‌بوون که ره‌واییان به‌ پرۆسیسی کۆلونیالکردن به‌خشی. له‌سه‌ده‌ی نۆزده‌یه‌مدا، دهیان پرووناکبیر، زانا، نووسەر و فه‌یله‌سووفی ئەوروپایی تیکه‌لی ئەم گه‌مه‌یه‌ بوون و پشتگیری و تیۆریزه‌ی کۆلونیالکردنیان کرد.

ئهم‌رو ره‌گه‌زپه‌رستی، وه‌ک سیستمی‌کی فیکری و ئایدیۆلۆجی، بۆته‌ به‌شیک له‌ رابوردوو. تیزی ره‌گه‌زی به‌رز و بلیمه‌ت و ره‌گه‌زی ده‌به‌نگ، له‌ رووی زانستیه‌وه، بی بنه‌مايه و کەس باوهری پێ ناهینیت. له‌ هه‌مان کاتدا پێشکه‌وتن و ئازادبوونی زانست، دهرفته‌ی ئەوه‌ ناده‌ن که جاریکی دی هیچ ئایدیۆلۆجیا و ده‌سه‌لاتیک، به‌و جو‌ره ئابروبه‌رانه، زانست بۆ به‌په‌رۆزکردنی ره‌گه‌زی‌ک و له‌ دژی مرو‌ف و ره‌گه‌زی دی، به‌کار به‌هینیت. مرو‌فایه‌تی ئەو ئایدیۆلۆجیا و سیستمه‌ سیاسیه‌ی تا‌قی کرده‌وه و ئەنجامه‌ ترسناکه‌کانی بینی. هه‌روا دنیای ئەم‌رو به‌ جو‌ریک پیکه‌وه به‌ستراره، که نه‌ته‌وه و ولاتان پێویستی زوریان به‌ هاریکاری یه‌کتری هه‌یه. ئازادی و پاراستنی مافی مرو‌ف، شه‌ری دژه‌ تیرۆر، پارێزگاری ژینگه‌ و نه‌هیشتنی هه‌زاری، بوون به‌ خه‌م و ئامانجی هاوبه‌شی جیهانی. له‌گه‌ل ئەمه‌شدا جیهان هینده ئارام و بی مه‌ترسی نییه. به‌لام مه‌ترسییه‌کان له‌ فاناتیزمی ئاینی و شو‌قینیزی کولتوورییه‌وه، نه‌ک له‌ ره‌گه‌زپه‌رستییه‌وه، سه‌رچاوه‌ ده‌گرن.

ناماده‌کردنی: چاوان دلشاد

روژنامه‌ی (روژنامه) ژ/53 رۆژی 2007/9/5

کورد و بیرى چهپ

* ئایا پاراستنى نەتەوہیەك لە ستەم و كۆمەلكوژى و داكوکیکردن لە زمان و كۆلتووێكى ھەر شەھەلیكراو كاریكى چهپانە و دادپەر وەرمانە نییە؟
* بیرى چهپ لە ولاتانى رۆژھەلای نیویندا، بەشێك بوو لە ئایدۆلۆجیای تەفگەرى رزگار یخووزی نەتەوہی.
* چهپی نەتەوہ سەردەستەكانى كوردستان، ھەلگەرى بیر و خواستى ناسیۆنالیستى ئەو نەتەوانە بوون.
* وتارى چهپ لە كوردستاندا كۆمەكى بە بیرى پێشكەوتنخووزانە، بیرى یەكسانوونى ژن و پیاو و ەلمانییەت كەردووە.

رۆژەف: وەك زۆر شتى تر بیرى چهپیش بە شیوہیەكى ئۆریجینال نەگەشتۆتە كورد، واتا لە رێگەى ەھرەب، یان فارس یاخود توركەكانەوہ بە كورد گەشتووہ. ئایا ھەر ئەمیش ھۆكارێك نییە بۆ ئەوہى چهپی كورد، ھەمیشە لە ژێر چەترى ئەوانى تردا بێت و نەتوانى وەك تەفگەریكى سەربەخۆ كار بكات؟

ره‌فیک سابیر: كۆمەلى كوردستان، لە ھیچ كام لەو ولاتانەى كوردستانیان بە سەردا دا بەش كراوہ، پەيوەندی راستەوخۆى كۆلتووورى و سیاسى لەگەل ولاتان و كۆلتووورى ئەوروپاییدا نەبووہ. لەكوردستاندا زمان و كۆلتووورى نەتەوہى سەردەستى ەھرەب، یان تورك یاخود فارس، لە خویندن و نووسیندا، بە زۆرەملی بەسەر مندالى كورد و كۆمەلى كوردستاندا سەپیندراون. لە ھەمان كاتدا دەولەتى ناسیۆنالى ئەو نەتەوانە، بە جۆریكى سیستماتىك ھەولى لەناوبردنى كۆلتووورى كوردى و كوشتنى زمانى كوردیان داوہ. بۆیە پەيوەندی كۆلتووورى كورد راستەوخۆ لەگەل كۆلتووورى نەتەوہ سەردەستەكانى كوردستان بووہ، نەك لەگەل كۆلتووورى ئەوروپا. ھەر لە رێگای ئەوانیشەوہ دیاردەى نوێى فیکرى، فەلسەفى و

نایدولۆجی گهشتوونته کوردستان. واتا زمانی ئهو نتهوانه، هر یهکهیان له بهشیک کوردستاندا، له لایهکهوه ههنگری نایدولۆجیای کولونیاالی ناسیونالیزمی عهرب، فارس و تورک و جیهانبینی و بهها کولتوریهکانی ئهوان بوون، له لایهکی دیکهشهوه، پهنجرهیهک بوون، که به هویانهوه رووناکیی بیری نازادخووانهیی ئهو نتهوه سهردهستانه و بیری چهپ و مارکسیستی و بیری و کولتوری ئهوروپایی به گشتی، گهشتوونته کوردستان. بهلام زمان تهنا ئامرازی گهیانندی زانین و گهیانندی زانیاری نییه، بهلکو سیستمیکی بیرکردنهوشه. یان هر زمانیک سیستمیکی تاییهت به خوئی ههیه، که کاری خوئی له بیری و شیوهبیرکردنهوهی ئهو کهسانه دهکات، که بهو زمانه زانیاری وهردهگرن و بیری دهکهنهوه. لهمهش گرنگتر هر فلسهفه و نایدولۆجیایهکی نوئی، کاتیک لهنیو کومهلێکدا بلاو دهبیتهوه، بهو ئهنازهی کار له کومهلهکه دهکات و دهیگوری، دهشیت به ههمان ئهنازهیش یان کهمتر و زیاتر، خوئی (واتا فلسهفه یان نایدولۆجیاکه) بکهوئته ژیر کارتیکردنی کولتوری کومهله نوییهکه و گورانی بهسهردا بیت. لههر ئهوه چهپی کورد (که لیره قسه له چهپی مارکسی/لینینییه) وهک تهفکهریک، ههمیشه وابهسته و پاشکوی چهپی ئهو نتهوانه بووه. لهوهیش ترسناکتر ئهوه بووه، که زورینهی چهپی کورد، به عقلی نایدولۆجیستانی چهپی ئهو نتهوه سهردهستانه بیریان کردوتهوه و جیهانبینی ئهوانیان هیناوتهوه بههرهم. بو ئهوهی ئهم قسهیه نهبیته تومهتیک، باشتره ئهم مهسهلهیه روون بکهمهوه.

بیری چهپ له سهردهمیکدا له ناوچهکهدا بلاو بووه، که گهلانی ئهو ولاتانه له خهباتیکی توندی رزگاربخووانهدا بوون، له دژی کولونیاالیزمی بریتانی و فهرهنسایی، که دهستیان بهسهر زورینهی ئهو ولاتانهدا گرتبوو، یان راستهوخو رهوشی سیاسی و ئابووری ئهو ولاتانهیان دیاری دهکرد. بویه بیری چهپ و نایدولۆجیای چهپ، له ولاتانی روزههلاتی نیویندا، له ناوهوکدا بهشیک بوو له نایدولۆجیای تهفگهری رزگاربخووازی نتهوهیی و لهگهڵ ئهوا ئاوئته بوو. چهپهکانی ئهو ولاتانه، خهباتی عدالهتخووانهیان تیکهلاوی خهباتی نتهوهیی، بو رزگاربوون له کولونیاالیزم و ریزیمه ئیستیدادییه وابهستهکانیان، پیکهوه گری دا. بویه دهوانین بلین بزاقی چهپ و نتهوهیی نازادخووان لهو ولاتانهدا، ئهجامی ئهو ناوکویه بوو که له نیوان خهکی ستهملیکراوی ئهو ولاتانه و نیوان داگیرکهری بیانی (کولونیاالیزم) و حکومهته وابهستهکانیاندا ههبوو. لهو دۆخه سیاسیهدا چهپی کورد، به کاریگهری چهپی نتهوه

سەردەستەکانی کوردستاندا (بۆ نموونە لە عێراقدا کە چەپیکی عەرەبپەر وەر بوو) دەرکەوت. چەپی کورد، کە لە رووی ئایدیۆلۆجی و ڕیکخراوەییەوه، وابەستەیی چەپی عەرەب و تورک و فارس بوو، دواي ئهو وەهەمە کەوت کە پێی وابوو، بە ڕزگاربوونی ئهو وڵاتانە لە کۆلۆنیالیزم و حکومەتە ئیستیداییه‌کان، گەله‌کانیان (بە کوردیشه‌وه) ڕزگار دەبن. بەلام دواي ڕزگاربوونی هەندیک لەو وڵاتانە لە کۆلۆنیالیزم، دەرکەوت ئەم بۆچوونە (بۆ گەلی کوردستان) لە خورافە زیاتر نەبوو. چونکە لە کاتیگدا گەلی کورد (بۆ نمونه لە عێراقدا) لە کۆلۆنیالیزمی بریتانی دەر باز بوو، کەچی ڕووبەر ووی دوژمنیکی درنده‌تر و داگیرکەرێکی ترسناکتر بوو، کە ناسیۆنالیزمی عەرەب و دواتر بە عس بوو. بە کورتی چەپی کورد هەلگری ئهو ئایدیۆلۆجیا چەپە بوو، کە لە گەل کولتور و دۆخی سیاسی نەتەوه سەردەستەکانی کوردستاندا (نەک کورددا) ئاویته بوو بوو. لە جیاتی ئه‌وه‌ی خەبات بۆ عەدالەتی کۆمەڵایەتی، لە کوردستان و مافی نەتەوه‌یی، کولتووی و ئازادیی زمانەکەیی بکات، کویرانە بوو بە پاشکۆی چەپی نەتەوه‌ی سەردەست. هەر کاتیگیش بەشیک لە چەپی کورد، هەولێ دابیت سەربەخۆیی فیکری و ڕیکخراوەیی خۆی هەبیت و خەبات بۆ بەرژە وەندیی کوردستانەکەیی، بخاتە پیش خەبات بۆ بەرژە وەندیی نەتەوه‌ی سەردەست، یان وەک هێزێکی چەپی سەربەخۆ کار بکات (بۆ نمونه‌کە چەپەکانی کوردستانی عێراق لە سالانی 1957 و 1991) ئەوا چەپی عێراقی، هەر بە بەشەکەیی دیکەیی چەپی کورد، شەری ئەوانیان کردوو و ئهو بەشەیان وەک کۆتەک و نامراز دژی چەپی کورد بەکار هێناوه.

روژەف: ئایا پیت وانییه چەپ لە کوردستاندا نەیتوانیوه سەربەخۆ بپت بەلکو هەمیشە ناچار بووه لە گوتاری نەتەوه‌یی یان تەنانەت ئاینیش کەلک وەر بگریت؟

ره‌فیک سابیر: راستیەکەیی تا ناوەراستی سالانی هەفتاکان چەپی کورد و تەفگەرەکەیی بەشیک بوون لە چەپی سەرتاسەری ئهو وڵاتانەیی کوردستانیان بەسەردا دابەش کراوه، واتا لە رووی ئایدیۆلۆجی و سیاسی و ڕیکخستنه‌وه، سەربەخۆ نەبوون، بۆیه شوینیکی گرنگیان لە بزافی ڕزگاربخوایی کوردستاندا نەگرتبوو. بەلام لەو کاتە بەدواوه تەفگەری چەپی کوردستانی، سەربەخۆ و داپراو لە حیزبە چەپە سەرتاسەرییه‌کان (حیزبی چەپی نەتەوه‌ی سەردەستی عەرەب و تورک و فارس) دەرکەوت. گروپی یەکەمی چەپی کورد (چەپی وابەستە) نەک هەر کەلکی لە گوتاری نەتەوه‌یی وەر نەگرتوو، بەلکو بە توندی دژایەتی هەر جوهر گوتاریکی

نهتهوهی کردوه و به ناسیونالیزم و جوداخوایی دانوه. راستیهکهی بهشیکه چپه کورد، له ترسی نهوهی، لای هاورئ چپه تورک، عه رب و فارسهکان، وهک ناسیونالیست تومهتبار بکرین، له چپه شوڤینیستهکانی نهو نهتهوانه زیاتر، دژایهتی هه ر بیر و خواستیکی نهتهوهی کوردیان دهکرد و تا ئیستایش (به تایهتی له ئیراندا) دهیکهن. بهلام چپه کوردستانی، به بوچوونی من، دیارده (فینومین) یکی فیکری و سیاسی نوئ بوو که رهنگدانهوهی ستهمی نهتهوهی و کومه لایهتی بوو. بهشیکهش بوو له بزاقی رزگاریکخوایی کورد و نهجامیکی ناکوکیهک بوو، که لهنیوان کومه لانی خه لکی کوردستان و دهسه لاتی نهتهوهی سه ردهست و داگیرکه ردا هه بوو. نهو ناکوکیه ریگری هه ر جو ره پشکهوتتیکه سیاسی، ئابووری، کومه لایهتی و کولتووری کومه لی کوردستانه. ده رکهوتنی نهو دیاردهیه لهو نسکو و تیکشکانه جیا ناکریتهوه، که بزاقی کورد، له ناوه راستی ههفتاکانی سه دهی رابردوودا، تیی کهوت. هه روا به لای زوره نهجامی سیاسهتی چهوتی حیزبه چپه سه رتاسه ربیهکانی عیراق و ئیران و تورکیا و بیئومیدبوون بوو له سیاسهتی سوڤیهت بهرامبه ر کورد. رهنگه له بهر نه مه بوویت که چپه سه ربه خوی کورد، سه رهتا وهک چپه ماویستی ده رکهوت، به تایهتی که ماویزم ئاویته بوونیکه سه رنجراکیشی مارکسیزمه له گه ل خه باتی رزگاریکخوایی نهتهوهی گه لی چیندا.

به لام ناخو چپه کورد تا چند له گو تاری ئاپنی که لکی وه رگرتووه، نه مه بیان مه سه له یه کی نیسییه، چونکو هه ندیک لابیالی چپه کونی کورد، به تایهتی له عیراقدا، بوونه ته چه پیکه شه کهت و پشتیان له پرینسیپهکانی خو یان کردوه، حیزبه کهشیان بو ته حزبی مونسه بات. بو یه نه گه ر پنیویست بی ت، رهنگه ریشی ئیسلامیانه به رده نه وه و مه ندیلش له سه ر نین. که چپه چپه رادیکالی کورد، هه لو یستیکی روونیان به رامبه ری ئاین و نهو هیزه سیاسیانه وه رگرتووه که ئاینیان کردو ته ئایدیو لوجیای سیاسی خو یان.

روژه ف: بوچی چه پ له کوردستاندا له ناو کومه لگادا نه چه سپاوه و وهک وتاریکی رو شنبیری بوونی نه بووه و زیاتر وهک ئامرازیکی نه حزابی سیاسی به کار هاتووه؟

ره فیق سابیر: تا نهو کاته ی گه لی کوردستان مافی خو بریاردانی چاره نووسی نهتهوهی نه بی ت، ناکریت چاوه راوانی نه وه بین که فیکر و کولتووری چه پ له کومه لی کوردستاندا، کاریگه ری زورترین هه بی ت، به تایهتی، که سالانیکی زور، چپه کورد له نیو بزاقی رزگاریکخوایی کورددا یان دوور بووه، یان هیزیکی لاهه کی بووه. هه ر نهتهوهیه ک کاتیک

رووبه‌رووی سته‌می نه‌ته‌وه‌یی ده‌بیت‌ه‌وه و پیناسه (هه‌ویه) نه‌ته‌وه‌یی و زمان و کولتووره‌که‌ی ده‌که‌ونه به‌ر هه‌ره‌شه‌ی پیناسه و کولتوور و زمانیکی بی‌گانه، مه‌سه‌له‌ی ئازادی نه‌ته‌وه‌یی ده‌بیت‌ه‌وه به‌شیک له‌ می‌کانیزمی خۆپاراستن و مانه‌وه، به‌لکو ده‌شیت‌ه‌وه به‌شیکی گرنگی پیداو‌یستی گه‌شه‌کردنی ئابووری، کولتووی و سیاسی نه‌ته‌وه‌که. کاتیک مرۆف له‌سه‌ر کوردبوون سزا ده‌دریت، کولتوور و زمانه‌که‌ی ده‌کوژرین، ده‌رفه‌تیک‌ی زۆر بۆ خه‌باتی چینایه‌تی و کۆمه‌لایه‌تی نامینیت‌ه‌وه. له‌و جۆره‌ دۆخه‌دا، به‌ بۆچوونی من، خه‌بات بۆ ئازادی نه‌ته‌وه‌یی، خۆی ده‌بیت‌ه‌وه خه‌باتیک‌ی دیموکراتانه و چه‌پانه. چه‌په‌کانی کورد زۆر دره‌نگ له‌م راستیه‌ گه‌یشتن، هه‌ندیکیان هیشتا نایانه‌ویت، یان ناتوانن تیی بگهن. ئایا چه‌پبوون ته‌نیا کۆمه‌له "ئایه‌ت"یک‌ی ئایدیۆلۆجیه‌، که مرۆف له‌ به‌ری بکات و هه‌ول‌ بدات، له‌ هه‌ر کۆمه‌لێک‌داک، به‌ بی له‌به‌رچاوگرتنی تایه‌مه‌ندی کۆمه‌له‌که‌، جیه‌جیان بکات؟ ئایا پاراستنی نه‌ته‌وه‌یه‌ک له‌ سته‌م و کۆمه‌ل‌کوژی و ناعه‌داله‌تی نه‌ته‌وه‌یی، دا‌کو‌کی‌کردن له‌ زمان و کولتوویکی هه‌ره‌شه‌لێک‌راو، کاریک‌ی چه‌پانه و دادپه‌روهرانه نییه؟ چه‌پ له‌ زۆر ولاتی ناوچه‌که‌دا، که گرفت‌ی له‌گه‌ل پرسی نه‌ته‌وه‌یی هه‌بووه، ته‌نیا نه‌و کاتانه قورسای سیاسی له‌ کۆمه‌ل‌دا هه‌بووه، که خه‌باتی چه‌پانه و عه‌داله‌ت‌خ‌وازان‌ه‌ی خۆی به‌ خه‌باتی رزگار‌ی‌خ‌وازی نه‌ته‌وه‌یی و نیشتمانییه‌وه گری داوه. چه‌پی نه‌ته‌وه‌ سه‌رده‌سته‌کانی کوردستان، که به‌رای من له‌ ناوه‌رۆک‌دا هه‌لگری بیر و خواستی ناسیۆنالیستی نه‌و نه‌ته‌وانه‌ بوون، تاوانیان به‌رامبه‌ری نه‌ته‌وه‌که‌یان و باوه‌ر و پرینسیپه‌ ئه‌خلاقیه‌کانی خۆیان کردووه کاتیک، له‌ لایه‌که‌وه چه‌په‌ کورده‌ وابه‌سته‌کانی خۆیان له‌ ته‌فگه‌ری رزگار‌ی‌خ‌وازی کورد دابری، له‌ لایه‌کی دیکه‌وه له‌ سته‌م و شه‌ری داسه‌پاوی ده‌وله‌ته‌کانیان به‌سه‌ر کورد‌دا بی ده‌نگ بوون و ته‌نانه‌ت، له‌ زۆر کات‌دا، پشتگیری ده‌وله‌ته‌ ناسیۆناله‌ شو‌قینسته‌کانی خۆیان کردووه، به‌و بیان‌وه‌ی که گویا نه‌و ده‌وله‌تانه‌ دژی ئیمپریالیزم. نه‌زموونی کورد له‌گه‌ل حیزبی شیوعی عێراق، حیزبی توده‌، حیزبی کۆمونیستی تورکی و سوری، چه‌پی مارکسی و چه‌په‌ کورده‌ وابه‌سته‌کانی نه‌و حیزبان‌ه‌یان له‌ کوردستان‌دا لاواز و بی‌ئیعنیار کردووه.

به‌لام نه‌و هه‌لو‌یسته‌ هه‌له‌په‌رستان‌ه‌ی چه‌پی سه‌رتاسه‌ری نه‌وه‌ ناگه‌یه‌نیت که "چه‌پ وه‌ک وتاریکی رووناکبیری بوونی نه‌بووه". راسته‌ ژبانی رووناکبیری ئیمه‌، تا راده‌یه‌کی زۆر، ره‌نگدان‌ه‌وه‌ی دۆخی سیاسیمانه‌، به‌لام وتاری چه‌پ له‌ باشووری کوردستان‌دا، له‌ کۆتایی سالانی په‌نجا‌کانی سه‌ده‌ی رابردووه‌وه تا کۆتایی هه‌شتا‌کانی، وتاریکی دیار و کاریگه‌ریش بوو. به‌

رای من ئەو وتاره تا رادهیهکی زۆر کاریگه‌ری له ژيانی رووناکبیری ئیمهدا هه‌بوو، بیری پیشکەوتنخووازانە و کۆمه‌له پرنسپییکی نوێی کۆمه‌لایه‌تی و عه‌داله‌تخووازانە و بیری یه‌کسانبوونی گه‌لان و ژن و پیاو و سیکولاریزم (عه‌لمانیه‌ت)ی له کۆمه‌لی کوردستاندا، به‌هیز کردووه، یان بلاو کردۆته‌وه. ئەمانه‌یش له تیروانینی به‌شیکێ زۆری رووناکبیران و له‌نیو ئەده‌ب و کولتووری کورد و ئایدیۆلۆجیای بزاقی رزگاربخووازی کورددا، به‌زه‌قی رهنگیان داوته‌وه.

روژه‌ف: ریکخراوی حیزبی شیوعی عێراق چ کاریگه‌رییه‌کی له‌سه‌ر جولانه‌وه‌ی کورد هه‌بووه؟

ره‌فیق ساپیر: حیزبی شیوعی عێراق له‌رووی فیکری، سیاسی و ریکخستنه‌وه هه‌م کاریگه‌ری پوزیتیف و هه‌م کاریگه‌ری نێگه‌تیفی له‌سه‌ر جولانه‌وه‌ی کورد هه‌بووه. ئەو حیزبه‌ ته‌نیا ده‌ ساڵ دوا‌ی لکاندن‌ی باشووری کوردستان به‌ عێراقه‌وه (1934) دامه‌زریندرا. ئەو کاته جولانه‌وه‌ی کورد، دوا‌ی دابه‌شکرانه‌وه‌ی کوردستان، به‌ ته‌واوی تیک شکیندرا بوو. به‌لام خه‌لکی کوردستان باوه‌ری به‌وه نه‌هینابوو، که له‌ ناو قه‌واره‌ی ده‌وله‌تیکێ عه‌ره‌بیدا له‌ قالب بدریت، بۆیه به‌رهنگاری ئه‌م پرۆژه‌یه‌ی ده‌کرد. له‌ هه‌مان کاتدا ته‌فگه‌ری سیاسی کورد نه‌یتوانی بوو، خۆی له‌ ریکخراویکی مۆدیرنی سیاسیدا، ریک بخت. بخت بۆ سه‌ربه‌خۆبوونی باشووری کوردستان له‌ عێراق، به‌ تاییه‌تی له‌نیو رووناکبیراندا به‌ردوام بوو. بۆیه تا ناوه‌راستی چله‌کان و گه‌رمه‌ی شه‌ری دووه‌می جیهانی ئه‌م حیزبه‌ هه‌یج شوین و نفوزیکێ سیاسی له‌ کوردستاندا نه‌بوو. به‌لام تیکشکانی نازیزمی ئەلمانی و سه‌رکه‌وتنی به‌ره‌ی گه‌لان له‌ شه‌ردا، گوروتینیکێ نوێی به‌ حیزبه شیوعیه‌کانی ناوچه‌که، له‌وانه‌ حیزبی شیوعی عێراق، به‌خشی. ئەوه‌بوو ئەو حیزبه، وه‌ک حیزبیکێ سه‌رانسه‌ری، که‌وته په‌له‌اویشتن بۆ کوردستان. له‌و کاته به‌ دواوه‌ میژووی په‌یوه‌ندی ئه‌م حیزبه‌ و بزاقی رزگاربخووازی کورد، که هه‌ندیک جار ته‌بایانه‌ و هه‌ندیک جار پر له‌ ناکوکی و ته‌نانه‌ت خویناوی بووه، ده‌ست پێده‌کات. لێره‌دا، له‌به‌ر که‌می ده‌رفه‌ت، زۆر به‌ کورتی ئاماژه به‌ کاریگه‌رییه‌ پوزیتیف و نێگه‌تیفه‌کانی حیزبی شیوعی عێراق له‌ سه‌ر جولانه‌وه‌ی کورد ده‌که‌م.

حیزبی شیوعی ته‌فگه‌ریکی فیکری و سیاسی نوێ بوو بۆ ئەو سه‌رده‌مه‌ی عێراق، که تازه له‌ژێر وێرانیه‌ی ده‌وله‌تی عوسمانی هه‌ستابوو و رووبه‌رووی سته‌می کۆلونیالیزمی بریتانی بوو بۆوه. ئەو حیزبه له‌ کۆمه‌لێکدا، که نو‌ق‌می دواکه‌وتووی، نه‌خوینده‌واری و خورافه‌ بوو،

پێشهنگی بیرى سیکولار (عهلمانى) و روشنگه‌رى و سوسىالیستى و خهباتى کومه‌لايهتى و رزگاربخوازى بوو. سه‌رکهوتنى ئه‌و حیزبه، به‌ر له هه‌ر شتیك، له‌وه‌دا بوو كه له كومه‌لگایه‌كى پیر له سته‌مى كومه‌لايهتى و چینه‌یه‌تى و ژیره‌سته‌ى كۆلۆنیالیزمدا، توانى خهباتى رزگاربخوازى نیشتمانى و خهباتى كومه‌لايهتى و چینه‌یه‌تى پێكه‌وه گری‌ بدات. راستیه‌كه‌ى حیزبى شیوعى عێراق، تا كودیتای ته‌موزى 1958 زیاتر ته‌فگه‌ریكى رزگاربخوازى بوو، چونكو ناكۆكى سه‌ره‌كى ئه‌و كاته‌ى كومه‌لگای عێراق له‌نیوان خه‌لكى عێراق و نیوان كۆلۆنیالیزمى بریتانیدا بوو. له به‌ر ئه‌وه حیزبى شیوعى توانى، به تابه‌تى له سالانى په‌نجاكانى سه‌ده‌ى رابردوودا، سه‌رنجى زۆترین خه‌لك، به تابه‌تى له‌نیو زۆرینه‌ى سته‌ملێكراوى شیعه و تا راده‌یه‌ك كورددا، بۆ لای خۆى رابكێشیت. به‌شێك له دیارترین رووناكبیرانى ئه‌و سه‌رده‌مه‌ى عه‌ره‌ب و كورد، یان لایه‌نگه‌رى ئه‌و حیزبه بوون، یاخود به شیوه‌یه‌ك له شیوه‌كان، كاریه‌گه‌رى فیه‌كری ئه‌و حزبه‌یان به‌سه‌ره‌وه بوو. له‌و كاته‌دا و تا كودیتای ته‌موزى 1958 ئه‌و حیزبه داكۆكى له هه‌ندێك مافى نه‌ته‌وه‌یه‌ى گه‌لى كورد ده‌كرد. به‌لام، له دواى ئه‌م كودیتایه‌وه، كه گه‌لى كورد له عێراقدا بوو به هیزبى سیاسى كاریه‌گه‌ر، قه‌یران (ئه‌زمه‌) ی فیه‌كرى، ئایدیۆلۆجى و سیاسى حیزبى شیوعى له‌گه‌ل په‌رسى گه‌لى كورد و و شه‌ر و كێشه‌كانى له‌گه‌ل جولانه‌وه‌كه‌یدا، ده‌ستیان پێ ده‌كات.

به‌لام ده‌كریت لایه‌نه نیه‌گه‌تیقه‌كانى ئه‌م كاریه‌گه‌رییه، كه زۆر زیاترن، له‌م خالانه‌دا چر بکه‌ینه‌وه:

1- حزبى شیوعى عێراق، وه‌ك وتم، ته‌نیا ده‌سال دواى داگیرکردنى كوردستان و لكاندنى به عێراقه‌وه، هاته دامه‌زراندن، كه‌چى ئه‌م حیزبه قه‌ت رۆژیک له رۆژان دانى به‌و راستیه‌دا نه‌نا، كه كوردستان و لاتىكى داگیركراو و به زۆره‌ملێ به عێراقه‌وه لكی‌ندراوه و گه‌له‌كه‌ى، وه‌ك هه‌ر گه‌لیكى ژیره‌سته و ولاتداگیركراو، مافى خۆیه‌تى له ژیره‌سته‌ى بێگانه زرگارى بێت و سه‌ربه‌خۆی نه‌ته‌وه‌یه‌ى خۆى به ده‌ست به‌ی‌نیت. به پێچه‌وانه‌وه حیزبى شیوعى، له‌م باره‌یه‌وه، هه‌لگه‌رى هه‌مان بێر و ئایدیۆلۆجى كۆلۆنیالییه‌ى و داگیركهرانه‌ى ناسیۆنالیزمى عه‌ره‌ب و ده‌وله‌تى داگیركهرى عێراق بوو. له كاتێكدا ده‌وله‌تى داگیركهرى عێراق، به زه‌برى له‌شكر و كوشتارى خه‌لكى كوردستان، ده‌یه‌ویست كوردستان به ژیره‌سته‌یه‌ى، له‌نیو چوارچۆیه‌ى داتاشرای عێراقدا به‌ی‌نیته‌وه، كه‌چى حیزبى شیوعى، بۆ ته‌واوکردنى ئه‌م كاره‌ى ده‌وله‌تى ناسیۆنالی عه‌ره‌ب، به

زهبری شمشیری ئایدیۆلۆجی و تیلای فیکری و به خیانهتدانانی هەر ویستیکي سهر به خویانهی جولانهوهی کورد، هه مان کاری نهجام دهدا. لهم کارهشیدا هیزی خوی له شوڤیهت و بلۆکی سوڤیالیستی و تهناهت ناسیۆنالیزمی عهره ب وهردهگرت. حیزبی شیوعی بیرى ناسیۆنالیزمی خوی، به تیزیکی گومراکارانه داپوشی بوو، که پوختهکهی نهوه بوو: گهلانی عیراق، به کورد و عهره ب و کهمینه نهتهوهکانیهوه، له بن دهستی کۆلونیالیزمی بریتانی دان، رزگار بوونی عیراق له کۆلونیالیزم واتای رزگار بوونی هه مووانه، بویه کورد ده بیئت، وهک عهره ب و شابهشانی نهوه، خهبات دژی کۆلونیالیزم بکاته ئامانجی سهرهکیی خوی. بزاقی رزگار یخوازی کورد، له بهردهم په لاماری سهر بازیی دهولتهی عیراق و په لاماری ئایدیۆلۆجی و سیاسیی حیزبی شیوعی و ناسیۆنالیزمی عهره بدها، دروشمی رزگار کردنی کوردستانی گوری بو ئوتونومی، که دروشمی حیزبی شیوعی بوو. بهمهش داگیر کردنی کوردستان و مانهوهی له نیو چوار چیهی عیراقدا، لای کورد خوی، رهوایهتی پی درا. به بۆچوونی من به بی نهه شهره فیکری و ئایدیۆلۆجی و سیاسیهی حیزبی شیوعی، که هه مان ههلوئستی شوڤینیستی عهره ب بوو، ئاسان نهبوو داگیر کردنی کوردستان لای خه لکی کورد و جولانهوهی کورد، هینده به ئاسانی بگۆردریت به راستیهکی قبوولکراو.

2- له دواى کودیتای 1958 عیراق له کۆلونیالیزمی بریتانی رزگار بوو. به لام راستیهکهی نههه ته نیا رزگار بوونی عهره بی عیراق بوو، نهک کورد. چونکوو بو کورد ته نیا جوړی جهللا ده کهی- داگیر که ره کهی گۆردرا. کورد توندتر کهوته بهر په لاماری ناسیۆنالیزمی عهره ب. ته نیا دواى سئ سال (سالی 1961) دهولتهی عهره بی عیراق شهریکي شوڤینیستانه ی له دژی گه لی کورد راگه یاند، که سهر نهجام به نه فال و کیمیا باران کردنی هه له بجه و زور ناوچه ی دیکه ی کوردستان گه یشت. له هه ندیک سهر ده می نهوه شهره شوڤینییه بهر دهوامه ی دهولتهی عیراقدا، حیزبی شیوعی پالپشت و تهناهت دار دهستی دهولتهی عیراق بوو. هه ر کاتیک حیزبی شیوعی، په یوه ندیی له گه ل دهولتهی عهره بی عیراق باش یان ئاسایی بوایه، پشتی دهولته و شهره کانی دهگرت، بو نمونه له سه ده می عه بدول که ریم قاسمدا (1961 تا 1963) دواتر له سه ده می به عسدا (1974-1975) هه روا (1977-1978) به کورتی حیزبی شیوعی زور به لایه وه گرنگ نه بوو کورد ده کوژریت و لاته که ی ویران ده کریت، به لکو نهوه گرنگ بوو کی نهه کاره دهکات، دوسته که ی خوی یان دوژمنه که ی! بویه ته نیا نهوه کاتانه له کوشتاری کورد

و ویرانکردنی کوردستان هه‌لوئستی توندی ده‌گرت، ئەگەر خۆیشی بەر پەلاماری دەولەت بکەوتایە. ئەمەش ئەو راستییە دەسەلمیڤیت کە حیزبی شیوعی عێراق،، لە گەڵ ئەوەی تا شەسته‌کانی سەدهی رابردوو زۆترین ئەندامانی لەنیو کورددا هەبوو، کەچی لە ناوەرۆکدا لە حیزبی عەرەب و حیزبیکی عەرەبی زیاتر نەبوو. ئەمەیش پرساریک دینیت: لە ولاتانی فرە نەتەوه‌دا، کە ستمی نەتەوهیی هەیه، ئایا حیزبیکی سەرانسەری (ئایدۆلۆجیاکەمی کۆمۆنیستی یان لیبرال یاخود ئیسلامی بێت) دەتوانیت، بە یەک ئەندازە، داکوکی لە بەرژەوه‌ندییه‌کانی نەتەوهی سەر دەست و نەتەوهی بندهست بکات و لە هەمان کاتدا حیزبی نەتەوهی ستمکار و نەتەوهی ستم‌لێکراو بێت؟ راستییەکەمی حیزبی شیوعی عێراق بە جەدارەتەوه سەلمانی کە سەرەنجام حیزبی عەرەبی عێراق بوو، نەک کورد. لە کاتی‌کدا چەندان جار لەبەر خاتری بەرژەوه‌ندی عەرەب، قوربانی بە بەرژەوه‌ندی کورد دا، کەچی تاکە جارێکیش پێچەوانەیی ئەمە رەفتاری نەکرد. (بە بۆچوونی من هه‌لوئستی حیزبی توده‌ی ئێران، حیزبی کۆمۆنیستی تورکی و سوریش هەر بە هەمان شیوه بوون) لەبەر ئەم هۆکارانە بوو کە، لە سەرەتای نەتەوه‌کانی سەده‌ی رابردوودا، بە هەزاران لە ئەندام و لایەنگەر رووناکیبەرە کورده‌کانی ئەو حیزبانە، باوەریان بەو حیزبانە نەما و بە کۆمەڵ جیا بوونەوه. سەرەنجام ئەمرو، بۆ نموونه حیزبی شیوعی عێراق و لقه‌کەمی لە کوردستان، وەک قاوغیکی بی ناوەرۆک و حیزبی مونا‌سەباتی لی هاتوو.

3- بە‌لام لە رووی ریک‌خستنه‌وه، حیزبی شیوعی، وەک کۆنترین مۆدی‌لی حیزب لە عێراقدا، کاریگەری زۆر خراپی لەسەر جولانەوه‌ی کورد و حیزبه‌ کوردییەکان هەبوو. چونکو ئەم حیزبه مۆدی‌لیکی ستالینی بوو، کە لەسەر سیستمی ناوه‌ندییه‌کی توند و دیسپلینی عەسکەرییانه و ملکه‌چبوونی خواره‌وه بۆ سەر‌وه و رینگە‌ندان بە کەمترین رای جیاواز، دامەزریندرا بوو. ئەم مۆدی‌له‌ی حیزبایه‌تی، لە رینگه‌ی حیزبی شیوعییه‌وه، لە کوردستان و عێراقدا، بوو بە تاکە مۆدی‌لی باو. حیزبه‌ کوردییەکان، لەبەر رۆشنایی (په‌یره‌وی نیوخۆی) حیزبی شیوعی‌دا، دەستووری حیزبیی خۆیان دەرشتوو و تا ئیستایش زۆر‌به‌یان لەم شیوه کارکردنه‌وه‌ریاز نەبوون.

رۆژه‌ف: لە بواری سیاسی و ریک‌خستنه‌وه‌ تا ئیستا چه‌پی کورد گرفتاری قه‌یرانه و ناتوانی ئەو سیستمه‌ مارکسی- لینینییه‌ تێپەر بکات. ئایا بەم حاله‌یه‌وه‌ دەتوانیت وەک هێزیک‌ی سیاسی لە مه‌یداندا خۆی بنوینئ؟

ره‌فقیق سابیر: راسته‌ به‌شیک‌ی چه‌پی کورد هێشتا لە دۆگما و قالبه‌

ئاماده كراوه كاني ماركسى- لينينى دهرباز نه بوون و پهيوهستن بهو ئايدولوجيايهوه. ئهوانه وابهستهى حيزبى سهرانسهرى نهتهوه سهردهستهكانن. ئهو حيزبانه له بهرتهندا بهرهمى كولتور و ئايدولوجياى نهتهوهى سهردهستن و دهربرى بهرژه وهنديه كاني ئهوانن. ئهو چهپه پاشكو و وابهستانه به ئهندازهيك كويلهى فيكر و ئايدولوجياى نهتهوه داگيركه كانه كاني كوردستان بوون، كه به ئاسانى ناتوانن له دهرهوهى سيستمى فيكرى ئهوان بىر بكه نهوه. ئهوان تهناهت وهك كومونىستىش ههر دهبيت وابهسته و ژيردهستى كومونىستى و لآتى ميترؤپول بن و به چاوى ئهوان، كوملئى كوردستان بىنن و بخوينهوه. بىيان شهرمه كه كومونىستى سهر بهخوى كوردستانى بن، چونكو وا فير كراون كه ئهمه جورىكه له ناسيوناليزم. ههلبهت ئهوان نازادن لهم كارهياندا و ئهمه بهشيكه له مافى خويان. بهلام مروف ناچاره بىرسيت كه له كاتيكدا ماركسىزم- لينينيزم، وهك ئايدولوجيا و سيستمى سياسى، له مال و قهلاكهى خويدا (ئهوروپا) ههرهسى هيناوه، ئايا دهكرتت ئهم ئايدولوجيا و سيستمه، كه بهرهمى كوملئى گايهكى سهرمايهدارى و پيشهسازىيه، له كوردستانىكى بى سهنهت و بى پرؤلئيتاريدا، زيندوو بكرتتهوه؟ لههميش گرنكتر ئايا چهپوون ههولدانه بو بهختهوهر كوردنى مروف و جوانتر كوردنى ژيان و چهپاندنى پرىنسىپى عدالتخوازانه، يان گورينى ئايدولوجيايهكه (ماركسىزم- لينينيزم) بو ئاين، به شيوهيكه كه ژيان و مروف و كوملئى به جورىك له قالب بدرين و دابئاشرين، كه هيندهى ئهو ئايدولوجيايهيان لئى بكرتت. ئهو جوره چهپهى ماركسى- لينينى له كوردستاندا، نهك ههر لاوازه و هيچ پىگهيهكى سياسى، كوملئيهتى و كولتورى نيه، بهلكو خهريكه وهك داينهسور لهناو دهچتت.

بهلام له بهرامبهر ئهم چهپه وابهستهدا چهپى كوردستانى ههيه، كه چهپىكى سهر بهخويه، وهك چهپى ههر و لآتىكى دى، له روانگهى بهرژه وهنديى كوملئى خهلكى كوردستانهوه (نهك بهرژه وهندى نهتهوهى داگيركه و بىگانهوه) بو كوملئى و ژيان و جيهان دهروانتت. ئهو جوره چهپه، لهپال خهباتى كوملئيهتى و عدالتخوازانهى خويدا، دهخوازيت بهشدارىيهكى راستهوخوى خهباتى رزگاربخوازانهى گهلهكهى بكات. ئهوان له ژيانهوه، له بهرژه وهنديى كوملئى و ژانه كاني نهتهوه كه يانهوه، بو تيؤورى دهروانن. چهپوون لاي ئهوان بهتنگهوه هاتنى گرفته سهره كيه كاني خهلكى ئهو كوملئيه، كه تيايدا دهژين. نهگه رزگار بوونى نهتهوهيكه له ستهم و كويلهپى و پاراستنى زمان و كولتورىكه له كوژران گهوههرى چهپ و

چەپبوون نەبیت، ئەوا چەپبوون لە وەهەم و خورافە زیاتر نییە. دواچار حەز دەکەم بە پەيوەندیی لەگەڵ ئەم پرسیارەتاندا بۆ ئەم کە ھەر ئایدیۆلۆجیایەک (ئەم قسەییە، بۆ ئاینیش راستە) پەریسیپ و بەھاکانی ھەر چییەک بن، سەرەنجام لە رەوشی پەیرەکردن (پراکتیزەکردن) پێدا دوو گۆرانکاری گەورە بەسەردا دیت:

یەكەمیان، لە ئاستی كۆمەڵدا، ئایدیۆلۆجیاكە (ئاینەكە) بۆ خۆبلاووبوونەو و خۆگونجاندن رەنگی كۆمەڵ و كۆلتوو رەكەتی دەگریت.

دووەمیان، لە ئاستی تاكەكەسدا، ئایدیۆلۆجیاكە (ئاینەكە) ھیندەتی سەری ئەو كەسانەتی لێ دیت، كە پەیرەمەتی دەكەن. ئەو ھەموو مۆدیلە جۆراوجۆرانەتی كۆمۆنیزم و ئیسلامی سیاسی، كیشە و ناكۆكییەكانیان، ئەو ھەموو مەزھەبانەتی لە ئاینەكاندا دروستبوون و شەر و كیشەكانیان، ھەموویان لە بنەرتدا ئەنجامی ئەو دوو گۆرانكاییانەن، كە باس كرا.

رۆژەف: بۆچی بزوتنەو ناسیۆنالیستەكان لە جیھانی سێھەمدا لەگەڵ چەپ ئاویتە بوون، یان بۆچی لەو كۆمەڵگایانەدا كە واز لە چەپ دینن بە 180 نمرە دەگۆرددرین و رۆو لە رێكخراوە ناسیۆنالیستەكان دەكەن؟

رهفیق سابیر: ئەوئەندەتی من ئاگادار بێم ئەو دیاردەییە سەرەتا لە ولاتانی رۆژھەلاتی ئەوروپا، ئەو ولاتانەتی بە سوسیالیست ناسرابوون، دەرکەوت. دواتر لەئێو حزبە كۆمۆنیستەكانی ھەندیک ولاتی جیھانی سێھەمیشدا بلاو بۆو. ھەلوەشاندنەو بۆکی رۆژھەلات و ئاشكرابوونی ئەو تاوان و مەوقوژییەتی، ئەو دەولەتانە بەرامبەر گەلەكانی خۆیان كەردبوویان، نەك ھەر خەلكی ئەو ولاتانە، بەلكو ھەموو دنیای ھەژاند. پێشتر ئەو جۆرە بەربەریەت و درندایەتی، وەك كاری نازییەكانی ئەلمانیا و فاشیزمی ئیتالیادا دادەنران، بەلام دواتر دەرکەوت كە ئەو نازیزم و فاشیزم لەو دوو ولاتە و ھەندیک شوینی تردا كەردبوویان، كۆمۆنیستە حوكمەرانیەكان، لە ھەندیک ولاتدا، بە زیادەو بەرامبەری خەلكی ولاتانی خۆیان كەردوویانە. بەو جۆرە كۆمۆنیزم و فاشیزم، لە رۆژئاوا و گەلیك شوینی دیکەدا، وەك دوو رۆوی دراویك تەماشای دەكران. بۆیە زۆر بەی حیزبە كۆمۆنیستەكان، خۆیان بۆ حیزبی سۆشیال دیموكرات گۆری، ھەندیکیشیان تیکەلی رەوشی ناسیۆنالیستی و نیشتمانی ولاتەكانیان بوون.

بە بۆچوونی من ماركسیزم، یان ئایدیۆلۆجیای كۆمۆنیزم، لە سەردەمیكی میژوووییدا، لە ھەر ولاتێكدا، بەشیک بوو لە ئایدیۆلۆجیای ولاتپاریزی و خەباتی رزگاربخوازی نیشتمانی. واتا ئەو ئایدیۆلۆجیایە لە سەرەتادا، وەك بەشیک لە پێداویستیەكانی خەباتی نیشتمانی و رزگاربخوازی و

گور انكاريي كومه لايه تي، دهر كهوت. كومونيزم له پروسيادا كار دانه و هيك بوو دژي سته مي پاشايه تي و شهر. له كومه ليك ولاتي داگير كراوي وهك چين، فيتنام، لاوس، كوبا، كه مپوچيا، نهنگولا و... تاد كومونيزم له ناوهر و كدا له بري ناسيوناليزم، نايديو لوجياي بزاقی رزگار يخوازيي نه ته و هپي و نيشتمانی بوو، له دژي داگير كهر و ئامانجي سهر به خو بوون بوو. له هر كام لهو ولاتانه شدا فورم و تاييه تمه نديي خو ي و هر گرت. به لام كومونيزم، دواي نه نجامداني نهو نهر كه ميژو و بيه گرنه گه و گه يشتن به دهسه لات، گور درا به دهسه لاتيكي توتاليتير و ئيستبيدادي و خو ي بوو به ريگر له به ردهم گوران و گه شه كردني سروشتي نهو ولاتانه دا. كاتيک نهو نايديو لوجيايه و موديله كاني دهسه لاتي كومونيسي به بنهست گه يشتن، سروشتي و ئاساييه، كه خه لكي زور لهو ولاتانه، به دواي ريگايه كي ديكه دا بگهرين. ئينتيمابوون بو نايديو لوجيا، وهك ئينتيمابوون بو نه ته و ه نيه، تا مرو ف نه توانيت لي دهر باز بيت. مرو ف نه گهر بر اوي به وه هه بيت كه نايديو لوجيا ئامراز يكه بو به خته و هر كردني مرو ف و پيشخستني كومهل، زور به ئاساني و له كاتي پيوستدا، ده توانيت ده ستبهر داري بيت و به نايديو لوجيايه كي دي بيگوريت. چه پيوون له زور ولاندا، به تاييه تي له جيهاني سنيه مدا، وهك وتم به شيك بوو له نايديو لوجياي ولاتپاريزي و پيداويستيه كاني خه با تي رزگار يخوازيي نيشتمانی. و اتا نهو نايديو لوجيايه لهو ولاتانه دا، به پيجه وانه ي نه وروپا، ته نيا نهو كاته تواني به فراواني جيگاي خو ي له كومهلدا بکاته وه، كه ملكه چي هه لومهر جي سياسي، كومه لايه تي و كولتووريي نهو ولاتانه بيت و بگور دريت به به شيك له فهزاي فيكري و سياسي نهوان، كه به گشتي فهزاي رزگار يخوازي و دژ به كولو نيا ليزم و ده ولته ديكتاتور بيه كان بوو. و اتا خه با تي كومونيسي ته كان لهو ولاتانه دا، له ناوهر و كدا، خه بات نه بوو بو دامه زراندي سوسيا ليزم، به لكو يان خه بات بوو بو نازادي نه ته و هپي و نيشتمانی، يا خود خه بات بوو بو ديموكراتي. بو نهو جو ره خه با ته يش، مهر ج نيه مرو ف ته نيا به نايديو لوجياي كومونيسي ته وه خو ي وابهسته بکات، به تاييه تي كه نهو نايديو لوجيايه، به موديلي حوكمه رانيشيه وه، به بنهست گه يشت و شكستي هينا. به كورتي پيموايه له گه ليك لهو ولاتانه دا، به كرده وه جيا واز بيه كي گه و ره له نيوان كار و ئامانجي چه پ و ناسيوناليسي ته نازاد يخوازه كاندا نه بوو. له بهر نهو نهو هر چه رخانه، له زور شويندا، نه گهر به روا له ت گه و ره بيته بهر چاو، به لام له ناوهر و كدا نهو هنده گه و ره نيه.

روژه ف: چه پي نور سو دو كس له م سهر ده مه دا چي پنيه بو گوتن؟

ره‌فیق سابیر: به لای زۆره‌وه هیچ. چونکو چه‌پی ئه‌رسۆدۆکس له‌نیو تونیلکی داخراوی ئایدیۆلۆجیدا چه‌قیان به‌ستوو و به‌ته‌نیا بۆخۆیان و له‌گه‌ل خۆیان ده‌دوین، بۆیه جگه له‌خۆیان، باوه‌رناکه‌م که‌سانیک ئه‌وتو هه‌بن که‌ گۆییان له‌ده‌نگ و زایه‌له‌ی ئه‌وان بێت.

رۆژه‌ف: ئاسۆی چه‌پ له‌ بزوتنه‌وه‌ی رزگاربخوازی کورددا چۆن ده‌بینی؟

ره‌فیق سابیر: ئاشکرایه چه‌پ، له‌ زۆرینه‌ی ولاتانی دنیا، که‌مایه‌تییه‌کی رووناکبیری و سیاسیه، به‌لام زۆر گرنگه ئه‌و که‌مایه‌تییه له‌ رووی فیکری، سیاسی و کولتورییه‌وه، کاریگه‌ری خۆی هه‌بێت. ئاسۆی چه‌پ و داهاووی چه‌پ له‌ کوردستاندا، تا راده‌یه‌کی زۆر به‌وه به‌نده که‌ تا چه‌ند چه‌په‌کانی کوردستان ده‌توانن، لیکدانه‌وه و تیگه‌یشتنی تاییه‌تی خۆیان، بۆ کۆمه‌لی کوردستان و داخوارییه‌کانی خه‌لکی بنده‌ستی کورد هه‌بێت. ئایا ئه‌وان، له‌ روانگه‌ی ئایدیۆلۆجیایه‌کی نه‌گۆره‌وه، بۆ ژیان و پێداویستی و گرفتی کۆمه‌لی خۆیان ده‌روانن و سه‌ره‌نجام واقیع و کۆمه‌ل ده‌که‌نه قوربانی ئایدیۆلۆجیا، یان به‌ پێچه‌وانه‌وه؟ به‌ بۆچوونی من بزوتنه‌وه‌ی چه‌پ له‌ جیهاندا زۆر ئه‌زموونی به‌ نرخێ له‌م باره‌یه‌وه خستۆته‌ روو، که‌ ده‌تواند ریت بۆ چه‌پی کورد به‌ سوود بێت. به‌لام ئایا مرۆف تا چه‌ند ده‌توانیت سوود له‌ ئه‌زموونی که‌سان و لایه‌نی دی و هه‌ر بگرتیت؟ ئایا مرۆف ئه‌گه‌ر خۆی، پشتی له‌ ژیر باری هه‌قیقه‌تیکدا چه‌ما بێته‌وه، ده‌توانیت بایه‌خ به‌ هه‌قیقه‌تی که‌سانی دی بدات؟

وه‌رزنامه‌ی (رۆژه‌ف) (به‌ زمانی فارسی)
ژماره (4 و 5) ی زستان و به‌هاری ساڵی 86 - 1385

ههوانامه كتيب

ناین له توانیدا نهماوه ئایدیۆلۆجیای دهولەت بێت

* زۆر نەتەوه مێژووی خۆیان ئەوەندە بە فانتازیا و خورافات هەلامساندووه که راستی و درۆ، واقع و خەیاڵ، بە جۆریکی سەیر تیکەلاو کراون.

* سەردەمی تەبشیری ئاینی و سەپاندنی ئاینیک بەسەر گەلێکدا تێپەریوه.

سەنتەری پرایەتی: ئاقیستا و کتیبە پیرۆزەکانی زەردەشتی بە چ زمانیک نووسراون؟ پەیهەندیی ئەو زمانە بە زمانی فارسی و کوردییەوه له چیدا خۆی دەبینیتەوه؟

رهفیق سابیر: ئاقیستا و تیکستەکانی دیکە ئاینی زەردەشتی بە زمانی کۆنی ئێرانی نووسراون. پێدەچیت ئەو زمانە زمانی ئەدەب و زمانی رەسمی ئیمپراتوریای ساسانی بوو بێت. بەلام ئیمپراتوریای ساسانی، وەک ئیمپراتۆریکانی دیکە، سروشتیکی فرە نێتتیککی-کولتووری بووه، که خەلکی سەر بە کولتوور و زمان و رەگەزی جۆر بەجۆری بەخۆ گرتووه. ئەو زمانە زمانی نێلێت (نوخبە)ی حوکمران و دەربری کولتووریککی زال بووه. هەروا وەک زمانی ئەدەبی، دەشتیت له سنووریککی تەنگەبەر و زیاتر لەناو دەستەهی خویندەوار و کارمەندی دەولەتدا باو بووبیت. بۆیه مەرج نییه زمانی زۆر بەی خەلک بوو بێت، یان زۆر بەی خەلک تیی گەشتین. بەلای زۆرەوه زمانی ئاقیستا زمانی کەمایەتییهکی خەلکی کۆنی ئێران بووه، بەلام رەوایی و هیزی زانیی (نێپستیمی)ی خۆی له تیکست و گاتاکانی زەردەشت، هیزی سیاسی خۆی له دەسەلاتی ساسانییهکانەوه وەرگرتووه. لەو رێگەیهوه بۆتە زمانی رەسمی و زال، بۆ نمونە وەک لەههجهی قورەهیش لەناو عەرەبدا و زمانی لاتینی له ئەوروپادا. بۆیه دواي پاشەکشەهی ئاینی زەردەشتی له بەرامبەر ئاینی ئیسلام و لەناوچوونی دەسەلاتی سیاسی ساسانییهکان و سەرداربوونی دەسەلاتی سیاسی دەولەتی عەرەبی ئیسلامی،

ئەو شپۆه زمانه له ناو چووه. چونكه:

يهكهم/ دهربري پهياميكي ئايني بووه، كه بهلاي دهولتهي عهرهبي ئيسلامهوه، ئەو ئاينه و تيكستهكاني بهرهمي كوفر و زندهقه بوون و به توندي پهلامار دراون.

دوهم/ ئەو زمانه دهسه لاتيكي سياسي بهكاري نههيناوه، بويه وهك زمانى ئهدهبي، توانا و بههانهي بهردهوامبووني لهدهست داوه. لهو رووشهوه چاره نووسى زمانى ئاقىستا، له چاره نووسى زمانى لاتىنى دهچىت.

زمانى لاتىنى سهدان سال، له ئهرووپادا، زمانى ئاين و چىنى حوكمران و ئىلايت (نوخبه)ى خویندهوار بوو. زمانى زانست و فلهسهفه بوو. بهلام كاتيک دهولتهي ناسیونال، له ولاتانى ئهرووپادا دروست بوون و زمانى خهلك كرايه زمانى رهسمى، ئىدى دهسه لاتىكي سياسي نهما زمانى لاتىنى وهك زمانى رهسمى بهكار بهيئيت و به زهبرى هيزى سياسي و زانىنى (ئىستيمولوجى)ى دهولت بيسه پيئيت. بهم جوړه زمانى لاتىنى، وهك زمانىكى زيندوو، له ناو چوو. بهلام ئهمرؤ كومه له زمانىكى ئهروپايى هه، له رووى زانستيهوه سهلميندراوه كه ريشهيان دهچىته سهر زمانى لاتىنى. ههروا زمانى لاتىنى سهدان سال زمانى ئاين و زانست بووه، به ههزاران وشه و دهستهواژهى لى كهوتوتهوه كه ئهمرؤ له زمانانى جوړاوجوړى ئهرووپاييدا بهكاردهبرين، بى ئهوهى هيچ كام لهو زمانه، پهيوهنديان به زمانى لاتىنيهوه ههبيت.

بهلام لهبارهى بهشى دوهمى پرسيارهكەتان، دهلیم كه پهيوهنديى زمانى ئاقىستا، به زمانى فارسى و كورديهوه، مهسه لهيهكى ئالوزه و پيوستى به ليكولينهوه و ساخكردنهوه ههيه. تا ئىستا، هيندهى ئاگادار بم، ئەو پهيوهندييه زياتر له سنوورى ههنديك وشه و دهستهواژهى هاوبهشدايه، نهك له ليكچوونى گراماتيک و ستروكتوورى دوو زمانهكه. ساخكردنهوهى بوونى پهيوهندييهكى لهو جوړه، له رووى زانستيهوه، كاريكى گرنگه. هيندهى من ئاگادار بم، تا ئىستا بهلگه و ليكولينهوهى زانستى ئهوتو دهرنهكهوتوون پيشانى بدن، كه پهيوهندييهكى زور نزيك لهنيوان زمانى ئاقىستا و زمانى فارسى يان كورديدا ههبيت، يان ئەم دوو زمانه ئهسلان بچىتهوه سهر زمانى ئاقىستا. ئەو زمانه خو، دواى لهناوچوونى ئيمپراتورى ساسانى و سهپاندنى ئاين و زمانى عهره ب بهسهر گهلانى ئيراندا، دووچارى چاره نووسىكى سهخت هات. تيكستهكاني ئاينى زهردهشتى، كه تا ئهمرؤ ماون، چهند سهدهيهك دواتر تومار كراون. چوار سهدهيهك دهسه لاتى سياسي و كولتور و زمانى عهره بى له ناوچهكاني پيشووى ئيمپراتورى

ساسانی بالاده‌ست بوون. کاتیک، چند سده‌یه‌ک دواتر، به‌شیک له‌گه‌لانی ئیران، له‌ناوچه‌که‌یه‌کی دیاریکراودا، بوونی به‌جیا‌ه‌که‌وتووی سیاسی خویان سه‌لماندوه، ئەوا زمانی کۆنی فارسی، نه‌ک زمانی ئاقیستا، بوو به‌ زمانی ئەده‌بی. ئەم زمانه‌ نوێیه‌ زۆر له‌ زمانی ئاقیستا جیاوازه‌ و له‌م نیوانه‌دا چه‌ندان ئەلقه‌ی ون هەن. گێران‌ه‌وه‌ی ریشه‌ی فارسی بو‌ زمانی ئاقیستا، یان دانانی به‌ به‌رده‌وامبوونی زمانی ئاقیستا، به‌ره‌میکی دیکه‌ی فانتازیای ناسیونالیزمی فارسه‌. سالانیکی زۆره‌ ناسیونالیستانی فارس به‌ مه‌به‌ستی ئایدیۆلۆجی و هه‌لانی غرور و لوتبه‌ری نه‌ته‌وه‌یی له‌ هه‌ولێ ئەوه‌دان که‌ زمانی فارسی ئەم‌رو به‌ درێژبوونه‌وه‌ و به‌رده‌وامبوونی زمانی ئاقیستا دابنن. واتا گه‌لی فارس به‌ تاکه‌ میراتگری کولتور و میژووی دیرینی گه‌لانی ئەو سه‌رده‌مانه‌ی ئیران حیساب بکهن. به‌لام ئەمه‌ تا ئیستا ته‌نیا ئیدیعه‌یه‌کی ناسیونالیستی، یان له‌ باشترین حالدا گریمانه‌یه‌که‌، که‌ مه‌به‌ستی ئایدیۆلۆجی و ئامانجی سیاسی له‌ دواوه‌یه‌. ئەمه‌ش شتیکی سه‌یر نییه‌، کتییی میژووی ره‌سمیی هه‌ر ولاتیکی، پریه‌تی له‌ خورافات و فانتازیا. زۆربه‌ی نه‌ته‌وه‌کان، له‌ سایه‌ی ده‌وله‌تی ناسیونالدا، میژووی خویان به‌ جوړیک به‌ فانتازیا و خورافات هه‌لامساندوه، که‌ راستی و درۆ، واقع و خه‌یال، به‌ جوړیکی سه‌یر تیکه‌لاو کراون. ده‌شیت له‌ژیر ته‌سیری ئەم تیزه‌ی ناسیونالیستانی فارسدا بیته‌، که‌ هه‌ندیک نووسه‌ر و پروناکبیری کورد بیان‌ه‌ویت زمانی کوردی بو‌ زمانی ئاقیستا بگێرنه‌وه‌، یان زمانی ئاقیستا به‌ ئەساسی زمانی کوردی بزائن. دیاره‌ له‌م رووه‌شه‌وه‌ تا ئیستا هه‌یچ به‌لگه‌یه‌کی زانستی به‌ده‌سته‌وه‌ نییه‌. بۆیه‌ به‌ رای من ئەم بو‌چوونانه‌، تا ئەو روژه‌ی له‌ رووی زانستی زمانه‌وانیه‌وه‌ ده‌سه‌لمیندرین، ته‌نیا وه‌ک گریمانه‌، یان وه‌ک تیزیکی ئایدیۆلۆجی ده‌مینننه‌وه‌.

سه‌نته‌ری براهه‌تی: به‌رای ئیوه‌ پێویسته‌ چ بکریت بو‌ ئەوه‌ی گه‌لی کورد

زیاتر شاره‌زایی له‌باره‌ی ئاینی زه‌ده‌شتیه‌وه‌ په‌یدا بکات؟

ره‌فیق سابیر: به‌ گرنگی ده‌زانم که‌ ئاقیستا و گاتاکانی زه‌رده‌شت به‌

زمانیکی پاراو و دروست، که‌ کۆمه‌لیک کوردیزان سه‌ره‌پرشتی لایه‌نی

زمانه‌وانی بکهن، بکرینه‌ کوردی و به‌ فراوانی له‌ کوردستاندا بلاو

بکرینه‌وه‌. هه‌روا لیکۆلینه‌وه‌ی زانستی له‌باره‌ی ئەم ئاینه‌ و ته‌رجومه‌کردنی

ئەو باسه‌ زانستیانیه‌ی، چ به‌ فارسی و چ به‌ هه‌ندیک زمانانی ئەوروپایی،

له‌و باره‌یه‌وه‌ نووسراون، هان بدرین. ئەم زمانه‌ له‌ زانکۆ، له‌ به‌شی کوردی

و فارسی بخویندریت و که‌سانی پشپۆر پی بگه‌یه‌ندرین، تا له‌م بواره‌دا

لیکۆلینه‌وه‌ی زانستی بکهن. هه‌روا له‌ پروگرامی خویندن، ده‌رسی نایندا،

پوښته نهو ئاينه و ئاينه‌کانی تر بخویندرین. هه‌لبه‌ت نه‌م کاره بو مه‌به‌ستیکی ئایدیۆلۆجی یان ئاینی نییه. چونکه‌ گرفتگی کۆمه‌لی کوردستان نه‌وه نییه که زۆرینه‌ی مسو‌لمانه و به ئاينگۆرین گرفته‌کان دوایان دیت، به‌لکو به‌و مه‌به‌سته‌یه که قوتایی کورد، مافی خویانه ئاگاداری لایه‌نی رۆحی و کولتووری و ئاينه‌کانی کوردستان ببن و ئاينه‌کانی تریش بناسن. له هه‌مان کاتدا ئاینی زه‌ردهشتی هه‌م به‌شیکه له میژووی فیکری و کولتووری مرو‌فایه‌تی، هه‌م به‌شیکه له میژووی دیرینی گه‌لانی ناوچه‌که، له‌وانه کورد. بۆیه نه‌گه‌ر له ئیستا یان داها‌تو‌دا لایه‌نگرانی نه‌م ئاينه، له هه‌ریمی کوردستاندا هه‌بن یان زیاد بکه‌ن، پوښته نه‌وان له باوه‌ر و ئیماناندا نازاد بن.

سه‌نته‌ری پرايه‌تی: رۆلی زه‌ردهشتیه‌ت له فیکری یه‌کتاپه‌رستیدا چیه؟
هه‌روا په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل ئاينه‌کانی دیکه‌ی وه‌کو جووله‌که، مه‌سیحیه‌ت و ئیسلام چیه؟

ره‌فیق سابیر: ئاینی زه‌ردهشتی زۆر له ئاينه‌کانی جووله‌که، مه‌سیحیه‌ت و ئیسلام کۆنتره. بۆیه راسته‌وخۆ یان ناراسته‌وخۆ ته‌ئسیریکی زۆری بۆسه‌ر نه‌م ئایانه هه‌بووه. بیری بوونی خودایه‌کی مه‌زن و ته‌نیا که خولقینه‌ری جیهان و بوونه، له کهس نه‌بووه و که‌سێشی لێ نه‌بووه، له ئاینی زه‌ردهشته‌وه په‌رییه‌وه ناو ئاينه‌کانی دیکه. مه‌سه‌له‌ی به‌هه‌شت و دۆزه‌خ، نوێژکردن و چوونه‌ حزووری خودا، سه‌ره‌رای نه‌و ناو و سیفاته‌ بئ وینانه‌ی زه‌ردهشت له ئاهورامه‌زدای ناوه، که نزیکه‌ی سه‌د ده‌بن، وه‌ک رووناکی، نه‌مری، توانا و ده‌سه‌لاتداری، میه‌ره‌بانی، راستی، به‌خشنده‌یی، په‌روه‌ردگار، خولقینه‌ری دنیا و ژیان. تاد دواتر له تیکسته‌کانی ئاینی جووله‌که، مه‌سیحی و موس‌لماناندا، دووباره بوونه‌ته‌وه. هه‌روا ئاینی زه‌ردهشتی ته‌نیا له سنووری باوه‌ر و ئیمان و په‌یوه‌ندی نیوان مرو‌ف و خوداوه‌نددا نه‌ما‌بووه، به‌لکو گۆردرا‌بوو به به‌شیک له ئایدیۆلۆجیای ده‌وله‌ت و له له‌گه‌ل سیستمی حوکمرانی و کولتووری کۆمه‌لدا تیکه‌لاو کرابوو. ره‌نگه‌ ته‌ئسیری ئاینی زه‌ردهشتی زۆرتر به ئاینی ئیسلام و شیوه‌ی حوکمرانی ده‌وله‌تی عه‌ره‌بی ئیسلامیه‌وه دیار بێت. چونکه ئیرانییه‌کان، له رووی کولتووری و نه‌ریتی حوکمرانی و شارستانه‌تییه‌وه، زۆر له عه‌ره‌به‌کان پێشکه‌وتووتر بوون. کاتیک نه‌ته‌وه‌یه‌کی دواکه‌وتوو نه‌ته‌وه‌یه‌کی پێشکه‌وتووتر ژێرده‌ست ده‌کات، به دلنیا‌یه‌وه زۆر شت له نه‌ته‌وه ژێر ده‌سته‌که‌وه فێر ده‌بێت. عه‌ره‌به‌کان کاتیک ئیرانیان داگیر کرد و ئیمراتوریای ساسانی و ئاينه‌که‌یان له ناو برد، بوونه میراتگری کولتوور و

دهولہ تیک، کہ بہ قوولی تیکہ لای نائینی زہردہشتی کرابوو. بویہ ناساییہ کولتوور و نائینی ئیسلام و شیوہی حوکمرانی دهولہتی عہرہبی، کہوتبنہ ژیر تہئسیری کولتوور و نائینی زہردہشتییہوہ. ہندیک لہ بزاقہ سیاسیہ/ مہزہبیبہکانی نیو ئیسلام بہ لایہنیک کی دیکہی تہئسیری نائینی زہردہشتی/ مہزدہکی و کولتووری ئیرانی دادہنرین، بو نمونہ بزاقی بابہکیہکان، کہ زور باسکار لایان وایہ ناوہرؤکیکی نائینی مہزدہکی ہہبووہ. ہہروا بزاقی شیعہگہری، کوہلئیک نہریتی نویی ہینایہ ناو ئیسلامہوہ، کہ بہ تہئسیری نائینی زہردہشتی دادہنرین، لہوانہ دروستکردنی ریکخراوی نہینی، مہسہلہی (التقیہ) و اتا شاردنہوی بیر و مہرام لہ دلدا، مہسہلہی (التئویل الباطنی) و ہاتنہوی مہہدی، (الوصیہ) و اتا دانانی کہسیک لہ لایہن ئیمامہوہ بہ جیگری خوئی، تا دوای مردنی ناکوکی نہکہوئتہ نیوانیانہوہ، ئەمہ پیچہوانہی مہبدہئی (الشوری)یہ، کہ ئیسلامی سونہدا ہہیہ.

سہنتہری برایہتی: بوچی ناینہکانی وکو جوولہکہ، بووزایی، مہسیحییہت، ئیسلام.. تاد تا ئەمرؤش خویان لہ ہہموو وەرچہرخانیک پاراستووہ و بہ زیندوویی ماونہتہوہ، کہچی نائینی زہردہشتی نہیتوانی و ہک ئەو ناینانہی لہسہرہوہ باس کران، خوئی بیاریزیت؟ ہہرچہندہ رہنگہ لایہنگرانی ئەو ناینہ، لہ ہندیک ناوچہی بچووک بچووک ہہبن، بہلام ہیچ کاریگہریہکیان نییہ، ئایا چاوہروانی ئەوہ دہکریت لہ داہاتوودا نائینی زہردہشتی بال بہسہر ناوچہی رۆژہلآت و تہنانت رۆژئاوشدا بکیشیت؟

رهفیق سابیر: ناسان نییہ لیرہدا و ہلامی پرسیاریکی ناوا گرنگ بدریتہوہ، چونکہ ئەم مہسہلانہ باس و لیدوانی زور ہلڈہگرن. بویہ زور بہ کورتی دہلیم کہ نائینی زہردہشتی- مہزدہکی لہ ہہموو ناینہکانی دیکہی و ہک بوودایی، جوولہکہ و مہسیحی توند تر و فراوانتر پہلامار درا، چونکہ ناین و ئایدیولوجیای ئیمپراتوریایہک بوو، کہ ناوچہیہکی بہرینی گرتبووہ. دهولہتی تازہدامہزراوی عہرہبیی ئیسلامی دہیہویست ئەو ناوچانہ بگریت و بیانکات بہ فہزای شوینی بیر و ئایدیولوجیای خوئی، بویہ حہتمہن دہبوو بیر و ناین و ئایدیولوجیای پیش خوئی لہ ناو بہریت، یان راو بنیت. ہہروا دہیہویست بہ غہنیمہت و تالان توانای نابووری و عہسکہراییی خوئی بہہیزتر بکات و پرؤسیسی فتوحات دریزہ پی بدات. ئەم کارہ بہ بی تیکشکاندن و بہزاندنی نائینی زہردہشتی و کوئترؤلکردنی فہزای شوینی ناینہکہ، بہ بی سہپاندنی نائینی ئیسلام لہ جیگایدا، مہحال بوو. بویہ ئەوہی لہشکری عہرہبیی ئیسلامی، بہرامبہر بہ نائینی زہردہشتی کردوویہتی، لہناوبردنیکی نائینی - کولتووری بووہ. لہم بارہیہوہ ئیین

خهلدون له کتیبی (المقدمه) دا دنووسیت: "کاتیک سه عد کوری نهلوه قاس شاری مه داینی داگیر کرد، به نامیهک له عومهری کوری خهتابی پرسى چى لهو ههموو کتیبانه بکات که له مه داین ههن. عومهر له وه لامدا نووسیوی: (ههمویان به ئاودا بده. نهگهر نهو شتانهی لهو کتیبانه دا هاتون بو رینمایکردن بن، نهوا یهزدان قورئانی بو ئیمه ناردوه، که له مانه رینیشاندتره. خو نهگهر نهو کتیبانه بیجگه له مایهی گومرایی شتیکی دی نهبن، نهوا یهزدان له شهرى نهو کتیبانه به دورمان دهگرت. له بهر نهوه ههموو نهو کتیبانه به ئاودا بده، یان بیان سوتینه) (ئیین خهلدون، کتیبی المقدمه، لا 285/86). به لام نهوه تهنیا لایه نیکی تیکشکاندی زهردهشتیه، لایه نهکهی دی رهنگه په یوهندی به داپرانی ئیمپراتوریای ساسانی و ئاینی زهردهشتیهوه بووبیت. پیش روخاندنی ئیمپراتوریای ساسانی و بلاو بوونهوهی ئاینی ئیسلام به ناوچهکانی ژیر دهسه لاتی ساسانیدا، ئاینی زهردهشتی ناکوکی و ریازی جور به جورى تیدا ده رکهوتبوو. تیکه لیبوونی ئاینه که له گهل دهسه لات، یان گورینی بو ئایدیولوجیای دهولت، ئاینه که به دریژی سهدان سال، کردبوو به بهشیک له گیروگرفته سیاسی و کومه لایه تیهکانی نهو سهردهمه و تا رادهیهکی زور چاره نووسه که به چاره نووسی دهسه لاتوه گری داوو. له ههمان کاتدا پیوانی ئاین و ریبه رانی ئاینی زهردهشتی (موبه دان و هیربه دان) سهرقالی کاری دنیایی بوون و دهسه لات مهوست و فاسیدی کردبوون. خهلک باوه ری به ئاینه که لاواز بووبوو. مانی و مه زدهک ویستیان زهردهشتی لهم قهیرانه ده رباز بکهن، به لام تیک شکان. نه مانه ههمووی زه مینهی له ناوچوونی نهو ئاینه یان خوش کردبوو. کاتیکیش له شگری عهره بی ئیسلامی، ئیرانی داگیر کرد، زهردهشتی له ئاینی دهولتهوه گوردرا به ئاینی که مایه تیهکی راونراو و په لاماردراو. بویه له کوتایی سهدی هه شتمهوه نهو ئاینه، که به ردهوام لایه نگرانی روویان له کهمی کردوه، به تهواوی پاشه کشه ی کرد و ناوه نده که ی گویرایهوه ناوچهکانی هیندستان، چونکه ئاینی بوودی، به پیچه وانهی ئاینی ئیسلام، توانای قبولکردن و تهحه مولکردنی ئاینی دیکه ی هه بوو. به لام زهردهشتی بهم دوخه لاواز و تیکشکاوه یهوه، نهیتوانی مونافه سه ی ئاینی بوودی بکات و له هیندستان فهزای شوینی خوی بدوزیتهوه و جاریکی دی روو له بلاو بوونهوه و فراوان بوون بکاتهوه، یان له مه نفاوه به رهو ئیرانی کون بگهریتهوه. سهره نجام له نهلقه یهکی تهسکدا مایه وه.

به لام سه بارهت به دوابه شی نهو پرسیارهتان ده لیم نه خیر ئاینی زهردهشتی

ناتوانيت ئهم كاره بكات، ئهمهش ته‌نيا په‌يوه‌ندي به ناوه‌روك و چاره‌نووسي ميژوويي ئهم ئاينه‌وه نيبه، به‌لكو په‌يوه‌ندي به ره‌وش و گوراني دنيا و ژيانيشه‌وه هه‌يه. له‌ميژه ئاين، وهك ئايديو‌لوجياي ده‌ولت هيزي سياسي خوي له ده‌ست داوه، سه‌رده‌مي ته‌بشيري ئايني و بلاوكردنه‌وه، يان سه‌پاندي ئاينيك به‌سه‌ر گه‌ل و ولايتكدا تته‌په‌ريوه. ئهمرو بو ئه‌وه‌ي ولايتك يان ناوچه‌يهك كو‌نترول بكرت مه‌رج نيبه ئاين بكرتته به‌هانه، چهندان ئامرازي ديكه هه‌ن، كه بو گه‌يشته ئامانجي سياسي و سه‌پاندي ده‌سه‌لات، به‌كار ده‌هيندرين. هه‌روا مه‌سه‌له‌ي ئاين، له زوربه‌ي ولاتاني دنيا، نه وهك روو‌پوشي كاري سياسي به‌كار ده‌هيندرت، نه پشت به هيز و ده‌سه‌لاتي ده‌ولت ده‌به‌ستت، به‌لكو ئاين بوته مه‌سه‌له‌يه‌كي شه‌خسي، يان په‌يوه‌نديه‌كي روحيي نيوان مروف و خواوه‌ند، وهك به‌شيك له نازادي باوه‌ر و ئيماني مروف داده‌نرت. ئهمرو مروفه تاكه‌كان ئاينيان ده‌گورن نهك كو‌مه‌ل و گه‌له‌كان. هه‌ر كو‌مه‌ل و نه‌ته‌وه‌يهك سه‌دان ساله له‌سه‌ر ئاينيك ساغ بوته‌وه و ئاينه‌كه به جو‌ريك تيكه‌لي كولتور و دابونه‌ريتي كو‌مه‌لايه‌تي و ژياني بووه، كه ئاسان نيبه ئاينكي ديكه، به كولتور و نه‌ريتكي ديكه‌وه، جيگايان بكرتته‌وه. دواچار بو ئهم كاره بكات؟ ئايا ئايني نوئ يه‌كبووني نه‌ته‌وه‌يي به‌هيز ده‌كات و شويني نه‌ته‌وه‌كه له په‌يوه‌نديه جيهانيه‌كاندا به‌هيز تر ده‌كات؟ ئايا نه‌ته‌وه‌كه لهم ريگه‌يه‌وه ده‌توانيت ببته هيزيكي نوئي ناوچه‌يي و جيهاني؟ ده‌توانيت گرفته نيوخوي و ده‌ره‌كيبه‌كاني خوي چاره‌سه‌ر بكات...؟

ئاماده‌كردني: فوناد سديق

گوفاري (سه‌نته‌ري برايته‌ي) ژ. 21 پايزي 2001

نایدولۆجیای عه‌ره‌بیزم له‌سه‌ر بنه‌مای دژایه‌تی کورد و شیعه دامه‌زیندراوه

* ئیسلامی سیاسی سونه‌مه‌زه‌ه‌ب له ولاتانی عه‌ره‌بیزماندا بۆته
نایدولۆجیایه‌کی نوێی ناسیۆنالیزمی عه‌ره‌بی.
* هیزه سیاسییه‌کانی کوردستان عه‌لمانی به‌لام به بی عه‌لمانییه‌ت.

روژنامه‌ی ناسۆ: پیمان خوشه سه‌ره‌تای پرسیاره‌کامان به‌وه ده‌ست پی
بکه‌ین که بۆچی، یان چی وای کرد، دهره‌فیک سابیر له شیعرنووسین و
جیهانی شیعه‌وه بگوازیته‌وه بۆ نووسینی لیکۆلینه‌وه و جیهانی فیکر؟ ئەمه
پرسیاری زۆریک له خوینهرانی نهمیه، گه‌ر له‌م باره‌یه‌وه قسه‌مان بۆ
بکه‌یت و روونکردنه‌ومان بده‌یت.

ره‌فیک سابیر: تۆ بلنیت من له جیهانی شیعه‌وه گواستیته‌وه بۆ جیهانی
فیکر بی ئەوه‌ی به‌خۆم بزانی؟ ئایا ده‌کریت ئەم جیاوازی و لیکداپه‌رانه
له‌نیوانی شیعر و فیکردا بکه‌ین و چاوه‌ڕێی بین که شاعیر، ته‌نیا به‌هۆی
شیعه‌وه به‌دوای وه‌لامی پرسیاره‌کانی ژياندا بگه‌ریت و هه‌ست و
تێروانینی خۆی له‌باره‌ی بوون و گه‌رفته‌کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌کانی
سه‌رده‌مه‌که‌ی ده‌ربه‌ریت؟ من له‌گه‌ڵ ئەو بۆچوونه‌ کۆنه‌ نیم که پێی وایه،
شاعیر ده‌بیت ته‌نیا خه‌ریکی شیعر و چیرۆکنووس خه‌ریکی چیرۆک
بیت...تاد. یان شاعیر له‌مه‌سه‌له‌ گه‌رنه‌گه‌ کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌کاندا، که
په‌یوه‌ندیی راسته‌وخۆیان به‌ژیانی خۆی و کۆمه‌له‌وه هه‌یه، نه‌یه‌ته‌ ده‌نگ.
یاخود له‌بواری داهێناندا زیاتر خه‌ریکی ژانریکی ئەده‌بی و بواریکی
کارکردن بیت. له‌ئەده‌بی جیهانیدا له‌سه‌رده‌می هۆمیرۆس و گلگامشه‌وه تا
ئهم‌رو به‌ده‌گه‌من کاریکی ئەده‌بی بایه‌خدار، یان تیکستیکی ئەده‌بی گه‌رنه‌گ
ده‌بینین که پر له‌بیر و تێرامانی فه‌لسه‌فی نه‌بیت، یان له‌پال لایه‌نی هونه‌ری
و جوانی و بابه‌تی تیکسته‌که‌دا، په‌یامیکی فه‌لسه‌فی و فیکریشی نه‌بیت.
هه‌روا ئهم‌رو له‌ئەده‌بی جیهانیدا (دیاره‌ به‌پێی ئەو ئاگادارییه‌ نیسبیه‌ی من

هه‌مه‌) زۆر‌ینه‌ی ئه‌دی‌بان (شاع‌یر، چ‌یرۆ‌کنووس و رۆ‌مانووس) باس و با‌به‌تی گ‌رن‌گی ف‌ه‌لس‌ه‌فی، ئه‌ده‌بی، ف‌یک‌ری، کۆ‌مه‌ل‌ایه‌تی و سی‌اس‌ی ده‌نووسن و له‌ مه‌سه‌له‌ گ‌رن‌گه‌کان‌ی کۆ‌مه‌ل و سه‌رده‌مه‌که‌یان‌دا قسه و رای ج‌ید‌ییان هه‌یه‌.

بۆ من ش‌یع‌ر، له‌گه‌ل ئه‌و ف‌ه‌زا به‌ر‌ین و ج‌یه‌انه‌ فراوانه‌ی به‌ رووم‌دا و‌ال‌ای کردووه، نه‌بۆ‌ته‌ تا‌که‌ بواری کار‌کرد‌نم. ئ‌ایا له‌ به‌ر ئه‌وه‌یه‌ که‌ هه‌ر ه‌ین‌ده‌ ده‌سه‌ل‌اتم به‌سه‌ر ش‌یع‌ردا ده‌ش‌ک‌یت، یان به‌ راست‌ی شاع‌یر هه‌م‌یشه‌ له‌گه‌ل (گۆران)‌دا هاوار ده‌کات: "چی بنووسم خ‌وا‌یه‌ ه‌یزی مان‌ایه‌ک" چ‌ون‌کو ناتوان‌یت، له‌ ر‌ی‌گ‌ای ش‌یع‌ره‌وه، ته‌واوی هه‌ست و ب‌یری خ‌وی به‌رام‌به‌ری بوون و ژ‌یان و جوان‌ی و مرۆ‌ف‌ ده‌رب‌یر‌یت. له‌وه‌یش زیات‌ر من خۆم ناتوانم زۆر ش‌یع‌ر بنووسم، له‌و با‌وه‌ر‌ه‌یش‌دام که‌ نووس‌ینی ش‌یع‌ری زۆر و در‌یژ‌داد‌ری له‌ ش‌یع‌ردا، که‌ ئه‌مه‌رۆ بۆ‌ته‌ دیار‌ده‌یه‌کی ناساخ‌ی ش‌یع‌ری کورد‌ی، هه‌م‌یشه‌ له‌سه‌ر ح‌یس‌ابی جۆری (نه‌وع‌یه‌ت)‌ی ش‌یع‌ر ده‌ب‌یت و ئاست‌ی دا‌ه‌ینانی شاع‌ر د‌ین‌یه‌ خ‌وار. ده‌ب‌یت ئه‌وه‌یش ب‌ل‌یم، که‌ خ‌وین‌دن و کاری ئه‌کاد‌یمی، له‌ نا‌وه‌راست‌ی هه‌شتاکانه‌وه، من‌ی به‌ ل‌ای ل‌یکۆ‌ل‌ینه‌وه و نووس‌ینی ف‌یک‌ری‌دا برد و تا ئ‌یستا به‌ش‌یک‌ی گ‌رن‌گی کاتی من‌ی دا‌گیر کردووه، بی ئه‌وه‌ی له‌ ج‌یه‌انی ش‌یع‌ر د‌ای ب‌ر‌ییم. له‌ و‌لات‌یش‌دا وه‌ک حه‌ساس‌یه‌ت‌یک به‌رام‌به‌ری ش‌یع‌ره‌کانم هه‌ب‌یت، زیات‌ر باس و ل‌یکۆ‌ل‌ینه‌وه‌کانم ب‌لاو بوونه‌ته‌وه‌ نه‌ک ش‌یع‌ره‌کانم. له‌نیوان ده‌ کۆ‌مه‌له‌ ش‌یع‌ر‌م‌دا ته‌ب‌یا س‌ی کۆ‌مه‌له‌ ش‌یع‌ریان له‌ و‌لات‌دا ب‌لاو کراونه‌ته‌وه‌.

رۆژ‌نامه‌ی ئاسۆ: له‌م چ‌هند ساله‌ی ر‌اب‌ردوودا ژ‌ماره‌یه‌ک کت‌یب‌ی وه‌ک (ئ‌یم‌پ‌راتۆری‌ای لم) و (کولتور و ناس‌یۆ‌نال‌یزم) و (ع‌یراق: د‌یموک‌رات‌یزه‌کردن یان هه‌ل‌وه‌شان‌دنه‌وه)‌ت ب‌لاو کردۆ‌ته‌وه‌. ئ‌ایا ئه‌مانه‌ ده‌ک‌ر‌یت وه‌ک س‌ی پ‌رۆژ‌ه‌ی ج‌یا‌واز و سه‌ر‌به‌خۆ ل‌یی ب‌روان‌ین یاخود یه‌ک ته‌واک‌ه‌ری یه‌ک‌ترین و ر‌ایه‌ل‌یک به‌ یه‌ک‌ترین ده‌به‌ست‌یت‌ه‌وه‌؟

ره‌ف‌یق س‌اب‌یر: ده‌ک‌ر‌یت دوو ک‌یب‌ی یه‌که‌م‌یان (ئ‌یم‌پ‌راتۆری‌ای لم، کولتور و ناس‌یۆ‌نال‌یزم) له‌ زۆر ل‌ایه‌نه‌وه‌ وه‌ک ته‌واک‌ه‌ری یه‌ک‌تری دا‌بن‌در‌ین، هه‌ر‌دووک‌یش‌یان پ‌یکه‌وه‌ په‌یوه‌ندیان به‌ دوو کاری پ‌یش‌ووتر‌مه‌وه‌ هه‌یه‌. یه‌که‌م‌یان دوکتۆر‌نامه‌که‌م (رۆ‌لی کولتور له‌ پ‌یکه‌ینانی هۆش‌یار‌یی نه‌ته‌وه‌یی کورد) که‌ سال‌ی 1987 له‌ بول‌گ‌ارستان، پ‌یش‌که‌شی ئه‌کاد‌یمی‌ای زانسته‌ کۆ‌مه‌ل‌ایه‌ت‌یه‌کانم کرد و له‌ هه‌مان سال‌دا پ‌وخته‌که‌ی به‌ زمانی بول‌گ‌اری له‌ سو‌ف‌یا ب‌لاو کرایه‌وه‌. دووهم‌یان (به‌ره‌و میژ‌وو) که‌ سال‌ی 1991 له‌ سو‌ید ب‌لاو کرایه‌وه‌. راست‌یه‌که‌ی ئه‌م چ‌وار کاره‌، ئه‌گه‌ر چی له‌ رووی م‌یتۆد و پانت‌ایی

باسه‌کانیپانه‌وه هه‌ندی‌ک جیاوازیان هه‌یه، به‌لام وه‌ک کۆمه‌له‌ باسیکی فیکری، ده‌خوازن له هه‌ندی‌ک دیارده‌ی کولتووری، کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیی کۆمه‌لی کوردستان و کۆمه‌له‌ سه‌رده‌سته‌کانی کوردستان بکۆلنه‌وه، به‌و مه‌به‌سته‌ی ئیمه‌ خۆمان و کولتووره‌که‌مان و نه‌ته‌وه سه‌رده‌سته‌کانی کوردستان و کولتووره‌که‌یان باشت‌ر بناسین.

به‌لام کتییی (عیراق: دیموکراتیزه‌کردن یان هه‌لوه‌شانده‌وه) که ئه‌مسال (2005) بلاو کرایه‌وه زیات‌ر به‌و ئامانجه‌ نووسراوه که، وه‌ک نووسه‌ریک، به‌شداریه‌ک له‌و لیدوان و مناقه‌شانه‌دا بکه‌م، که له‌ دوا‌ی روخاندنی ده‌وله‌تی به‌عه‌سه‌وه، سه‌باره‌ت به‌ چاره‌نووسی پرس‌ی کورد و کیشه‌ی نیوان کوردستان و عیراق، هاتنه‌ گۆری. دیاره‌ رایه‌لیک ئه‌م کتییه‌ به‌ کاره‌کانی دیکه‌مه‌وه ده‌به‌ستته‌وه، چونکو له‌هه‌ندی‌کیاندا باسی کۆمه‌لیک لایه‌نی دیکه‌ی کیشه‌ی نیوان کوردستان و عیراق کراوه، به‌لام کتییه‌که‌ کۆمه‌لیک بۆچوونی تاییه‌تی خۆمی، سه‌باره‌ت به‌ عیراقی دوا‌ی به‌عس و کیشه‌ی نیوان کوردستان و عیراق و ئه‌و کولتووری سته‌م و خوین و ئیستییداده‌ی، له‌نیو کۆمه‌لی عیراقدا ریشه‌ی داکوتاوه، به‌خۆ گرتوه.

روژنامه‌ی ناسۆ: له‌ کتییی (عیراق: دیموکراتیزه‌کردن یان هه‌لوه‌شانده‌وه) باس له‌وه ده‌که‌یت که دیارده‌ی ئیسلامی سیاسیی شیعه‌مه‌زه‌ب دژه‌دیارده‌که‌ی خۆی له‌ عیراقدا له‌ شیوه‌ی ئیسلامی سیاسیی سونه‌مه‌زه‌ب دینیته‌ به‌م. واتا خه‌وبینین به‌ عیراقیکی (عه‌لمانی- لیبالی- دیموکرات) جگه‌ له‌ تراویلکه‌یه‌ک هیچی تر نییه‌؟

ره‌فیق ساپیر: هه‌ر دوا‌ی روخاندنی ریژمی به‌عس شه‌پۆلی ئیسلامی سیاسیی شیعه‌مه‌زه‌ب به‌ خیرایی ناوچه‌ شیعه‌نشینه‌کانی ناوه‌راست و باشووری عیراق ته‌نییه‌وه. خه‌لکی ئه‌و ناوچانه‌ سالانیکی زۆر به‌ هۆی جیاوازی مه‌زه‌به‌ی و نامۆبوونیان به‌ پرۆژه‌ی ناسیۆنالیزمی عه‌ره‌بی، که به‌عس به‌ جه‌داره‌ته‌وه نوینه‌رایه‌تی ده‌کرد، دووچاری سته‌م و کوشتاری به‌کۆمه‌ل هاتوون و ناوچه‌کانیان وه‌ک هه‌ژارترین و دواکه‌وتووترین ناوچه‌ی عیراق هیلراونه‌وه. راستیه‌که‌ی ریژیم خۆی، به‌ هۆی سیاسه‌تی مه‌زه‌به‌جیپانه‌ی و له‌ ئه‌نجامی سته‌می مه‌زه‌به‌بییه‌وه به‌رامبه‌ر به‌ شیعه‌کان، هۆشیاریی مه‌زه‌به‌بی، له‌ لای خه‌لکی ئه‌و ناوچانه‌، هینده‌ به‌هیز و به‌ هیزتر کرد، که ئه‌م‌رۆ ئه‌وان به‌ راستی خۆیان وه‌ک گه‌لیکی جیاواز له‌ عه‌ره‌بی سونه‌ی عیراق بزانه‌ن و پیناسه‌ (هه‌ویه‌)ی خۆیان، پێش هه‌ر شتیک، له‌ شیعه‌بووندا ببینه‌وه. ئه‌وان هه‌رچه‌نده‌ عه‌ره‌بزمانن و زۆرینه‌شیان خۆیان به‌ عه‌ره‌ب ده‌زانن، که‌چی عه‌ره‌ببوونیان به‌ هانایانه‌وه نه‌هات. چهند

سونه‌بوونی کورد و عیراقیبوونی کورد توانی، کورد له سته‌می نه‌ته‌وه‌یی ده‌ولته‌ی عیراق بیاریزیت، هەر هینده‌یش عه‌ره‌بوونی ئه‌وان، توانی له سته‌می مه‌زه‌ه‌بی ده‌ولته‌ی عه‌ره‌بی عیراق، به‌ دووریان بگریت. چونکوو ئایدیۆلۆجیای به‌عس و ئایدیۆلۆجیای عه‌ره‌بیزم به‌ گشتی، له‌سه‌ر دوو بنه‌مای شو‌قینستی- مه‌زه‌ه‌بی دامز ریندراوه، شو‌قینستی به‌رامبه‌ر به‌ کورد و هەر نه‌ته‌وه‌یه‌کی دیکه‌ی ولاتانی ناوئراو به‌ عه‌ره‌بی. مه‌زه‌ه‌بی به‌رامبه‌ر به‌ شیعه‌ی عیراق و ولاتانی دیکه‌ی له‌ به‌ر ئه‌م هۆکارانه و په‌نگه‌ی هی تریش بزاقی ئیسلامی سیاسی شیعه‌کان، وه‌ک دیارده‌یه‌کی نو‌یی سیاسی و وه‌ک ته‌حه‌دایه‌کی نو‌ی، به‌رامبه‌ر به‌ ده‌ولته‌ی سونه‌مه‌زه‌ه‌بی قه‌ومی عیراق، ده‌رکه‌وت. له‌م دۆخه‌دا، بزاقی سیاسی شیعه‌کان، وه‌ک به‌ه‌یزترین ه‌یزی سیاسی عیراق، خۆی ده‌رده‌خات و ده‌یه‌ویت پرۆژه‌ی سیاسی- مه‌زه‌ه‌بی خۆی جی به‌ جی بکات،

که‌مایه‌تی سونه‌ی عه‌ره‌بی عیراق، که‌ هه‌شتا سا‌له‌ تاکه‌ خاوه‌نی عیراق بووه، ناتوانیت به‌ ئایدیۆلۆجیای عه‌ره‌بیزم، یان لیبرالیزم، به‌ره‌نگاری شه‌پۆلی به‌ه‌یزی ئاینی شیعه‌کان بیه‌ته‌وه. تاکه‌ ده‌ره‌تانیکی ئه‌وان ئه‌وه‌یه، که‌ به‌ چه‌کی ئاین و مه‌زه‌ه‌ب، به‌ ناوی ئاین و مه‌زه‌ه‌به‌وه، ئه‌م کاره‌ بکه‌ن. به‌ تاییه‌تی که‌ ئیسلامی سیاسی سونه‌مه‌زه‌ه‌ب، له‌ ولاتانی عه‌ره‌بزماندا، بۆته ئایدیۆلۆجیایه‌کی نو‌یی ناسیۆنالیزمی عه‌ره‌بی. من ته‌نیا دوو مانگیک دوای روخاندنی ده‌ولته‌ی عیراق، له‌ باسێکدا (که‌ له‌ رۆژنامه‌ی هاوولاتدا بلاو کرایه‌وه) به‌و ده‌ره‌نجامه‌ی سه‌روه‌ه‌ گه‌یشتم. ئه‌وه‌تا ئه‌مه‌رۆ ده‌بینین که‌ ئیسلامی سیاسی، له‌ ناوچه‌ سونه‌نشینه‌کاندا، بۆته دیارده‌یه‌کی سیاسی به‌ه‌یز. به‌رای من به‌ه‌یزبوونی ئه‌م دیارده‌یه‌ گریمان‌ه‌ی شه‌ری مه‌زه‌ه‌بی له‌ عیراقدا به‌ه‌یز ده‌کات. له‌ هه‌مان کاتدا، کاری خۆی ده‌کاته سه‌ر ه‌یزه‌ سیاسییه ئیسلامیه‌کانی کوردستان و به‌شیک له‌و ه‌یزانه‌ له‌ کۆمه‌لی کوردستان و خواسته‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کانی گه‌لی کورد داده‌پریت و تیکه‌لی پرۆژه‌ی سیاسی- ئاینی مه‌زه‌ه‌بی ه‌یزه‌ سیاسییه ئیسلامیه سونه‌کانیان ده‌کات. هه‌رچه‌نده‌ ئه‌و پرۆژه‌ سیاسییه- ئاینیه، له‌ ناوه‌رۆکدا ده‌ربری به‌رژه‌وه‌ندی ناسیۆنالیزمی عه‌ره‌به‌. ئه‌م وه‌رچه‌رخانه‌ی ئیسلامی سیاسی، له‌ کوردستاندا، ئه‌گه‌ر روو بدات، به‌ هۆی دوو فاکته‌ره‌وه‌ ده‌بیت: یه‌که‌میان فاکته‌ری ئایدیۆلۆجی- مه‌زه‌ه‌بی سونه‌گه‌ری، دووه‌میان فشاری عه‌ره‌بستانی سعودی و ده‌ولته‌تانی که‌نداو، که‌ بۆ پیشگرتن له‌ ته‌وژمی شیعه‌گه‌ری و ته‌ئسیری ئێران و به‌مه‌به‌ستی لاوازکردنی شوینی سیاسی کورد و تیکشکاندنێ فیدرالیزم، پشتگیری زۆری ه‌یزه‌ سیاسییه سونه‌کانی عیراق ده‌که‌ن.

به لآم له باره لايهني دووهي پرسياره كه تان، كه ئايا به هيزبووني دياردهي ئيسلامي سياسي، له عيراقدا، دهرفتهيك بو دروستبووني عيراقتيكي عهلماني- ليبرالي- ديموكرات دهه لايتهوه، يان هم جوړه دهرفته دهكاته تراويلكه يهك. به راي من كو مه لي عيراق، هم له رووي ئابووري و كو مه لايه تيبهوه، هم له رووي كولتووري و سياسييهوه، زمينه ديموكراتي و تواناي نيوخويي به ديموكراتيكردي تيدا نيبه. كو مه ليك كه بتوانيت 35 سال دياردهي وهك به عس قبول بكات، كو مه ليك ناماده بيت چوار شهر (شهری كورد، شهری ئيران، شهری كويت و شهری ئهمريكا و هاوپهيماناني) بو دولته كه ي بكات، ناتوانيت به ئاساني له مانا و ناوروكي ديموكراتي تي بگات و به ريگا چاره ي گرفته كاني خوي بزانيت. بويه تاكه دهره تان و توانايه كي به ديموكراتيكردي عيراق، فاكتهري دهره كييه (ئهمريكا و هاوپهيماناني) كه به توانا و هيزيكي زوره وه هاتونه ته ناوچه كه و ده يانه ويت گوراناييكي سياسي، كو مه لايه تي و كولتووري، له ناوچه كه دا بكن. به لآم ئايا به بي بووني فاكتهري نيوخويي ده توانديت عيراقتيكي عهلماني- ليبرالي- ديموكرات دروست بكريت؟ ئاشكرايه گه لي باشووري كوردستان ده توانيت فاكتهريكي گرنگي نيوخويي پرؤسيسي به ديموكراتيكردي عيراق بيت، به لآم به مهرجيك، له ناو كو مه لي عهره بي عيراقدا، سه ره تاي زمينه ي ديموكراتي و هيزي نو ي ديموكرات و ليبرال دهره بكون و گه شه بكن. نه گه رنا رهوا نيبه كورد بكريته قورباناي به ديموكراتيكردي كو مه ليك، كه خوي هيشتا نه توانيت و نه شيه ويت ديموكراتي قبول بكات. به كورتي به بي بووني هيز و لايه ني به هيزي عهره بي ديموكرات و ليبرال له عيراقدا، مرؤف ناتوانيت سه باره ت به دروستبووني عيراقتيكي ديموكرات، له دا هاتووي نزيكدا، گه شيبين بيت. بويه نه گه ر دولته يه كگرتووه كاني ئهمريكا و هاوپهيماناني سورن له سه ر به ديموكراتيكردي عيراق و جي به جي كوردي پرؤزه ي رؤزه لاتي نيويي مهن، باشتره له كوردستانه وه ده ست پي بكن. ئه وان ده توان له كوردستاندا، مؤديليك پيك به ينن، يان كو مه ك به پيكه يناني بكن، كه سه رنجي گه لي عهره بي شيه و سونه ي عيراق و گه لاني ديكه ي ناوچه كه بو لاي خوي رابكيشيت.

رؤژنامه ي ئاسو: له پاش رووداوه كاني 11 ي سپته مبه ره وه به گه رمي باس له كو تايي ئيسلامي سياسي ده كريت. ئيوه لاي خوتانه وه دا هاتووي ئيسلامي سياسي، له كوردستان و ناوچه كه و له جيه انيشدا چون ده بينن؟
ره فيق ساپير: دياردهي ئيسلامي سياسي بهو ناورو كه سه له في و

نایدیۆلۆجیا و رییازە سیاسییە، لە ولاتانی ناونراو بە عەرەبی و هەندیک ولاتی ئیسلامیدا پەرهی گرتوو، کاردانەوهیەکه هەم بەرامبەری ستم و ناعەدالەتی و ئیستبدای نیۆخۆ، هەم بەرامبەری جیهانیک، که بە خیراییەکی بی وینە دیتە گۆران و لەگەڵ خۆشیدا هەموو چەمک و بەها و باوەرە چەسپاوەکان و کۆمەڵ و کولتورەکان دەگۆریت. بۆیە دیاردەیه‌که، لەگەڵ ئەوهی کاریگەری خۆی هەیه، بەلام بە جیهان و سەردەمەکهی نامۆیه. ئەم نامۆبوونەشی لە بەر ئەوه نییه که ئەم دیاردەیه نایدۆلۆجیا‌یه‌کی ئاینی_ئیسلمیی هەیه، یان ئاینی ئیسلمی گۆریوه بە سیاسەت. ئەوتە لە ولاتانی مەسیحیائینیشدا چەندان هیزی سیاسی_ئاینی هەن، بەلکو نامۆبوونەکه لە بنەمای سەلهفی و پرۆگرام و ئامانجی سیاسی و رییاز و میتۆدی کاردنی هیزه سیاسیە ئیسلامییەکانەوه دیت. لە کاتی‌که هەموو ولاتان و کۆمەڵەکان بەرهو گۆران و دیموکراتی و مۆدیرنکردن دەرو، کهچی ئیسلمی سیاسی_سەلهفی (هەروا دەولەتە ئیستیدادییەکان) دەخوازن پیش بەو گۆرانکارییه جیهانییه بگرن و ولاتانی ئیسلمی بەرهو شیوه‌ژیان و دەستور و پرینسیپەکانی پیش زیاتر لە هەزار سال بگێرنەوه. بەرای من ئیسلمی سیاسی، بەو نایدیۆلۆجیا سەلهفی و ئامانجە سیاسی و ئاینییە ئیستایهوه، ناتوانیت پیش بە رهوتی ژیان و جیهان و میژوو بگریت. بۆیه ئەگەر گۆرانکاری له خۆیدا نهکات و نه‌بیته بزائیکی سیاسی_ئاینیی میان‌رهو و مۆدیرن، ناتوانیت هیزیکی کاریگەر بیت و داها‌تووی هەبیت.

بەلام ئەو هیزه سیاسییه ئیسلامییه توند‌رهوانه‌ی ده‌یان‌ه‌ویت له ریگای توند‌وتیژی و تیرۆرهوه بگه‌نه ئامانج‌ه‌کانیان، به دانیایه‌وه سەرناکه‌ون و تیک ده‌شکێند‌رین. ئاشکرایه له هه‌چ شوێن و سەردەمی‌که‌دا تیرۆر و توند‌وتیژی نه‌یان‌وانیوه تا سەر بە‌رده‌وام بن و سەرکه‌وتن بە‌ده‌ست به‌ینن، یان مانایه‌ک به ژیان و بوون بدن و که‌مترین خه‌ون و ئاواته‌کانی مرۆف به‌ینه‌ی دی. ئەگەر چاره‌نووسی تیرۆر و زه‌برۆزه‌نگ، له رابردوودا به‌م جۆره بووبیت، ئەوا له‌م سەردەمه‌دا توانا و دهره‌تانی تیکشکاندنی تیرۆستان، ته‌نانه‌ت ئەگەر له ولاتی‌که‌دا ده‌سه‌لاتی سیاسییه بگرنه ده‌ست، زۆر زیاتره. چونکوو ئەمرۆ زۆربه‌ی ده‌وله‌تان تیرۆر و تیرۆریزمی ئیسلمی به هه‌ره‌شه‌یه‌کی گه‌وره بو بە‌رژوه‌ندی و ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی خۆیان ده‌زانن.

له جیهانی‌که‌دا که گه‌لان و ولاتان به ده‌یان تۆری بازرگانی، ئابووری، کۆمه‌لایه‌تی، کولتووری، زانیاری و سیاسی پیکه‌وه به‌سترانه‌ته‌وه، ئەوهی له ناوچه‌یه‌کی دا‌پراوی ئەم دنیایه‌دا روو ده‌دات، راسته‌وخۆ، یان

ناراسته خو، کار له ولاتانی دیکه دهکات. نهمهش مهسهلهی هاریکایی نیوان گه لان و دهولتهان، که نهمرو گهیشته ناستیک پښتر وینهی نهبووه، دهکاته بهشیک له پښاوو یستیهکانی چه سپاندنی ناشتی و نارامی ههریمی و جیهانی و پاراستنی بهرژوهندی ههر ولاتیک و ههموو ولاتیک. لهپال نهمهدها، نیسلامی سیاسی توندرو، بوته مهترسییهکی جیهانی و ههرهشه له بهرژوهندی و ناسایشی دوورمهوادی نهمریکا و روژئاوا دهکات.

بویه به رای من نهو دیاردهیه داهاتووی نییه و مهسهلهی لهناوچوونی تهنیا مهسهلهی کاته. بهلام نهم بوچوونه مانای نهوه نییه که روئی سیاسی ناینی نیسلام، له کومه لانی نیسلامیدا، دواپی دیت. نهموونی روژئاوا و ههنديک ولاتی دیموکرات دهریانخستووه، که تهناهت دواپی جیاکردنهوهی دهسه لاتی ناین و دهولته و دامهزراندنی دهولتهی سیکولار (علمانی) و دیموکرات، دهشیت ناین، له پروسیسی سیاسی و کومه لایه تیدا، روئی خوئی هه بیت، له چوارچیوهی دهستووریکی دیموکراتدا، بهشدارپی پښکهوتنی کومه ل بکات، بی نهوهی چاوی لهوه بیت، یان بتوانیت دهسه لاتی ناین و دهزگا ناینیهکان بهسهر کومه ل و هاوولاتیاندا بسه پښت و به ناوی ناینهوه ستهم له خه لک و دهخالته له ژیانی تاییه تپی خه لک بکات. واتا هیزه سیاسییه نیسلامیهکان دهتوانن نهو رو له سیاسییه بگپرن، که پارتیه سیاسییه مهسیحیهکانی نهورویا و ههنديک ولاتی نهمریکای لاتین، دهیگپرن. دیاره بهو مهرجهی ریگای دهستووری بگرتیه بهر و پشت له توندوتیژی و توندرووی بکن. ریز له مافی مروفت و نازادپی سیاسی، ناینی و شیوه ژیانی خه لک بگرن.

له دنای نهمرودا، جاریکی دی، ریگا نادریت، له هیج ولاتیکی دنیا دا ریژیمیکی وهک ریژیمی تالیبانی نهفغانستان، له ری توندوتیژییهوه، یان له ری هه لیزاردنی نازادهوه، دهسه لات بگرتیه دهست و ژیانی گه لیک، به ناوی ناینهوه، بکاته دوزه خ و مهترسیی جیدی بو جیهانیش دروست بکات. نهوهندی پهیوهندی به کوردستانیشهوه ههیه، به رای من، داهاتووی نیسلامی سیاسی له کوردستاندا (دیاره لیره دا قسه له لایهنه تیروریستییهکان نییه) پښ ههر شتیک پهیوهندی به ناوه روک و ریباری سیاسی و میتودی کارکردنی هیزه سیاسییه نیسلامیهکانهوه ههیه. نایا نهو هیزانه، به شیوهی یاسایی و مؤدپرن، دوور له توندرووی و بهکافردانانی نهیارانی سیاسی خویان، کار دهکن، یان پهنا بو توندوتیژی دهبن؟ نایا نهوان له بهرژوهندی نایدیولوجیایهکی سیاسی ناینی مهزه هه بییهوه بو کومه لی کوردستان و کیشهی نیوان کوردستان و عیراق دهروانن، یان به

پێچهوانهوه؟ ئایا ئهوان تا چه‌ند ده‌توانن تاییه‌تمه‌ندی کۆمه‌لی کوردستان، وه‌ک کۆمه‌لێک که کێشه‌ی خاک و زمان و پێناسه‌ی نه‌ته‌وه‌یی له‌گه‌ڵ کۆمه‌له‌ ده‌وله‌ت و ولاتیکی ئیسلامیدا هه‌یه، له‌ به‌ر چاو بگرن و به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌که‌ی خۆیان بخه‌نه سه‌رووی هه‌ندیک به‌رژه‌وه‌ندی ئایدیۆلۆجی و سیاسییه‌وه.

پروسیسی سیاسی له‌ کوردستان و عێراقدا هێزه‌ سیاسییه‌ ئیسلامیه‌کانی کوردستان ده‌خاته به‌رده‌م دووریانیکی میژوویی، که به‌ رای من، ئهم دووریانه‌ ده‌شیت بیه‌یته هه‌وه‌لین تاقیکردنه‌وه‌ی سه‌خت بو‌ ئه‌و هیزانه‌ ریگه‌م بده‌ با ئهم بو‌چوونه‌ روون بکه‌مه‌وه.

پرسی گه‌لی باشووری کوردستان، هه‌ر ناویکی لی بنریت و به‌ هه‌ر شیوه‌یه‌کی سیاسی بیه‌ت باسکردن، له‌ به‌نه‌رتدا کێشه‌ی نیوان گه‌لیکی بنده‌ست و ولاتداگی‌کراو و نیوان گه‌لیکی سه‌رده‌ست و ده‌وله‌تیکی عه‌ره‌بی-ئیسلامی داگیرکه‌ره‌. بو‌یه ئهم پرسه‌، له‌ دوا ئه‌نجامدا، هه‌ر ده‌یه‌ت به‌پێی پرینسیپی نازادی مافی بریاردانی چاره‌نووس چاره‌سه‌ر بکریت. ئه‌گه‌ر له‌ رابردوودا ده‌رفه‌تیکی سیاسی له‌بار بو‌ ئه‌و شیوه‌ ده‌ربرین و ئه‌و ریگاچاره‌ نه‌بوویه‌ت، ئه‌وا ئه‌مه‌رو ئه‌و ده‌رفه‌ته‌ ره‌خساره‌. به‌لای زۆریشه‌وه‌ له‌ داها‌تووی نزیکدا، به‌ په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ به‌ره‌وپێشچوونی ره‌وشی سیاسی له‌ عێراق و کوردستاندا، ئهم ده‌رفه‌ته‌ زیاتر و زیاتر ده‌ره‌خسیت و ده‌شیت پێداگرتن له‌سه‌ر ئهم مافه‌ بیه‌ت تا که ریگای چاره‌سه‌ری پرسى کورد و چاره‌سه‌ری قه‌یرانی سیاسی له‌ عێراقدا. له‌ به‌رامبه‌ر ئه‌مه‌دا هێزه‌ عه‌ره‌بیه‌کانی عێراق، له‌ پێشه‌وه‌یان هێزه‌ سیاسییه‌ ئیسلامیه‌کان به‌ توندی له‌دژی هه‌ر داخواییه‌کی نه‌ته‌وه‌یی کورد و گێرانه‌وه‌ی که‌ر کووک و ناوچه‌ دا‌براو‌ه‌کانی کوردستان، ده‌وه‌ستنه‌وه‌. بو‌یه کێشه‌ی نیوان کوردستان و عێراق به‌ شیوه‌ی نوێ خۆی ده‌رده‌خات، به‌لای زۆره‌وه‌، مه‌ودای ناوچه‌یی و جیهانی به‌ خۆی ده‌گریت.

ئایا له‌ دو‌خه‌دا، هێزه‌ سیاسییه‌ ئیسلامیه‌کانی کوردستان، کام ریگا هه‌له‌به‌ژیرن؟ ریگای "عه‌قیده" و هاوپه‌یمانی له‌گه‌ڵ هێزه‌ سیاسییه‌ ئیسلامیه‌/سونه‌کانی عێراق، یان ریگای خه‌بات بو‌ نازادی و رزگاربوونی کوردستان له‌ سته‌م و کۆلونیالیزمی عه‌ره‌بی؟ خۆدا‌پ‌رینی یه‌که‌گرتووی ئیسلامی، له‌ لیستی هاوپه‌یمانی کوردستان (له‌ هه‌له‌بژاردنی په‌رله‌مانی عێراق) ئه‌و په‌رسیا‌ره‌ دروست ده‌کات، که ئایا ئه‌و هه‌لوێسته‌ی یه‌که‌گرتوو، ته‌نیا تاکتیکیکی سیاسییه‌، یان سه‌ره‌تای وه‌رچه‌رخانیکی نوێی فیکری و سیاسیه‌، که پالی به‌ یه‌که‌گرتوووه‌ ناوه‌، تا به‌رژه‌وه‌ندی سیاسی و

نایدیولوجیای ناینی (عقیده) بخاته سهرووی بهرژموندیی نهتهوهیی؟
 ناشکرایه یهکگرتوو و هر هیزیکی کوردستانی مافی خویتی سهربهخو،
 یان لهگهل لیستی هاوپهیمانیدا، پرو له ههلبژاردن بکات، بهلام نهم
 خوچیاکردنهوهی یهکگرتوو، له بهرهی گهلی کوردستان، لهم کاته ناسکهدا
 که گهلی کوردستان سهدان گرفت و کیشهی لهگهل بهغدادا به ههلواسراوی
 ماوتهوه، مایهی سهرنج و تیرامانه. هیوادارم نهم ههلوئیستهی یهکگرتوو
 ئیسلامی، بریاریکی سهربهخویانه بوو بییت و سهرهتای نهو وهرچهرخانه
 فیکری و سیاسیه نهییت که له سهروه ناماژهی پی کرا.

روژنامهی ئاسۆ: بهرای ئیوه جیهانگیری تا چهنده دهستی له ههلهکشانی
 دیاردهی تیرور و تهشهسهندنه فندهمینتالیزی ئیسلامیدا ههیه؟
رهفیق سایی: دیاردهی تیرور و تهشهسهندنه فندهمینتالیزی
 ئیسلامی، پهیهندی به کومهلیک هوکاری نیوخویی سیاسی، ئابووری و
 کولتووری، به سیستمی فیرکردن و پهروهدهی ولاتانی ئیسلامیهوه ههیه.
 بهلام جیهانگیری و عاقیبهته سیاسی، کومهلایهتی و کولتوورییهکانی ههستی
 دوژمنایهتی روژئاوا و کولتوورهکهی، که ههستیکی میژوویی کونه له
 ولاتانی عهرهیدا، بههیز کردوو و بهوهی به فیکری تهکفیری و
 فندهمینتالیزی ئیسلامی و تیرور داوه. سهرهنجام بهرهیهکی فراوان، له
 دژی روژئاوا، پیکهاتوو. لهو بهرهیدا له هیزه ئیسلامیه سهلهفی و
 بنلادنییهکان و عهلمانییهکانهوه تا دهگاته ناسیونالیسته رهگهزپهرست و
 شیوعیه داینهسوره عهرهیهکان، له رووناکییرانی دهسهلات و گوری
 بهکومهل و تاریکییهوه تا رووناکییرانی گویا دژ به دهسهلات، ههموویان
 پیکهوه یهکیان گرتوو. نهوان به ناوی پاریزگاری سامان و سهرداری
 ولاتهکانیان و داوکی له کولتور و نهییتی عهرهیی-ئیسلامی، له
 سهنگری باهر و ئیماندا راوهستان و رووبهرووی هر بیر و
 دیاردهیهکی نویی فیکری، کولتووری و سیاسی دهبنهوه، که له روژئاواوه
 بییت و کومهک به گوران و دیموکراتیکردنی نهو ولاتانه بکات. نهو بهرهیه،
 به کومهکی میدیای دهولت و ناوهند و خویندنگا ئاینیهکان، تووی
 رقبوونهوه له نهویدی غهیرهدین و غهیرهعهره و غهیرهسونه دهچینن،
 رهوایی به کوشتن و توندوتیژی و فاناتیزم دهدهن و زهمینه بو تیرور خوش
 دهکن. بهلام بوچی جیهانگیری و عاقیبهته سیاسی و ئابووری و
 کولتوورییهکانی تا نهو نهاندازهیه ههستی بهشیکی گرنگی خهلی نهو
 ولاتانهی وروژاندوو، که تیرور و کوشتنی خهلی مهدهنی و کولتووری
 خوتهقاندنهوه ببنه بهشیکی گرنگی کولتووری عهرهیی-ئیسلامی؟

جیهانگیری وهک دیاردهیهکی بهربلاوی ئابووری، کۆمه‌لایهتی، سیاسی و کولتووری، به رادهی جۆراوجۆر، کار له ههموو ولاتان دهکات. دهخوازیت تیکرای جیهان بکاته مهیدانی بهرهمهینانی سه‌رمایه‌داری و بلاوکردنه‌وهی په‌یوه‌ندییه‌کانی بهرهمهینانی سه‌رمایه‌داری (وهک تیکرای په‌یوه‌ندییه ئابووری، کۆمه‌لایهتی و کولتوورییه‌کان). جیهانگیری له کاتیکدا دهخوازیت ته‌واوی دنیا، له ریگای تۆریکی ئابووری، ته‌کنۆلۆجی و زانیارییه‌وه، پیکه‌وه گری بادت و به‌ره‌و ئاقاریکیان به‌ریت، له ههمان کاتدا له بواری سیاسی و کولتووریدا، گۆرانکاری بنه‌ره‌تی پیک ده‌هینیت. له رووی سیاسییه‌وه، کۆمه‌له‌ داخراوه‌کان ناچاری کرانه‌وه دهکات. مه‌سه‌له‌ی مافی مرۆف و ئازادی سیاسی، وهک مه‌رجیکی ئازادی ئابووری، ده‌سه‌پینیت. چونکو میژووی سه‌رمایه‌داری سه‌لماندوویهتی، که ئازادی ئابووری، به بی ئازادی سیاسی، مومکین نییه.

هه‌لبه‌ت ئه‌و مه‌سه‌له‌یه هه‌ره‌شه‌یه‌کی راسته‌وخۆ بۆ ده‌وله‌تانی عه‌ره‌بی و زۆرینه‌ی ده‌وله‌تانی ئیسلامی، پیک دینیت، چونکو زۆربه‌ی ئه‌و ده‌وله‌تانه، هینشتا وهک قه‌لای سته‌م و دیکتاتۆریا ماونه‌ته‌وه. که‌چی زۆرینه‌ی ولاتانی دنیا، به ولاتانی ئاسیا و ئه‌فریقا و ئه‌مریکای لاتینی‌شه‌وه، روویان له دیموکراتی کردووه. به‌لام له رووی کولتوورییه‌وه، ئاشکرایه پرۆسیسی جیهانگیری، کولتووریکی جیهانی، وهک کۆمه‌له‌ به‌هایه‌کی فه‌لسه‌فی، فیکری، زانستی، ئابووری و سیاسی و کۆمه‌لایهتی، له‌گه‌ل خۆیدا ده‌هینیت. ده‌وله‌تان وهک چۆن ناتوانن پيش به پرۆسیسی جیهانگیری بگرن، به ههمان شیوه ناتوانن پيش به لیشاوی ئه‌و کولتووره نوییه بگرن، که رۆژانه، له ریگای ده‌یان که‌نالی راگه‌یاندن و ناوه‌ندی کولتووری و ریکخراوه‌کانی کۆمه‌لی مه‌ده‌نی و بانک و ده‌زگا ئابوورییه جیهانییه‌کانه‌وه، به ههموو دنیا دا بلاو ده‌بیته‌وه و کار ده‌کاته کولتووری نه‌ته‌وه‌یی. راسته ئه‌و کولتووره له بنه‌ره‌تا کولتووری رۆژئاوایه، به‌لام به کولتووری گه‌لانی جۆراوجۆر متوربه کراوه و رواله‌تیکی جیهانی وه‌رگرتووه. مه‌سه‌له‌ی مافی مرۆف، مافی که‌مینه نه‌ته‌وه‌یی و ئاینیه‌کان، یه‌کسانبوونی ژن و پیاو، دیموکراتی و بازاری ئازاد، هه‌روا سه‌ردارکردنی ده‌سه‌لاتی عه‌قل و جیاکردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی ئاین و ده‌وله‌ت، به‌شیک گرنگی کولتووری رۆژئاوا پیک دین و مه‌ودا و رواله‌تیکی جیهانیان به خویان گرتووه. له به‌رامبه‌ر لیشاوی ئه‌و کولتووره نوییه‌دا، هینشتا کولتووری ولاتانی عه‌ره‌بی و هه‌ندیک ولاتی ئیسلامی، کولتووریکی موخافه‌زه‌کار، کۆنخواز، ئاینی و سه‌له‌فیه‌ی ژیا‌نی فیکری، زانستی، کولتووری و کۆمه‌لایهتی و سیاسی عه‌ره‌بی، پيش هه‌ر

شتتیک به ئاینی ئیسلام، به تایبتهی به سهله فییهتی ئیسلامیهوه، بهستر اوتهوه. یان وهک نووسهری عهرب عهبدولخالیق حوسین دهلایت:

"هیشتا فیکری عهرب فیکریکی سهله فییه لهگهل مؤدیرنیتته و شارستانهتی رۆژئاوادا، به پیشکوهوتنی تهکنولوجی و دیموکراتی و مافی مرؤقیشهوه، بهرنگاری دهکات". نهم بهرنگاریکردنه، به کومهکی جوراوجوری دهولت و به ناوی ئاینهوه، لهگهل رقبوونهوه له غیره دین و دوزمانیهتی رۆژئاوای غیره دین، که میژوویهکی سهدان سالهی شهری ئاینی و بهرنگاری کولونیا لیزمی ههیه، تیکهل دهکریت. سههه نجام دهوانیت تهنیا کومهک به ههکشانی فهندهمینتالیزم و شوؤنیزمی ئاینی و تیرور بکات، زهبروزهنگ و کوشتنی لایهنی لهخوجیاواز، به حهلال بزائیت. ههلبهت نهم بهرنگاریکردنه، تهنیا بهرنگارییهکی کولتوری نییه، بهلکو بهرنگارییهکی سیاسییه. یان شهری شاردرارهی کومهله دهولتهتیکی دیکتاتوری و ئیستیدادی عهربی و ئیسلامیه، که دهیانهویت، له بهردهم تهوژمی دیموکراتی و مؤدیرنیتتهی ئابووری، کومه لایهتی، سیاسی و کولتوریدا، رابوهستن و دیزه به دهسهلات و مانهوهی خوین بدهن. زوربهی نهو دهولتهانه، که یان دهولتهی بنهمله و قهیلهیهکن، یان دهولتهی ناسیونالیستی و ئاینین، راستهوخو و ناراستهوخو، زهمنیهی فیکری، ئاینی و سیاسی بو تیرور و تیروریسته ئیسلامیهکان، خوش دهکن. ههندیکیان تهناهت کومهکی مادی و لوجیستیکیان پی دهکن، تا له جیاتی نهوان، شهری رۆژئاوا بکن و پیش به پرؤسیستی بهدیموکراتیکردنی رۆژههلاتی نیوین بگرن. نهمرؤ له عیراق و نهفغانستاندا نهم دیاردهیه به ئاشکرا دهبینین.

رۆژنامهی ناسو: تا چند دهوانین بهو هیزه سیاسیانهی نهمرؤی کوردستان بلاین عهلمانی؟ ئایا هیزه سیاسییهکانی نیمه عهلمانین؟

رهفیق ساپیر: هیزه سیاسییهکانی بزاقی رزگاربخوازی، له ولاتانی بندهست و داگیرکراودا، لهوانه له کوردستاندا، به گشتی، هیزی عهلمانی (سیکولار)ن. تهنیا له ههندیک ولاتدا نهبیت، که دهولته داگیرکهرهکه غیره دین بیت و ستهمی نهتهوهی سروشتیکی ئاینیشی ههبیت. چونکو ستهمی نهتهوهی و خهبات بو ئازادی نهتهوهی، نهک ستهمی ئاینی و ئازادی ئاینی، ناوهرؤک و ئامانجی ناسیونالیزم و بزاقی ئازادبخوازی نهو ولاتانه پیک دینیت. بهلام مهرج نییه نهو جوره هیزه سیاسیانه، پرؤژهیهکی فهلسهفی-سیاسی عهلمانیان ههبیت و عهلمانییهت (سیکولاریزم) ریباز و ئامانجیان بیت.

به رای من هیزه سیاسییه‌کانی ئه‌م‌رۆی کوردستان (دیاره جگه له هیزه ئیسلامیه‌کان) هیزی سیاسی عه‌لمانین، به‌لام به بی عه‌لمانییه‌ت (سێکولارن به‌بی سێکولاریزم). عه‌لمانییه‌ت، پیش ئه‌وه‌ی تیئورییه‌کی سیاسی بێت، تیئورییه‌کی زانین (ئێپستیمی-المعرفی) یه‌که، ده‌خواییت ئازادی عه‌قل و سه‌ربه‌خۆیی زانین و زانسته‌ جۆراوجۆره‌کان ده‌سته‌به‌ر بکات و ئه‌و بواران، له‌ حوکمی پێشوه‌ختی غه‌یبی و بۆچوونی میتافیزیکی سه‌پیندراو، ده‌رباز بکات. له‌ بواری سیاسیشدا، عه‌لمانییه‌ت بریتیه‌ له‌ جیاکردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌ت و ده‌سه‌لاتی ئاین. تیکه‌لاوکردنی ئه‌م دوو ده‌سه‌لاته‌، یان به‌سیاسه‌تکردنی ئاین، وه‌ک میژووی ئیمپراتوریا ئاینی و ده‌وله‌ته‌ ئاینیه‌کان پێشانیان داوه‌، ده‌بینه‌ مایه‌ی شه‌ر و نا‌ارامی و سته‌می ئاینی و مه‌زه‌به‌بی. عه‌لمانییه‌ت مرۆف و نرخ و مافی مرۆف، له‌ مرۆقبوونیدا، نه‌ک له‌ ئاین و مه‌زه‌به‌که‌یدا، ده‌بینیت. له‌ کۆمه‌ڵی سێکولاردا، هه‌موو ئاینه‌کان ئازادن و هاوبایه‌خن. گرن‌گترین پرینسیپی ده‌وله‌تی سێکولار (ئه‌گه‌ر دیموکرات بێت) ئه‌وه‌یه‌ که‌ هاو‌لاتیان، سه‌ر به‌ هه‌ر ئاین و مه‌زه‌به‌یک بن، هاومافن، وه‌ک یه‌ک ئازادی سیاسی و ئاینی و مه‌زه‌به‌بیان هه‌یه‌. ئه‌م پرینسیپه‌ش، به‌ هۆی ده‌ستووریکه‌وه‌ ده‌چه‌سپیندریت، که‌ ئازادی ئاین و کولتووره‌کان، ده‌سته‌به‌ر بکات. هیزیکی سیاسی، یان ده‌سه‌لاتیکی سیاسی، ده‌توانیت له‌ رێگای کۆمه‌لیک بیر و بۆچوون و قانوون و بریاره‌وه‌، وه‌ک هیزیکی عه‌لمانی- نا‌ایی بنا‌سرت، به‌لام ئایا ئه‌و هیز و ده‌سه‌لاته‌ سیاسییه‌ تا‌ چه‌ند، به‌ جۆریکی سیستematیک کار بۆ ئه‌وه‌ ده‌کات که‌ عه‌لمانییه‌ت (سێکولاریزم) وه‌ک پرینسیپی حوکمرانی و به‌ریوه‌بردنی کۆمه‌ل، بۆ ناو کولتووری سیاسی و کۆمه‌ل و په‌یوه‌ندی نیوان مرۆقه‌کان شو‌ر بکاته‌وه‌ و بیکاته‌ به‌شیک له‌ شیوه‌ژیانی خه‌لک؟ بۆیه‌ ده‌توانین ب‌لێن که‌ هیزه‌ سیاسییه‌کانی کوردستان، به‌ راده‌ی جۆراوجۆر عه‌لمانین، و‌اتا کۆمه‌لیک بیر و پرینسیپی عه‌لمانیانه‌ و رو‌شن‌گه‌رانیه‌ان هه‌یه‌. به‌لام، به‌ رای من، عه‌لمانییه‌ت لای ئه‌وان نه‌بوته‌ به‌شیک له‌ پرۆژه‌یه‌کی مۆدیرنی ئێپستیمی، فیکری، کولتووری و سیاسی. له‌مه‌یش زیاتر هه‌ندیکیان هینده‌ محافه‌زه‌کارن، که‌ ده‌توانن له‌ هه‌ندیک مه‌سه‌له‌ی کۆمه‌لایه‌تی، حقوقی، مافی ژن و فره‌ژنیدا، ته‌نانه‌ت منافه‌سه‌ی هیزه‌ ئیسلامیه‌کان بکهن.

روژنامه‌ی ئاسۆ: بۆچی رو‌شنبیرانی ئیمه‌ و هیزه‌ سیاسییه‌کانی کوردستان له‌ به‌رده‌م هه‌ره‌شه‌ی مه‌ترسیی ئیسلامی سیاسیدا خه‌مساردن و هه‌ره‌شه‌ی ئه‌و هیزانه‌ به‌ جیدی وهرناگرن؟

ره‌فیک سابیر: ئیسلامی سیاسی تا ئیستا به‌ دوو شیوه‌ و دوو میتۆدی

جياواز له كوردستاندا كار دهكهن. ههردوو لايان، لهگهڵ ههندىك جياوازي نيوانيان، به ناوى ئيسلامهوه ددهوين، رهوايي خويان له ئاينى ئسلام وهردهگرن و دهيانهويت دهسهلاتى ئيسلامى، له كوردستاندا، دابمهزرينن. لايهنيكيان ههول دهوات، له چوارچيوهى ئهو ريسا و قانونانهى ههن، به ريگاي كارى سياسى، دوور له ميتودي توندوتيزى و تيرور، به ئامانجه سياسيهكانى خوى بگات. كهچى لايهنى تريان، هيزى توندرهوى تيروريسيته و بو گهيشته ئامانجه سياسيهكانى، له ههر جوهر تاوان و كاريكى كومهلكوژى، سل ناكاتهوه. بهلام هيشتا ئيسلامى سياسى، له كوردستاندا، ساوايه و نهيتوانيوه و ناشتوانيت بيته نهلتهرناتيفى سياسى دوو هيزه سهههكويه كوردستان (يهكيتى نيشتمانى و پارتى ديموكرات) يان جيهانبينى و باوهر و كولتورى خوى، به زهبرى هيز، بهسهر كومهلدا بههپنيت. رهنگه له بهر ئهم هوكاره (كهمتوانايى ئيسلامى سياسى) بيت كه هيشتا هيزه سياسيهكان و رووناكبيران راستهوخو، ههست به هههشهى هيزه سياسيه ئيسلاميهكان نهكهن. نهوهندهى پهيوهندي به رووناكبيرانهوه ههيه، دهشيت هوكارىكى گرنگى دى نهوه بيت كه هيشتا، له كومهلى كوردستاندا، زهمانهتى ئهمنى، قانونى، سياسى و كومهلايهتى نهوتو نين، كه زيان و كهسايهتى و كهرامهتى مروف، له بهرامبهر، توندرهوه ئيسلاميهكاندا، بپاريزين. رووناكبيرى كورد تهنياترين و بى پشتيوانترين كهسى كومهله. ههر مهلايهكى ههلهشهى توندرهوى له خوانهترس، نهگهر بيهويت، دهتوانيت نامهسو لانه، ههر رووناكبيرىك، به هوى نووسينيكيوه، به كافر دابنيت و خويناى ههلال بكات، بى نهوى روو به رووى سزاي ياسايى بيتهوه. لهم چوارده سالهى دواييدا، كه دياردهى ئيسلامى سياسى له كوردستاندا دهركهوتوه، چهندان جار، له بلنگوى مزگهوتهكانهوه، يان له ريگاي ليدوان و بلاوكراوهى جوراوجورهوه، به بهر چاوى دهسهلات و دادگا و كومهلهوه، نهو جوهره فهتوايانهمان بيستوه و ههچ دهسهلاتىكى سياسى، قانونى و كومهلايهتى، بو داكوكى لهو رووناكبيرانه و سزادانى فهتواچيان، نههاتوونهته دهست. لهو دوخهدا، دهشيت بهشيكى زورى رووناكبيران، مهسهلهى ئيسلامى سياسى و مهترسيهكانى نهوانيان، بو لايهنه سياسيهكان و دهسهلات، به جى هيشتيت.

روژنامهى ناسو: رهشنووسى دهستورى عيراق نووسرا، نهو دهستورهى كه ماوهيهكى زور، له زور لايهنهوه قسه و باسى لهبارهوه كرا. دهپرسم ئايا نيوه تا چهند قايل بوون بهو رهشنووسهى كه تهواو كرا و دهنگى بو درا؟ تا چهند ئهم دهستوره لهگهڵ بهرژهوهنديهكانى كورددا يهك

ده‌گرێتهوه؟ ئایا به رای به‌رێزتان ده‌کریت ده‌ستووریک بێت له پیناوی به‌رژه‌وه‌ندی گشتیدا بێت؟

ره‌فیک سابیر: له رۆژانی پێش ده‌نگدان بۆ ده‌ستووری عێراقدا قسه و باسی زۆر، له‌باره‌ی لایه‌نی گرنگ و پۆزیتیفی ده‌ستووره‌که‌ که‌را. چون‌کو ئهو ده‌ستووره‌که‌ کۆمه‌ڵێک پرینسیپی گرنگی، سه‌باره‌ت به‌ په‌رتکردنی ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندی، لێک جیاکردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی ده‌زگای ته‌نفیزی، یاسادانان و داد، هه‌روا له‌باره‌ی مافی مرۆف، ئازادی سیاسی، ئاینی و کولتووری گه‌لانی عێراق و سه‌باره‌ت به‌ مافه‌کانی گه‌لی کوردستان و فیدرالیزم چه‌سپاندووه. ئهمه‌ش یه‌که‌مین جاره، له‌ میژووی عێراق و ناوچه‌که‌دا، (دیاره‌ جگه‌ له‌ ئیسرائیل) ده‌ستووریک دیموکراتانه‌ی له‌م جو‌ره‌ بریار بدریت. هه‌روا یه‌که‌مین جاریشه‌ له‌ ده‌ستووری ده‌وله‌تیکه‌ی سه‌رده‌ستی کوردستاندا، کۆمه‌ڵه‌ مافیکی گرنگی نه‌ته‌وه‌یی بۆ کورد بچه‌سپیندرین. ئاشکرایه‌ ده‌ستووره‌که‌، به‌پێی ته‌وافوقی نیوان نوینه‌رانی پێکهاته سه‌ره‌کیه‌کانی عێراق، کورد، شیعه‌ی عه‌ره‌ب و سونه‌ی عه‌ره‌ب دارێژراوه، بۆیه‌ جیگای هه‌موو داخواییه‌کانی هه‌ر سێک لایه‌نی تیدا نه‌بوته‌وه. چون‌کو هه‌ندیک داخوایی هه‌ر کام له‌م لایه‌نانه، پێچه‌وانه‌ و ته‌نانه‌ت دژی داخوایی لایه‌نیک، یان دوو لایه‌نه‌که‌ی تره. هه‌روا ئهم ده‌ستووره‌که‌ کۆمه‌ڵێک ناته‌واوی و ناکۆکی سه‌باره‌ت به‌ مه‌سه‌له‌ دیموکراتیه‌کان، سه‌باره‌ت به‌ ئازادی مافی خۆبیراردانی چاره‌نووسی گه‌لی باشووری کوردستان تێدایه. هه‌ندیک مه‌سه‌له‌ی گرنگ به‌ هه‌لواسراوی بۆ په‌رله‌مانی داها‌توو هێلراونه‌ته‌وه. چه‌ندان به‌ندیش ده‌بیت به‌ قانوونی تایبه‌تی دیاری بکړین. بۆیه‌ ئه‌وه‌ی که‌ ناوی شه‌ری ده‌ستووری لی‌نرا، هه‌شتا ته‌واو نه‌بووه و له‌ دوای هه‌لبژاردنی په‌رله‌مانی ئهمسال (له‌ دێسه‌مه‌ری سالی 2005) دا ئهم شه‌ره‌ به‌ شیوه‌یه‌کی نوێ ده‌ست پێ ده‌کاته‌وه. ئهمه‌ش له‌ دوو ئاستدا ده‌بیت.

یه‌که‌میان: له‌ کاتی مناقشه‌کردنه‌وه‌ و بریاردانی ده‌ستووره‌که‌ خۆی. دووهم: له‌ کاتی دانانی قانوون بۆ ئهو مادانه‌ی که‌ پێویستیان به‌ قانوون هه‌یه.

له‌ ئاستی یه‌که‌میاندا چاره‌روان ده‌کریت، که‌ له‌ کاتی مناقشه‌کردنه‌وه‌ی ده‌ستووردا، لایه‌نی عه‌ره‌بی، به‌ تایبه‌تی سونه‌ی سیاسی، هه‌ول بده‌ن، تا ئهو جیه‌ی ده‌توانن، مافه‌کانی گه‌لی کوردستان که‌م و که‌متر بکه‌نه‌وه. ئه‌وان، که‌ هه‌شتا خۆیان به‌ تاکه‌ خاوه‌نی عێراق ده‌زانن، ئه‌وه‌نده‌ی ده‌یان‌ه‌وێت ماف و ئازادی پێکهاته سه‌ره‌کیه‌کانی دیکه‌ی عێراق (کورد و شیعه) سنووردار

بکهن، هینده باسی ماف و نازادیی خویمان ناکهن. بویه ههقه نوینهرانی سیاسیی کورد، پی لهسهر ئهوه دابگرن که پرسى گهلی کوردستان، وهک کیشهی نیوان دوو ههریمی عهرهبی-کوردستانی، بخهنه روو و پرینسیپی نازادیی مافی خوڤریاردانی چاره‌نووسی گهلی کوردستان، له دهستووردا، بچه‌سپینن. مه‌سه‌له‌یه‌کی دیکه‌ی گرنه‌گ، به رای من، په‌یوه‌ندیی به ده‌سه‌لاتی سه‌رۆک‌کو‌مار و سه‌رۆک‌وه‌زیره‌وه هه‌یه. له بهر ئه‌وه‌ی شیعه‌کان زۆرینه‌ی گهلانی عیراق پیک دینن، ره‌نگه تا چند خولیکی دیکه‌ی هه‌لبژاردن سه‌رۆک‌وه‌زیر له هیزیکی شیعه‌کان بیت. ئەزموونی ده مانگی کورد له‌گه‌ل لیستی هاوپه‌یمانیی شیعه‌کان و حکومه‌تی جه‌عفهری، ئه‌وه‌ی ده‌رخست که سه‌رۆک‌وه‌زیر، ئەگه‌ر ده‌سه‌لاتی دیاری نه‌کریت، ده‌یه‌ویت و ره‌نگه‌ بشتوانیت، ببیته دیکتاتور و ریگا له جیبه‌جیکردنی هه‌ندیک ماده‌ی گرنگی ده‌ستوور بگرت، به تایبه‌تی ئەوانه‌ی په‌یوه‌ندییان به مه‌سه‌له‌ی مافی نه‌ته‌وه‌یی کورد و مه‌سه‌له‌ی که‌رکووک و ناوچه‌ دابراوه‌کانی کوردستانه‌وه هه‌یه. خو ئەگه‌ر سه‌رۆک‌وه‌زیر له هیزیکی شیعه‌ش نه‌بیت، به دلنیا‌یه‌وه سه‌ر به هیزیکی تری عهره‌بی ده‌بیت، که به‌لای زۆره‌وه، هه‌مان هه‌لو‌یستی ده‌بیت. بویه دابه‌شکردنی ده‌سه‌لات له‌نیوان سه‌رۆک‌کو‌مار و سه‌رۆک‌وه‌زیردا، ده‌توانیت گریمانه‌ی ده‌رکه‌وتنه‌وه‌ی دیکتاتوری و سته‌م به‌رامبه‌ر به کورد، که‌متر بکاته‌وه.

له ئاستی دووه‌میاندا، واتا دانانی قانون بۆ زیاتر له په‌نجا ماده‌ی ده‌ستووره‌که، کیشه و گرفت‌ی زۆر دینه‌ پێش، چونکوو زۆربه‌ی ئه‌و ماده‌نه ته‌فسیر و لیکدانه‌وه‌ی جو‌راوجۆر و پیک ناکوک هه‌لده‌گرن. به دلنیا‌یه‌وه هه‌ر لایه‌نه ده‌یه‌ویت ته‌فسیری خو‌ی و لیکدانه‌وه‌ی خو‌ی بچه‌سپینیت. لیره‌دا مه‌سه‌له‌ی ته‌وافوق، به رای من، ده‌توانیت ته‌نیا به شیوه‌یه‌کی نیسبی چاره‌سه‌ری ئەم مه‌سه‌له‌یه بکات. واتا ناتواندریت و مه‌رجیش نییه، هه‌موو برگه‌ قانونییه‌کان به ته‌وافوق داب‌پێژرین، به‌لکو ده‌تواندریت کومه‌لێک بابه‌ت و مه‌سه‌له‌ی گرنه‌گ بۆ ده‌ستووری هه‌ریمه‌کان به‌پێرینه‌وه و هه‌ر هه‌ریمه‌ی، به‌و شیوه‌یه‌ی که له‌گه‌ل کولتور و شیوه‌ژیان و تایبه‌تمه‌ندیی خو‌ی ده‌گونجین، له ده‌ستووره‌که‌یدا، چاره‌سه‌ریان بکات.

رۆژنامه‌ی ناسۆ: دوا پرۆژه‌ی نووسینت چیه و ئایا به‌رنامه‌ی هاتنه‌وه‌ی یه‌کجاریت هه‌یه بۆ کوردستان؟

ره‌فیق سابیر: له‌م رۆژانه‌دا کتییکی هاوبه‌شی من و کاک که‌مال میراوده‌لی، له لایه‌ن زانکوی ئوپسالا له سوید، بلاو ده‌بیته‌وه. کتیه‌که بیکهاتوه‌وه له کورته‌باسیک له‌باره‌ی شیعرێ کوردی، که من نووسیومه،

لهگه‌ل ئه‌نتۆلۆگیايه‌کی شیعری مۆدیرنی کوردی به ئینگلیزی، که کاک کهمال ئاماده و تهرجومه‌ی کردووه و نزیکه‌ی هه‌شتا هۆنراوه‌ی سیی شاعیری کوردی به خۆ گرتووه. شاعیری ناوداری بریتانی ستیفان وه‌تس به شیعره‌کاندا چۆتهوه. هه‌روا کۆی کاره شیعرییه‌کانی سیی سالیکم له کتیبیکدا کۆ کردۆتهوه و ده‌مه‌ویت له نزیکتیرین ده‌رفه‌تدا بلاوی بکه‌مه‌وه. هه‌ندیک کاری دیکه‌ی ناتهوای شیعری و لیکۆلینه‌وه هه‌ن، که هیوادارم بتوانم لێره، له کوردستان، ته‌واویان بکه‌م.

ناماده‌کردنی: ژاوین شالی

رۆژنامه‌ی (ناسۆ) ژ. 174، رۆژی 25-12-2005

III

ئاوریک به رابردودا

هه‌و نامه‌ی کتیب

ههوانامه كتيب

نازادیی خۆم به هه‌موو شتی دنیا ناگۆرمه‌وه

مندالی و قوتابخانه

روژنامه‌ی ناسۆ: له‌كوئ له‌دايكبوويت و سالی چه‌ند؟
رهفیق سابیر: له‌ سالی 1950 له‌ شارى قه‌لادزى، له‌ بنه‌ماله‌یه‌كى به‌ئەسل
كۆیى له‌دايك بووم. سى برا و خوشكێك بووین، من له‌ هه‌موویان بچووكتر
بووم، وانا پاشه‌بهره‌ بووم. له‌ كورده‌واریشدا مندالی پاشه‌بهره‌ و كوریش
بیت، كه‌مێك له‌منداله‌كانى دى خوشه‌ویستتره‌.

روژنامه‌ی ناسۆ: بار و گۆزه‌رانى ئەوكاتى خیزانه‌كه‌تان چۆن بوو؟
رهفیق سابیر: خیزانێكى ئاسایی و بار و گۆزه‌رانێكى مامناوه‌ندیان
هه‌بوو، نه‌ هه‌ژار و نه‌ ده‌وله‌مەند بووین.

روژنامه‌ی ناسۆ: سه‌رده‌مى مندالیت چۆن بوو؟
رهفیق سابیر: راستیه‌كه‌ى مندالییه‌كى زۆر خوش و ئارام به‌سه‌ر برد.
ماله‌كه‌مان ئارام بوو. به‌بیرم نایه‌ باوكم، ته‌نانه‌یه‌ك جار، لێی دايم. له‌هه‌مان
كاتدا باوكم هه‌رگیز به‌رامبه‌ر دايم و خوشك و براكانیشم توندوتیژی به‌كار
نه‌ده‌هینا. له‌ به‌ر ئه‌وه‌ من له‌مال و گه‌ره‌ك و شارۆچكه‌یه‌كى زۆر ئارامدا
ژیام و نزیكه‌ى هه‌موو خه‌لكه‌كه‌یش یه‌كتریان ده‌ناسی. ئەمەش بۆ خۆی
جۆره‌ ئارامیه‌كى كۆمه‌لایه‌تى دروست كردبوو، به‌شێوه‌یه‌ك مرۆف له‌
ده‌روه‌ هه‌ست به‌ترس نه‌كات و له‌ ماله‌وه‌ هه‌ست بكات و هه‌كو مندالیك
پاریزراوه‌ و ریز له‌ هه‌زه‌كانى ده‌گیریت. هه‌روه‌ها له‌ كۆمه‌لگه‌یه‌كى
بچوكیشدا، كه‌ هه‌موو خه‌لكه‌كه‌ یه‌كتر ده‌ناسن، جۆره‌ كۆنترۆلێكى
كۆمه‌لایه‌تى دروست ده‌بیت. بۆیه‌ مندالییم خوش بوو، هه‌ندێك جار له‌گه‌ڵ
هاورێكانمدا یاری و جار جارەش ورده‌شه‌رمان ده‌کرد. به‌لام به‌ گشتی من
مندالیكى ئارام بووم و شه‌رانی نه‌بووم، به‌لام زۆریشم پێ له‌سه‌ر مافى خۆم
داهه‌گرت.

روژنامه‌ی ناسۆ: ئەو ساته‌ت له‌ بیره‌ كه‌ ده‌تبه‌ن بۆ ئه‌وه‌ى بته‌خه‌نه‌ به‌ر
خویندن؟

ره‌فیق سابیر: به‌لې روژيکې پايز کاکه ره‌ئووف، که براگهورم بوو و بو خوی له به‌غدا ده‌خويند، ده‌ستی گرتم و به‌رمو قوتابخانه بردمی، بو نه‌وهی بمخاته به‌ر خويندن. دواتر که گهوره بووم زانيم نه‌و روژه روژيکې پايزی سالی خويندنی 1956 بووه و نه‌وکاته من 6 سالان بووم. نه‌مه رووداوېکې زور خوش و سه‌ير بوو له ژيانی مندا. کاتيک يه‌که‌مجار بردميانه پوله‌وه، بينيم ژماره‌یه‌کې زوری مندان به‌ نارامی له‌سه‌ر کورسی خويندن دانېشتبوون و گوښان له ماموستا گرتبوو. قوتابخانه‌که‌مان له قه‌لادزی، ناوی "قوتابخانه‌ی ئاسوس-ی سه‌ره‌تایي بوو. کاکم منی به‌ ماموستایه‌ک سپارد، به‌ ناویم اموستا نه‌حمد که‌ريم، که له‌سليمانيه‌وه هاتبوو. روژگار هاتوو چوو روژيک له سه‌ره‌تای سالانی هه‌شتاکاندا، ماموستا نه‌حمدم له پېشمه‌رگایه‌تیدا، بينيه‌وه بووینه دوستی نزيکی يه‌کتر. ماموستا نه‌حمد که‌ريم که‌سيکی زور به‌ريز و کاديريکی تیکوشهر و وره‌به‌ری حيزبی شيوعی عيراق بوو.

روژنامه‌ی ئاسو: به‌ريو به‌ری قوتابخانه‌که‌تان ناوی چی بوو؟

ره‌فیق سابیر: ناوه‌که‌يم له بير نييه، چونکه زور له‌و قوتابخانه‌يه نه‌مامه‌وه. هه‌مان سال قوتابخانه‌ی ئاسوس، که نه‌و کاته تاکه قوتابخانه بوو له قه‌لادزی، به‌شيکی لي جيا کرایه‌وه و قوتابخانه‌يه‌کې نوئی لي دروست کرا و ناو نرا قوتابخانه‌ی زانستی. نه‌و قوتابخانه‌يه له مالی ئيمه نزيکتر بوو، بويه من که‌وتمه نه‌و قوتابخانه‌يه. به‌ريو به‌ری دواتری نه‌و قوتابخانه‌يه‌مان ناوی ماموستا محمهد محمود نه‌ولی بوو، که له‌سليمانيه‌وه هاتبوو. ماموستایه‌کې کوردپه‌روه و دل‌سوز بوو، هه‌رچند ئيمه مندا ل بووین، به‌لام نه‌و به‌رده‌وام باسی کوردستان و کوردایه‌تیی بو ده‌کردین.

روژنامه‌ی ئاسو: زیاتر حضرت له‌چی وانه‌یه‌ک بوو؟

ره‌فیق سابیر: له کوردی زورباش بووم. بيرمه له پولي چوارم که ئينشايان پي ده‌نوسين، چه‌ندان جار نووسيني منيان ده‌برده پولي پينجه‌م و شه‌شم، بو قوتابيانان ده‌خويندنه‌وه. ماموستایه‌که‌مان هه‌بوو که ئيستاش له‌ژياندا ماوه و ناوی ماموستا شيخ عومر بوو، زور هانی ده‌داين. هه‌روه‌ها ماموستا سه‌ليم حاجی ره‌سول که بوخوی خه‌لکی قه‌لادزیيه، له پولي شه‌شمی سه‌ره‌تایي ده‌رسی پي ده‌وتين و جارجاره‌ش روژنامه‌ی بو ده‌هينايين. هه‌نديک باه‌تی هه‌لده‌بژارد و له پولدا بوی ده‌خويندینه‌وه و مه‌له‌که‌انی بو هه‌لده‌هينايين. نه‌مه سه‌ره‌تایه‌کې باش بوو بو نه‌وهی ئيمه بي‌جگه له‌وانه و پروگرامی قوتابخانه، شتی تريس بخويندینه‌وه و له‌ريگای خويندنه‌وهی روژنامه و گو‌قار و کتیبی ديکه‌وه، زانياریی زیاتر به‌ده‌ست

بخهین.

روژنامه‌ی ئاسۆ: پاشان ده‌چیته قوناغی ناوه‌ندی و ئاماده‌یی، چون و له‌کۆی درێژه‌ت به‌خویندن دا؟

رهفیق سابیر: خویندنی ناوه‌ندی و ئاماده‌یی هەر له‌قه‌لادزی ته‌واو کرد. به‌لام هه‌شتا له‌پۆلی شه‌شه‌می سه‌ره‌تایی بووم شه‌ری ده‌وله‌تی داگیرکهری عیراق له‌دزی کورد ده‌ستی پێ کرد. ده‌بیت ئاماژه به‌وه بکه‌م که شه‌ر هات و مندالی ئیمه‌ی به‌ته‌واوی شه‌واند. ئه‌و ژیانه ئارام و ئاسوده‌یه‌ی که ئیمه‌ی له‌قه‌لادزی پیکه‌وه کۆ کردبووه و هه‌موومان وه‌ک خیزانیک ده‌ژیاين، هه‌مووی شه‌واندرا. په‌لاماری له‌شکری داگیرکهر، بۆردومان و شه‌ر و کوشتار، بوون به‌به‌شیک له‌و دیمه‌نانه‌ی به‌به‌رده‌وامی ده‌مان بینین. بۆیه مندالیی من هەر زوو زه‌وت کرا. هەرچه‌نده ئیمه‌ مندال بووین، به‌لام ده‌بوو وه‌کو گه‌وره‌یه‌کیش ره‌فتار بکه‌ین. بۆ نمونه له‌کاتی شارچۆلکردندا ده‌بوو خه‌می مندالی له‌خۆمان بچووکتتر بخۆین، به‌تایبه‌ت کچان. که‌چی ئیمه‌ بۆخۆمان مندالبووین و پێویستمان به‌هاوکاری هه‌بوو.

به‌هۆی شه‌ره‌وه له‌سالی 1962 بۆ تاقیکردنه‌وه‌ی خولی دووه‌می، پۆلی شه‌شه‌می سه‌ره‌تایی، چووین بۆ سلیمانی. من له‌وانه‌یه‌ک که‌وتبووم. به‌هۆی بارودۆخی ناخۆشی ئه‌وکاته‌ی کوردستان، ئیمه‌ له‌قه‌لادزی-هوه به‌ئۆتۆمبیل چووین بۆ سلیمانی و تاقیکردنه‌وه‌که‌مان ئه‌نجام دا. ویستمان بگه‌ڕینه‌وه، به‌لام ریگی خه‌له‌کان گیرا بوو. چونکه‌ له‌و ناوچه‌یه‌ شه‌ر، له‌نیوان سوپای عیراق و هیزی پێشمه‌رگه‌دا، هه‌لگیرسابوو. چهند رۆژیک له‌ سلیمانی ماینه‌وه، ریگا که هەر نه‌کرایه‌وه. به‌لام ئیمه‌ که شه‌ش هه‌وت مندالییک بووین، بریارمان دا، به‌هەر جوړیک بیت بگه‌ڕینه‌وه بۆ قه‌لادزی. تا شارۆچکه‌ی دوکان به‌ئۆتۆمبیل چوین، به‌لام له‌ویوه به‌پێ و به‌پرسیارکردن له‌خه‌لک ئه‌م گوند بۆ ئه‌و گوند رۆیشتین و بۆ ئیوارێ گه‌یشتینه بنگرد. شه‌و له‌وێ، له‌مزگه‌وت، ماینه‌وه. خه‌لکی بنگرد زۆر میواندۆستانه ره‌فتایان له‌گه‌ل کردین. شه‌و له‌سه‌ر بانی مزگه‌وت جیانی بۆ راخستین و تا مه‌لابانگدان نووستین. دوا‌ی نوێژی به‌یانی نانمان خوارد و خه‌لکه‌که ریگه‌یان نیشانداين، به‌چیا‌ی ئاسۆسا، سه‌رکه‌وتین. له‌زیی سندوقان په‌رینه‌وه و نیوه‌رۆ گه‌یشتینه‌وه قه‌لادزی. گه‌شته‌که‌مان نزیکه‌ی 24 سه‌عاتی خایاند. بێگومان ئه‌مه شتیکی سه‌یر و ناخۆشه بۆ مندالییک، که ته‌مه‌نی 12 سالانه. رۆژی دواتر من له‌رزوتا داگیرتم و نه‌خۆش که‌وتم. دایکم وتی کوره‌که‌م هه‌تاو بر دوویه‌تی. دایکم سه‌تۆکه‌یه‌ک دۆی په‌یدا کرد و شه‌و تا به‌یانی له‌به‌رمانگه‌شه‌و داينا، تا شه‌وی بیت. بۆ به‌یانیه‌که‌ی عه‌زیزیه‌کی

سهبري خوشکمی هینا و له دویهکمی ههلهکیشا. منی پروت کردهوه و عزیزیهکمی بهتیری لهبر کردم. له ژووری جیی بو راخستم و خوم لی کهوت. کاتیک بهخهبر هاتم تایهکه بهری دابووم.

راستییهکمی له قوناغی ناوهندیشدا نیمه ژیانیکی قوتابیانهی سروشتیمان بهسهر نهبرد. لهسهرهتای شوباتی سالی 1963 بهعسییهکان کودهتایهکی خویناوییان کرد. دواي ماوهیهکی کم شهر و پهلاماری سهربازی له دزی خهکی کوردستان دهستی پی کرد. هاوینی نهو ساله زورینهی خهکی قهلاذزی، لهوانه مالی نیمه، به ناچاری و له ترسی بوردمان و پهلاماری لهشکری عیراق، پروویان له گوند و شاخهکانی بناری پشدر و نزیك شینی کرد. نهو ساله من لهوانهی بیرکاری (ماتماتیک) کهوتبووم. بهلام من و دهیان قوتابی دی نهمانتوانی خولی دووم نیمتیحان بدهینهوه، بویه ههموومان له پولهکانی خوماندا ماینهوه. نهو کاته حکومتی عیراق، ههنديک جار لهژیر فشاری پيشمهگرگدا، سهرباز و پولیس و ئیدارهی حکومتی له قهلاذزی دهکیشایهوه، قوتابخانهکانیش دادهخران، یان بهشیکی ماموستاکان دهرویشتنهوه شمارهکانی خویان. زور جار نیمهی قوتابی بو ماوهی 3 تا 4 مانگ ماموستای وانیهکی سهرهکی وهک فیزیا، کیمیا یان عهرهبی-مان نهبووه. ههرچهنده لهو دوخدا هوشیاری سیاسیمان زوو دهرکهوت و گهشهی کرد بهلام شهر و پهلاماری سهربازی دهولتهی عیراق ههم ژیانی مندالیی نیمهی شیواند، ههم نهپهیشت نیمه تامی ژیانی قوتابیانهی خومان بکهین و وهک پیویست خهریکی خویندن و فیروون ببین.

ناشنابوون بهکتیب و خویندنهوه

روژنامهی ناسۆ: سهرهتای ناشنابوونت بهکتیب و خویندنهوه دهگهریتهوه بو کهی؟

رهفیق سابیر: لهسالی خویندنی 1963-1964 له قهلاذزی قوتابخانه داخراوو. ریگای هاتوچوی ناسایی بو سلیمانی بهستراوو. باوکم منی بو خویندن نارد بو سلیمانی. من لهگهل خیزانیکی ناسیاوماندا، به سواری ئیستریکی بارههنگر لهگهل کاروانیکدا بو خویندن نیردرام بو سلیمانی. نهو ساله، له قوتابخانهی نامادهیی سلیمانی، قوتابی پۆلی یهکهمی ناوهندی بووم. نهوکاته ههستی کوردایهتی له سلیمانی زور بههیزتر بوو تا له قهلاذزی. لهو کاتانهدا من لهپال وانهکانی قوتابخانه ههنديک کتیم بو خویندنهوه دهستی دهکهوت. بهلام له هاوینی سالی 1964 کاتیک گهرامهوه بو قهلاذزی و بوومه قوتانی پۆلی دووهمی ناوهندی، نهو کاته، لهو دوخه پر له نائارمییهی

له قه‌لادزی هه‌بوو، په‌نام بو خویندنه‌وهی کتیب برد. رووم له خویندنه‌وهی شاعر و ئه‌ده‌بیات کرد، هه‌ر کتیب‌یکم ده‌ست بکه‌وتایه ده‌مخویندنه‌وه. ئه‌وکاته بارودۆخی ژیان، به‌هۆی شه‌ره‌وه، زۆر سه‌خت بوو. کتیب بو من دنیایه‌کی دی و ژیانیکی ئه‌لتنه‌رناثیقی ئه‌و واقیعه سه‌خته بوو، که تیایدا ده‌ژيام. ئه‌وهی که له واقیع و ژیاندا نهم ده‌دیت، هه‌ولم ده‌دا له‌ناو کتیبدا به‌داویدا بگه‌ریم و بیدۆزمه‌وه. بۆیه من ئه‌و کاته هۆگری کتیب و به‌تایبه‌ت خویندنه‌وهی شاعر بووم.

روژنامه‌ی ناسۆ: سالی چهند یه‌که‌م کتیب خویندنه‌وه؟

ره‌فیق سابیر: یه‌که‌مین کتیب که دابنیشم و به‌ته‌واوی بیخوینمه‌وه له هه‌وینی سالی 1964 بوو.

روژنامه‌ی ناسۆ: ناوی کتیب‌ه‌که‌ت بیر ماوه؟

ره‌فیق سابیر: دیوانی وه‌فایی بوو که زۆر هۆگری بووم. ئه‌وکاته هونه‌رمه‌ند مه‌زه‌ری خالقی به‌شیک له شاعره‌کانی وه‌فایی به‌گۆرانی ده‌وت، له‌وانه شیرین ته‌شی ده‌ریسی و چهند نه‌خۆشیی ده‌ردی دووری..تاد. هه‌میشه ناوی وه‌فاییمان له‌ریگای گۆرانیه‌کانی ئه‌وه‌وه بیر ده‌هاته‌وه.

روژنامه‌ی ناسۆ: ئه‌مه کار بگه‌ری له‌سه‌ر جه‌نابت دروست کرد بو ئه‌وهی له ئاینده‌دا ببیت به‌شاعیر؟

ره‌فیق سابیر: نازانم. ره‌نگه‌ وا بووبیت. به‌لام دواي ئه‌وه که‌وته‌مه خویندنه‌وهی کۆمه‌لێک کتیب و گۆفار، که له قه‌لادزی له ریگای خالۆزایه‌که‌مه‌وه ده‌ستم ده‌که‌وتن.

روژنامه‌ی ناسۆ: تا ئه‌وکاته‌ش کتیب‌خانه‌ی "گشتی یان ئه‌هلی" نه‌بوو؟

ره‌فیق سابیر: تا سالی 1968 کتیب‌فرۆشی و کتیب‌خانه‌ی گشتی له قه‌لادزی نه‌بوون. سه‌رچاوه‌ی کتیبی من خالۆزایه‌کم (جه‌مال حوسین حاجی مه‌حموود) بوو که دواتر جوانه‌مه‌رگ بوو. ئه‌و شه‌ش سالی که له من گه‌وره‌تر بوو. کتیبی زۆری هه‌بوو. به‌شیک ئه‌و ئه‌و گۆفار و روژنامه‌ی پاراستبوون که له‌نیوان سالانی 1958-1961 له کوردستان ده‌رچوو بوون. دواي سالی 1961 که شه‌ری ده‌وله‌تی عیراق له دژی کورد ده‌ستی پێ کرد، گۆفار و روژنامه‌ و کتیب به‌ کوردی بلاو نه‌ده‌کرانه‌وه.

خالۆزاکه‌م بۆ ئه‌وه‌ی بلاوکه‌راوه و کتیب‌ه‌کانی بیاریزیت، هه‌روا له‌ترسی ئه‌وه‌ی ئه‌و کتیب و بلاوکه‌راوانه، له کاتی پشکنینی پۆلیسیانه‌ی مالیان، گه‌رفتیان بۆ دروست بکه‌ن، هه‌موویانی بۆ مالی ناسیاویکی خۆیان له گوندی هورپۆه‌ی ناوچه‌ی پشه‌در نارده‌بوو. خالۆزاکه‌م، که به‌کاکه جه‌مال ناومان ده‌برد، کاتیک زانی هینده هۆگری خویندنه‌وه‌م، هه‌موو کتیب و

بلاوکرارهکانی بهمن بهخشی. بهلام دهبوو خوم بچم له گوندی هورپوه، که نزیکی دارهشمانهیه، بیان هینمهوه. من لهگهل یهک دوو برادهی خوم که حزیان له خویندنهوه بوون به پپی رویشتووین بو هورپوه. لهوی هیستر (نیستر) یکمان بهکری گرت و کتیهکانمان به پستی هیسترهکه هینانهوه بو قه لادزی. بهم جوړه من بوومه خاوهنی یهکهمین "کتیخانوکه!" ی خوم.

روژنامهی ناسو: نهو کتیپانه تنها کتیپی نهدهبی یان سیاسیشیان تیدابوو؟
ره فیک سابیر: نهو کاته بهگشتی کتیپی سیاسی به زمانی کوردی، جگه له هندیک نامیلکه و کتیب لهبارهی کورد، کهم و دهگمن بوون. بویه کتیپهکان زوربهیان نهدهبی بوون. بهلام گهورهترین وهرچرخان لهژیانی مندا نهوهبوو کاتیک لهسالی 1968 نامادهییم تهواو کرد، بههوی بارودوخی شهر و مردنی باوکمهوه بو ماوهی دوو سال نهمتووانی له زانکو بخوینم. لهو ماوهیهدا یهکهمین کتیپفرۆشی، له قه لادزی، له لایهن گهنجیکهوه، قادر حاجی عهبدو لالی مه لافهرخ، که جوانهمرگ بوو، کرایهوه. کتیپفرۆشیهکه بوو به ژوانگهی نهو لاوانهی تینووی خویندنهوه بوون. من زور سوودم لهو کتیپفرۆشیه وهرگرت، بهنایبهت که کاک قادر برادهرم بوو، پیشتر خوی منی بردهبوو ریزی یهکینی قوتاییانی گشتی، که سهر به حیزی شیوعی عیراق بوو. نهو ماوهیه من لهگهل هاورپیهکی بهریزم، کاک حمید عهزیز، که نیستا ماموستای فلسفهیه له زانکوی سه لاهدین، روژانه زوربهی کات پیکهوه بووین. کاک حمید نهو کاته بهشی فلسفهیه له کولجی نادابی زانکوی بهغدا تهواو کرد بوو، بهلام هیشتا کاری دهست نهکوتبوو، چونکه نهو کاته دامهزراندن نهبوو، بویه گهراپوه بو قه لادزی. راستیهکهی من زورم سوودم لهو وهرگرت، ههم بو خواستنی کتیب لی، ههم له بهر نهومش که نهو دهرچووی بهشی فلسفه بوو، له زانکوی بهغدا، خویندهوار و پرووناکبیر بوو. نیمه ههردووکمان باوهرمان به مارکسیزم ههبوو، بهلام ناستی خویندهواری و پرووناکبیری نهو لهمن بلندتر و جیاوازر بوو. نهو چوار سالیک لهمن گهورهتر بوو، دهرچووی زانکو و منیش تازه خویندنی نامادهییم تهواو کرد بوو. بویه زور سوودم له کاک حمید وهرگرت. ههردووکمان بهردهوام سهرقالی خویندنهوه و گفتوگوکردن بووین. بیرمان لهوهکردهوه، که له ناوچهی پشدر، کهلهپوری فولکلوری کو بکهینهوه و راستهوخو له زاری بهیتبیزهکانهوه وهریان بگرین. لهگهل کاک حمید کهوتینه کوکردنهوهی بهیت و گورانی و شیعی فولکلوری، لهوانه شیعر و بهیتهکانی شاعیری میلی عهلی بهردهشانی، که خه لکی ناوچهی مهرگه، نزیکی قه لادزی بووه، له سهردهمی بابانهکاندا ژیاوه و بهیتیکی ناوداری له

بارہی جوامیری و نازایہتی ئاورمحممان پاشای بابانہوہ ہیہہ. ئیمہ لہ ماویہکی کہمدا کۆمہلیک تیکستی فۆلکلۆرییمان، کہ لہسەر شریتی تہسجیل تۆمار کرابوون، کۆکردنہوہ. لاموایہ من ئہو تیکستانہم لہ دہفتہریکدا نووسینہوہ، کہ نزیکہی دووسہد لاپہرہییہک دہبوون. دہفتہکەرہ لای من مایہوہ، بہو ہیوایہی دواتر چاپیان بکہین.

لہ سەرہتای سالی 1970 دا سہنتہری رۆشنیری سہفارتی یہکیتی سۆقیہت لہ بہغدا، لہ یادی لہدایکبوونی سہدسالای لینیندا، پئیشبرکئیہکی، لہسەر ئاستی عیراق ساز کرد، بۆ ئہو کہسانہی دہیانہویت باسیک لہبارہی ژیان و کارہکانی لینین بنووسن. کاک حہمید بہ عہرہبی لیکۆلینہوہیہکی باشی نووسی و پاداشتی یہکہمی بہدہست ہیئا. کاتیک بۆ وەرگرتنی پاداشتہکہ چوو بۆ بہغدا لہوئ، لہ رۆژنامہی هاوکاری، کاری دہستکەوت. لہ کوتایی بہہاری سالی 1969 ماوی چہند مانگیک ہاتمہ سلیمانی لہوئ مالی کاکم و خزمیکمان (حاکم بہکر ئیسماعیل) بووم. ئہو ماویہ بہ کتییخانہی گشتی سلیمانی ئاشنا بووم. رۆژانہ بہیانیان دہچووم بۆ کتییخانہ، تا دواي نیوہرۆ لہوئ دہمامہوہ، چونکہ ہیچ کارم نہبوو و چاوہریم دہکرد لہ زانکۆی بہغدا وەرہگیریم. ئہو ماویہ نزیکہی ہہموو ژمارہکانی گوڤاری گہلاویژ، زۆربہی ژمارہکانی رۆژنامہی ژین و دہیان کتیی ئہدہبیم، خویندہوہ. لہ دہفتہریکدا ہندی سہرنج و زانیاری و بیرۆکہم دہنووسینہوہ، کہ بہ لامہوہ گرنگ بوون.

رۆژنامہی ناسۆ: باری دارایت هاوکاری دہکردیت بۆ کرینی کتیب؟

رهفیق سابیر: ئہوکاتہی لہ سلیمانی بووم کتیب زۆر بہدہگمہن چاپ دہکرا، یان سالانہ سی چوار کتیبیک دہردہچوو مرؤف دہیتوانی بیانکریت. بہلام تاکہ سہرچاوہی دہستکەوتنی کتیب بۆ من کتییخانہی گشتی سلیمانی بوو، بۆیہ من زۆر قہرزاری ئہو کتییخانہیہم.

رۆژنامہی ناسۆ: دئیته سلیمانی و بہردہوام سہردانی جیگایہکی رۆشنیری وەکو کتییخانہی گشتی دہکہیت، دواي ئہمہ چۆن ئاشنای نووسہران و روناکبیرانی شار بوویت و لہدەرہوہی کتییخانہ چۆن ژیانت دہگوزہراند؟

رهفیق سابیر: ئہوکاتہ من خوینہریکی ئاسایی و قوتابیہک بووم کہ خہونی بہ خویندن لہ زانکۆوہ دہبینی. ہیشتا شتیکی گرنگ نہ نووسیوو، بۆیہ دہستم بہ بہلاوکردنہوہ نہ کردبوو. ئہگہر جار جار شتیکم بنووسیایہ بیرم لہ بلاو کردنہوہی نەدەکردہوہ. بہلام ئہو کاتہ سەرہتای بزافیکی رۆشنیری لہ سلیمانی دہستی پی کردبوو. گوڤاری رزگاری دہردہچوو،

ناوه ناوېش روژنامه ی بر ایه تی دهردهچوو، هر چهنده بر ایه تی توژیک دواتر هات. هر لهو کاتهدا هندیك کومه له شاعر و شتی وا بلاوکرانهوه، به لام به شیوه یه کی گشتی بزافیکي روژنبری له کوردستاندا نه بوو، تا به هاری سالی 1970 دهر فته تی چاپ و بلاوکر دهنوه دهگمهن بوو.

روژنامه ی ناسو: چی له باره ی کتیب و کتیبخانه ی نهو سردهمه دهلیت؟
ره فیک سابیر: به دلنیا یهوه نهوکاته و نیستا له ههموو روویه کهوه جیاوازه، نهوکاته توانای دهرکردنی کتیبیکي باش خهونیک بوو، له بهر نهوه ی سانسور هه بوو، نازادی نه بوو، جگه له گرفتگی نابووری. بویه دوخی کتیب و کتیبخانه ی نهوکاته و نیستا له هیچ روویه کهوه بهراورد ناکرین. نهوکاته له کتیبخانه ی سلیمانی هولیک هه بوو که تهلوکی کتیبهکانی تیدا بوو، کتیب دهردهگرت و لهوئ دهخویندهوه. من چه ندين جار ماموستا دیلانم لهوئ دیوه، که سهرقالی نیشکردن بووه.

روژنامه ی ناسو: کارمهندهکانی کتیبخانه بای نهوهنده لهگهلتان باشبوون، که واتان لی بکهن چه بکهن بهردهوام سهردانی نهوئ بکهن؟
ره فیک سابیر: کهسانی روژ بهریز و بهپرؤش بوون، زور دلخوشبوون بهوه ی گهنجان بو خویندهوه و کتیب وهرگرتن روویان له کتیبخانه دهکرد.
روژنامه ی ناسو: له مالهوه هاوکاریان دهکردی بو نهوه ی بهردهوام بیت لهسهر خویندهوه و سهرقالی نیشی تر نه بیت؟

ره فیک سابیر: هیچ جوړه فشاریکم لهسهر نه بوو بو نهوه ی نیشی دی بکهم، هاوینانیش کارم نهکردوه، نهک له بهر نهوه ی کارکردنم پی شهرم بوو بیت، چونکه ههمیشه کارکردن لای من سهر بهرزی بووه، به لام قه لادزی هر بو خوئی نیشی وای تیدا نه بووه من بیکهم.

روژنامه ی ناسو: سالی چه نده بیته خویندکاری زانکو؟
ره فیک سابیر: دوا ی نهوه ی خویندنی ناماده ییم تهواو کرد، بههوی شهر و زروقی تایه تی خومهوه، دوو سال نه متوانی بچه زانکو. نهو دوو ساله بو من، لهرووی خویندنهوه ی کتیبی کوردییهوه، پر بهر ههمترین سال بوون. له سالی 1970 دوا ی نیمزکردنی ریکهوتنامه ی 11 ی نادار له نیوان سهرکردایه تی کورد و حکومتی عیراقدا، دهر فته رهخسا چووم بو بهغدا بو خویندن و لهوئ کاک همیدم بینیهوه. من له پایزی سالی 1970 تا هاوینی سالی 1974 له کولجی ناداب بهشی کوردی خویندکار بووم.

نهو چوار ساله ی خویندنی زانکو و چوار سالی دواتری ژیان و کارکردنم له بهغدا، وهک روژنامه نووس له روژنامه ی بیری نوی، قوناغی ههره گرنگی ژیانی من بوو.

روژنامه‌ی ناسۆ: ئە‌ی ده‌فته‌ری شیعر و به‌یته‌ فۆلكلۆرییه‌كه‌ چ‌ی به‌سه‌ر هات؟

ره‌فیک سابیر: له‌ به‌غدا كه‌وتمه‌ خولیا‌ی ئە‌ده‌ب‌ی مۆدێرن و نوێ‌كردنه‌وه‌ی شیعر‌ی كورد‌ی. بۆ‌یه‌ به‌راستی به‌پێ‌ی عه‌ق‌ل و تی‌گه‌یشتنی ئە‌و كاته‌م، پێ‌م شه‌رم بوو كتی‌بی‌ك‌ی له‌و جۆ‌ره‌ به‌ ناوی منه‌وه‌ ب‌لا‌و بكری‌ته‌وه‌ چونكو‌و لا‌مابوو كه‌ ئە‌م كار‌ه ه‌یچ ه‌ه‌ول و دا‌هینانی‌ك‌ی تی‌دا نی‌یه‌ و ه‌ه‌ر كه‌س‌ی‌ك‌، ره‌نگه‌ بتوانی‌ت بی‌كات. روژنێ‌ك له‌ سا‌لی 1971 دا له‌ چای‌خانه‌ی په‌رله‌مان به‌ كاك‌ ه‌مه‌ی‌د وت كه‌ من ئاماده‌ نیم‌ ناوم له‌سه‌ر ئە‌و كتی‌به‌ بی‌ت، ئە‌گه‌ر ئە‌و ده‌یه‌و‌یت بۆ‌ی ه‌ه‌یه‌ كتی‌به‌كه‌ به‌ ناوی خۆ‌یه‌وه‌ ب‌لا‌و بكاته‌وه‌. كاك‌ ه‌مه‌ی‌د وتی ئە‌م كار‌ه ه‌ه‌ردوو‌كمان كردوو‌مانه‌، بۆ‌یه‌ ئە‌گه‌ر وا‌بی‌ت منی‌ش ئاماده‌ نیم‌ ئە‌م كتی‌به‌ به‌ ناوی خۆ‌مه‌وه‌ ب‌لا‌و بكه‌مه‌وه‌. بۆ‌ دیاری‌كردنی چاره‌نووسی ده‌ست‌نووسه‌كه‌، پیکه‌وه‌ به‌ریارمان دا بیده‌ین به‌ مامۆستا توفیق وردی. وردی پیاو‌ی‌ك‌ی زۆ‌ر و لاتپه‌روه‌ر و دلپاك‌ بوو. پێ‌شتر چه‌ندان كتی‌ب و نامیله‌ك‌ه‌ی فۆلكلۆری ب‌لا‌و كردبوونه‌وه‌. ئە‌و كاته‌ مامۆستا وردی له‌ به‌غدا مامۆستا بوو، روژانه‌ دوای كار‌ه‌ك‌ه‌ی ده‌هاته‌ چای‌خانه‌ی په‌رله‌مان و له‌و‌ی‌ یه‌ك‌تری‌مان ده‌بینی. كاتی‌ك ده‌ست‌نووسه‌كه‌مان پێ‌شكه‌ش كرد زۆ‌ر دلی خۆش بوو. له‌ ماوه‌یه‌ك‌ی كورت‌دا زۆ‌ربه‌ی ده‌ست‌نووسه‌ك‌ه‌ی، له‌گه‌ل چه‌ند تی‌كستی‌ك‌ی كه‌می خۆ‌یدا، وه‌ك كتی‌بی‌ك‌ ب‌لا‌و كرده‌وم. له‌ په‌راوێ‌زی پێ‌شه‌كییه‌كه‌یدا سوپاسی ئێ‌مه‌ی كردبوو كه‌ چه‌ند تی‌كستی‌ك‌ی كتی‌به‌كه‌مان پێ‌شكه‌ش كرده‌وه‌ و به‌مجۆ‌ره‌، وه‌ك مامۆستا وردی نووسی‌بووی (ناومان چووه‌ میژوو‌ه‌وه‌).

ئاشنابوون به‌ سیاسه‌ت

روژنامه‌ی ناسۆ: ئاشنابوونت به‌ كتی‌ب و خویندنه‌وه‌ و پاشان چوونت بۆ زانكۆ‌ چ‌ی زه‌مینه‌سازیه‌ك‌ی كرد بۆ ئە‌وه‌ی ئاشنا و تی‌كه‌لا‌وی سیاسه‌ت بی‌ت؟

ره‌فیک سابیر: پێ‌شتر با‌سم كرد، ئێ‌مه‌ مندا‌لانی سه‌رده‌می شه‌ر بووین. كه‌ چاومان كرده‌وه‌ له‌ دۆ‌خ‌ی‌ك‌ی سیاسی پر له‌ شه‌ر و و‌لاتی‌ك‌ی داگیر‌كرا‌ودا خۆ‌مان دیته‌وه‌. ئێ‌مه‌ ده‌مان بی‌نی كاتی‌ك دوژمن ده‌ستی پێ‌مان ناگات فرۆ‌كه‌ی چه‌نگ‌ی ده‌نیر‌یت، بۆ ئە‌وه‌ی بمان كوژ‌یت. ئە‌مه‌ بۆ خۆ‌ی سه‌ره‌تای هوشیاریه‌ك‌ی سیاسی لای ئێ‌مه‌ دروست كرد. به‌لام ئە‌وكاته‌ له‌ قه‌لادزئ، كه‌ له‌ قوناخی خویندنی ناوه‌ندی بووین، زۆ‌ربه‌ی گه‌نجه‌كانی سه‌رووی ته‌مه‌نی خۆ‌مان، كه‌ چه‌ند پۆ‌لی‌ك‌ له‌ خویندن له‌ پێ‌ش ئێ‌مه‌وه‌ بوون، ئە‌ندامی یه‌ك‌یتی قوتابیان‌ی سه‌ر به‌ حزبی شیوعی‌ی عێ‌راق بوون.

ئە‌وكاته‌ی له‌ ناوه‌ندی بووم چوومه‌ ریزی یه‌ك‌یتی قوتابیان‌ی عیراقه‌وه‌.

قوتابیهک که بهتەمەن دوو / سێ سال له من گهورەتر و لەخویندنیس لەپیش منەوه بوو، قادری حاجی عەبدوللا، که پیشتر ناویم هینا، پیشنیاری پێ کردم بێمه ئەندامی یهکیتی قوتابیان. ئەوکاتە پۆلی یهکەمی ناوەندی بووم. ئەوه بۆ من رووداویک بوو، چونکه وهک ئەوه وابوو پیم بلین ئیدی تو منداڵ نەماویت و گهورەیت و بهرپرسیاریتیت دەکەوتتە ئەستۆ.

ئەوکاتە له قەلادزی لەناو ئەو لاوانەهی که له ئیمه گهورەتر بوون و هۆگری خویندنهوه بوون، تاک و تەرایان ئەندامانی یهکیتی قوتابیان کوردستانی سەر به پارتی دیموکراتی کوردستان بوون. ئەوان له ئیمه کهمتر بوون و تەنیا چەند کەسیکیان به دواي خویندنهوهی کتیبدا دهگهرا. بهلام قوتابیان سەر به حزبی شیوعی عیراق، ئەوکاتە زیاتر بوون و زۆریان بایهخیان به خویندنهوه دەدا. لهوش زیاتر له کۆبوونهوهکانی خۆماندا کتیبیان بۆ دههیناین و بۆیان باس دهکردین. کتیبهکان مارکسیانه بوون، بهلام به زمانیکی ساده، که تیی بگهین بۆمان روون دهکرانهوه. یهکێک لهو کتیبانه لهبارهی قوناغهکانی پیشکەوتنی کۆمه‌لگا بوو، که وابزانم نووسهریکی سوڤیتی نووسهری و کرابوو به کوردی. به پێی ئەو کتیبه سهرتای مروڤایهتی له کۆمونی سهرتایی، یان کۆمونیزمی سهرتاییهوه دهستی پیکردوه، دوايي گهشهی کردوه و چووته قوناغی کۆیلايهتی، لهویشهوه بهرو فیدالیزم، پاشان به قوناغی بوجوازی و سهرمايهداری گهیشتوه. دواي ئەوه به قوناغی سۆسالیزم و کۆمونیزم دهگات و ئیدی لهوئ دهگاته ترۆپکی پیشکەوتنی خۆی و مروڤایهتی نازاد و بهختههر دهژی. لهو کۆبوونهوهکاندا، که له پۆلی یهکەم و دووهمی ناوەندی بووین (له سالانی 1963 و دواتر) ئەم جۆره مهسهلانه و شتی دیکه‌ی لهم جۆرهیان بۆ باس دهکردین.

دهمه‌وێت بلیم که نزیکبوونهوهی من له قوتابیانێ حزبی شیوعی، هۆکاره‌که‌ی ئەوه‌بوو که زۆربه‌ی خزم و برادر و دوستانم لەناو ئەو ریکخراوه‌دا بوون. جگه لهوش ئەگەر کتیبیت بویستایه‌هه‌زت له خویندنهوه بووایه، زیاتر دهکەوتتە ناو ئەو گروپه‌وه، چونکه زۆربه‌یان هه‌زیان له خویندنهوه بوو.

روژنامه‌ی ناسۆ: واته به‌شداری جددی و کاریگه‌رانه‌ی جه‌نابت له سیاسه‌تدا له قوناغی ناوه‌ندیه‌وه ده‌ست پێ ده‌کات؟

ره‌فیع ساپیر: راستیه‌که‌ی ئەو ماوه‌یه‌ تاكو پۆلی پینجی ئاماده‌یی له ریکخراوی قوتابیاندا مامه‌وه و په‌یوه‌ندیم له‌گه‌ل حیزبی شیوعیدا هه‌بوو، پاشان لهو جۆره کارانه دا‌پرام. که هاتیشمه به‌غدا کاری سیاسیم نه‌ده‌کرد،

به‌لام له هاوینی سالی 1972 کاتیک قوتایی سالی دووهمی زانکو بووم، له رۆژنامهوی "بیری نوئ" دهستم به‌کاری رۆژنامهوانی کرد. بویه لهو ریگهیهوه جاریکی دی له حزبی شیوعی نزیك بوومهوه.

رۆژنامهی ناسۆ: تیکه‌لاوییت به سیاست کاریگهری سلبی هه‌بوو بۆ سهر خویندنه‌کهت؟

رهفیق سابیر: راستییه‌که‌ی رهنه‌گه بۆ سهر خویندنی قوناغه‌کانی ناوه‌ندی و ناماده‌یی کارتگهری خراپی بوویت. چونکه لهو دوو قوناغانه‌دا سیاست له لایه‌که‌وه هوشیارییه‌کی سیاسی باشی لای ئیمه دروست کرد، به‌لام له لایه‌کی دیکه‌وه کاری سیاسی بووه هۆی ئه‌وه‌ی که ئیمه، که‌متر خهریکی وانه‌کانی خۆمان بین. به‌لام له قوناغی زانکو سیاست کاریگهری نیگه‌تیفی بۆ سهر خویندنه‌که‌م نه‌بوو، چونکه خۆم به‌کاری سیاسیه‌وه سهرقال نه‌کردبوو. زیاتر خهریکی خویندن و خویندنه‌وه و کاری رۆژنامهوانی بووم

رۆژنامهی ناسۆ: رووبه‌رووی هیچ جوهره‌ مەترسییه‌ک نه‌بوویته‌وه؟

رهفیق سابیر: له سالی 1970-1974 بارودۆخ و ژیا‌نی کورد له به‌غدا باش بوو، به‌هۆی ئه‌و ریکه‌وتنه‌نامه‌ی، له‌نیوان بزووتنه‌وه‌ی کورد و حکومه‌تی عیراقد، هه‌بوو. له هه‌مان کاتدا حزبی به‌عس هه‌شتا نه‌یتوانیبوو کۆنترۆلی کۆمه‌لی عیراقی و کوردستان بکات. له به‌ر ئه‌وه په‌راویزیکی زۆری نازادی هه‌بوو. دوا‌ی ئه‌وه‌ی خویندنی زانکۆم ته‌واو کرد تا سالی 1978 هه‌ر له به‌غدا مامه‌وه و له رۆژنامه‌ی "بیری نوئ" له کاره‌که‌م به‌رده‌وام بووم. ده‌بی‌ت ئه‌وه‌ش بلێم که له به‌ر ئه‌وه‌ی له‌وکاته‌دا حزبی شیوعی و به‌عس له په‌یوه‌ندییه‌کی باشدا بوون، مەترسی گرتن و ئه‌شکه‌نجه‌دان بۆ ئیمه، که له‌ژێر سێیه‌ر یان چه‌تری حزبی شیوعی کارمان ده‌کرد، که‌م بوو. ئیمه هه‌ستمان به‌و ترسه‌ نه‌ده‌کرد و پیمان وابوو ئاگره‌که جارێ له ئیمه دووره. به‌لام له کۆتایی سالی 1977 و سه‌ره‌تای 1978 ئیدی شالاوی گرتن و راوانان، شیوعیه‌کانی‌شی گرته‌وه. ئه‌وکاته ئیمه چاودێری ده‌کراین. ته‌نانه‌ت هاوینی سالی 1978 که من به‌ریارم دا بۆ خویندن بچمه ده‌ره‌وه، ده‌مان بینی پیاوانی به‌عس و ده‌زگا هه‌والگه‌رییه‌کانیان له ده‌ورو به‌ری رۆژنامه‌که‌مان ده‌سورانه‌وه و چاودێرییه‌کی زۆر وردی ئیمه‌یان ده‌کرد. هه‌ر دوا‌ی ئه‌وه‌ش که‌وتنه‌ راوانان و گرتنی ده‌یان هه‌زار ئه‌ندام و کادیری حزبی شیوعی عیراق. به‌لام من له رۆژی 1978/9/8 عیراقم به‌جیه‌هه‌شت و بۆ خویندن چوومه بولگه‌رستان.

رۆژنامه‌ی ناسۆ: وه‌کو چی له "بیری نوئ" نیشت ده‌کرد؟

ره‌فیق سابیر: وهکو نووسهر و هه‌له‌گر، دواتریش وهک به‌پررسی به‌شی ئه‌دهب و هونه‌ری رۆژنامه‌که به‌لام به هۆی ئه‌وه‌ی رۆژنامه‌که‌مان ئه‌هلی بوو ئیمکانیه‌تیکه کهم و ستافیکه که‌مان هه‌بوو، کاری وه‌رگیران و سه‌ره‌شتیه‌ی چاپ و دیزان و هه‌ر کاریکه دیکه‌م ده‌کرد، ئه‌گه‌ر پێویست بووایه. ئیمه هه‌موومان هاوکاریه‌یه‌که‌مان ده‌کرد..

رۆژنامه‌ی ئاسۆ: ئه‌و نووسه‌رانه که‌ی بوون له بیره‌ی نوێ پیکه‌وه کارتانه ده‌کرد؟

ره‌فیق سابیر: مامۆستا محهمهد که‌ریم فه‌تحو‌للا، که‌ رووناکیه‌ریکێ لیهاتوو بوو و کوردی و عه‌ره‌بی زۆر به‌باشی ده‌زانی زیاتر ئه‌رکه‌ی سه‌ره‌شته‌ی و به‌ریوه‌بردنی رۆژنامه‌که‌ی له‌ئه‌ستۆ بوو. مامۆستا جه‌لال ده‌باغ ئه‌ندامه‌ی ده‌سته‌ی نووسه‌رانه‌ی رۆژنامه‌که‌ بوو. ده‌جه‌وه‌ر شاوه‌یس، که‌ ئیستا له‌ ئه‌لمانیا، چه‌ند سالیک وه‌ک ئه‌ندامه‌ی ده‌سته‌ی نووسه‌ران له‌گه‌لمان کاری کرد. هاشم کوچانی گه‌نجیکه‌ی چالاک بوو، له‌ به‌شی ئه‌رشیف و نووسین و وه‌رگیرانه‌ی کاری ده‌کرد. مامۆستا ته‌حسین محهمهد خه‌لیل، که‌ ئیستا له‌ هه‌ولێره. حسین محهمهد سه‌عید، گه‌نجیکه‌ی خانه‌قینه‌ی بوو، له‌ رووداوێکی زۆر ته‌ماوی له‌ به‌غدا، به‌ روودوی ئۆتومبیل شه‌هید کرا. مامۆستایان که‌مال غه‌مبار و حه‌سه‌ره‌شید هه‌ورامی، که‌ له‌ به‌غدا مامۆستا بوون، دوا‌ی نیوه‌رۆیان له‌ رۆژنامه‌که‌دا چالاکانه‌ کاریان ده‌کرد. هه‌روا کۆمه‌لێک نووسه‌ر، له‌ ده‌ره‌وه‌ی رۆژنامه‌که‌، خۆبه‌خشانه‌ هاوکاریان ده‌کردین، له‌وانه‌ مامۆستایان محهمهدی مه‌لا که‌ریم، عه‌بدولزه‌زاق بیمار، ده‌عیزه‌دین مسته‌فا ره‌سول، له‌گه‌ل هه‌ندیک نووسه‌ری دی. بێجگه‌ له‌وه‌ ئیمه‌ تۆریکی په‌یوه‌ندی باش و فراوانمان له‌گه‌ل نووسه‌رانه‌ی دروست کردبوو.

رۆژنامه‌ی ئاسۆ: ماوه‌ی ساله‌کانی 1970-1974 و دواتر یه‌کته‌ی نووسه‌ران ده‌ست به‌ چالاکه‌ی ده‌کاته‌وه، جه‌نابت هه‌یج به‌شداری و په‌یوه‌ندیه‌کت پێیانه‌وه هه‌بوو؟

ره‌فیق سابیر: باره‌گای یه‌کته‌ی نووسه‌ران و کۆمه‌له‌ی رۆشنیاری کورد له‌ به‌غدا، به‌راسته‌ی دوو ماله‌ی رووناکیه‌ری و دوو شوینه‌ی گرنه‌گ بوون بۆ کۆبوونه‌وه و یه‌که‌ترینه‌ی نووسه‌ران. له‌ هه‌مان کاتدا دوو سه‌نه‌ته‌ری باشبوون بۆ ریکه‌سته‌ی کۆر و سیمینار و چالاکیه‌ی ئه‌ده‌به‌ی و رووناکیه‌ری. به‌رده‌وام هه‌فته‌انه‌ سه‌ردانی ئه‌ویمان ده‌کرد، هه‌ر چالاکیه‌ک هه‌بووایه به‌شداریمان تێدا ده‌کرد و هه‌ندیکجاریش خۆمان کۆری شیعری و ئه‌ده‌بیمان ساز ده‌کرد. به‌ شیعری و نووسین له‌ گۆفاره‌کانیانه‌دا به‌شداریمان ده‌کرد. له‌به‌ره‌نه‌وه ئه‌و دوو ده‌زگایه‌ به‌راسته‌ی رۆلی زۆر گرنه‌گیان له‌و سه‌رده‌مه‌دا

بینی. بهتایبەت لە ساڵی 1974 بەدواوە کە فشاری سیاسی بۆ سەر کورد زیاد کرد.

هەروا کۆری زانیاری کورد لە بەغدا ھەبوو. ئەگەرچی ئەو دەزگایە سروشتی کارەکەمی جیاواز بوو، بەلام ئەوانیش، لەو سەردەمەدا کاری زۆر گرنگیان، لە بواری زمان، میژوو و روشنبیری، بەشیوەیەکی گشتی، ئەنجام دا.

رۆژنامەی ناسۆ: بەشداری هیچ کام لە کۆنگرەکانی یەکییتی نووسەران- ت کرد؟

رهفیق سابیر: بەلێ، لە کۆنگرەیی ساڵی 1973 لە بەغدا بەشداریم کرد، چونکە من ئەندامی یەکییتی نووسەران بووم، ھەروەھا ئەندامی کۆمەڵەی روشنبیری کوردی بووم. راستییەکەمی ئەوکاتە بەئەندامبوون مانایەکی ھەبوو. ھەروا ساڵی 1972 کاتیگ یەکییتی نووسەران لە شاری کەرکوک فیستیڤالی شیعری کوردی ساز کرد، ویستم بەشداری بکەم، شیعری (شەویک لەسەر گۆری وەلی دیوانە)م بۆ ناردن، بەلام ریگەیان نەدام شیعەرەکە بخوینمەو.

رۆژنامەی ناسۆ: یادوەرییەکی گرنگی ئەو کاتەت لە بیرە؟

رهفیق سابیر: بەلێ. ئیوارەیکەمی بەھاری ساڵی (وابزانم) 1972 بوو، لە باخچەی یەکییتی نووسەران کورد لە بەغدا لەگەڵ کۆمەڵیک نووسەر دانیشتبووین. چەند نووسەریک بانگەوازیکیان ھینا کە بەرێزان (حوسین عارف، شیرکو بیکەس، جەلال میرزا- کەریم، ئەحمەد سالار، کاکەمەم بۆتانی، جەمال شارباژیری) و چەند نووسەریکی دی ناوی خۆیان لەسەر نووسیوو. بانگەوازەکە لەدژی ھەندیک مەلای کۆنەپەرست بوو، کە لە بۆندگۆی چەند مزگەوتیکی کوردستانەو، ھێرشیان دەکردە سەر ژنان و ئازادی ژنان. ئەو نووسەرەنە دەیانویست نووسەران دیکەش پشنگیری بانگەوازەکە بکەن. بانگەوازەکە، بە ناوی (ئەو قەلەمە نەترسەکان یەکگرن) بلاو کرایەو زۆر توند بوو. بۆیە تەنیا چەند کەسیکی کەم، لەوانەمی ئەو ئیوارەییە لە بارەگای یەکییتی نووسەران بوون، پشنگیری بانگەوازەکیان کرد، کە من یەکیک بووم لەوان. لە ئەنجامدا نزیکەمی بەھەمووی سێزدە یان پازدە نووسەر و ھونەرمەند، بانگەوازەکیان ئیمزا کرد. بانگەوازەکە لە رۆژنامەیی (ھاوکاری)دا، کە ئەو کاتە رۆژنامەییەکی گرنگ و پرخوینەر بوو، بەرێز سەربەست بامەرنی سەرنووسەری بوو، بلاو کرایەو.

بانگەوازەکە بە پێچەوانەمی چاوەروانی ئیمە، ھەرایەکی گەورەمی نایەو.

هندیک لهو مه لایانه له بلندگوی مزگهوته کانهوه کهوتنه په لاماری نهو نووسه رانه و داوای گرتن و کوشتنی نیمه یان دهکرد. کار گه شته نهوهی کیشه که یان گه یانده بارزانی. ههروا لیشاوی نیمزا و بروسکه ناردن بو روژنامه ی هاوکاری دژی نیمه دهستی پی کرد. هیرشیک ی زور توند بوو، تهنا هت نهوان له دژی نیمه په نایان بو مه لاکانی نه جه فیش برد.

له بهرام بهر نه مه دا نیمه و لایه نگرانی بانگه وازه که، هیرشیک ی پیچه وانه مان له دژی نهو مه لایانه دهست پیکرد و به سهدان خویندکاری زانکو و لاوی خوینده وار، بو پشتگیری نیمه و بانگه وازه که کهوتنه بروسکه ناردن بو روژنامه ی هاوکاری. بروسکه کان بلاو دهکرانه وه. نهوهی کومه کی به ئاسایی کردنه وه و ئارامکردنه وهی نهو بارودوخه گرژه کرد، فهتوا یه کی به ریز رهشاد موفتی بوو، باوکی کاک عهدنان موفتی. هندیک نووسه له ههولیر توانیان بگه نه لای جه نابی موفتی. به ریزی بانگه وازه که ی خویندبو وه و فهتوا یه کی فهرموو بوو که ناوه روکه که ی نهوه بوو: بانگه وازی قه له مه نه ترسه کان دژی ئاینی ئیسلام نییه. نه م فهتوا یه دوخه که ی ئارام کرده وه. ههروا بو میژوو دهیلیم بارزانی، که نهوکات سه روکی پارتی و بزووتنه وهی کورد بوو، به دم داخوازی نهو مه لا کونه پرستانه وه نه چوو، که داوای گرتن و سزادانی نیمه یان لی کردبوو. دیاره نهو کاته نزیکه ی هه موومان له به غدا کو ببوینه وه.

روژنامه ی ناسو: زور جار چالاکیی روشنبیری دهکرا به ناوه روکیکی سیاسی-نیشتمانی، به شداری هیچ جوړه چالاکیه کی لهو جوړهت کردوه؟
ره فیق سابیر: راستیه که ی نهوکاته زور به ی چالاکیه روشنبیری به کان، تا راده یه ک ناوه روکیکی سیاسیان هه بوو. نیمه کومه لیک نووسه بووین، که ئامانجی نه ته وه یی و سیاسیان هه بوو. نهو کاته چه ندان کوړ و سیم نیارمان له به غدا و شاره کانی کوردستان ساز کرد، که زور به یان ناوه روکیکی سیاسیان هه بوو، به تابه تی دوا ی سالی 1975 که ئازادی سیاسی له کوردستاندا نه ما. شیعر و تا راده یه کیش شانۆ، بوو بوون به دوو بواری ده برین، که مروّف دهیتوانی له ریانه وه ههست یان بیر و بوچوونیک ی سیاسی خوی دژ به ریژیم بلیت. له بهر نهوه که دههاتین له سلیمانی کوړمان دهکرد زیاتر له 1000 کهس ئاماده ده بوون و تهنا هت هندیک جار له سه ر بانی نهو شوینه ی کوړی تیدا دهکرا خه لک داده نیشن. خه لک لهو کوړانه دا، ئیتر هه جوړه کوړیک بووین، چاوه ری بوون گو ییان له شتیک بیت که هیوا یه کی نوییان پی بدات، یان هه ندیک له خه م و ئازاره کان یان که م بکاته وه. بو یه من لهو کوړانه دا، وهک زور نووسه ری دی، به زور شیوه

به‌شداریم کردوو.

رۆژنامه‌ی ئاسۆ: گهنجیتی جه‌نابت ده‌که‌وتته ناو زروفیکی ئالۆزی سیاسییه‌وه که مرۆف له هیچ پرویه‌که‌وه دلنیا نییه له بوون و ژیا‌نی، ئەمه چی کاریگه‌رییه‌کی سلبي له‌سه‌ر ته‌مه‌نی گهنجیتی و خواسته تاییه‌تییه‌کانته هه‌بوو؟

ره‌فیک سابیر: ئەوه‌نده‌ی په‌یوه‌ندی به‌مه‌نوه هه‌بیت، من بۆ خۆم په‌یامیکم له ژیا‌ندا هه‌بوو و هه‌ستم به به‌رپر‌سیار‌تییه‌که‌ ده‌کرد، به‌و مانایه‌ی که مرۆف پێویسته به‌رپر‌سانه مامه‌له له‌گه‌ڵ قۆناغه‌کانی ته‌مه‌نی‌دا بکات، به‌لام ده‌رویش نه‌بووم به‌وجۆره‌ی که خۆم له هه‌موو شتیک مه‌حرووم بکه‌م.

رۆژنامه‌ی ئاسۆ: پێشتر با‌ست کرد که سالانی 1970-1974 ئازادی سیاسی و راده‌برین هه‌بووه، ده‌مه‌وت بۆچوونی جه‌نابت به‌شپوهیه‌کی گشتی له‌سه‌ر ریکه‌وتنه‌نامه‌ی 11ی ئادا‌ر بزانم، ئایا بۆ ئەو ماوه‌یه شتیکی باش و گرنگ بوو؟

ره‌فیک سابیر: ئەو ریکه‌وتنه، بۆ کاتی خۆی، رووداوێکی گرنگ بوو. زۆربه‌ی شته‌کان له ژیا‌ندا رێژه‌بین، بۆیه ئەو ریکه‌وتنه، به به‌راورد له‌گه‌ڵ ریکه‌وتنه‌کانی پێشوونری نیوام بزافی چه‌کداری کورد و ده‌وله‌تی عێراق، له‌هه‌موویان با‌شتر بوو بێجگه له‌وه ده‌رفه‌تیکی پر له ئارامی ره‌خساند و چه‌ند سالیک شه‌ری ده‌وله‌تی عێراق دژی کورد راگیرا. کورد سوودێکی زۆری له‌وه بینی به تایه‌ت له‌رووی روشنبیرییه‌وه. له‌و ماوه‌یه‌دا بزافیکی روشنبیری فراوان، له کوردستاندا ده‌ستی پێ کرد، که پێشتر له میژووی کوردا، وینه‌ی نه‌بووه: ده‌روونی ده‌یان بلاوکراوه و رۆژنامه و گو‌فار. به‌کورتی ئەه‌کاته ئازادی راده‌برین له کوردستاندا په‌یدا بوو. ئەمه بۆ خۆی گور و تینیکی جیاواز و نوێی به ژیا‌نی روشنبیری ئی‌مه‌ دا.

به‌لام ئەگه‌ر له لایه‌نی سیاسییه‌وه ته‌ماشای ته‌ماشای ریکه‌وتنه‌که بکه‌ین، ده‌بینین به‌عشیش سوودی له‌م ریکه‌وتنه بینی. به‌پێی هه‌ندی بۆچوون به‌عس له‌و ماوه‌یه‌دا توانی کورد وه‌ک دوژمنیکی خۆی بی‌لایه‌ن بکات. له‌و ماوه‌یه‌دا به‌عس له‌رووی سه‌ربازییه‌وه خۆی به‌هێز کرد. هه‌روا نه‌یاره‌کانی خۆی له‌ناو عێراقدا لاواز کرد، بۆ ئەوه‌ی ده‌ستی بۆ کورد والا بیت و دواتر په‌لاماری بدات. ئەمه بۆچوونیکه. به‌لام به‌گشتی ئەو ریکه‌وتنه، بۆ کاتی خۆی، شتیکی باش بوو. ماوه‌یه‌کی که‌م کۆتایی به‌شه‌ریکی درێژی نوو ساله هینا که خه‌لك به‌گشتی زیانی زۆریان لێ دیت. به‌لام ریکه‌وتنه‌که، به هیچ جو‌ریک شایه‌نی ئەوه نییه بۆ گه‌لێک، که چاوی له ئازادی و سه‌ربه‌خۆبوون بری بیت، به شانازی و ده‌ستکه‌وت دا‌بندریت.

قه‌لادزئ: فرميسك له دوورهوه

روژنامه‌ی ناسۆ: خویندکاری قوناغی چواری زانکۆی به‌غدا بوویت کاتیک شاری قه‌لادزئ بوردۆمان کرا و خه‌لکیکی زۆری تیدا شه‌هید بوون، ئەوکاته چیت کرد و چۆن هه‌ستی خۆت بۆ دهربرئ؟ ئایا گه‌رايتهوه بۆ ئەوه‌ی سه‌ردانی شاره شه‌هیده‌که‌ت بکه‌یت؟

ره‌فیع سابیر: راستیه‌که‌ی رووداوی بۆردۆمانکردنی قه‌لادزئ یه‌کێکه له کاره‌ساته گه‌وره‌کان، هه‌واله‌که‌ش بۆ من ناخۆشترین هه‌وال بوو، که تا ئەو کاته بیستبیتم. زۆر خزم و ناسیاو و هاوڕیم شه‌هید و بریندار بوون. وێرانکردنی شاره‌که‌ش مه‌ینه‌تییه‌کی دی بوو. له‌وه‌ش ناخۆشتر ئەوه بوو که مرۆف نه‌یده‌توانی لهم رووه‌وه هه‌یچ شتیک بکات.

ئەوکاته ریگه‌گیرا بوو، نه‌مه‌ده‌توانی له به‌غداوه بچمه‌وه قه‌لادزئ، به‌لام چه‌ند روژیک دواي ئەوه هاتمه‌وه سلیمانی و ئەو بریندارانه‌م بیني که له‌وی بوون. رووداویکی زۆر ناخۆش بوو. من بۆ خۆم له‌و روژه‌وه باوه‌رم به‌وه هه‌نا که ئیمه رووبه‌رووی دوژمنیک بووینه‌ته‌وه، هه‌یچ به‌هه‌یه‌کی ئەخلاق‌ی و مرۆیی نییه و ناماده‌شه بۆ مانه‌وه‌ی خۆی، هه‌ر کاریک به‌ پێویست بزانیته بکات، ته‌نانه‌ت ئەگه‌ر ئەو کاره له‌ دهره‌وه‌ی یاسا و ریسا و ئایینه‌کانیش بیته.

روژنامه‌ی ناسۆ: شیعرت بۆ کاره‌ساته‌که‌ه نووسی؟

ره‌فیع سابیر: ئەوکاته هه‌ندیک هه‌ولم دا شتیک بنووسم، به‌لام دواتر چه‌ند هۆنراوه‌یه‌کم له‌باره‌ی کاره‌ساته‌که‌وه نووستی

به‌غدا: مانه‌وه و گۆران

روژنامه‌ی ناسۆ: دواي ته‌واوکردنی زانکۆ چوار سأل له به‌غدا ده‌مئیتته‌وه و دواتر روو له دهره‌وه‌ی ولات ده‌که‌یت، بۆچی و چۆن؟

ره‌فیع سابیر: ئەو ماوه‌یه‌ی له به‌غدا ژيام گۆرانیک زۆر بنچینه‌یی و نه‌وعی له ژيانی مندا، وه‌کو مرۆف و روناکبیر، دروست بوو. کاتیک له سالی 1970 چووم بۆ به‌غدا، نزیکه‌ی شتیکی زۆر گرنگ له ئەده‌بیاتی کوردی و نووسینی کوردیدا نه‌ما‌بوو، که نه‌مبینه‌ییته و نه‌مخویندبیتته‌وه. به‌لام که چوومه به‌غدا ئیدی په‌یوه‌ندیم له‌گه‌ل ئەده‌بی عه‌ره‌بی و ئەده‌بی نوێی جیهانی، له‌ریگای زمانی عه‌ره‌بییه‌وه، ده‌ستی پێ کرد. ئەوه‌ش بوو به هاندهریک بۆ ئەوه‌ی من، له‌گه‌ل ئەو کۆمه‌له‌ نووسه‌ره گه‌نجه‌ی ئەوکاته دهرکه‌وتبوون، هه‌ول بده‌ین به‌ جوړیک‌ی دی بنووسین و ستایلکی شیعری جیاواز دا‌بینین، که له ستایلی شاعیرانی پێش خۆمان نه‌چیت. ئەو سالانه‌ی

به‌غدا بۆ من زۆر گرنگ بوون. راستییه‌که‌ی هر تینویتی فیربوون و زانین پالی پیوه‌نام که، دوا‌ی ته‌واوکردنی خوینی زانکو، له به‌غدا بمینمه‌وه و دواتریش هه‌ول بدهم له دهره‌وه‌ی ولات، بخوینم. سالی 1977 هه‌ولم دا له یه‌کیتی سو‌قیه‌ت بخوینم، به‌لام ریک نه‌که‌وت. دواتر سالی 1978 بۆ خویندن رووم کرده بولگارستان و له‌وی خهریکی خویندن بووم. به‌لام له ولاتدا گرتن و راوه‌دوونانی خه‌کی کوردستان زۆر زیاتر بوو، شالای به‌عس بۆ سه‌ر حیزبی شیوعی په‌ره‌ی گرت. دوا‌ی نزیکه‌ی حه‌وت مانگ خویندن له بولگارستان، له به‌هاری سالی 1979 دا، له‌گه‌ل ماموستایان به‌هادین نوری و که‌ریمی حسامی و عه‌بدو‌للا قه‌ره‌داغی (مه‌لا عه‌لی) و هاو‌ریه‌کی عه‌رب به‌ناوی نه‌بو حاتم بریارمان دا، له ریی ئیرانه‌وه بگه‌رینه‌وه بۆ کوردستان. سه‌ره‌تا له سو‌فیاوه چوینه لوبنان. نه‌وکاته مانگیک بوو شو‌رشی ئیران به‌ریا بوو بوو. په‌یه‌ندیی نیوان ئیران و ریک‌خراوی ئازادیخوازی فه‌له‌ستینی نه‌ه‌نده باش بوو، که ئیرانییه‌کان سه‌فاره‌خانه‌ی ئیسرائیلیان له تاران ته‌سلیم به‌ئه‌وان کردبوو. فه‌له‌ستینییه‌کان له لوبنان هاو‌کارییان کردین و پاسپو‌رتی ئوردونیان، وه‌ک هاو‌ولاتی فه‌له‌ستینی، بۆ ئاماده کردین و فیزای ئیرانیان بۆ وه‌رگرتین. له‌و کاره‌دا کاک سه‌لاح به‌دره‌دین، که نه‌و کاته له گه‌ل کو‌مه‌لیک له هه‌قالانی خۆی له لوبنان بوو، کو‌مه‌کی باشی کردین. دوو سی‌ شه‌و له تارن، بۆ هه‌ندیک کار ماینه‌وه. هه‌ندیک پارهمان هینابوو له بازاری تاران گۆریمان‌ه‌وه به‌تمه‌ن. دوا‌ی نه‌وه چوینه مه‌هاباد و چه‌ند شه‌ویک له‌وی بووین. کاک که‌ریم له مه‌هاباد، بۆ کاری حیزبی دیموکرات مایه‌وه و ئیمه‌ش چووین بۆ ناوزه‌نگ، که ناوچه‌یه‌کی ئازادی سه‌ر سنووری ئیرانه و نزیکگی گوندی (شینئ)یه.

خه‌ونی جوانترکردنی ژیان و به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی سته‌م، هانیا‌ن دام واز له خویندن بینم و ئاره‌زوومه‌نده‌ن، له‌گه‌ل چه‌ند براده‌ریک، بگه‌رینه‌وه کوردستان، به‌و نیازه‌ی بۆ به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی ده‌وله‌تی به‌عس، ده‌سته و مه‌فره‌زه‌ی چه‌کداری پیک به‌ئین. نه‌وکاته باوه‌ریکی وا له دنیا‌دا بلاو بوو که مرۆف ده‌توانیت له‌ریگی چه‌ک و توندوتیژی (زه‌بروزه‌نگ) ی شو‌رشگیریه‌وه، ژیان و کو‌مه‌ل و ته‌ناه‌ت دنیا بگۆریت. نه‌و کاته ئیمه‌ش ویستمان نه‌مه‌ تا‌قی بکه‌ینه‌وه. ته‌ناه‌ت له شاخ، له سه‌ره‌تای سالی ۱۹۸۰ له بلاو‌کراوه‌یه‌کی حیزبی شیوعی عی‌راقدا، (ریبازی پێشمه‌رگه) من وتاریکم له‌و باره‌یه‌وه نووسی.

روانگه: هه‌ولیک بۆ نوێ بوونه‌وه

روژنامه‌ی ناسۆ: ئەگەر کەمێک قسه لهبارە‌ی بزوتنه‌وه‌ی روانگه بکهین، ئەو بزوتنه‌وه‌یه بۆ پهیدا بوو، ئامانجه‌کانی چی بوون و کێ بوون به‌شداریتان تێدا کرد؟

ره‌فیع سابیر: له سه‌ره‌تای سالی ۱۹۷۰ له‌دوای راگرتنی شه‌ر له کوردستان، سه‌ره‌تای بزافیکی نوێی روناکبیری ده‌ستیپێکرد. له‌و کاته‌دا کۆمه‌ڵێک گه‌نج ده‌رکه‌وتن که له‌ سالی شه‌ستا له‌ناو بارودۆخی شه‌ردا گه‌وره‌ بوو بوون. له‌ سالی 1961ه‌وه تا 1970 بزافیکی روناکبیری و نازادی ده‌رکردنی گو‌فار و روژنامه‌ نه‌بوو. زۆر به‌ده‌گمهن جار‌جاره لێره و له‌وێ روژنامه‌یه‌ک، یان گو‌فاریک چهند ژماره‌یه‌کی لێ ده‌رده‌چوو و دواتر راده‌گیرا.

به‌هۆی شه‌ر و ئەنجامه‌کانییه‌وه، گو‌رانکاری به‌سه‌ر کۆمه‌ڵی کوردستاندا هاتبوو. ئەو گو‌رانکارییه، ره‌نگدانه‌وه‌ی له‌ ئەده‌بدا ده‌رکه‌وت. له‌ به‌هاری 1970 دا پینچ نووسه‌ر، حوسین عارف، شیرکو بی‌کەس، جه‌لال میرزا که‌ریم، کاکه‌مه‌م بو‌تانی و جه‌مال شارباژیری، بانگه‌وازیکی ئەده‌ببیا‌ن بلاو کرده‌وه، که دواتر به‌ بانگه‌وازی (روانگه) ناسرا.

بانگه‌وازه‌که باسی هیچ قوتابخانه‌یه‌کی ئەده‌بی ناکات. هیچ جو‌ره دیسلین و شیوازیکی تایبه‌ت و نوێ ستایلیکی ئەده‌بی پێشنیار ناکات. به‌لکو زیاتر داوای گو‌ران و نوێبوونه‌وه‌ی ئەده‌بی کوردی و هه‌نگاوان به‌ره‌و ناسۆیه‌کی نوێی ئەده‌بی ده‌کات.

بلاوکردنه‌وه‌ی ئەو بانگه‌وازه زاله‌یه‌گی گه‌وره‌ی به‌دوای خۆیدا هینا، خه‌لکیکی زۆر له‌ لایه‌نگران و ره‌خنه‌گرانی، له‌ روژنامه‌کاندا، که‌وته‌ نووسین و باسکردن له‌باره‌یه‌وه. ئەو گروهه‌ پێش ئەوه‌ی کۆمه‌ڵێک تیکستی ئەده‌بی گرنه‌گ، وه‌کو نمونه، بخاته‌روو، به‌هۆی بانگه‌وازه‌که‌وه، به‌ ناوی روانگه ناسرا. من په‌یوه‌ندیم به‌ بانگه‌وازی روانگه‌وه نه‌بوو. به‌لام ئەو ستایله‌ی که من و خه‌لکیکی تریش ئەوکاته پیمان دهنووسی، له‌گه‌ڵ جیاوازی هه‌ر یه‌کی‌مان، له‌یه‌که‌وه نزیك بوو. هه‌مووی هه‌ولدانێک بوو بۆ نوێکردنه‌وه‌ی شعر و ئەده‌بی کوردی. له‌ به‌ر ئەوه‌ زۆر کات هه‌موومان یان به‌ روانگه‌یه‌کان ناو ده‌برد.

روژنامه‌ی ناسۆ: په‌یوه‌ندیت له‌گه‌ڵ روانگه‌یه‌کان له‌چی ناستیکدا بوو؟

ره‌فیع سابیر: هه‌موومان براده‌ر و دوستی یه‌کتربوین. ئەوان گو‌فاریکیان ده‌رکرد به‌ناوی روانگه و من له‌ ژماره‌ی دوو، به‌ هۆنراوه‌یه‌ک، به‌شداریم تێدا کرد. بانگه‌وازه‌ی قه‌له‌مه‌ نه‌ترسه‌کان، که پێشتر باسم کرد، ده‌ستیپێشخه‌رییه‌کی بویرانه‌ی ئەو براده‌رانه‌ بوو، که منیشیان له‌گه‌ڵ بووم.

روژنامه‌ی ناسۆ: پیتو‌بوو زه‌روره‌تی نو‌یوون‌هوه له‌پشت بلا‌بوون‌هوه‌ی ئەو بانگه‌واز هوه بوو؟

ره‌فیک سابیر: راستیه‌که‌ی هه‌ستکردن و پ‌یو‌ستی نو‌یکردنه‌وه‌ی ئەده‌بی کوردی له‌لای براده‌رانی روانگه و زۆر نووسەر و شاعیری دیش هه‌بوون، که ئەوانیش له دهره‌وه‌ی روانگه بوون. بۆ نمونه له‌ت‌یف هه‌لمه‌ت، حامید به‌رزنجی، فه‌هاد شاکه‌لی و کۆمه‌لێک نووسه‌ری دی. له هه‌مان کاتدا ئەوه‌شمان بیره‌چیت پ‌یش بانگه‌وازی روانگه، کۆمه‌لێک نووسه‌ری گرنگی عیراقی "فازیل ئەلعزاوی، فه‌وزی کریم و سامی مه‌هدی" له‌ ساڵی 1969 بانگه‌وازیکی ئەده‌بیان به‌ناوی "بانگه‌وازی شیعر" بلا‌و کرده‌وه. ئەو بانگه‌وازه، له‌ رووی ئەده‌بی و فیکرییه‌وه، زۆر له بانگه‌وازه‌که‌ی گروپی روانگه فراوانتر و قولتر بوو. ئەوان دا‌وای گۆرینی شیعی‌ی عه‌ره‌بیان ده‌کرد.

هه‌روه‌ها پ‌یش ئەوان، له شته‌سته‌کاندا کۆمه‌لیک شاعیری نو‌یخوا‌ی عه‌ره‌ب له‌ لوبنان، که گۆقاری "شیعر" یان ده‌رده‌کرد، له‌وانه ئەدو‌نیس، ئەنسا ئەل‌حاج و هه‌ندیکی دی کاریکی له‌و شیوه‌یان کردبوو. مه‌به‌ستم ئەوه‌یه ب‌لێم، بانگه‌وازی روانگه به‌ده‌ر نه‌بوو له‌ کاریگه‌ری بانگه‌وازه‌که‌ی فازیل عزاوی و ها‌وریکانی. ئەو سه‌رده‌مه‌ش له‌ ولاتانی عه‌ره‌بیدا سه‌رده‌می بانگه‌وازی ئەده‌بی و کودیتای عه‌سکه‌ری بوو.

روژنامه‌ی ناسۆ: ئایا روانگه کاریگه‌ری له نو‌یوون‌هوه‌ی شیعی‌ی کوردی له‌ سه‌رده‌مه‌دا، دروست کرد؟

ره‌فیک سابیر: روانگه خۆی ستایلێکی دیاریکراوی وه‌ک مۆدیل پ‌یشک‌ه‌ش نه‌کردبوو و ب‌ل‌یت پ‌یو‌سته شیعر به‌م جۆره ب‌یت. ئەمه‌ش شتیکی سه‌یر نییه، چونکه ئەده‌بیات به‌پ‌ی‌ی قالبێکی ئاماده‌کراوی پ‌یشوه‌خت نا‌نووسر‌یت. روانگه له‌روویه‌که‌وه گرنگی هه‌بوو، که گه‌توگۆ و ل‌یدوانی زۆری له‌باره‌ی نو‌یوون‌هوه‌ی ئەده‌بی کوردی دروست کرد، وه‌ک ده‌ل‌ین گۆمه‌که‌ی ش‌له‌قاند. له‌ روویه‌کی دیکه‌وه کۆمه‌لێک تیکستی شیعی‌ی و ئەده‌بی جوانی بۆ ئەوکاته خسته‌ روو. راسته تیکسته‌کان به‌ره‌می دا‌هینه‌ره‌کان خۆیان بوون، به‌لام که‌م تا زۆر مۆرکی روانگه‌یان به‌سه‌ردا ب‌را.

بۆ نمونه که‌سیکی وه‌کو کاک ش‌یرکو ب‌یکه‌س، حوس‌ین عارف، ئەگه‌ر له‌گه‌ل گروپی روانگه بوونایه یان نه‌بوونایه، به‌لای زۆره‌وه، هه‌ر به هه‌مان ستایل و هه‌مان ئەوجۆره تیکستانه‌یان ده‌نووسی. به‌لام روانگه گۆمه‌گه‌ی ش‌له‌قاند و کۆمه‌لێک ئەدی‌بی به‌ئامانجی نو‌یوون‌هوه‌ی ئەده‌بی کوردی و هه‌ندیک مه‌سه‌له‌ی ئەده‌بی، که په‌یوه‌ندیان به‌ دا‌هاتووی ئەده‌بی کوردییه‌وه

هه‌بوو، له دهوری یه‌کتری کو کرده‌وه. به‌لام له هه‌مان کاتدا روانگه عه‌قلیه‌تی "گروپچیتی" له‌ناو ئه‌ده‌بی کوردیدا دروست کرد. له‌و کاته‌وه تانیستا عه‌قلیه‌تی "گروپچیتی" ی له‌ناو ئه‌ده‌بی کوردیدا به‌رده‌وامه. کۆمه‌لێک روناکبیر و نووسەر، که زیاتر وه‌ک سیکتیه‌کی ئایینی ره‌فتار ده‌کهن، پیکه‌وه کو ده‌بنه‌وه، به‌هه‌ق به‌ناهه‌ق دا‌کوکی له‌یه‌کتر ده‌کهن. من له‌باره‌ی تو ده‌نوسم تۆش له‌باره‌ی من بنوسه. هه‌ر که‌سی‌کیش له‌ده‌روه‌ی خۆمان ره‌خنه‌ی لی گرتین و هه‌یرشی کرده‌ سه‌ر یه‌کی‌کمان، ئیمه‌ به‌کۆمه‌ل په‌لاماری ده‌هه‌ین. بۆیه‌ ئه‌و عه‌قلیه‌ته‌ له‌ روانگه‌وه ده‌ست پی ده‌کات و له‌ئیستاشدا به‌زه‌قی درێزه‌ی هه‌یه.

رۆژنامه‌ی ناسۆ: با‌ست له‌وه کرد روانگه‌ جوړیک له‌ نویوونه‌وه‌ی هه‌نایه‌ ئاراهه‌ وه‌ک سه‌ره‌تایه‌ک، به‌لام هه‌ندی‌ک له‌ شاعیرانی تر که به‌ "گروپی کفری" خۆیان ناو ده‌به‌ن و به‌تایه‌ت خودی مامۆستا له‌تیف هه‌لمه‌ت، پی‌ی وایه‌ دوای گۆران، ئه‌وان "گروپی کفری" نویکه‌روه‌ی شیعری کوردین، تو بۆچوونت چۆنه‌ سه‌باره‌ت به‌و پرسه‌؟

ره‌فیک سابیر: من پیموانیه‌ گروپیک هه‌بووبیت به‌ناوی "گروپی کفری" یه‌وه، ئه‌مه‌ وه‌کو کار دانه‌وه‌یه‌ک بوو به‌رامبه‌ر گروپی روانگه‌. یان دژه‌دیاره‌یه‌ک بوو به‌رامبه‌ر به‌ روانگه‌. ئه‌و چه‌ند نووسه‌ره‌ هه‌ستیان ده‌کرد که روانگه‌یه‌کان بایه‌خیان پی‌ی ناده‌ن و کاره‌کانیان به‌گرنگ ناگرن و خۆیان به‌پیشه‌نگی ئه‌ده‌بی کوردی ده‌زانن.

پیموايه‌ هه‌ر یه‌ک له‌ "له‌تیف هه‌لمه‌ت، له‌تیف حامید به‌رزنجی و فه‌ره‌اد شاکه‌لی" بو خۆیان که‌سی داهینه‌ر بوون و ئه‌و تیکستانه‌ی ئه‌وان له‌و ماوه‌یه‌دا نووسییان، له‌ تیکستی نووسه‌رانی دی که‌متر نه‌بوو. ره‌نگه‌ هه‌ندی‌ک تیکستیان، به‌تایه‌تی شیعره‌کانی له‌تیف هه‌لمه‌ت، له‌ تیکستی روانگه‌یه‌کان به‌هه‌زتر و کاریگه‌رتر بوو بیت. به‌لام ئه‌وه‌نده‌ی په‌یوه‌ندی به‌ نویکردنه‌وه‌ی شیعری کوردیه‌وه هه‌بیت له‌و سه‌رده‌مه‌دا، نا‌کریت ئه‌م کاره‌ ته‌نیا به‌ کاری گروپیک، یان شاعیریک، دوو شاعیر دا‌بندریت.

رۆژنامه‌ی ناسۆ: هه‌ر تاییه‌ت به‌و بزووتنه‌وه‌ رۆشنییری و ئیعلامیه‌ی له‌ سالانی هه‌فتادا هه‌بوون، له‌ سایه‌ی رێژی‌می به‌عه‌دا، پیتوايه‌ چی کاریگه‌رییه‌کیان له‌ پاراستنی زمانی و کولتووری کورد له‌ ته‌عریب هه‌بوو؟

ره‌فیک سابیر: ئه‌وکاته‌ مه‌سه‌له‌یک هه‌موومانی کو کردبووه‌ ئه‌ویش په‌رۆشبوون بوو بۆ زمان و ئه‌ده‌بی کوردی، جوړیک له‌ کوردایه‌تی له‌ریگای زمان و ئه‌ده‌به‌وه.

ئه‌و شانازییه‌ی که‌ بۆ نووسه‌رانی کورد تا‌راپه‌رین هه‌بوو، ئه‌وه‌یه‌ که‌

لەناو سەدان ڕوناکبیر و نووسەری جەدیدا، تاک و تەرایان ڕازی بوون ھاوکاری بەعس بکەن. راستییەکەى ئەوانەى ھاوکاری بەعسیان کرد، بۆ خۆیان نووسەری ئەوەندە گەرنەگ نەبوون. بۆیە ئەوکاتە ھەر دەرفەتێک بڕەخسایە ئەدیب و ڕوناکبیرانى کورد ھەولیان دەدا خزمەتێک بە زمان و ئەدەبى کوردى بکەن. کارەکانى ئەوکاتەى کۆرى زانیاری کورد، یەکتى نووسەران و چالاکییەکانى کۆمەڵەى ڕۆشنبیری، کە دواتر بەعس ویستی بە لارییدا ببات، ھەموویان نیشانەى ئەو پەرۆشییە بوون.

گەڕانەوہ بۆ پێشمەرگایەتى و شاخ

رۆژنامەى ئاسۆ: سالى 1979 جەنابت وەکو پێشمەرگە دەگەرئیتەوہ بۆ شاخ، جگە لەوہ وەزىفەى پێشمەرگایەتى سەرقالى چیتەر بوویت؟ ھاوکاری ئێوہ و نووسەرانى تر لەچى ئاستیکدا بوو؟

رهفیق سابیر: سەرەتا تا کۆتایى سالى 1979 سەرقالى دروستکردنى مەفرەزە و خۆناساندن بووین. من بەرپرسی ناوچەىەک بووم. لەگەڵ مەفرەزەى پێشمەرگەدا بە گوندەکاندا دەگەڕاین. ئەو قۆناغە بۆ ئێمە زیاتر قۆناغى پروپاگەندە و بیدارکردنەوہى خەلک بوو. من ناوچەى پشدر و دۆلەرەقە و تا نزیک بنارى کۆسەرەت.. تاد. ھەمووی گەراوم و بەشەو خەلکى گوندەکانمان کۆ دەکردەوہ. لەبارەى ماھییەت و کارەکانى بەعس و ئەرک و ئامانجەکانى خەلک و خۆمانەوہ قسەم بۆ دەکردن. دواتر لە کۆتایى سالى 1979 ئێمە، وەک حزبى شیوعى، پریارمان دا دەست بە ریکخستەوہى راگەیاندن و دەرکردنى رۆژنامە بکەین. بۆ ئەو کارە دەستەىەک لە من و کاک تەحسین محەمەد خەلیل و ھاوڕیپەکى دى (کاک نەجیب) کە مەسیحى بوو و کوردى و عەرەبىیەکى باشى دەزانی، پیک ھیندرا و سەرقالى کارەکانى راگەیاندن بووین.

سالىک دواتر حکومەتى بەعس دەیەویست یەکتى نووسەرانى کورد لە شار ھەلبوہشینیئەوہ و بیکاتە لقیکی یەکتى نووسەرانى عیراق. بۆ دژایەتیکردنى ئەمە چەند نووسەریک بیرمان کردەوہ، لە شاخ، یەکتى نووسەرانى کورد دابمەزرینین. بارەگای راگەیاندى یەکتى نیشتمانى کوردستان نزیکەى 200 مەتریک لە بارەگاکەى ئێمەوہ دوور بوو و کاک ئەرسەلان بایز و ھەقأل کویتانى و حاجى مەمۆ لەوئ بوون. من پەيوەندییەکى ھاوڕیانەم لەگەڵ ئەوان ھەبوو. چووم بۆ لایان و پێشیارم پى کردن کە ھەول بەدەین یەکتى نووسەرانى کورد لە شاخ دروست بکەین. پى دەچوو ئەوانیش بیریان لەم مەسەلەىە کردینیئەوہ. لەسەر ئەوہ ریککەوتین کە

روژنامه‌ی ناسۆ: تا که هۆکار "ته‌واوکردنی خویندنه‌که‌ت" بوو بریاری گه‌رانه‌وه‌ت دا؟

ره‌فیک سابیر: نه‌خیر، له بارودۆخه‌که بی‌تاقه‌ت بووم. شه‌ری ناوخۆ له‌نیوان یه‌کیتی نیشتمانی و حیزبی سۆسیالیست و پارته‌ی دیموکراتدا ته‌شه‌نه‌ی کردبوو. ئی‌مه وه‌ک حزبی شیوعی به‌شیک نه‌بووین له‌و شه‌ره. به‌لام له‌هاوینی ساڵی 1982 هه‌ ئی‌مه‌ش که‌وتینه‌ ناو شه‌ره‌که‌وه.

بیرمه‌ ئه‌وکاته‌ که‌وتنه‌وه‌ی ده‌سته‌ی به‌ری‌وه‌به‌ری یه‌کیتی نووسه‌ران-مان کرد. له‌ که‌وتنه‌وه‌که‌دا به‌ براده‌رانم وت: من بۆ ئه‌وه‌ نه‌گه‌راومه‌ته‌وه‌ بۆ کوردستان تا شه‌ری پێشمه‌رگه‌ بکه‌م و یان پێشمه‌رگه‌ شه‌ری من بکات، بۆیه‌ بریارم داوه‌ بگه‌ریمه‌وه‌ بۆ ده‌ره‌وه‌ی ولات و خویندنه‌که‌م ته‌واو بکه‌م.

روژنامه‌ی ناسۆ: له‌ حزبی (شیوعی)‌ش وازت هینا؟

ره‌فیک سابیر: نه‌خیر. به‌لام کوردستانم به‌جیه‌شت و به‌شیک نه‌بووم له‌و شه‌ره.

گه‌رانه‌وه‌ بۆ ناو‌اره‌یی

روژنامه‌ی ناسۆ: ساڵی 1982 جاریکی‌تر کوردستان به‌جی‌ ده‌هێلێته‌وه‌، ئه‌م جاره‌یان‌ روو له‌کوێ ده‌که‌یت و سه‌رقالی‌ چی ده‌بی‌ت؟

ره‌فیک سابیر: له‌ری‌گای تاران‌ه‌وه‌ چوومه‌ سووریا و نزیکه‌ی سی مانگ له‌هوی مامه‌وه. دوا‌ی گه‌رامه‌وه‌ بول‌گارستان و ده‌ستم کرده‌وه‌ به‌خویندن. له‌ هه‌مان کاتدا نوینه‌ری حیزبی شیوعی بووم له‌ بول‌گارستان. هاوینی ساڵی 1987 خویندنی دکتۆرام له‌ به‌شی فه‌لسه‌فه‌ ته‌واو کرد و نامه‌ی دکتۆراکه‌شم به‌ناو‌نیشانی "رۆلی کولتور له‌ پیکه‌ینانی هوشیاریی نه‌ته‌وه‌ی کورد" بوو.

دواتر خیزانم پیکه‌ینا. ژنه‌که‌م خه‌لکی جۆرجیا بوو. له‌ به‌ر ئه‌وه‌ چووم بۆ جۆرجیا و دوو مانگی له‌هوی مامه‌وه. پاشان بۆ کاری سیاسی نێردرام بۆ ئه‌فغانستان. ئی‌مه له‌هوی ده‌سته‌یه‌ک بووین نوینه‌رایه‌تی حزبی شیوعی عیراق-مان ده‌کرد. من له‌ مانگی سپته‌مه‌به‌ری ساڵی 1987 تا ئایاری 1988 له‌هوی بووم و دواتر رووم له‌ دیمه‌شق کرد. له‌هوی نوینه‌ری حزبی شیوعی بووم له‌ سه‌رکرده‌یه‌تی به‌ره‌ی کوردستانی له‌ ده‌ره‌وه‌ی ولات. له‌ هه‌مان کاتدا به‌رپرسی گۆفاریک بووم به‌ناوی "ری‌گای ئاشتی و سۆسیالیزم" و ئه‌ندامی مه‌کته‌بی راگه‌یانندی ناوه‌ندی حیزبی شیوعیش بووم. پاشان هه‌ندیک درز که‌وته‌ هزر و تێروانیی من و زۆر له‌ گه‌نجه‌ رووناکییره‌ کورده‌کانی ناو حزبی شیوعی عیراق. ئی‌مه گه‌یشتینه‌ ئه‌و ئه‌نجامه‌ی که‌ حیزبی سه‌رانسه‌ری، له‌ ولاتی فره‌ نه‌ته‌وه‌دا، که‌ نه‌ته‌وه‌ی سه‌رده‌ست و بنده‌ستی

تیدایه، ناتوانیت حزبی همدوو نهتهوکه بیت. سهرهجام همر وهک حیزبی نهتهوهی سهردهست دهمنیتتهوه. حزبی شیوعی عیراق بهدریژایی میژووی خوئی، له ناوهپرۆکدا زیاتر حزبی خهلکی عهرهب بووه. بهرژوهندیی گهلی عهرهبی خستوته پیش بهرژوهندیی گهلی کورد. بویه دواتر من و سهدان کهسی تر وازمان له حزبی شیوعی هینا. بهلام من له هاوینی سالی 1989 رووم له سوید کرد، له سهرهتای 1991 لهگهل چهند نووسهریکدا گوڤاریکی کولتووریمان بهناوی "رابوون" دهرکرد، که تا سهرهتای سالی 2001 بهردهوام بوو.

نهفقال و ههلهبجه و شیعری

روژنامهی ناسۆ: قهسیدهی "لاوکی ههلهبجه" بو کارهساتی کیمیابارنکردنی ههلهبجه نووسراوه، چون ههوالهکهت بیست و ئایا نهو شیعره ههمان ساتهوهخت نووسرا و چی ههستیکت ههبوو لهو کاتهدا؟
رهفقیق سابیر: کاتیک کارهساتی ههلهبجه رووی دا من له نهفغانستان بووم. ههوالهکه زور کاری تیکردم. روژی دووم پهیهوهندیمان به کومیتتهی ناوهندیی حزبی گهلی نهفغانستانهوه کرد، که له دهسهلاتدا بوون، پیمان راگهیاندین که نهوان نهیان نهیستوهه عیراق چهکی کیمیایی دژی کورد بهکار هینابیت.

ههستم به ئازاریکی زورکرد، نزیکههی دوو مانگیك دوای کارهساتی ههلهبجه، لهوی نهمام و چووم بو سوریا. له نهفغانستان ههولم دا شتیکم نووسی. لهریی چوونم بو سوریا ههفتهیهك له مۆسکو له ئوتیل مامهوه و لهویش نیشم لهسهر تیکستهکه کرد. روژیک له سوریا له مالی کاک جهلالی حاجی حسین (روچی شاد بیت) لهگهل چهند برادریک بو یهکهمجار فیلمیکی دوکومینتارم لهبارهی کارهساتهکهی ههلهبجهوه بینی، که ئیرانییهکان ئامادهیان کردبوو. له فیلمهکهدا سهدان تهرم له کۆلان و بهردهرگای مالان دهبیندران. فیلمهکه زور کاری تیکردم. مانگیك دواتر قهسیدهکهم تهواو کرد.

راپهرین و سهرهتایهکی نوئی

روژنامهی ناسۆ: نهوکاتهی راپهرین دهکریت تو له سوید دهبیت، ههستت چون بوو؟ پیتوایه بوو بهچی سهرهتایهك بو کوردستان؟
رهفقیق سابیر: نزیکههی دوو مانگیك پیش راپهرین ئیمههی دهستهی نووسهرانی گوڤاری رابوون خوومان بو دهرچوواندنی یهکهمین ژمارهی

واته ریوشویننکی تایبہتمان نییہ سہبارت به چوئیتی پاراستن و پیشخستنی زمانی کوردی، یهکخستنی تیرم و زاراوہ و رینووسهکھی. به بی بوونی سیاسهتیکي لهو جوره، لهواری زماندا، زمان پروو له ناژاوہ دهکات. ههروهک چون له کومهلدا، لهناو ریکخراویکی گهوره یان بچووکدا، نهگهر ریسا و یاسا و ریوشوین و کسانیک نهبن که کارهکان ریک بخهن، سهرهناجم ناژاوہ و بیسهروبهری بلاو دهبیتهوه.

هوکاری دووم نهوهیه که نیمه نهکادیمیای کوردیمان ههیه، بویه نهرکی نهکادیمیایه ههول بدات سیاسهتیکي نهتهوهیی زمانی دابریژیت و جی به جی بکات. نیمه چاومان لهوهیه نهکادیمیای کوردی، به هاوکاریی زمانهوانانی کورد، ببیته نهو دهزگایه، که ههر نهبیت، بهشیک له گرفتهکانی زمانی کوردیمان بو چارهسهر بکات.

یهکهمهکانی ژیان

روژنامهی ناسۆ: ههموو مروفتیک کومهلنیک یهکهم له ژیانیدا ههیه، یهکهمهکانی ژیان تۆ: کی به یهکهم هاوریی خوت دهزانی؟
رهفیک سابیر: به پیوستی نازانم وهلامی ئەم پرسیاره بدهمهوه.

روژنامهی ناسۆ: کی بهیهکهم ماموستای خوت دهزانی؟
رهفیک سابیر: راستیهکهی نازانم، بهلام یهکینک لهو کسانهی له سهردهمی لاویتیم کاریگهری زوری بو سهر ژیانم ههبوو ماموستا همه کهریم فهتحولا بو، که شهش سال زیاتر له روژنامهی بییری نوی پیکهوه کارمان کردوو و نهویش بهرپرسی روژنامهکه و ماموستا و هاوریمان بوو.
روژنامهی ناسۆ: له کتیبهکانی خوت کامیانت لهههموو لا خوشهویستتر یان گرنگتره؟

رهفیک سابیر: ههموویانم خوشدهوین، بهلام "وهرسی سههولبهندان" و "ژوانی روناکی" م زیاتر بهدلن.

روژنامهی ناسۆ: له چی پهشیمانیت؟
رهفیک سابیر: لهژیانیی سیاسیدا ههرچیم کردوو بهباوهروه کردوو مه. کاری سیاسی بو من جگه له قوربانیدان و دهربهدهری و نهزمونی ژیان، هیچ دهستکوت و نیمتیازی ماددی تیدا نهبووه. ههنديک کات له بریاری گرنگدا بهشداریم کردوو. شانازی دهکهم که له بریاری کوشتن، یان نهشکهنجهدانی هیچ کهسینکدا، بهشدار نهبووم و دهستم بهخوینی کهس سوور نهبووه. بویه له ژیانیی سیاسیدا له شتیک پهشیمان نییم. هیوادارم ژیانیی

پەرله‌مانی به‌شێوه‌یه‌ك ب‌روات كه لێی پەشیمان نەبم. بە‌لام مرۆف زۆرجار له ژيانى كەسى و تايبه‌تیدا له هەندێك شت پەشیمان دەبێتەوه كه كردوونى، ئەمەش بە‌شێكه له سروشتى ئینسانیمان.

رۆژنامەى ئاسۆ: پێتوانییه وه‌زێفەى پەرله‌مانتاریت رێگا له بیر و بۆچوونه راشکاوانه و نازاده‌كانت بگري؟

ره‌فیک سابیر: من له‌سه‌ر بنچینه‌ى به‌رنامه‌یه‌ك كه به‌رنامه‌ى "لیستی كوردستانى" بووه چوومه‌ته پەرله‌مان. واته من له به‌رده‌م خه‌لكدا به‌رپرسم له‌وه‌ى كار بۆ جێ به‌جێكردنى ئەو به‌رنامه‌یه بکه‌م. به‌رنامه‌كه رێكویێك و فراوانه و شتى باشی تێدايه. بێگومان كۆمه‌ڵێك كەسى شارەزا بە‌شداریان له ئاماده‌كردنیدا كردووه، كه منیش شانازییه‌كى بچووكم لهم ڕووه‌وه پێ دەبریت.

پاشان من له‌به‌رده‌م خه‌لكى كوردستاندا سویندم خواردووه، كه هه‌رچیه‌ك سوودی ئەوان و ولاته‌كه‌مى تێدا‌بیت، ئەوه بکه‌م. له‌به‌ر ئەوه من ئەگه‌ر له‌ناو پەرله‌مان، یان له ده‌ره‌وه‌ى پەرله‌مان بم، هه‌ر ئەوه ده‌كه‌م كه به‌لێنم به‌خه‌لك داوه و باوه‌رم پێیه‌تى. ئانیستا له كۆمه‌ڵێك مه‌سه‌له‌دا من، له‌ناو پەرله‌ماندا، له‌گه‌ڵ فراكسیۆنه‌كه‌ى خۆم ده‌نگم نه‌داوه. چونكه پیمو‌ابووه له قازانجی خه‌لكى كوردستان نه‌بوون. له هەندێك مه‌سه‌له‌ى دیکه‌دا نه‌ك هه‌ر له‌گه‌ڵ فراكسیۆنه‌كه‌ى خۆم نه‌بووم، به‌لكو له‌دژی ئەوانیش ده‌نگم داوه. ره‌نگه ئەمه كاریكى خۆش نه‌بیت، بگه‌ر ناخۆشیشه، به‌لام من ناتوانم كاریك بکه‌م پێچه‌وانه‌ى قه‌ناعه‌تى خۆم و به‌رنامه‌ى لیستی كوردستانى و ئەو سوینده‌ بێت كه خواردوومه.

بۆیه ئیستا ئەو پرسیاره له خۆم ده‌كه‌م: ئایا من تاكه‌ى و تاكوێ ده‌توانم له كاره‌كه‌م، وه‌ك پەرله‌مانتار، به‌رده‌وام بم؟ نازانم. به‌لام ئەوه‌ى كه لێی دانیام ئەوه‌یه:

من نازادى خۆم به هه‌موو شتى دنیا ناگۆرمه‌وه.

ئاماده‌كردنى: خه‌لفه‌ف غه‌فوور

سه‌رنج: پوخته‌ى ئەم چاوپێكه‌وتنه له رۆژنامه‌ى ئاسۆ (یادوه‌رى ئاسۆ) 1337 رۆژى 1-11-2010 ب‌لاو كراوه‌ته‌وه

مروقیك پر له نامویی

به مه‌بهستی سازدانی چاوپیکهوتتیک روومان کرده ئهو مه‌لبه‌ندهی ئه‌وی لئ بوو (مه‌لبه‌ندی کوردؤلوجی). له‌گه‌ل چوونه ژووره‌وه‌ماندا، روو به رووی پیاویک بووینه‌وه که سیمای به ره‌نگی ناموییک ئه‌چوو، که له نیشتمانی دوور، لیره به دواي خویدا ویل بوویت. به‌لام ده‌نگی نا، ده‌نگی ئاشنا بوو، وه‌ک ئه‌وه‌ی له‌گه‌ل په‌یقین ریکه‌وتتیت که بیستهر په‌ی به‌وه بیات که وشهو ده‌نگ چوون مروف نه‌خه‌نه خولیا و تاسه‌ی گوئیگرته‌وه.

پاش سلاو و کهوتنه دووان بوومان ئاشکرا بوو که ئیمه له‌ناو جادووی گئیرانه‌وه و به‌سه‌ره‌اته‌کانی ئه‌ودا، له‌گه‌ل چوونه ناو ترؤپکی ئارامی، کاتی ئیستای بیر بردووینه‌ته‌وه. ئیمه وه‌ک دوو مندالی پر پرسیار، به‌ناو مه‌مله‌که‌تی یادوه‌رییه‌کانیدا، دواي که‌وتبووین و له هه‌ندی کوچه به شهرمه‌وه پرسیارمان ئه‌کرد و له هه‌ندیکی تردا، نه‌ترسانه (بوچی)مان لئ ئه‌گرته‌وه. به‌ناو گوزه‌ری یادوه‌رییه‌کانیدا چووینه قه‌لادزی و به‌ناو کؤلانه هارو‌هاجه‌کانی مندالیدا ده‌گه‌راین، رووبه‌رووی کورپکی بزوز و نازدار بووینه‌وه، که به‌رده‌وام دایکی چاویکی له‌سه‌ری بوو، تا بزانی ئاخو کوره بچووکه‌که‌ی سه‌لامه‌ته. کورپک که جاروبار به دزی ماله‌وه ئه‌چوو بو سه‌ر ئاوی زئ، ئه‌یویست خو‌ی وه‌ک مه‌له‌وانیک پیشان بدات. به‌خته‌وه‌ر و شاد له‌ناو خیزانیکی ئاسووده‌دا، کوچه‌کانی مندالیی به جئ ده‌هیشت و به‌ره‌و کؤلانی هه‌رزه‌کاری ده‌رؤیشت. لیره به روانینی له دووره‌وه کورپکی تازه‌لاوی جوانپوش، خو‌ی پیشان ئه‌دا، که دزه‌نیگای ئه‌گرته کچانی خویندکار و به لاساری و زه‌رده‌خه‌نه‌کانییه‌وه، دلی ئه‌بردن و دلیان ئه‌برد.

ورده ورده قوناخه‌کانی ناوه‌ندی و دواناوه‌ندی به جئ ده‌هیلئت و ده‌چپته زانکو و خویندن ته‌واو ده‌کات و به که‌شکؤلئیک یادوه‌رییه‌وه شاری مندالی به جئ ده‌هیلئت و به‌ره‌و هه‌نده‌ران کوچ ده‌کات.

ئیمه هەردوو کمان نوقمی دەنگە ئارامەکەیی بووین و خۆمان دابوو دەست شەپۆلی یادەرییەکانی ئەو شاعیرەیی، کە مەروفتیک بوو لە دارمان و درووستبوونەوه ئەویش (د.ره‌فیق سابیر) بوو. ئیمه کاتیکی خۆشمان لەگەڵ پەیفەکانی ئەودا بەسەر برد بۆیە هەندیک لەو دیدارەمان بۆ (خوینەرانی) هەلبژارد تا ئەوانیش لە نزیکەوه کەمیک ئاشنای ژیان و بەسەر هاتی بن.

خوینەرانی: دکتور ره‌فیق کەسیکی ئارامە، یان توورە و کەیی توورە ئەبیت؟

ره‌فیق سابیر: بە گشتی کەسیکی ئارامە، دەتوانم بڵیم توورەش دەبم، بەلام کە توورە بووم خراپ توورە دەبم. ئەو کاتانە توورە دەبم کە هیمنی هیچ داد نادات، یاخود سوود و ئەنجامیکی نابیت، بۆیە پەنا بۆ توورە بوون دەبم.

خوینەرانی: چی زۆر توورەت دەکات؟

ره‌فیق سابیر: هەر شتیک تیکدەری جوانی بیت، شیواندنی راستی و نەبوونی توانای گۆیگرتن لە لایەن کەسی بەرامبەرەوه.

خوینەرانی: چ شتیک دلخۆشت دەکات؟

ره‌فیق سابیر: وەک لایەنی رۆحی خویندەهوهی کتیییکی باش، گۆیگرتن لە ئاوازیکی خۆش، وەک لایەنی تریش دیمەنە جوانەکانی سروشت و ژیان، دلخۆشم دەکەن.

خوینەرانی: د. ره‌فیق کەسیکی گەشبینە یان رەشبینە لە ژیاندا؟

ره‌فیق سابیر: ئەگەر لەنیوان گەشبینی و رەشبینیدا پەنایەک، یان پەراویزیکی هەبیت، ئەوا من لەویدام. رەشبین نیم، بەلام ناستوانم بڵیم گەشبینم.

خوینەرانی: بە گشتی تەماعت لە چی هەبوو لە ژیاندا؟

ره‌فیق سابیر: تەماعم لەوه بوو کە جوانترین تیکست بنووسم.

خوینەرانی: باسی نووسینت کرد، دەتوانیت بڵیت لە کەیهوه دەستت بە نووسین کردوو؟

ره‌فیق سابیر: لە ناوەراست/ کۆتایی شەستەکانی سەدهی رابردوودا، لە بارودۆخی شەری داسەپیندراوی دەولەتی عێراقدا، من لەو هەل و مەرجەدا خۆم بە نامۆ دەهاتە پیش چاو، زیاتر پەنام دەبردا بەر خویندەهوه. سەختی ژیان لە سەردەمی شەردا و هەولدان بۆ بەرگەگرتنی ژیان بەرەو نووسینیان بردم. بە کورتی بۆیە پەنام بۆ نووسین برد تا بەرگەیی سەختی ژیان بگرم.

خوینەرانی: بە کام نووسینت ناوبانگ دەرکرد؟

ره‌فیک سابیر: پیموایی به یه‌که‌مین کومه‌له هونراووم که سالی 1976 بلاوم کرده‌وه، هرچنده پیشتریش هندیک له هونراووم‌کانم زایه‌له‌یه‌کی روشنبیریان هه‌بوو.

خوینهران: زورینه‌ی شیره‌کانت له غه‌ریبیدا هونیوه‌ته‌وه، ئایا غه‌ریبی بو تو ئه‌زمونگه‌یه‌ک بوو، یان بکوژی روحت؟

ره‌فیک سابیر: غه‌ریبی به دیویکدا ئه‌زمونگه‌یه‌ک بوو، ئه‌زمونگه‌یه‌کی گرنگیش بوو، چونکه من له کومه‌لئیک ولاتدا ژيام و زمانی هندیک له ولاتانه‌م خویند، له‌وانه له ئیران و ئه‌فغانستان، که زیاتر ئاشنای زمانی فارسی بووم، هه‌روا له بولگارستان و سوید که زمانی ئه‌و دوو ولاته‌م خویند. له‌بهر ئه‌وه له غه‌ریبیدا بو من دهر‌فته‌تیکي گرنگ ره‌مخسا که له‌گه‌ل کومه‌لئیک زمان و کولتووری نویدا ئاشنا بيم، په‌یوه‌ندی ببه‌ستم و ئاگاداری و شاره‌زاییه‌کی مامناوه‌ندی له‌باره‌ی ئه‌ده‌ب و کولتووری ئه‌و نه‌ته‌وانه په‌یدا بکه‌م. به‌لام به‌باریکي تر‌دا، له‌رووی ژيانی که‌سیتی و تایبه‌تییه‌وه، غه‌ریبی یان مه‌نفا، بو من له‌ده‌ستدانی پیناسه (شوناس، هه‌ویه)یه‌کی شه‌خسی و هه‌ولدان بو دروستکردنه‌وه‌ی پیناسه‌یه‌کی تر بوو بو ره‌فیک سابیر. واتا ئه‌وه‌ی تا ماوه‌ی 31 سالی ته‌مه‌نم له ولاتدا دروستم کردبوو، له‌ده‌ستم دا و له مه‌نفادا ناچار بووم له سه‌ره‌تاوه‌ده‌ست پی بکه‌مه‌وه و پیناسه‌یه‌کی تر له‌و کومه‌لانه‌ی که تیایدا ده‌ژيام دروست بکه‌مه‌وه و جی‌گایه‌ک بو خوم بکه‌مه‌وه.

خوینهران: به‌ریزت سالی 1978 ولانت جیه‌ه‌شت، چ هۆکاریکی له پشته‌وه بوو، یان چی پالنه‌ر بوو؟

ره‌فیک سابیر: راستیه‌که‌ی ئه‌و کاته مه‌ترسی گرتم له‌سه‌ر بوو، من بو خویندن چووم بو بولگارستان. دوا‌ی هه‌شت مانگیک ده‌ستم له خویندن هه‌لگرت و بو پیشمه‌رگایه‌تی گه‌رامه‌وه کوردستان.

خوینهران: که‌واتا ئه‌و کاته په‌یوه‌ندیت له‌گه‌ل سیاستدا هه‌بووه؟

ره‌فیک سابیر: کوردبوون خوی له‌خویدا سیاسته‌، یان حاله‌تیکي سیاسیه‌. به‌لئ له ته‌مه‌نی لاویتییه‌وه په‌یوه‌ندیم له‌گه‌ل سیاستدا هه‌بووه.

خوینهران: دهره‌فیک له شاعر و میژوو و سیاستدا کار ده‌کات و ده‌نوسیت، ئایا ده‌توانیت له یه‌ک کات و که‌شدا هه‌م سۆزدار و هه‌م واقیعی بیت؟

ره‌فیک سابیر: راستیه‌که‌ی مرؤف جیه‌انیکی ده‌ولمه‌ند و ئالۆزه، بویه زور زه‌حمه‌ته مرؤف بخریته ناو قابلیکه‌وه و بتوانیت له‌و قابله‌دا ره‌فتار بکات. پیموایه زوریک له‌وانه‌ی که له سیاستدا کار ده‌کن، ده‌شیت وه‌ک مرؤف که‌سانی عاتیفی و خه‌یالییش بن، ره‌نگه عاشقیکی باش و باوکیکی

میهره‌بانیش بن، هه‌روا به پیچه‌وانه‌شه‌وه. له بهر ئه‌وه باوهر ناکه‌م بتواندریت ژیانیه فیکری و رو‌حیه مرو‌ف له یه‌ک چوار‌چیوه‌دا کو بکریته‌وه.

خوینهران: سه‌ده‌ی رابردوو لای تو چی ده‌گه‌یه‌نیت؟ یان چ پیناسه‌یه‌کت بو‌ی هه‌یه؟

ره‌فیک سابیر: سه‌ده‌ی پیشوو بو کورد سه‌ده‌ی ترجیدیا بوو، سه‌ده‌ی هه‌موو ئه‌و روداو و گۆرانکاریانه بوو که له دوا ساله‌کانی سه‌ده‌که‌دا بینیمان و له ئه‌نجامیاندا ده‌روازه‌یه‌ک به رووی کورددا کرایه‌وه تا بتوانیت له نازادی نزیک ببیته‌وه.

خوینهران: چند پرسیاریکی زۆر تاییه‌تی: ده‌وله‌مه‌ندیت یان هه‌ژار؟
ره‌فیک سابیر: نه ده‌وله‌مه‌نم نه هه‌ژار، به‌و موچه‌یه ده‌ژیم که له بری کاره‌که‌م وه‌ری ده‌گرم.

خوینهران: به‌م ژیانیه ئیستات قایلیت؟

ره‌فیک سابیر: گله‌یم نییه.

خوینهران: کئ له ژیانندا غه‌دری لئ کردوویت؟

ره‌فیک سابیر: وه‌ک غه‌دری شه‌خسی، من برایه‌کی له‌خۆم گه‌وره‌ترم هه‌بوو که غه‌دری لئ ده‌کردم. به‌لام پیموایه گه‌وره‌ترین غه‌در که لیم کرابیت ئه‌و غه‌دره بوو، که به‌هۆی تیرۆری به‌عسه‌وه ناچار کرام، زیاتر له هه‌ژده سال، ولات به‌جئ به‌ئلم. چونکه من ئه‌و کاته هه‌موو شتی‌کم له‌ده‌ست چوو.

خوینهران: که‌سیکی سۆشیالیستیت یان بو‌رجوا؟

ره‌فیک سابیر: سۆشیالیستم.

خوینهران: ئایا تا ئیستا نه‌ئینییه‌ک هه‌یه له ژیانندا و ئاشکرا نه‌بووینیت و

بته‌ویت ئاشکرای بکه‌یت؟

ره‌فیک سابیر: زۆر (به پیکه‌نینه‌وه) زۆر!!

خوینهران: وه‌کو چی؟

ره‌فیک سابیر: هه‌ندیک نه‌ئینی هه‌ن که به راستی هه‌ر شایه‌نی ئه‌وه‌ن لای

مرو‌ف خۆی بمیننه‌وه. پیموایه ده‌بیت هه‌موو که‌سیک نه‌ئینی شاردراره‌ی تاییه‌ت به خۆی هه‌بیت.

خوینهران: له چی په‌شیمانیت له ژیانندا که کردووته و له چی په‌شیمانی

که نه‌تکردووه؟

ره‌فیک سابیر: نازانم، له بیرم نییه که شتیکی گه‌وره هه‌بیت کردبیتم و

ئېستا له كردنهكهی پەشیمان بم. ږهنگه شتی بچووك ههبیټ كه شایهنی وتن نهبیټ.

خوینهران: وهك شاعیریکی دلناسك پیناسهت بو خوشهویستی چیه؟
رهفیق سابیر: خوشهویستی ئهوه هیوایهیه كه ژیان به هویهوه زور جوانتر و پرماتر دهبیټ. خوشهویستی واتا ژیان شایهنی ئهوهیه كه مرؤف تیایدا بژیټ.

خوینهران: له ژیاندا خوشهویستیت کردوه؟

رهفیق سابیر: زور!!

خوینهران: سهركهوتوو بوویت یان شكستت هیناوه؟

رهفیق سابیر: له هندیکیاندا شكست و له هندیکی دیکهیاندا سهركهوتوو بووم.

خوینهران: چهند جار؟

رهفیق سابیر: سئ جار به جیدی خوشهویستیم کردوه

خوینهران: ئهوه كهسهی هاوسهری ژیانته به خوشهویستی ههلتبژارد؟

رهفیق سابیر: بهلی، هاوهی سئ سأل هاوری بووین، دواپی بووینه هاوسهری یهكتری.

خوینهران: خهلكی كوییه؟

رهفیق سابیر: جورجیا.

خوینهران: مندالتان ههیه؟

رهفیق سابیر: بهلی، كچیک شهش سالانهمان ههیه به ناوی ماریا.

خوینهران: به چ شتیك له ژیاندا زور پیکهنیویت؟

رهفیق سابیر: له بیرم نییه، بهلام به گشتی به ههر قسهیهکی خوش و دیمهنیکی سهر پیدهكهنم.

خوینهران: چی زور گریاندووویهتی؟

رهفیق سابیر: مردنی باوكم و دایكم، به تاییهتی مردنی دایكم، كه ئهوه كاته پینهمرگه بووم و چوار مانگیك دواي مردنی ههوالهكهم پی گهیشټ. مردنی براكانم، ههلهبجه و زور شتی تریش گریاندوویمان. من لهوه كهسانه نیم كه به دهگمن دهگرین.

خوینهران: ئایا تهنیایی بهرهو كویت ئهبات (ویلبوون، یان خوئناسین)؟

رهفیق سابیر: تهنیایی، وهك له هونراوهیهكدا وتوومه، دهكریت سهرهتایهك بیټ بو ئازادی، یان دهرهفتیکی گونجاو بیټ بو ئهوهی مرؤف بهخویدا بچیتهوه و له خوئی رابمینیټ و تیرامانیکی تری بهرامهر به ژیان و كوئمل و فیکر به گشتی ههبیټ. من سهردهمیکی زوری تهمنم تهنیا

بووم، تهنانهت زور جار که لهگهڵ کۆمهڵێک کهسدا دادهنیشم، ههست به شیوه تهنیاییهک دهکهه.

خوینهران: له کۆتاییدا سوپاست دهکهین و هیوای سههرکهوتنت بۆ دهخوازین. دوا وتهت بۆ گوڤارهکهمان؟

رهفیق سابیر: هیوای سههرکهوتنتان بۆ دهخوازم. وهک گوڤاریکی نوێ، که کۆمهڵێک لاو دهری دهکهن، خوایارم گیانی گهنجانه و تینویتی گهنجانه به گوڤارهکهوه دیار بێت.

ئامادهکردنی: نهفین عوسمان، بوشره کهسنهزانی
گوڤاری (خوینهران) ژ. 1 نوکتوبهری ساڵی 2006

هههوانامهی کتیب

ههوانامه كتيب

رووداویك، كه تا ئیستاش به باسكردنی خەم بۆ دلی و فرمیسك بۆ چاوهكانی دههینی

چیرۆکی شههید سهلامی دیوانهیه. ئهو سالانیکی زۆر خهفتهباری ئهو پێشمهرگه عاشقه دهبی. چیرۆکی ئهو پێشمهرگه دیوانهیه، دهگهریتهوه بۆ سالانی ههشتاکانی سهدهی رابردوو، سهلام كه كوره كوردیکی یهزیدییه، سههرتای ههشتاکان دهبیته پێشمهرگهی حیزبی شیوعی، پاش ماوهیهك له ژبانی پێشمهرگایهتی (1980) له ناوچهی (توژله) عاشقی كچه پێشمهرگهیهکی عهرهبی شیعه مهرههب دهبی، كه له ههمان بارهگای حیزبی شیوعی پیکهوه پێشمهرگه دهبن. پهروهندیی خوشهویستی سهلام و ئهو كچه رۆژ به رۆژ پهره دهسهنی، بهلام کاتیک سهلام "خوازینی كچهکه له حیزب دهکات، چهند بهرپرسیکی ئهو کاتهی حیزبی شیوعی ریگر دهبن لهو کاره، به پاساوی ئهوهی ئهم دووانه ئاینیان جیاوازه و ئهم شووکردن و ژنهینهانه زیان به بهرژوهندی حیزب دهگهیهنیت!!".

بۆ لهبیرکردنی كچهش، سهلام دهئیرنهوه بۆ ناوچهی بادینان. بهلام چیرۆکهکه لهویدا کوتای نایهت، بهلكو سهلام به جوریک عاشقی ئهو كچه دهبیته، بهردهوام باسی دهکات. له بادینانهوه نامه بۆ كچه و هاوڕیکانی دهنوسیت، بهتوندیش رهخنه له بهرپرسهکانی دهگری، رهخنهکانی دهگهنه ئاستیک كه بهرپرسهکانی قبوولی ناکهن، بۆیه له بادینانهوه سهلام به دهستبهستراوی دهئینهوه بۆ توژله و لهوئ، له ههمان بارهگاکی پێشوو، به بهرچاوی مهعشوقهکهیهوه، زیندانی دهکهن. پاش ماوهیهك له زیندانیکردن و سهركونهکردن، به دلشکاوویهوه دووباره دهئیرنهوه بۆ بادینان و لهوئ بهكوشته دهریت. به شههیدبوونی سهلام له بادینان، چیرۆکی ئهو دوو عاشقه بۆ ئهبهد کوتایی دیت، بهلام تا ههنوکهش له دلی ئهم شاعیرهدا برینیکی بهسوویه و ساریژبوونی ئهستهمه.

د. رهفیق سابیر (60) سال لهمهوبهر له قهلازنی لهدایکبوه، چیرۆکی

ژيانی ئهم كهسايهتیبه، گهلنك بهسرهاتی ههمهجوړی تیدایه. ئهگهر بگهرینهوه بو خالی دهستیکی ئهو تونپلهی ئهو پیایدا گوزرهی کردوه، ناچار دهبین بگهرینهوه بو شاروچکهی قه‌لادزی، بو روژانی سهرهتای چوونه قوتابخانهی، بو ئهو کاتانهی که دایکی هندی روژ دهچوه بهردهم قوتابخانهی زانستی سهرهتایی کوران، تا دهستی ره‌فیک بگری و بو شوشتن بهرمو هممائی ژنان بیات، ئهوه بو چهند جاریک دووباره ده‌بیتهوه، به‌لام روژیک ماموستا سالح زهنگه‌نه، که ماموستای قوتابخانه‌کیان ده‌بی، به پیکه‌نینهوه به‌دایکی ده‌لایت "بو مه‌گهر پیاوی وه‌هاش ده‌توانی بچیته هممائی ژنان؟!". ئیتر لهو روژهوه رووم نه‌هات له‌گهل دایکم بروم بو همام".

هاتنی بو سلیمانی له‌ تمه‌نی ههوت سالیدا بو یه‌که‌مین جار، رووداویکه هیش‌تاش له‌ یاده‌وه‌ری ئهم شاعیره‌دا ههر زیندوه، ئه‌وه‌ی له‌ سلیمانیدا بوته جیی سهرنجی، "رووناکی و چراخانی شه‌وان و قهره‌بالغی روژانی به‌رده‌رکی سهر او فیکه فیکه فیتفیته‌ی پولیسی هاتوچوو، عاره‌بانه دوو ئه‌سپیه‌کان بوو". ئه‌وه‌ی زوریش ئاسوده و سهرسامی کردوه لهو کاتانه‌دا چونی بو سینه‌ما بووه بو یه‌که‌مین جار..

له‌ روژیکي سهره‌تای مانگی ئه‌هلول (سپته‌مه‌به‌ری) ی سالی (1956) برا گه‌وره‌که‌ی، ره‌ئووف، له‌ به‌یانیه‌کی زوودا ده‌ستی ره‌فیک ده‌گری به‌رمو شوینیک که ئهو به‌ رووناکه‌ره‌وه‌ی ژيانی ناوی ده‌بات (قوتابخانه) بو زیاتر خو‌شویستنی خویندنه‌که‌شی، ههر زوو جانتایه‌کی ره‌نگا‌وره‌نگی شیوه‌ی دو‌لابی، له‌ ته‌نه‌که‌ دروستکراوی بو ده‌گرن، که زورجار له‌ ریگه‌ی قوتابخانه، وه‌ک توپیک له‌گهل هاوریکانیدا یاری پی کردوه، ئهو به‌ چوونه قوتابخانه گهلنک ئاسوده بووه، هیچ روژیک نازاریکی وه‌های تیدا نه‌چه‌شتوه که ئیستا شایه‌نی ئماژه پی کردن بیت.

له‌ قوناغی خویندنی ناوه‌ندیدا ره‌فیک سابیر، عه‌شقی کچیک ده‌بیت، به‌ شاعر نامه‌یه‌کی له‌ باره‌ی هه‌ستی خو‌ی و خو‌شه‌ویستی خو‌یه‌وه بو ده‌نووسیت، به‌لام ههرگیز جورئته‌ی ئه‌وه‌ی نابیت نامه‌که‌ی بداتی. "ماوه‌یه‌کی زور نامه‌که‌ له‌ گیرفاندا مایه‌وه. نامه‌که‌ ده‌گه‌چلا و که‌میک ده‌پووکا، زیاتر له‌ شه‌ش جار نامه‌که‌م نووسیه‌وه، ههر جاریک که‌ ده‌مویست نامه‌که‌ بده‌م به‌ کچه‌که، ترسیکی ته‌واوم لی ده‌نیش‌ت و نه‌مده‌ویرا نامه‌که‌ ده‌ربینم، بو‌یه ههر نه‌متوانی ئهو هه‌سته‌می پی بلیم".

به‌لام سه‌بارت به‌ چاره‌نووسی ئهو نامه‌ی شاعریه‌ی ده‌لایت:
"دواتر براده‌ریکم، که ئهو کاته پیکه‌وه له‌ پولی سینه‌می ناوه‌ندی

بووین، دلی به کچیکدا چووو بوو، داوای لی کردم که نامه‌یه‌کی دلداریی به شیعری بۆ بنووسم، منیش نامه‌که‌م دا بهو. ئەو له من نازاتر بوو، نامه‌که‌ی دا به کچه‌که. نامه‌که وه‌ک نوشته و سیحر کاری خۆی کرد!!

"دیاره به‌شیوه‌یه‌کی گشتی عاشقبوون لهو ته‌مه‌نه‌دا مهرج نییه زۆر سه‌قامگیر بییت، منیش له‌کاتانه‌دا بۆ ماوه‌یه‌ک سه‌رسامی ئەو کچه قه‌لادزه‌یه‌یه بووم، دوا‌ی ئەو نامه‌ی شیعریم بۆ هیچ کچی‌کی دی نه‌نووسی، به‌لام جار جار، که هه‌ندی‌ک هاو‌ری داوایان لی ده‌کردم، له جیاتی ئەوان، به شیعری نامه‌ی دلدارییم بۆ ده‌هۆنینه‌وه. خۆم که‌سم نه‌بوو نامه‌ی بۆ بنووسم، به‌لام هه‌ندی‌ک جار وه‌ک ئەرزو‌حان‌نووسی عاشقانم لی هاتبوو، هه‌ندی‌کیان له من نازاتر بوون و نامه‌که‌یان ده‌دا به دلداره‌کانیان" ..

له‌دوا‌ی ته‌واو‌کردنی قۆناغی دواناوه‌ندی له (1968) به هۆی به‌رده‌وام‌بوونی شه‌ری داسه‌پاوی ده‌وله‌تی عیراق به‌سه‌ر کوردستاندا، د. ره‌فیک بۆ ماوه‌ی دوو سال، له خویندن داده‌بری و جگه له خویندنه‌وه هیچ کاری‌کی دی‌که ناکات. به‌لام له‌سالی (1970) دوا‌ی ریکه‌وتنه‌نامه‌ی یانزه‌ی نازار، له کۆلیجی ئاداب، به‌شی زمانی کوردی زانکۆی به‌غداد ده‌بیته قوتابی، پاش دوو سالیک هه‌ر له به‌غدا ده‌ست به‌کاری رۆژنامه‌نووسی ده‌کات "له به‌غدا له رۆژنامه‌یه‌کی حیزبی شیوعی (بیری نوێ) کارم ده‌کرد، ئەوه‌بوو دوا‌ی ته‌واو‌کردنی زانکۆش تا ئەیلوونی سالی (1978) لهو کاره به‌رده‌وام بووم. پاش ئەوه بۆ خویندن چوومه بولگاریا، به‌لام دوا‌ی هه‌شت مانگیک ده‌ستم له خویندن هه‌لگرت و له‌گه‌ل چه‌ند هاو‌ری‌یه‌که‌دا. بۆ پیشمه‌رگایه‌تی، گه‌رامه‌وه بۆ کوردستان، نزیکه‌ی چوار سالیک پیشمه‌رگه بووم، به‌لام کاتیک سالی (1982) حیزبی شیوعی تیکه‌لاوی شه‌ری ناوخۆ بوو، وازم له پیشمه‌رگایه‌تی هینا.

له‌دوا‌ی ئەوه‌ی د. ره‌فیک واز له‌پیشمه‌رگایه‌تی ده‌هینی، بۆ ته‌واو‌کردنی خویندنه‌که‌ی ده‌گه‌رته‌وه بۆ بولگاریا، له‌ویش له‌گه‌ل کچی‌کی خه‌لکی جو‌رجیا ژیا‌نی هاوسه‌ری پیکه‌وه ده‌نین "کچیکمان هه‌یه، به‌لام نیستا کچه‌که‌م له سوید له‌گه‌ل دایکی ده‌ژی و منیش له کوردستان".

د. ره‌فیک شانازی به ئەزمونه جو‌ر به جو‌ره‌کانی ته‌مه‌نی شیعریی خۆیه‌وه ده‌کات، به‌وه دلخۆشه که به در‌یژایی ئەزمونی شیعریی خۆی، خۆشه‌ویستی پانتایه‌کی به‌ر‌فراوانی له شیعه‌ر‌ه‌کانی داگیر‌کردوه. ئەو هه‌رچه‌ند بۆ ماوه‌ی چه‌ند سالیک پیشمه‌رگایه‌تی کردوه، به‌لام تا هه‌نوکه‌ش ئەوه‌ی زۆر دلخۆشی ده‌کات و هه‌میشه‌ش شانازی پێوه ده‌کات ئەوه‌یه که‌ده‌ل‌یت "خۆشبه‌ختم به‌وه‌ی ده‌ستم به‌خوینی که‌س سوور نه‌بووه، هه‌رچه‌نده له

ژیانی پېشمه‌رگایه‌تی و حیزبایه‌تیدا له‌شوینی وه‌ها کارم کردووه، که دهمتوانی له پریاردانی کوشتنیشدا به‌شدار بم، به‌لام خوشبه‌ختانه نه‌وهم نه‌کردووه، چونکه له لای من هیچ شتیک له مروّف گرنګتر نییه، نه‌و چه‌کەش که بۆ پېشمه‌رگایه‌تی هه‌لمانگرت، بۆ ریگرتن بوو له کوشتن و سته‌م، نه‌ک خه‌لک‌کوشتن، ئی‌مه نازادیمان ده‌ویست، نازادبیش به‌داخه‌وه خوینی ده‌ویست".

له سالی (1987) د. ره‌فیک، دواي ته‌واوکردنی خویندنه‌که‌ی، بۆ کاری سیاسی ده‌چیته ئه‌فغانستان، به‌لام وه‌ک خوی ده‌لّیت له‌وی "کاره‌که‌یان له کاری (قاچاچی) ده‌چوو" چونکه نه‌ندام و کادیرانی حیزبی شیوعیان له ئه‌فغانستانه‌وه، به‌ریگای ئیراندا ده‌ناردووه بۆ کوردستان. "نه‌و کاته به‌سه‌دان نه‌ندام و کادیری حیزبی شیوعی عیراق، له نه‌وروپا خویندیان ته‌واو کردبوو. نه‌وان ده‌بوو بۆ کاری پېشمه‌رگایه‌تی بگه‌رینه‌وه کوردستان، به‌لام ئیران مۆله‌تی پی نه‌ده‌دان، له ریگای فرۆکه‌خانه‌کانی نه‌وانه‌وه بگه‌رینه‌وه، له هه‌مان کاتدا ریگای قامیشلی- بادینان گیرابوو، بۆیه تاکه ریگایه‌ک بۆ گه‌رانه‌وه‌ی نه‌وان بۆ کوردستان، نه‌وه‌بوو که بینه مۆسکۆ و له‌ویوه بینه پایته‌ختی نه‌فغانستان (کابول) له‌ویشه‌وه ئی‌مه به‌ قاچاخ بیان نیرین بۆتاران. له تارانیش براده‌رانمان بیانگه‌یه‌ننه کوردستان".

له‌کاره‌ساتی هه‌له‌بجهدا د. ره‌فیک سابیر له ئه‌فغانستان ده‌بیت، هه‌ر له‌ویش بۆ نه‌و کاره‌ساته ده‌ست به نووسینی قه‌سیده‌ی (لاوکی هه‌له‌بجه) ده‌کات که (40) لاپه‌ره‌یه‌ک ده‌بیت. دواتر چه‌ند هونه‌رمه‌ندی‌ک به‌شیک قه‌سیده‌که‌ی ده‌که‌نه گۆرانی، به‌لام هه‌ر وه‌ک خوی ئاماژه‌ی پی ده‌کات، هونه‌رمه‌ند عه‌دنان که‌ریم له هه‌موویان زیاتر له‌گه‌ل تیکسته‌که‌دا ژیاوه و کاری له‌سه‌ر کردووه و نزیکه‌ی ته‌واوی هۆنراوه‌که‌ی به‌شپوهیه‌کی زۆرجوان و به‌ می‌لۆدیای جۆراوجۆر به‌ گۆرانی وتوو " له یادی 10 ساله‌ی کاره‌ساتی هه‌له‌بجهدا پیکه‌وه، له گه‌ل کاک عه‌دنان، له ته‌له‌فیزیۆنی میدیا، له برۆکسیل، به‌رنامه‌یه‌که‌مان کرد، من کۆپله کۆپله قه‌سیده‌که‌م ده‌خوینه‌ده‌وه، نه‌ویش به‌ ده‌نگه به‌سۆزه‌که‌ی به‌ گۆرانی ده‌یوت"

جگه‌له بواری شیعر، له ئیستادا د. ره‌فیک سابیر نه‌ندامی په‌رله‌مانی کوردستانه،

نه‌و له سه‌ره‌تادا هه‌ر وه‌ک خوی روونی ده‌کاته‌وه به ئومیدیک زۆره‌وه چۆته په‌رله‌مان، به‌لام له ئیستادا هینده گه‌شبین نییه به ئاینده‌ی کاره‌که‌ی "من وه‌ک که‌سیکی سه‌ر به‌خۆ، چومه په‌رله‌مان، به ئومیدی نه‌وه‌ی بتوانم

له ریی پهرلهمانهوه و لهگهڵ هاوکاراندا کۆمهک به چارهسهری کێشهی نیوان گهلی کوردستان و دهولهتی عێراق بکهه، ههروا له پهرلهماندا داکوکی له ماف و ئازادیی خهک بکهه، بهلام پێ دهچیت هیشا پهرلهمان نهبووبیته نهو دهزگا نهتهوهیییهی که خاوهنی کهسایهتی خوی و ئیراده و بریاری خوی بێت، بهلکو زیاتر له پاشکویهکی حیزبهکان دهچیت، بویه ماوهیهکه لهخۆم دهپرسم که نایا من له شوینیکی شیوا و دروست وهستاوم؟”

ئامادهکردنی: ناسۆ سهراوی
گۆقاری (ئاوینهکان) ناوهراستی سالی ۲۰۱۰

هههوانامهی کتیب

بۆ ئهوهی بهرگه‌ی سهختی ژیان بگرم په‌نام بۆ نووسین برد

مندالیی من بی شوینه‌وار مایه‌وه

گوڤاری هونیا: سه‌باره‌ت به ژیانی مندالیی د.ره‌فیک سابیر وتی: "هه‌تا ته‌مه‌نی یانزده سالان مندالییه‌کی خۆش و ئارام به‌سه‌ر برد. من بچووکت‌ترین مندالی مأل بووم، یان پاشه‌به‌ره بووم. پاشه‌به‌ره‌ش خۆشه‌وت و نازداره. هه‌روا ئه‌و کاته له قه‌لادزی، هه‌موو خه‌لکی شاره‌که یه‌کت‌ریان ده‌ناسی. ئی‌مه کۆمه‌لیک مندال بووین، که هاورپی یه‌کت‌ری بووین، کاری سه‌رشیتانه‌ی مندالانه‌مان ده‌کرد". د.ره‌فیک ئاماژه‌شی بۆ ئه‌وه کرد که "له قوتابخانه سه‌ره‌تا زیره‌ک بووم. بیرمه له پۆلی یه‌که‌م نیوه‌ی سال یه‌که‌م و سه‌ری سال دووه‌م بووم. له پۆلی دووه‌م و سێیه‌میش هه‌ر باش بووم. به‌لام دواتر که چوومه قۆناخی ناوه‌ندی، شه‌ری داسه‌پاوی ده‌وله‌تی عێراق دژی کورد ده‌ستی پێ کرد و فراوانتر بوو. ئیتر شه‌ر مندالیی له من و مندالانی تر زه‌وت کرد و هه‌موو خۆشییه‌کانی سه‌رده‌می مندالیی له بیر بردینه‌وه. به هۆی شه‌ره‌وه ریتمی ژیان و خویندنه‌مان به ته‌واوی تیکچوو. به مندالیی ئه‌وه‌نده شه‌رانی نه‌بووم و ئه‌وه‌نده ئارامیش نه‌بووم که مندالانی تر بتوانن شه‌رم پێ بفرۆشن و لیم بدن. وه‌ک هه‌ر مندالیی‌کی دیکه‌ی کورده‌واری به‌شیکی زۆری ته‌مه‌نی مندالیی ئی‌مه، له کۆلانه‌کانی شاره‌که‌ماندا (قه‌لادزی) به‌سه‌ر چوو. به داخه‌وه ئه‌و کۆلانه له‌گه‌ڵ شاره‌که‌دا کوژران. به هۆی ئه‌وه‌وه سه‌رده‌می مندالیی منیش بی شوینه‌وار مانه‌وه. له هاوینانیشدا ده‌چوینه سه‌ر زئی و چۆمه‌کانی قه‌لادزی و له‌وی مه‌له‌مان ده‌کرد".

بیرم نایه باوکم بۆ یه‌ک جاریش لئی دابم

د.ره‌فیک ئه‌وه‌شی وت: "من مالیکی ئارام بووم، به بیرم نایه له ژیانمدا باوکم، که نه‌خوینده‌وار بوو، بۆ یه‌ک‌جاریش لئی دابم. به گشتی ژیانمان له

قه‌لادزی تا سالی 1961 ئارام بوو، به‌لام له پایزی ئه‌و ساله‌دا شه‌ری ده‌وله‌تی عێراق و کوردستان ده‌ستی پێ کرد، ئیدی ژبانی خه‌لکی قه‌لادزی و ئیمه‌ی مندالیش تیک چوو. من ناچار بووم زوو مندالیی خۆم جی به‌ئیم، بۆ ئه‌وه‌ی به‌رگه‌ی ئه‌و دۆخه‌ سه‌خته‌ی ژبان بگرم زوو مندالییم جیه‌یشت و پیم نایه‌ جیهانی گه‌ورانه‌وه. له‌جیاتی ئه‌وه‌ی چاوه‌ڕێ بکه‌م له‌ کاتی هاتنی فرۆکه‌ی جه‌نگی و بوردمان و شارچۆڵکردندا خه‌لک به‌ هانای منه‌وه‌ بیته‌، من خۆم، ئه‌گه‌ر پێویست بووایه‌، به‌ هانای مندالانی تره‌وه‌ ده‌چووم."

سه‌باره‌ت به‌ قۆناخی ناوه‌ندی و دواناوه‌ندی د.ره‌فیق وتی: "خویندنی ناوه‌ندی و دواناوه‌ندی هه‌ر له‌ قه‌لادزی ته‌واو کرد. له‌ پۆلی یه‌که‌می ناوه‌ندی (پۆلی سه‌وته‌م) بووم به‌عه‌سییه‌کان (له‌ شوباتی 1963) له‌ ریگی کوردیتاوه‌، ده‌سه‌لاتیان گرته‌ ده‌ست. له‌گه‌ڵ کو‌ده‌تاکه‌شدا شه‌ر و په‌لاماری ده‌وله‌تی عێراق ده‌ستی پێ کرده‌وه. خه‌لکی قه‌لادزی له‌ ترسی بو‌ردمان و په‌لاماری له‌شکری عێراق روویان له‌ چیاو گونده‌کانی پشه‌ر کرد. ئیمه‌ له‌ نزیک (سونی) گیرساینه‌وه. من خویندنی ئه‌و ساله‌م له‌ ده‌ست چوو، له‌ پۆلی یه‌که‌می ناوه‌ندی مامه‌وه‌. سالی دواتر (که‌ ئیداره‌ی حکومه‌ت له‌ قه‌لادزی نه‌مابوو و قوتابخانه‌کان داخرا بوون) ماله‌وه‌مان منیان بۆ خویندن نارد بۆ سلیمانی و له‌ قوتابخانه‌ی ئاماده‌یی سلیمانی ده‌ستم به‌ خویندن کرد. ئه‌و ساله‌ خویندم باش نه‌بوو، به‌لام ده‌رچووم من مندالیکی سێزده‌سالان بووم و زۆر سه‌خت بوو له‌ دایک و بابم دابیریم. زۆر جار شه‌وانه‌ تا ده‌نووستم بیرم له‌ دایکم ده‌کرده‌وه و ده‌گریام. له‌ قه‌لادزی خویندن و ژبانی قوتابخانه‌مان ئاسایی نه‌بوو. به‌ هۆی شه‌ره‌وه‌ زۆر جار قوتابخانه‌کان به‌ دوو مانگ داده‌خران، یان چه‌ند مامۆستا، که‌ نه‌قلی قه‌لادزی ده‌کران، دوا ده‌که‌وتن و هه‌ندیکیان نه‌ده‌هاتن، سه‌ره‌نجام ئیمه‌ له‌ قوتابیانی شاریکی دی، بۆ نمونه سلیمانی، دوا ده‌که‌وتین. له‌گه‌ڵ ئه‌و هه‌موو سه‌ختیه‌دا توانیم قۆناخی ئاماده‌یی (که‌ تا ئه‌و کاته‌ سالی 1968 پینچ سال بوو) ته‌واو بکه‌م. دوا ته‌واوکردنی خویندنی ئاماده‌یی، به‌ هۆی شه‌ر و مردنی باوکمه‌وه‌ دوو سال نه‌متوانی له‌ زانکۆ بخوینم."

بۆ ئه‌وه‌ی به‌رگه‌ی سه‌ختی ژبان بگرم په‌نام بۆ خویندنه‌وه‌ و نووسین

برد

سه‌باره‌ت به‌ سه‌ره‌تای ده‌ستکردنی به‌ نووسین د. ره‌فیق وتی: "له‌بیرمه‌ هاوینی 1965 بوو، پۆلی دووه‌می ناوه‌ندی ته‌واو کردبوو، یه‌که‌م شه‌عرم نووسی. به‌ هۆی هه‌لومه‌رجی شه‌ره‌وه‌، ئیمه‌ له‌ دۆخیکی سه‌ختدا ده‌ژباین،

به لای زورهه بو راکردن لهو دوخه سهختهی که تیی کهوتبووین په نام بو خویندنهوه برد. له خویندنهوه دا جیهاننیکي جیاواز لهو جیهانهم دوزیههوه که تیایدا دهژیام. سهره نجام گهرام بهدوای نهو جیهانه دا. هه لاتن له شهر و دژواریه کانی ژیانی رۆژانه منی بهرهو نهده بیات برد. به واتایه کی دی خویندنهوه بو من بوو به جیگرهوه (ئه لته رناتیف) ی نهو ژیانهی تیایدا بووم. به لای زورهه من بو نهوهی بهرگهی سهختهی ژیان بگرم په نام بو خویندنهوه و نووسین برد".

عیشق بوو به ههوینی یه کهم شیعرم

ناوبراو ناماژهی بو نهوه کرد "عیشق بوو به ههوینی یه کهم شیعرم، ههستیکی دلداری بوو. به لام له بیرمه نهو کاته زور به چری شیعره کانی نالی و وهفایی و تا رادهیه کیش گورانم ده خویندنهوه، نهو شیعرهش شیوه لاساییهک، یان کارتی کردنیکي شیعره کانی نهوان بوو." سه بارهت به بهردهوامبوونی له نووسینی شیعر دره فیک وتی: "تا قوناخی خویندنی نامادهیم تهواو کرد جار به جار په نام بو شیعر نووسین ده برد. نه مهش، به لای زورهه، هه لدانیک بوو بو دهر برینی ههست و سوزی خوم. به لام نهوهی که هه موو ژیانمی به لای شیعر و نهده بدا برد، نهوه بوو که له سالی 1970 بو خویندن چومه به غدا، لهوئ له کولنجی نهده بیات، بهشی کوردی وهر گیرام. ئیدی لهو کاتهوه خوم له دنیای نهده بدا دوزیههوه.

چوونم بو به غدا ژیانی منی له بنه رتهوه گوری

دره فیک ناماژهی بهوه کرد "چوونم بو به غدا و خویندنی زانکو، ژیانی منیان له بنه رتهوه گوری. نهو سه ردهمه شاری به غدا، وهک پایته ختیکي سیاسی و ئابووری و کولتووری، بو من سه رنجر اکیش بوو، پر بوو له جوانی و گوران و دیاردهی سه رنجر اکیش. له رووی کومه لایه تییهوه چاوکرانه وهیهک بوو بو من. له رووی کولتووری و نهده بییهوه ههتا نهو کاتهی به عس دهسه لاتی خوی به تهواوی نهسه پاندبوو، نازادیه کی بهر بلاو هه بوو. زور بهی نهو گو قارانهی که له ولاتانی عه ره بی دهر ده چوون، ده گه میشته به غدا، نه مهش بو من سه رچاوه یه کی روناکییری گهوره بوو. به باریکی دیکه شدا من خویندکاریک بووم له زانکو ده مخویند، هیچ کاریکم نه بوو، هه موو کاتم بو خویندن و خویندنهوه ته رخان کردبوو. من له به غدا بو یه کهم جار به نهده بی نوئ و مؤدی رنی عه ره بی ئاشنا بووم. له ریی زمانی عه ره بییهوه چاوم به نهده بی مؤدی رنی نهو روپا کهوت و تا رادهیه کیش پیی

سهبارت به چوونی بو ئهفغانستان و جياوازی ئهوی لهگهل بهغدا درهفیق وتی: "ئهفغانستان ئهو کاته (1987-1988) له دۆخی شهردا بوو. ئیمه وهک نوینهری حیزبی شیوعی عیراق بو کاری سیاسی لهوی بووین. ئیمه سی کهس بووین. ئهو کاته حیزبی گهلی ئهفغانستان، که حیزبیکی مارکسی بوو، لهسهر حوکم بوو. ئیمه بو ئهوه چووین تا پهپوهندیی نیوان حیزبی شیوعی عیراق و حیزبی گهلی ئهفغانستان بههیز بکهین. بهلام له ناوهروکدا ئیمه کاری قاچاخچیتیمان دهکرد. کادیر و پیشمههرگهکانمان، که له ئهروپا خویندنیان تهواو دهکرد، دهیانویست، بو پیشمههرگایهتی، بگهرینهوه کوردستان، بهلام ئیران ریگای نهدهدا که حیزبی شیوعی ئهندامانی خوی، به ئیراندا، بنیریتهوه بو کوردستان. ریگای سوریا و بادینان ههبوو، بهلام سهخت و پرمهترسی و زور جاریش گیرابوو. ئیمه له کابوولهوه هاورییانی خومان دههینایه سهر سنووری ئیران و لهویشهوه بهدزییهوه دهئیردران بو تاران. له تارانش هاورییانمان کاری پئویستییان بو دهکردن و دهیاناردن بو کوردستان".

ناوبراو ئاماژهی بو ئهوهش کرد که "ههتا راپهرین لهگهل حیزبی شیوعیدا بووم، بهلام من و سهدان کادیر و ئهندامی حیزبی شیوعی، دواي لیدوان و موناقهشهی زور، گهیشینه ئهواوههی که، حیزبی سهرانسهری له ولاتانی فرهتهوهدا، له بنهردا هه حیزبی نهتهوهی سهردهست و زال دهبیته. بو نمونه حیزبی توده له ولاتیکی فرهتهوهی وهک ئیراندا، هه چیهک بووبیته، له ناوهروکدا هه بهرژهوهندی نهتهوهی فارسی خستوته سهرووی بهرژهوهندی نهتهوهکانی دیکهی ئیران. حیزبی شیوعی عیراق ههمیشه بهرژهوهندی گهلی عهرهبی، له بهرژهوهندی گهلی کورد، له لا گرنگتر بووه. هه کاتیک کورد کیشهیهکی لهگهل بهغدا ههبووبیته و حیزبی شیوعی توانیبیته ئازادانه کار بکات، پشتگیری کوردی نهکردوه".

درهفیق ئهوهشی وت: "له ئهزموونی خومان ولاتانی دهورو بهروه بومان دهکوهت، که حیزبی سهرانسهری، له ولاتانی فرهتهوهدا، ئهفسانه و خورافیه. هه کهسیک و رووناکییریک، ئهگهر مارکسی بیته یان ئاینی بیته، پئویسته کار بو نهتهوهکهی خوی بکات. له لایهکی دیکهوه ئیمه بهو ئهجامه گهیشتین که مارکسیزم- لینینیزم تاکه ریگای بهختهوهری گهلان نییه. ئهه ئایدیولۆجیا، له ئهزموندا، کومهلیک دهولتهی دیکتاتۆری هینایه بهرهم. ئهوان نهیانتوانی میلهتهکهی خویان بهختهوهر بکهن و دادپهروهری بچهسپینن". ناوبراو هیماي بو ئهوه کرد "ئیمه له رووی فیکری و سیاسی له بهکتر دوور کهوتینهوه. ئهو گروپه گهورهیهی که له

حیزبی شیوعی هاتنه دهرهوه به‌شیکیان چوونه ناو پارتی، هه‌ندیکیان چوونه ناو یه‌کیتی، هه‌ندیکیشان له ئوکتۆبه‌ری سالی 1993 پارتی کاری سه‌ربه‌خۆمان دامه‌زراند. دواي دامه‌زراندنی ئه‌و پارتیه، من گه‌رامه‌وه سوید و وازم له کاری حیزبایه‌تی هینا".

له‌ریگای ئه‌و سه‌نته‌ره‌وه ده‌توانم باشتر کار بکه‌م

سه‌باره‌ت به کارنه‌کردنی وه‌ک مامۆستای زانکۆ د.ره‌فیق وتی: "له‌سالی 1993 که گه‌رامه‌وه کوردستان به‌و هیوایه‌ی که به یه‌کجاری بمینمه‌وه. لیژنه‌ی یه‌کسانکردنی بروانامه له زانکۆی هه‌ولیر، بروانامه‌که‌یان بۆ یه‌کسان کردم و له زانکۆی سه‌لاحه‌دین، به‌شی کۆمه‌لناسی، کارم ده‌ست کهوت. به‌لام دواتر، به‌هۆی زروفی تایبه‌ته‌وه، گه‌رامه‌وه بۆ سوید. ئیستا سه‌روکی (سه‌نته‌ری کوردۆلۆجی)م له سلیمانی، که سه‌نته‌ریکی تایبه‌ته به توێژینه‌وه‌ی ئه‌کادیمی. لیره‌ وایه‌وه هه‌رکه‌سیک بروانامه‌ی دوکتۆرای هه‌بیت، ده‌بیت مامۆستای زانکۆ بیت، به‌لام له زۆربه‌ی ولاتانی دی به‌شیک زۆری ئه‌وانه‌ی بروانامه‌ی دوکتۆرایان هه‌یه له سه‌نته‌ره‌کانی توێژینه‌وه‌دا کار ده‌کهن. لای ئیمه مامۆستا‌کانی زانکۆ سه‌د له سه‌دی کاتی خۆیان بۆ وانه‌وتنه‌وه و په‌رسیار دانان ته‌رخان کردوه. پیموایه، له‌ریگه‌ی ئه‌م سه‌نته‌ره‌وه، باشتر کار بکه‌م وه‌ک له‌وه‌ی مامۆستای زانکۆ بم.

سه‌باره‌ت به ژیا‌نی خیزانی د.ره‌فیق ئاماژه‌ی به‌وه کرد که "له‌ته‌مه‌نی 37 سالیدا ژنم هینا، ئیستا کچیکم هه‌یه ته‌مه‌نی هه‌شت ساله و خیزانه‌که‌م له سوید ده‌ژی، تا ئیستا ئه‌وه دوو ساله هه‌ر من سه‌ردانیان ده‌که‌م.

به‌لام سه‌باره‌ت به ناسینی که‌ژال ئه‌حمه‌د و مه‌سه‌له‌ی هاوسه‌ربوونیان د.ره‌فیق سابیر وتی: "من له مانگی حوزه‌یرانی سالی 1992 دا دواي چوارده سال دهره‌ده‌ری گه‌رامه‌وه بۆ کوردستان. له سلیمانی له نووسینه‌گه‌ی رۆژنامه‌ی (ئالای نازادی) که‌ژال ئه‌حمه‌دم ناسی. دواتر به ده‌ستپیشه‌ری ئه‌و بووینه هاورێ و ویستمان پیکه‌وه بژین. به‌لام ئیمه دوو که‌سی زۆر جیاواز بووین، له‌مه‌ش زیاتر که‌ژال نه‌یده‌زانی چی ده‌ویت و ریزی بۆ په‌یوه‌ندییه‌که‌ داننا، بۆیه نه‌مانتوانی پیکه‌وه بژین. که‌چی دواتر خۆی وه‌ک قوربانیه‌که، که گویا من سته‌م به‌رامبه‌ر کردوه، وینا کرد و به هاندانی هه‌ندیک که‌سی بچووک، له هه‌ندیک کۆر و رۆژنامه‌دا، کۆمه‌لیک قسه‌ی ناشیرینی به‌رامبه‌رم کرد. بۆ من شتیکی ناخۆش بوو، به‌لام به پێویستم نه‌زانی وه‌لام بده‌مه‌وه.

سه‌باره‌ت به فره‌ژنی د.ره‌فیق وتی: "من به هه‌چ شیه‌یه‌که باوه‌رم به

فره ژنی نییه. له ماوه یه دا پهر له مانې کوردستان به یاسا ریگه ی به فره ژنی داوه. ئەمه په لیه کی شهر مه زاریه له میژووی پهر له ماندا. هر قسه کردنیکی له باره ی دیموکراتی و یه کسانې و مافی مرؤف، له کومه لگایه کدا، که فره ژنی به قانون قبول بکات، قسه یه کی بی بنهما و ساخته یه. بویه من ئەم یاسایه به یاسای کویله کردنی نیوه ی کورد له باشووری کوردستان ده زانم. پیموایه ئەو کسه ی که دوو ژنی هیه هر گیز ناتوانیت دادپهروه بیت و مرؤفانه بیت. ئەگه ئیمه باوهرمان به یه کسانې هه بیت، ئەوا ئەو مافه ی بو به شیکیان، ژن یان پیاو، به رهوای ده زانین، ده بیت بو به شه که ی دیکه شیان به رهوای بزانیان. چون ریگاده ریت پیاویک دوو ژن له مالهوه راگریت؟ ئەمه کاریکی زور نامرؤفانه و ره گه زپه رستانه یه. ئەم بریاره کاتیک رهوایه که ریگه ده بیت به ژنیش دوو پیاوی هه بیت. ئەم نه ریته به ره همی کولتووری عه ره به و له ریگای ئاینی ئیسلامه وه، له کوردستان و ولاتانی ئیسلامیدا، بلاو بوته وه. ئەو نه ته وانه ی بوونه ته مسولمان خو نه بوونه ته عه ره ب تا هه موو کولتوور و نه ریتی عه ره ب قبول بکن! بویه فره ژنی له ناو زور گه لی مسولماناندا نییه. ماوه یه که له مهو بهر ریخراویکی ئیسلامی له ئەلمانیا، کونفرانسیکی ریگ خستبوو. ئەوان لایه کی هوله که یان بو پیاوان و لایه که ی دیکه یان بو ژنان ته رخان کردبوو. ژنیکی ئەلمان، که بووه به موسولمان، پیاوان ده لیت که ئەمه نه ریتی عه ره به ژن و پیاو له یه کتری جیا ده که نه وه. من بوومه ته موسولمان، به لام به بوومه ته عه ره ب. ئەم نه ریته بو خوتان. ئەمه کولتووری ئەلمان نییه"

ناماده کردنی: دیدار شه میرانی

گوفاری (هونیا) ژ. 20 رۆژی 2008-12-20

من لهو کهسانهم که دلم دهشوم و رقم له کس نییه

کاتیک هه‌له‌بجه کیمیا‌باران کرا، ئهو له‌ئه‌فغانستان بوو، به‌لام ئه‌فغانستانه‌که‌ی ئیستا نا، ئهو به‌دم پیکه‌نینه‌وه ده‌یوت من بو ئه‌وه نه‌چووم له‌وی خوم بته‌قینمه‌وه، به‌لکو قاچاخچی بووین له‌و ریگه‌یه‌وه پېشمه‌رگه‌مان ده‌نارده‌وه بو کوردستان، چونکه ئیران ریگای نه‌ده‌دا به‌پېشمه‌رگه‌کانی حیزبی شیوعی به‌خاکه‌که‌یدا هاتو و چو بکن.

ره‌فېق سابېر ئهو پیاوه‌ی که هه‌ر که‌سیک گوئی بو گورانیه‌کانی عهدنان که‌ریم گرتیبت ئه‌یناسیت، هه‌مان ئهو پیاوه‌ی که خنکانی هه‌له‌بجه ده‌یه‌نیته شیعر و دنوسیت:

"به‌ته‌نیا جی مه‌هیلن ئه‌مشه‌و زریان ده‌یچنیبت،

ته‌مو مژ دایده‌پوشیت، مانگه‌شه‌و ده‌یر فینیت".

شاعیر و ئه‌ده‌یی گه‌وره د. ره‌فېق سابېر له‌میانی دیمانه‌یه‌کیدا بو نم نم، ئاماژه به‌وه ده‌دات که نه‌ده‌کرا له‌کاره‌ساتی هه‌له‌بجه‌دا شیعر نه‌نوسیت، هه‌ر بویه کاتیک عهدنان که‌ریم به‌ت له‌فون ئاوازه‌که‌ی بو ده‌لیت، کاریگه‌ری قوئی له‌سه‌ر به‌جی ده‌هیلنیت و ئیدی قایل ده‌یبت به‌وه‌ی عهدنان بیکات به‌گورانی.

ره‌فېق سابېر له‌سالی 1950 له‌قه‌لادزی له‌دایک بووه، خاوه‌نی پروانامه‌ی دکتورایه له‌فهلسه‌فه‌دا و ئیستاش ئه‌ندامی په‌رله‌مانی کوردستانه له‌فراکسیونی کوردستانی. به‌وته‌ی خوی هه‌میشه له‌به‌رده‌م ره‌خنه‌ی هاورئ په‌رله‌مانتاره‌کانی فراکسیونه‌که‌ی دایه، چونکه به‌خواستی هیچ لایه‌نیک بریار نادات.

نم نم: مندالیبت چو گوزه‌راند، خوشگوزه‌ران بوویت یان بیه‌خت؟
ره‌فېق سابېر: ژبانی منیش کومه‌لیک قوناغه و به‌شیکي په‌یوه‌ندی

بهمندالییمهوه ههیه، من به مندالی زور نارام و باش ژیاوم. مندالی ههره بچوکی مالوه بووم و لهکوردواریشدا پاشهبره خوشهویسته، خو نهگەر کور بیت نهوه زیاتریش. نیمه سی برا و خوشکینک بووین، مالیکی نارامان ههبوو. بیرم نایهت باوکم لئی دابم، یان سوکایهتی پی کردیم. بهکورتی لهرووی ژیانای تاییهتییهوه نیمه خیزانیکی دهولهمنده نهبووین و زوریش ههژار نهبووین. قوناغی خویندیم له قه لادزی تهواوکردوو و دوواتر بو خویندن چوممهته بهغدا، نهگەر نههامهتییهکیشم ههبوویت بهشیک بووه لهنههامهتییه گشتیهکانی نهتهوهکهم.

نم نم: ژیانته دابهشبووه بهسەر ههولیر و سلیمانی و ههندهران، ههستت چونه کاتیک دهبنیت له هه یهکینک لهو شوینانهدا مالیکت ههیه؟

رهفیق سابیر: راستیهکهی خوی نهمه نیشانهیهکه لهدیاردی جیهانگیری که جیهان ئاوا بچوک بووتهوه، بهلام بو من مایهی ههست نهکردنه بهسهقامگیری. نهوه پینچ ساله لهکوردستانم ههتا نیستا ههست بهو سهقامگیری بهیویسته ناکهم، له بهر نهوه بو من جوریکه له ناسهقامگیری. جگه لهوهش زورجار من بیویستم بهکنتیبیک یان دیکومینتیکه لیره لهسلیمانی بوی دهگهریم، دوواتر بیرم دهکوهیتتهوه که لهههولیره، دوواتر ههست دهکهم لهمالهکهی سویدمه، بهکورتی نهگەر پرسیارهکته کورت بکهینهوه نهوهیه که نهه حالته جوریک لهناجیگیری و ئانارامی بو دروستکردووم.

نم نم: نهگەر به بازاردا بسوریتتهوه و مندالیکی کورد زورت بو بینیت که بنیشتیکی لی بکریت، ههستت چون دهبنیت؟

رهفیق سابیر: نهوه نیشانهی بینازی مندالی کورده، نیشانهی نهوهیه که شتی بیویستی زورمان نهکردوو بو مندالان. مندال لهو تهمنهدا دهبنیت خویندی بو دابین بکریت، به داخهوه که لهو تهمنهدا مندالیکی وا ببینین نهوه رهنگدانهوهی جوریک لهکهمتهرخهیمی نیمه و نادادی کومه لایهتیمان، که له لای نیمه ههیه.

نم نم: نهگەر زورینهی دهسهلاتهکانی پههلهمان درا به تو، چی دهکتهیت که نهکراوه؟

رهفیق سابیر: دهوتریت له پرسیاریکی ههلهوه مروف وهلامیکی راستی دهست ناکهویت. لهگهل نهوهشدا من دهلیم نهمدههیشته ههچ ههفتهیهک تیپههیت که قانونیک بو نهه ولاته دهرنهکهم، قانونیک که بهشیکی گیروگرفتی خهکی کوردستان چارهسەر بکات.

نم نم: ئالای عیراق رهمزیک بووه بو نههامهتی و چهوساندنهوهکانی کورد، نیستا لهسەر پههلهمانی کوردستان دهسهکیتتهوه، ههستت چونه که

بئین ژنت بۆ دینین؟

رهفیق سابیر: ژیان بی خوشهویستی نابیت، ههموو مرۆقیک خوشهویستی کردووه، بیگومان منیش له جاریک زیاتر خوشهویستیم کردووه (به پیکهینیهوه) قهتیش نهیان ترساندوم بهوهی که پیمبلین ژنت بۆ دینین، چونکه ههستیان نهکردووه که لهژن دترسم!!

نم: ئیستا شاعر دنوسیت یان کارهکانی پهرلهمان رییان لی گرتوویت؟
رهفیق سابیر: وهلا با ئوبالهکهی نهخهینه ئهستوی پهرلهمان، خهتاکه له خۆمه، ههندیك شتم نووسیوه بهلام بۆخۆم نووسیون و بلام نهکردوونهوه.

نم: دهبینم لهم شوقهیهدا به تهنیا دهژیت، خۆت خواردن و شتی وا دروست دهکویت؟

رهفیق سابیر: به بۆچوونی من خواردندروستکردن هونهره، منیش بهشیک لهو هونهره دهزانم، خواردنی باش دروست دهکهم، ههندیك جاریش لهدهروه نان دهخۆم.

نم: لهنیوان کتیهکانت و مندالهکانت کامیانت زۆر خوشدهوویت؟
رهفیق سابیر: من تهنیا کچیکي 10 سالهه ههیه. به دانیاییهوه کچهکهم، نهک لهکتیهکانم، بهلکو لهخۆشم خوشتر دهوویت، بۆیه ئهو له پینش ههموو شتیکهوهیه.

نم: ئیستا ژمارهیهکی زۆر گهنج شت دنووسن و پئی دهلین شاعر یان ههندیك نامیلکه بلو کرارهتهوه و ناوئراوه شیعره موبایل، ئایا له دنیادا شتیك ههیه بهناوی شیعره موبایل؟

رهفیق سابیر: زیاتر لهکورستان من گویم لهو ناوه بووه، بهلام راستیهک ههیه، ئهویش بههوی زۆری ئامرازی گهیاندن و تهکنهلوجیاوه، وای لیهااتوه که شیعر، لای زۆر کس بهروه سادهبوونهوه چووه، بهلام له شوینی دی ناوی موبایله شیعرم نهبیستوه.

ئامادهکردنی: بهرزان عهلی حهمه

روژنامهی (نم) ژ. 45 رۆژی 2010-10-19